การสมาคม

ว่าด้วยขนบธรรมเนียมและประเพณีปนที่ใช้กันอยู่ หรือที่ควรใช้ในเวลานี้

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

เรื่อง

การสมาคม

ว่าด้วยขนบธรรมเนียมและประเพณีปนที่ใช้กันอยู่
หรือที่ควรใช้ในเวลานี้

ของ

นายพลตรี พระยาอนุภาพไตรภพ
(จำรัส เทพหัสดิน ณ อยุธยา)

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
จัดพิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๓๔

เรื่อง การสมาคม
ว่าด้วยขนบธรรมเนียมและประเพณีปนที่ใช้กันอยู่ หรือที่ควรใช้ในเวลานี้
คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
จัดพิมพ์เผยแพร่ ครั้งที่ ๑ พุทธศักราช ๒๕๓๔ จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม

เสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, สำนักงาน.
การสมาคม ว่าด้วยขนบธรรมเนียมและประเพณีปนที่ใช้กันอยู่ หรือที่ควรใช้ในเวลานี้. กรุงเทพฯ
๒๕๓๔.....หน้า
๑. ไทย..... ๒. ชื่อเรื่อง
ISBN 974-7770-99-7

บรรณาธิการ นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา
ผู้ช่วยบรรณาธิการ นางสาวอุทัยศรี ค้อดงคา
ผู้ออกแบบปก นายณรงค์ แก้วสว่าง

พิมพ์ที่ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด สำนักพิมพ์ประกายพรึก
๔๑ ถนนกะออม แขวงวัดโสมนัส เขตป้อมปราบฯ กรุงเทพฯ โทร. ๒๘๒๔๗๗๖, ๒๘๒๑๖๗๐

คำนำ

ตามธรรมชาติของมนุษย์นั้นปกติย่อมไม่ปลีกตนอยู่ตามลำพัง แต่จะอยู่รวมกันเป็นหมู่คณะจากเล็กไปหาใหญ่ จากครอบครัวไปสู่หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัดตามลำดับ เมื่อมนุษย์ต้องอยู่รวมกันเป็นหมู่คณะเช่นนี้ จึงต้องมีกฎกติกากำหนดแบบแผนความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เพื่อให้การอยู่รวมกันเป็นไปด้วยความราบรื่น ชาติที่เจริญแล้วย่อมมีขนบธรรมเนียมประเพณีและมารยาทในการอยู่รวมกันหรือการสมาคม เป็นระเบียบแบบแผนปราณีตสุขุมขึ้นตามลำดับความเจริญ ชาติไทยก็มีขนบธรรมเนียมประเพณีและมารยาทในการสมาคม เป็นระเบียบแบบแผนที่มีความเป็นเอกลักษณ์ของชาติไม่ด้อยกว่าชาติอื่น แต่เมื่อชาติไทยต้องมาสมาคมกับนานาชาติที่มีความเจริญทางวัฒนธรรมแตกต่างออกไป เราก็ได้ยอมรับวัฒนธรรมที่มีลักษณะเป็นสากลอันนานาชาตินิยมถือปฏิบัติ หรือวัฒนธรรมที่เรายังไม่มีระเบียบประเพณีใช้ในวิถีชีวิตประจำวันมาปฏิบัติเพิ่มเติม ซึ่งรวมทั้งเรื่องการสมาคมนี้ด้วย

นายพลตรี พระยาอานุภาพไตรภพ (จำรัส เทพหัสดิน ณ อยุธยา) น่าจะเป็นบุคคลรุ่นแรก **ที่มีความรู้ความสามารถในการเรียบเรียงหลักการสมาคม โดยประมวลขนบธรรมเนียมประเพณี** และมารยาทในการสมาคมแบบไทยที่ยังเหมาะสมไม่ล้าสมัย มารวมกับหลักการสมาคมของอารยประเทศเข้าอย่างไปด้วยกันได้ และยังได้ผนวกขนบธรรมเนียมประเพณีบางอย่างที่ควรทราบสำหรับราชสำนักไทยและราชสำนักอื่นเช่นอังกฤษเข้าไว้ด้วย โดยท่านได้เน้นถึงเรื่อง "การวางตัวให้พอเหมาะไม่มากหรือน้อยเกินไป และการรู้จักเด็กรู้จักผู้ใหญ่นั้น ย่อมต้องมีและคงอยู่ชั่วฟ้าดินสลาย" ดังนั้นหนังสือเรื่องการสมาคมของท่านจึงเป็นหนังสือที่มีคุณค่าสูงยิ่ง และกระทรวงธรรมการได้ขอพิมพ์เป็นครั้งที่สองเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ เพื่อใช้เป็นหนังสือเรียนในโรงเรียนต่อไป

คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี พิจารณาแล้วเห็นว่า แม้ในปัจจุบันจะมีหนังสือเกี่ยวกับธรรมเนียมประเพณีและมารยาทในการสมาคมเป็นภาษาไทยหลายเล่มแล้วก็ตาม แต่หนังสือเรื่องการสมาคมของนายพลตรี พระยาอานุภาพไตรภพ ก็ยังเป็นหนังสือหลักควรแก่การศึกษาค้นคว้าให้เห็นว่าเรื่องเกี่ยวกับการสมาคมของไทยได้วิวัฒนาการก้าวหน้ามาอย่างใด เช่นการเขียนและการใช้คำพูดต่อบุคคลชั้นต่าง ๆ ซึ่งปัจจุบันมีระเบียบงานสารบรรณกำหนดกฎเกณฑ์ไว้ต่างไปจากเดิมบ้าง และเรื่องใดเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมไทยที่พึงรักษาเอาไว้เป็นศักดิ์ศรีของชาติ ดังนั้นจึงได้ขออนุญาตจากทายาทผู้ทรงลิขสิทธิ์ของท่านผู้เรียบเรียงเพื่อจัดพิมพ์เผยแพร่ต่อไป

คณะอนุกรรมการจึงขอขอบคุณไว้ ณ โอกาสนี้ และหวังว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้อ่าน โดยเฉพาะเยาวชนของชาติ ได้รับความรู้และแนวความคิดในอันที่จะเป็นการอบรมบ่มนิสัยให้เป็นสุภาพบุรุษ และสุภาพสตรีโดยแท้จริงสืบไป

คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ

กรกฎาคม ๒๕๓๔

คำนำ

(ของท่านเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี)

ท่านผู้แต่ง ขอให้ข้าพเจ้าตรวจและเขียนคำนำสำหรับหนังสือเรื่อง "การสมาคม" นี้ ข้าพเจ้าทำด้วยความยินดี เพราะเห็นประโยชน์สำคัญดังจะขอปรารภไว้ด้วย

สมาคมแห่งมนุษย์ ไม่ว่าหมู่น้อย เช่นในบ้านหรือหมู่ใหญ่ เช่นในประเทศ หรือแม้ที่สุดในโลก ความเป็นอยู่จะเป็นสุขหรือปราศจากสุข จะสงบหรือปราศจากสงบ ก็แล้วแต่ว่าสามัคคีธรรมแห่งหมู่นั้น ๆ จะสูงต่ำเจริญไม่เจริญเพียงไร ศาสนาทั้งหลายล้วนยกย่องธรรมข้อนี้ และสั่งสอนอยู่มาก แต่วิธีถือและปฏิบัติศาสนธรรมของคนเรา ย่อมผันแปรเปลี่ยนรสไปเป็นยุคสมัย ตามกฎแห่งอนิจัง คือความไม่เที่ยง เพราะฉะนั้นสามัคคีธรรมและธรรมทั้งหลาย ซึ่งมุ่งเพื่อประโยชน์ของชุมนุมหรือส่วนรวม หรือผู้อื่นนอกจากตนจึงผันแปรเป็นมุ่งเพื่อประโยชน์ตนไป

เครื่องปรุงสามัคคีรสแห่งสมาคมมนุษย์มีหลายอย่าง ในทางธรรมก็มีศาสนาที่อบรมให้มีศีลธรรมดีงาม ในทางโลกก็มีกฎหมายและขนบประเพณี ที่ควบคุมให้คนประพฤติชอบ มีมรรยาทเป็นอุปกรณ์แห่งความสงบสุข ทางคดีธรรมเราสนใจเรื่องศาสนากันมากอยู่แล้ว ในคดีโลกกฎหมายก็กำลังได้รับความเอาใจใส่ไม่น้อย แต่ขนบประเพณี อันเป็นบ่อเกิดแห่งมรรยาทนี้แหละเรายังขาดความเอาใจใส่อยู่มาก จึงน่าจะพากันขวนขวายให้ได้มีเครื่องมือครบถ้วน เพื่อสมาคมแห่งมนุษย์ในประเทศของเราจะได้เจริญทันสมัย เป็นอุปกรณ์ตามส่วนแห่งความก้าวหน้าของสมาคมแห่งมนุษย์โลกโดยทั่วไปด้วย

ท่านผู้แต่งหนังสือเรื่องการสมาคมนี้ ย่อมจะเห็นความจริงและความจำเป็นดังข้าพเจ้ากล่าว จึงได้รวบรวมขนบประเพณีและมรรยาทเนื่องด้วยการสมาคมทั้งเก่าใหม่มาแสดงไว้ถี่ถ้วน ที่เป็นของเก่ากำลังเปลี่ยนไปอย่างไรก็บอกไว้ ที่เป็นความนิยมใหม่เขาใช้กันทั่วโลกอย่างไร ก็นำมาให้ทราบด้วย ทุกวันนี้เก่ากับใหม่เก่ากำลังประสานกัน ตะวันออกกับตะวันตกกำลังประสบกัน ความรู้ทั้งเก่าและใหม่นี้จึงจะเป็นบาทให้เราก้าวหน้าไปสู่มรรยาทและขนบประเพณี ที่เราจะได้ยึดถือเป็นของเราต่อไป

ข้าพเจ้าอ่านแล้ว ชมความสุภาพของท่านผู้แต่ง และเชื่อว่าถ้าสมุดของท่านได้ยังความสุภาพและการที่ใฝ่ใจในผู้อื่นเป็นอารมณ์ให้เกิดแก่บรรดาผู้เรียนและผู้อ่านสมปรารถนาของผู้แต่งแล้ว การสมาคมของเราจะก้าวหน้า ศานติสุขของบ้านเมืองเราจะเขยิบดีขึ้นอีกเป็นอันมาก เพราะความสุภาพกับอารมณ์ที่ใฝ่ใจในผู้อื่นเป็นคู่กัน จะพรากจากกันมิได้ ถ้าทุกคนเป็นคนสุภาพ ความเห็นแต่แก่ตนก็หมดไป สมาคมแห่งมนุษย์มีแต่จะดีขึ้น

หนังสือชุดนี้ นอกจากใช้เป็นตำหรับในโรงเรียน ควรจะเป็นหนังสืออ่านสำหรับไว้ในตู้สมุดตามบ้านเรือนด้วย

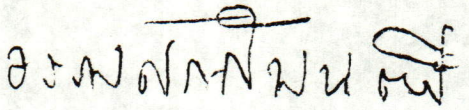

(บ้านถนนนครสวรรค์)

วันที่ ๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๗

คำนำของผู้เรียบเรียง

ขนบธรรมเนียมและประเพณีที่เราปฏิบัติและใช้กัน อยู่ในวงสมาคมของคนไทยเวลานี้ ได้เลิกใช้แบบเก่าที่พ้นสมัยเสียมากแล้ว และกำลังนิยมใช้วิธีปน คือขนบธรรมเนียมที่เราใช้สืบมาจากโบราณกาลผะสมกับขนบธรรมเนียมและประเพณีที่เราได้จากอัสดงคตประเทศอันค่อย ๆ ฝังรกรากอยู่ในประเทศไทยมาหลายสิบปีแล้ว ซึ่งในบัดนี้เกิดความนิยมแพร่หลายและฝังแน่นในหมู่คนไทยที่ได้รับการศึกษามาก จนเราจะเลิกอย่างหนึ่งอย่างใดเสียทีเดียวหาได้ไม่ เมื่อเป็นเช่นนี้ การเรียบเรียงเรื่องการสมาคมจึงเป็นการสมควรที่จะต้องนำเอา**ขนบธรรมเนียมและประเพณีปน** ตามที่ผู้เรียบเรียงเห็นว่าเป็นการพอดีสำหรับคนไทยและเป็นลัทธิที่ใช้กันอยู่มากแล้ว มาแสดงเพื่อใช้เป็นหลักสำหรับทั่วไปให้ใกล้กันที่สุด เพื่อผู้สนใจได้มีโอกาสแต้มเติมให้ดียิ่งขึ้น สำหรับกุลบุตรจะได้ใช้เป็นหลักพอประมาณในเบื้องต้น

การวางตัวให้พอเหมาะไม่มากหรือน้อยเกินไป และ**การรู้จักเด็กรู้จักผู้ใหญ่**นั้นย่อมยังต้องมีและคงอยู่ชั่วฟ้าดินสลาย จะไม่มีเวลาล้มเลิกได้เลยเป็นอันขาด ดังนั้นการสอนให้กุลบุตรรู้จักประมาณตัวและสอนให้รู้จักเด็กรู้จักผู้ใหญ่ หรือให้เป็นผู้มีสัมมาคารวะในการอันควร จึงยังมีความจำเป็นอยู่เสมอ

การริเริ่มรวบรวมเรื่องนี้ขึ้น ก็เพราะเห็นว่ายังมิได้มีใครรวบรวมไว้อย่างพิศดารที่พบปะบ้างในจดหมายเหตุบางฉะบับ หรือในหนังสือแจกต่าง ๆ ก็กะท่อนกะแท่นไม่เพียงพอแก่การศึกษาของกุลบุตร ด้วยเหตุนี้ผู้เรียบเรียงจึงได้ตั้งความพยายาม เพื่อหวังประโยชน์แก่เพื่อนร่วมชาติและปิตุภูมิ อันเป็นที่รักยิ่ง ในโอกาสเดียวกันผู้เรียบเรียงขอออกตัวไว้ด้วยว่า มิได้มุ่งที่จะอวดดีในการรวบรวมและเรียบเรียงแม้แต่น้อย และย่อมทราบดีว่า การรวบรวมหลักอันจะต้องใช้สำหรับทั่วไปในวงการสมาคมนั้นยากนัก อาจมีหนทางถูกตำหนิได้มาก แต่ถ้าทุกคนพากันเกรงการถูกตำหนิ และไม่มีใครลองเป็นผู้เริ่มดูบ้างแล้ว เมื่อไรเราจะได้มีหลักการที่เหมือนกันและใช้ได้ทั่ว ๆ กันเล่า ผู้เรียบเรียงจึงตกลงใจเป็นผู้ริเริ่ม และยอมเสียสละที่จะถูกตำหนิในการนี้ ซึ่งขอให้ท่านทั้งหลายอภัยในความหวังดีจงมาก ๆ

ในการเรียบเรียงสำหรับการพิมพ์ครั้งที่ ๑ นั้น ผู้เรียบเรียงได้วางหลักการเขียนแบ่งเป็น ๔ ภาค คือ

ภาคที่ ๑ ว่าด้วยขนบธรรมเนียมและประเพณีปน ที่ใช้กันอยู่หรือที่ควรใช้เวลานี้

ภาคที่ ๒ ว่าด้วยขนบธรรมเนียมและประเพณีของชาวอัสดงคต*ตามแต่จะรวบรวมได้

ภาคที่ ๓ ว่าด้วยขนบธรรมเนียมและประเพณีบางอย่างที่ควรทราบสำหรับพระราชสำนักของประเทศไทย

ภาคที่ ๔ ว่าด้วยขนบธรรมเนียมและประเพณีบางอย่างที่ควรทราบสำหรับพระราชสำนักอังกฤษและประเทศอื่น เท่าที่จะค้นได้

ในการเรียบเรียงเรื่องนี้ ได้วางหลักความตั้งใจไว้แต่แรกว่า ภาคที่ ๑ และที่ ๒ นั้นมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้สำเร็จเร็วทันใช้ก่อน ส่วนภาคที่ ๓ และ ที่ ๔ นั้น ถือเป็นการอดิเรกไม่เร่งร้อนเสร็จได้เร็วก็ดี แต่ถ้าเสร็จเร็วไม่ได้ ก็จะปล่อยเวลาให้ยืดออกไปทั้งนี้เพราะเห็นว่าทั้ง ๒ ภาคเป็นเรื่องเพียงบำรุงความรู้แห่งหมู่น้อย และผู้ที่ใฝ่ใจจะเป็นใหญ่โตเสียโดยมาก

แต่เนื่องจากภาคที่ ๑ และที่ ๒ ตามที่ได้พิมพ์ครั้งที่ ๑ แล้วเป็นเล่มที่หนาพอตัวอยู่ ผู้เรียบเรียงจึงเปลี่ยนความมุ่งหมายในการพิมพ์ ครั้งที่ ๒ จากการเรียกว่า "ภาค" เป็นเรียกว่า "เล่ม" คือจะเรียกว่า "เล่ม ๑" และ "เล่ม ๒" ส่วนภาคที่ ๓ และที่ ๔ จะรวมเป็นเล่มเดียวกันเรียกว่า "เล่ม ๓" ซึ่งแบ่งภาคในเล่มเป็นภาคที่ ๑ และที่ ๒ และรวมเป็นชุด ๓ เล่มเหมือนกัน

ข้อความฉะเพาะอย่างยิ่งในภาคที่ ๑ หรือเล่ม ๑ ในการพิมพ์ครั้งที่ ๒ นี้ เนื่องจากผู้เรียบเรียงตั้งความประสงค์จะให้หนังสือนี้เป็นหนังสือเรียนของกระทรวงธรรมการ จึงยกหัวข้อใหม่ให้เด่นและเหมาะแก่การศึกษา ทั้งแก้ไขข้อความให้เป็นไปตามความประสงค์ของเจ้าหน้าที่ตำราของกระทรวงธรรมการ ที่ติงไว้ในคราวพิมพ์ครั้งที่ ๑ กับแต้มเติมข้อความที่จำเป็น และตัดรอนข้อความที่ไม่สู้จะมีความจำเป็นมากนักออกเสียบ้าง เช่นท่ากราบพระเป็นต้น ในฉะบับพิมพ์ครั้งแรกมีแต่ท่านั่งยองยองท่าเดียว ส่วนในฉะบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ นี้มีท่าพรหมด้วย ฯลฯ

ในการพิมพ์ครั้งที่ ๑ มีฉะเพาะคำนำของผู้เรียบเรียง ซึ่งท้าวความว่า ได้ขอความกรุณาให้ท่านผู้ใหญ่หลายท่านตรวจพิจารณาด้วย แต่ในการพิมพ์ครั้งที่ ๒ นี้ ผู้เรียบเรียงได้ขอความกรุณาท่านเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ให้ท่านเขียนคำนำของท่านเป็นส่วนต่างหาก ซึ่งท่านมีความเห็นพ้องกับข้าพเจ้า และได้กรุณาเขียนคำนำให้ตามปรารถนา อันเป็นพระคุณที่ข้าพเจ้าจะลืมเสียมิได้เป็นอันขาด เพราะจากคำนำของท่าน ย่อมเป็นเหตุให้ปวงชนที่เคารพบูชาท่านผู้เขียนคำนำเกิดการเลื่อมใส และเป็นสิ่งชูค่าของหนังสือนี้ให้เด่นกว่าแต่ก่อนด้วย

ในการเรียบเรียงและพิมพ์ร่างหนังสือนี้ทั้ง ๒ คราว ผู้เรียบเรียงต้องช่วยตัวเองโดยตลอด คือต้องค้นหลักฐานจากหนังสือต่าง ๆ แล้วรวบรวมและพิมพ์ร่างด้วยตนเอง ซึ่งกินเวลาและเรี่ยวแรงอย่างมากมาย ผู้ช่วยที่ผู้เรียบเรียงได้พึ่งในการค้นคว้าหนังสือไทยและหนังสืออังกฤษมีเพียงคนเดียว คือ นางสาวสว่างวงษ์ เทพหัสดิน ณ อยุธยา บุตรีคนเดียวของผู้เรียบเรียง ซึ่งเกิดด้วยคุณหญิงอานุภาพไตรภพ และเป็นผู้ซึ่งผู้เรียบเรียงจะให้ลิขสิทธิ์แห่งหนังสือนี้ในอนาคต

---

* ชาวอัสดงคต แปลว่า ชาวตะวันตก

ในที่สุดนี้ข้าพเจ้าขอหวังว่า ฉะบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ นี้จะอำนวยความสำเร็จในการศึกษาของกุลบุตรธิดา อันเป็นเลือดเนื้อแห่งเพื่อนร่วมชาติของข้าพเจ้า ให้ถึงซึ่งความสมมาดตามความประสงค์ของประชาชาติได้เป็นอย่างดีที่สุด

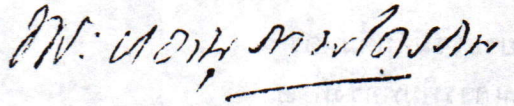

บ้านแสวงสงบ, ศรีราชา จังหวัดชลบุรี
วันที่ ๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๔

สารบาญ

	หน้า
คำนำ ของท่านเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี	ก
คำนำ ของผู้เรียบเรียงในการพิมพ์ครั้งที่ ๒	ข
บทที่ ๑ การเคารพ	๑
ก. การถวายบังคม	๑
ข. การกราบพระ	๑
ค. การหมอบกราบ	๒
ฆ. การไหว้	๒
ง. การคำนับ	๒
จ. การเปิดหมวก	๓
บทที่ ๒ การเลือกผูกมิตร	๖
ก. ลักษณะของมิตรโดยทั่วไป	๖
ข. การประคองความสามัคคี	๗
บทที่ ๓ การเยี่ยม	๘
ก. การเยี่ยมคำนับ	๘
ข. การเยี่ยมเพื่อผูกมิตร	๘
ค. การเยี่ยมในยามป่วยไข้ได้ทุกข์	๙
ฆ. การถือสมุดช่วยความจำ	๙
บทที่ ๔ นามบัตร	๑๑
ก. นามบัตรสำหรับสตรี	๑๑
๑. สตรีที่เป็นสาว	๑๒
๒. สตรีที่ผ่านการสมรสแล้ว	๑๒
๓. สตรีม่าย	๑๓
ข. นามบัตรสำหรับสุภาพบุรุษ	๑๔
บทที่ ๕ การแนะนำให้รู้จักกัน	๑๕
บทที่ ๖ ศีลธรรมและมรรยาท	๑๘
ก. ศีล	๑๘
ข. ธรรม	๑๘
ค. ศีลและธรรมรวมกัน	๑๙

หน้า

ฆ. มรรยาท ๑๙
ง. การปฏิบัติต่อคนทั่วไป ๒๐
จ. การปฏิบัติต่อบุคคลต่างเพศ ๒๓
๑. ชายต่อหญิง ๒๔
๒. สุภาพบุรุษ ๒๔
๓. หญิงต่อชาย ๒๕
๔. สุภาพสตรี ๒๖
ฉ. การปฏิบัติต่อผู้ใหญ่และผู้น้อย ๓๓
๑. ผู้อยู่ใต้บังคับ ๓๓
๒. ผู้มีหน้าที่บังคับบัญชา ๓๕
๓. คำสั่ง ๓๖
ช. การปฏิบัติต่อเพื่อนฝูง ๓๗
ซ. การปฏิบัติและวางตนในที่ประชุมชน ๓๘
๑. เวลาไปดูละครหรือฟังดนตรี ๓๘
๒. เวลาดูหนังเสียง หรือละคร ๓๘
๓. หลักการสนทนาในที่ประชุม ๓๙
๔. ลักษณะการสนทนา ๔๐
๕. การไปในงานที่รื่นเริงทั้งปวง ๔๒
ฌ. การสูบบุหรี่ ๔๒
ญ. การเขี่ยบุหรี่ ๔๓
บทที่ ๗ การต้อนรับ ๔๔
ก. การสนทนา ๔๕
ข. การให้ความสะดวกแก่แขก ๔๖
ค. การฝึกคนใช้ ๔๗
บทที่ ๘ การเลี้ยงอาหาร ๔๙
ก. การเลี้ยงอาหารอย่างไทย ๔๙
๑. การเลี้ยงอย่างผู้รับประทานนั่งกับพื้นมีสำรับเรียงตัว ๔๙
๒. การเลี้ยงอย่างวิธีนั่งกับพื้นรวมกันเป็นวง ๕๐
๓. การเลี้ยงอย่างวิธีนั่งโต๊ะ ๕๒
๔. การเลี้ยงเวลาไปเที่ยว ๕๓
๕. การเลี้ยงด้วยวิธีออกร้าน ๕๔

หน้า

๖. การเลี้ยงอาหารแบบจีน ๕๔
๗. การเลี้ยงข้าวแช่ ๕๔
ข. การเลี้ยงอย่างแบบชาวอัสดงคต ๕๕
๑. การเลี้ยงดินเน่อร์ ๕๕
การเชิญ ๕๖
การตอบรับ ๕๖
เครื่องใช้สำหรับโต๊ะดินเน่อร์ ๕๗
การจัดโต๊ะดินเน่อร์ ๕๗
การวางเครื่องใช้สำหรับคนรับประทานคนหนึ่ง ๆ ๕๘
แขก ๕๙
การนั่งโต๊ะดินเน่อร์ ๖๐
วิธีแจกอาหาร ๖๑
การลา ๖๒
คนใช้ในการเลี้ยง ๖๒
๒. การเลี้ยงลันชอน ๖๒
๓. การเลี้ยงเบร็กฟัสต์ ๖๔
ค. มรรยาทในการนั่งโต๊ะ ๖๔
๑. มรรยาทสำหรับผู้นั่งโต๊ะ ๖๕
๒. วิธีใช้เครื่องโต๊ะ ๖๗
๓. การอำนวยพร ๖๘
ฆ. ลักษณะการดื่มและการใช้เหล้าชะนิดต่าง ๆ ๖๙
บทที่ ๙ การแต่งกายไปในงานและโอกาสต่าง ๆ ๗๒
ก. การไปในงานพิธี ๗๒
๑. ไปอย่างแขก ๗๒
๒. ไปอย่างกันเอง ๗๔
๓. การแต่งเครื่องเพ็ชร์พลอย ๗๔
ข. การไปในงานศพ ๗๔
ค. ระเบียบการไว้ทุกข์ ๗๗
ฆ. การแต่งกายโดยธรรมดา ๗๗
บทที่ ๑๐ การให้ของสินน้ำใจ ๘๐
ก. การให้ของกำนัล ๘๐
ข. การให้ของฝาก ๘๐

หน้า

ค. การให้ของขวัญ ๘๑

บทที่ ๑๑ การออกบัตรเชิญและตอบ ๘๗

ก. หลักทั่วไป ๘๗

ข. บัตรเชิญสำหรับการต่าง ๆ ๘๗

ค. การตอบบัตร ๙๓

บทที่ ๑๒ การเขียนและใช้คำพูดต่อบุคคลชั้นต่าง ๆ ๙๔

๑. จดหมายเป็นงานเป็นการ ๙๕

๒. จดหมายส่วนตัว ๙๕

๓. จดหมายระหว่างคู่รัก ๙๗

๔. หนังสือราชการ ๙๗

๕. การจ่าหน้าซอง ๙๗

ก. แบบการเขียนที่ใช้ในราชการทั่ว ๆ ไป ๙๘

ข. หลักการใช้คำพูดกับบุคคลชั้นต่าง ๆ ๑๐๐

ค. แบบใช้ออกนามบุคคลชั้นต่าง ๆ ๑๐๒

บทที่ ๑๓ การเลือกคู่ ๑๐๔

ก. การเลือกคู่ตามความตกลงใจของผู้ใหญ่ทั้ง ๒ ฝ่าย ๑๐๕

๑. ทางที่ดี ๑๐๕

๒. ทางที่ไม่ดี ๑๐๖

ข. การเลือกคู่เอาเองตามลำพัง ๑๐๖

๑. ทางที่ดี ๑๐๖

๒. ทางที่ไม่ดี ๑๐๖

ค. หลักแนะนำในการออกเรือน ๑๐๗

๑. อย่าเห็นแก่ยศศักดิ์และทรัพย์สมบัติ ๑๐๗

๒. ทำอย่างไรจึงจะทราบว่าผู้ที่ตนเลือกมีลักษณะเหมาะกับอัธยาศัยของตนแล้ว ๑๐๘

๓. วัยอันควรแก่การมีคู่ ๑๐๘

๔. ทุนรอนที่จะเลี้ยงกันต่อไป ๑๐๙

๕. ผู้ปกครองของหญิงควรปฏิบัติอย่างไร ๑๐๙

๖. ต้องไม่เป็นผู้ที่สืบสายโลหิตเดียวกัน ๑๑๐

๗. ต้องเป็นผู้ปราศจากโรคพันธุกรรมและโรคติดต่อ ๑๑๐

บทที่ ๑๔ การปฏิบัติในระหว่างครอบครัว ๑๑๑

ก. ลักษณะของคู่สามีภริยา ๑๑๑

หน้า

๑. ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นผู้นำ ๑๑๑
๒. อะลุ้มอล่วยถ้อยทีถ้อยอาศัยและผ่อนปรนกัน ๑๑๒
๓. ต่างดำเนินความคิดเห็นไปคนละรูป ๑๑๓
ข. การควรปฏิบัติของคู่สามีภรรยา ๑๑๓
๑. หลักที่สามีควรปฏิบัติต่อภริยา ๑๑๓
๒. หลักที่ภริยาควรปฏิบัติและบำรุงสามี ๑๑๔
ค. การภายในครอบครัวกล่าวโดยทั่วไป ๑๑๖
ฆ. หน้าที่คนในบ้านและการฝึก กับจรรยาคนใช้ ๑๑๘
ง. เครือญาติภายในครอบครัว ๑๒๘
๑. บุตรชาย ๑๒๘
๒. บุตรสาว ๑๒๙
๓. ญาติผู้ใหญ่ ๑๓๐
๔. คนที่อยู่ร่วมบ้านทุกคน ๑๓๐
๕. แม่บ้าน ๑๓๐
จ. การป่วยไข้ ๑๓๐
๑. ห้องคนไข้ที่บ้าน ๑๓๑
๒. การเยี่ยมไข้ ๑๓๑
๓. โรคติดต่อ ๑๓๒
ฉ. การตาย ๑๓๒
๑. การตายด้วยโรคธรรมดา ๑๓๒
๒. การตายด้วยโรคติดต่อ ๑๓๓
๓. การเก็บศพ ๑๓๓
๔. การทำบุญเผาศพ ๑๓๓
เรื่องระเบียบการแต่งกายของสตรี ๑๓๔
การใช้ระเบียบ ๑๓๔
ความหมายของเครื่องแต่งกาย ๑๓๔
ประเภทของเครื่องแต่งกาย ๑๓๔
เครื่องแต่งกายสำหรับงานในพระที่นั่ง ๑๓๕
เครื่องแต่งกายสำหรับงานนอกพระที่นั่ง ๑๓๕
เครื่องแต่งกายธรรมดา ๑๓๖
ลักษณะของหมวก ๑๓๖
การทำความเคารพ ๑๓๗

หน้า

การแต่งกายเครื่องไว้ทุกข์ ๑๓๗

กะเป๋าถือ ๑๓๗

เรื่องระเบียบการแต่งกายไว้ทุกข์ในงานศพ ๑๓๘

ระเบียบการแต่งกายของข้าราชการที่ไปในงานพิธีต่าง ๆ ๑๓๙

แก้ไขระเบียบการสวมหมวกของสตรีเมื่อพัน ๑๘ น. ๑๔๐

ระเบียบการประดับเหรียญช่วยราชการเขตต์ภายใน ๑๔๑

รายนามคณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความ สดุดีบุคคลสำคัญ

1. ม.ล.ปิ่น มาลากุล	อนุกรรมการที่ปรึกษา
2. ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา	ประธานอนุกรรมการ
3. ม.ร.ว.แสงสูรย์ ลดาวัลย์	อนุกรรมการ
4. นายขวัญแก้ว วัชโรทัย	อนุกรรมการ
5. พันตรีหญิง คุณหญิงผะอบ โปษะกฤษณะ	อนุกรรมการ
6. นายประพัฒน์ ตรีณรงค์	อนุกรรมการ
7. คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	อนุกรรมการ
8. นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา	อนุกรรมการ
9. นางสาวอุทัยศรี ค้อคงคา	อนุกรรมการ
10. นางสาววนิดา สถิตานนท์	อนุกรรมการ
11. ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาหนังสือ หรือผู้แทน (นางสุภรณ์ สภาพงศ์)	อนุกรรมการ
12. ผู้อำนวยการสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยหรือผู้แทน (นางเฉลิมศรี หุนเจริญ)	อนุกรรมการ
13. นางอรสา สนธิไทย	อนุกรรมการ
14. นางสายไหม จบกลศึก	อนุกรรมการ
15. นางสาวสุมาลี จุดศรี	อนุกรรมการและเลขานุการ
16. นางวารุณี จันทรรักษ์	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
17. นางณัฐวรรณ ชีพเป็นสุข	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

บทที่ ๑
การเคารพ

การเคารพ และวิธีเคารพนั้น ที่ใช้กันอยู่ในเวลานี้มีมากอย่าง แต่ก็เป็นการจำเป็นที่เราจะต้องรู้จักไว้ และทราบวิธีใช้ตามโอกาศที่ควร และที่เหมาะ คือ

ก. การถวายบังคม มีวิธีแสดงดังนี้

(๑) ผู้ปฏิบัตินั่งท่าพรหม คือนั่งคุกเข่า ให้เข่าทั้ง ๒ ห่างกันประมาณ ๒ คืบ ซ่นเท้าทั้ง ๒ ชิด ปลายเท้าห่างกันประมาณ ๑ คืบ นิ้วเท้าพับตามความจำเป็น น้ำหนักตัวอยู่บนซ่นเท้าทั้ง ๒ ตัวตั้งตรง อกผาย มือทั้ง ๒ พนมอยู่ตรงกลางสูงเสมอยอดอก นิ้วหัวแม่มือกางและขนานกับแนวอก นิ้วอื่น ๆ พนมชิดกัน และเอนออกนอกเล็กน้อย ข้อศอกกางพอควร ศีรษะตั้งได้แนวกับลำตัว กดคางเล็กน้อย

(๒) **ยกมือที่พนมขึ้นจนนิ้วหัวแม่มือทั้ง ๒ จดประมาณระหว่างคิ้ว พร้อมกับการยกมือ**ให้โน้มกายไปข้างหน้าเล็กน้อย เมื่อมือถึงที่แล้วตั้งตัวตรง หงายศีรษะไปข้างหลังพองาม แล้วลดมือลงพร้อมกับก้มตัวไปทางหน้าเล็กน้อย เมื่อมืออยู่ในท่าเดิมแล้ว ก็ตั้งตัวตรงอยู่ในท่าจังหวะที่ ๑

ทำดังนี้ทบทวน ๓ ครั้ง

การเคารพชะนิดนี้ ใช้ได้ทั้งบุรุษและสตรี ซึ่งโดยมากแสดงต่อสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน และทำตามหมายกำหนดการ แสดงต่อพระบรมศพ และต่อพระมหาเสวตฉัตรเมื่อเข้าไปในพระที่นั่ง

ข. การกราบพระ มี ๒ ท่าคือ ท่านั่งยองยอง และท่าพรหม

ท่านั่งยองยอง ทำดังนี้

(๑) ผู้ปฏิบัตินั่งยองยอง ให้ซ่นเท้าห่างกันตามธรรมดา เวลานั่งยองยอง แต่ให้ปลายเท้าผายกว่าตามควร **มือพนมให้นิ้วหัวแม่มือจดหน้าผาก ข้อศอกทั้ง ๒ ตั้งบนเข่าทั้ง ๒**

(๒) โอนน้ำหนักตัวไปข้างหน้า ลดมือขวาลงเท้าพื้น แล้วลดมือซ้ายลง วางเคียงมือขวามีระยะเคียงพอควร แล้วลดเข่าทั้ง ๒ ลงจดพื้น สืบมือทั้ง ๒ ออกไปข้างหน้า พับข้อศอกลงจดพื้นต่อจากเข่าออกไป แล้วก้มศีรษะลงสัมผัสพื้นระหว่างมือทั้ง ๒ เป็นเบญจางคประดิษฐ์

(๓) เงยหน้าพร้อมกับผลักน้ำหนักตัว ด้วยกำลังมือขวาให้ตั้งขึ้น แล้วมือซ้ายและเข่าก็ตามขึ้นมาอยู่ในท่าอย่างจังหวะที่ ๑

ทำดังนี้ ๓ ครั้ง เป็นท่ากราบพระแบบโบราณ สมัยนี้การกราบพระทำได้อีกอย่าง ๑ คือ จากท่าพรหม

การกราบพระจาก**ท่าพรหม**ทำดังนี้

(๑) ผู้ปฏิบัตินั่งท่าพรหม คือ นั่งอย่างจังหวะที่ ๑ แห่งท่าถวายบังคับ

(๒) **ทอดแขนทั้ง ๒ ลงยันพื้น พับข้อศอกลงแนบพื้นต่อจากเข่าออกไป สืบมือทั้ง ๒** ออกไปข้างหน้าพอควร แล้วก้มศีรษะลงสัมผัสพื้นระหว่างมือทั้ง ๒ เป็นเบญจางคประดิษฐ์

(๓) เงยหน้าพร้อมกับผลักน้ำหนักตัวด้วยกำลังมือทั้ง ๒ ให้ตั้งขึ้น อยู่ในท่าพรหมอย่างจังหวะที่ ๑

ทำดังนี้ ๓ ครั้ง

การกราบพระทั้ง ๒ ท่านี้ จำต้องหัดจึงจะทำได้ถูกต้องจริง

การเคารพชะนิดนี้ เป็นแบบของสงฆ์โดยฉะเพาะ ฆราวาศใช้แสดงต่อพระพุทธรูป ต่อพระสงฆ์ที่เป็นที่เคารพอย่างยิ่ง เช่น อุปัชฌาอาจารย์ ต่อพระสงฆ์ทั่วไปในเมื่อจะขอศีล และขอให้แสดงธรรม การเคารพชะนิดนี้ไม่แสดงต่อฆราวาศด้วยกัน

ค. การหมอบกราบ มีวิธีทำดังนี้

(๑) ผู้ปฏิบัตินั่งพับเพียบ แล้วก้มตัวลง เอาข้อศอกทั้ง ๒ ยันกับพื้นตรงหน้าเข่าทั้ง ๒ ศอกขวาจดเข่าขวา ศอกซ้ายจดเข่าซ้าย มือพนมตั้งอยู่เหนือพื้น อาการเช่นนี้เรียกว่า "หมอบ"

(๒) **ก้มศีรษะลง จนปลายจมูกจดปลายนิ้วหัวแม่มือ เงยหน้าพองาม แล้วยกศีรษะขึ้น** อยู่ในท่าอย่างจังหวะที่ ๑

ถ้าเป็นการเคารพต่อพระรัตนตรัย เมื่อได้ทำจังหวะที่ ๒ แล้ว ต้องแบมือที่พนมคว่ำลงแนบพื้น แล้วก้มศีรษะตามลงไปสัมผัสพื้น ๓ ครั้ง แต่ถ้าเป็นการเคารพต่อเจ้านาย ต่อพระสงฆ์ตลอดจนบุคคลที่ตนเคารพนับถืออย่างสูง เช่น บิดามารดาเป็นต้น ทำเพียงเท่าที่กล่าวจบ จังหวะที่ ๒ และทำเพียงครั้งเดียว ซึ่งควรใช้ตามบ้านอย่างไทย ๆ เวลานั่งกับพื้น

การรับการเคารพชะนิดนี้ รับด้วยอาการต่าง ๆ ตามฐานะคือ

(๑) ถ้าผู้รับเป็นผู้ใหญ่กว่า ก็รับด้วยกิริยาวาจา เช่น ยิ้มด้วย หรือทักทายปราศรัยตามควร

(๒) ถ้าทั้ง ๒ ฝ่ายเป็นผู้ใหญ่ด้วยกัน แต่อีกฝ่าย ๑ ถ่อมตัวลงหมอบกราบฉะนี้ ผู้รับก็สมควรจะหมอบกราบรับ ทั้งนี้โดยมากเห็นทำในระหว่างเจ้านาย และขุนนางผู้ใหญ่ด้วยกัน

(๓) ถ้าผู้รับการเคารพมีฐานะสูงกว่าเล็กน้อย ก็ใช้รับด้วยการยกมือไหว้ และยิ้มแย้มแจ่มใส หรือทักทายปราศรัยตามควร

การทำเฉยไม่แสดงอาการอย่างไร เป็นการรับการเคารพนั้น ถือกันว่าเป็นกิริยาหยาบ

ฆ. การไหว้ คือการพนมมือ และยกขึ้นให้ปลายนิ้วหัวแม่มือทั้ง ๒ จดประมาณปลายจมูก ข้อมือทั้ง ๒ โค้งออกนอกพองาม และก้มศีรษะเล็กน้อย

การเคารพชะนิดนี้ ทำเวลานั่งเรียบร้อย คือ นั่งพับเพียบก็ได้ เวลายืนก็ได้ และเวลาเดินก็ได้ ใช้แสดงต่อบุคคลที่เสมอหรือสูงกว่าตนตามโอกาสที่เหมาะ

ส่วน**การรับนั้น** จะรับด้วยวิธีทักทายปราศรัย หรือจะยกมือขึ้นไหว้ตอบก็ได้ ทั้งนี้ย่อมแล้วแต่ว่า ผู้รับนั้นจะมีฐานะสูงกว่าหรือเสมอกัน

ง. การคำนับ เป็นการเคารพแบบสากล ซึ่งใช้กันทั่วโลก แยกออกได้เป็น ๓ อย่างดังนี้ คือ

๑. การคำนับสำหรับบุรุษ ทำดังนี้- ผู้ปฏิบัติยืนตัวตรง ซ่นเท้าทั้ง ๒ ชิด ปลายเท้าห่างกันประมาณ ๑ คืบ แขนทิ้งตรงตามธรรมชาติ แล้วก้มศีรษะและโค้งตัวตามลงไปเล็กน้อย (พับที่บั้นเอวประมาณ ๔๕ องศา) ตาจับผู้ที่ตนคำนับ

๒. การคำนับสำหรับสตรี ทำจากท่ายืนเสมอ และทำดังนี้

(๑) ยืนตรงอย่างบุรุษ แล้วชักเท้าขวา หรือซ้ายลากไปข้างหลังเล็กน้อยตามถนัด พร้อมกับย่อเข่าตรงข้ามพองามตัวและศีรษะคงตั้งตรง ตาจับผู้ที่ตนเคารพ

(๒) ยืดขาและชักเท้ากลับมาอยู่ในท่าตรง

๓. การคำนับสำหรับทั่วไป ทำดังนี้ ก้มศีรษะเล็กน้อย ตาจับผู้ที่ตนเคารพ แล้วกลับยกศีรษะขึ้นดังเดิม

การคำนับสำหรับบุรุษใช้แสดงต่อเจ้านาย ต่อผู้ใหญ่ ต่อผู้ที่ตนเคารพ และต่อผู้มีหน้าที่บังคับบัญชาเหนือตน การคำนับสำหรับสตรีใช้แสดงอย่างเดียวกับที่กล่าวสำหรับบุรุษ แต่ใช้ในเวลาออกงานออกการโดยมาก ส่วนการคำนับสำหรับทั่วไปนั้นใช้ทั้ง ๒ เพศเหมือนกัน และ**ใช้ได้ทุกโอกาส ไม่ว่าจะอยู่ในท่าใด ทั้งใช้สำหรับรับการเคารพด้วย**

จ. การเคารพสำหรับบุรุษยังมีอีกอย่าง ๑ คือ การเปิดหมวกการเคารพชะนิดนี้ ใช้กันมากและใช้ทุกโอกาสที่สวมหมวก เช่น เวลาเดินเที่ยว เวลานั่งรถ เวลานั่งเรือ ฯลฯ การเคารพชะนิดนี้ ไม่มีธรรมเนียมให้สตรีใช้เลย วิธีเคารพด้วยการเปิดหมวกทำดังนี้

(๑) ถ้าสวมหมวกกันแดด หรือหมวกใบแข็งอย่างอื่น ตลอดจนหมวกแก๊ป ผู้ปฏิบัติยกมือขวาขึ้นจับริมหมวกตอนหน้าประมาณที่อยู่ตรงเหนือระหว่างคิ้ว ถ้าสวมหมวกสักหลาดหรือหมวกใบอ่อนอย่างอื่น ให้ยกมือขึ้นจับตรงมุมพับข้างหน้าของหมวก ข้อศอกและแขนท่อนบนทำมุมกับแนวอก ประมาณ ๑๒๐ องศา และทำฉากกับแนวลำตัว ซึ่งตั้งตรงอย่างผึ่งผาย

(๒) ยกหมวกขึ้นพ้นศีรษะประมาณ ๑ คืบ ส่วนบนของแขนและข้อศอกคงที่อย่างจังหวะที่ ๑ ถ้าเป็นการเปิดหมวกคำนับผู้ใหญ่ที่เคารพนับถืออย่างสูง ควรลดหมวกลงปล่อยมือให้ห้อยอยู่ในท่าตรง

(๓) เมื่อผู้ที่ตนเปิดหมวกให้แลเห็น หรือรับการเคารพนั้นแล้ว ก็สวมหมวกและปล่อยมือได้

ในระหว่างเวลาที่เปิดหมวกนั้น ถ้าผู้ที่เราเคารพเป็นผู้สูงศักดิ์ และเราจะต้องพูดกับท่าน ก็อย่าเพิ่งสวมหมวกก่อน หรือถ้าสังเกตว่าจะมีผู้จับมือด้วย ต้องรีบส่งหมวกไปถือมือซ้าย คือจะถืออย่างไรก็ได้ตามถนัด หรือจะเอาเข้าหนีบในระหว่างแขนซ้ายท่อนบนกับลำตัวก็ได้ แล้วจึงยื่นมือขวาไปจับกับผู้นั้น แต่ถ้าทราบล่วงหน้าว่าจะต้องจับมือกับใคร จะเปิดหมวกด้วยมือซ้ายโดยอนุโลมตามที่กล่าวแล้วก็ได้

สุภาพบุรุษไม่ว่าวัยใด ต้องเคารพสตรีที่ตนเคยรู้จักแล้วก่อนเสมอ ถ้าสุภาพบุรุษเดินกับสุภาพสตรีในถนนหลวง เมื่อพบสุภาพสตรีอื่นที่ตนรู้จัก ถึงแม้สุภาพสตรีนั้นจะไม่รู้จักกับสุภาพสตรี

ที่ตนเดินด้วย ก็ต้องเปิดหมวกแสดงความเคารพ แต่ถ้าพบเพื่อนสุภาพบุรุษจะต้องรอให้เขาผู้นั้นเคารพก่อน แล้วตนก็รับการเคารพ ถ้ามีผู้แสดงความเคารพต่อสุภาพสตรีที่ตนเดินด้วย หรือสุภาพสตรีนั้นเคารพผู้ใดก็ดี สุภาพบุรุษต้องเคารพหรือรับการเคารพด้วย ถ้าในเวลาเดินบังเอิญพบคู่สามีภริยา ที่สุภาพบุรุษเท่านั้นเป็นผู้รู้จักสุภาพบุรุษต้องเปิดหมวกหรือแสดงการเคารพในทางที่ควร และสุภาพสตรีที่เดินด้วยก็จะต้องเคารพตามกาลอันควรเหมือนกัน

การที่สุภาพบุรุษแสดงการเคารพนั้น ถึงแม้สุภาพสตรีจะไม่รู้จักเขา คือหมายความว่าทั้ง ๒ ฝ่ายยังมิได้รับการแนะนำให้รู้จักกัน แต่ถ้าสุภาพสตรีเดินไปกับสุภาพบุรุษที่เขารู้จักจะต้องรับการเคารพด้วย ถ้าสุภาพบุรุษหลายคนคำนับ จะต้องรับทุกคน เวลาสุภาพบุรุษนั่งคอยสุภาพสตรีในโรงร้านหรือในที่อื่นใดก็ตาม เมื่อสุภาพสตรีมาถึงต้องลุกขึ้นยืนและแสดงการเคารพ เมื่อสุภาพสตรีนั่งแล้วก็นั่งบ้างในที่อันควร

สุภาพสตรีเวลานั่งรถ ถ้ามีผู้นั่งยานใด ๆ สวนทางมาก็ดี หรือเดินในถนนหลวงก็ดี แสดงการเคารพ หรือสุภาพสตรีจะเคารพเขาผู้นั้นก็ตาม อาจรับและแสดงการเคารพได้หลายอย่างคือยกมือไหว้ก็ได้ ยิ้มด้วยเป็นการแสดงว่าเห็นแล้วก็ได้ และก้มศีรษะให้น้อย ๆ ก็ได้ วิธีที่กล่าวหลังมักแสดงต่อชาวต่างประเทศโดยมาก ในการเคารพหรือรับการเคารพเวลาอยู่ในยานต่าง ๆ นั้นต้องไม่ชะโงกตัวออกไปจากยานนั้นเป็นอันขาด

อย่างไรก็ตาม การแสดงการเคารพและรับการเคารพด้วยวิธีก้มศีรษะหรือยิ้มด้วยนั้น สตรีพึงสังเกตไว้ด้วยว่า คนไทยที่เก่าหน่อยมักไม่ใคร่จะชอบ และเห็นเป็นการไม่สมควร แล้วก็เลยทำไม่รู้จักอีกต่อไป ทั้งนี้เพราะยังมีมากคนที่ไม่นิยมและไม่คุ้นแก่วิธีการที่กล่าว ดังนั้นถ้าจะเคารพหรือรับการเคารพคนสูงอายุ หรือผู้ที่ตนเคารพนับถือ จึงควรเคารพหรือรับการเคารพด้วยวิธียกมือไหว้อันเป็นหนทางเดียวที่จะให้เขาผู้นั้นเห็นชัดและพอใจ

หมายเหตุ อนึ่งเมื่อได้กล่าวถึงการเคารพมาแล้วทุกวิธี เป็นการสมควรที่จะกล่าวถึงการเคารพด้วย**การจุบมือ**ของชาวอัสดงคตไว้ในที่นี้ด้วย การจุบมือนี้เป็นมรรยาทอย่าง ๑ ที่ชาวยุโรปบนพื้นทวีปนิยมใช้กันมาก ซึ่งผู้เรียบเรียงไม่เห็นมีความจำเป็นอย่างไร ที่จะจำเอามรรยาทในการเคารพด้วยวิธีจุบมือมาใช้สำหรับเรา แต่เนื่องจากที่ได้เห็นบุรุษบางคนจุบมือสตรี และได้เห็นการแสดงละครในโรงเรียนแห่ง ๑ ซึ่งแสดงเรื่องไทยแท้ ๆ แต่มีการจุบมือกันจนเป็นเหตุให้ชาวยุโรปคน ๑ สงสัยและถามว่า "อ้อการจุบมือก็เป็นมรรยาทในการเคารพของไทยด้วยหรือ" เมื่อเป็นดังนี้ แม้เราจะไม่ใช้ก็เป็นการสมควรที่จะนำมาแสดงให้ทราบไว้ในที่นี้ด้วยว่า การจุบมือเขาใช้กันเพียงไร โดยธรรมดาชาวยุโรปเขาจุบมือสตรีเพื่อแสดงการเคารพอย่างสูง ฉะเพาะในที่มิดชิด เช่น ในเคหะสถาน ในโรงละคร ในสโมสรสถาน ในโรงร้านอันเป็นชุมนุมแห่งคนชั้นสูง ฯลฯ เขาไม่จุบมือสตรีในถนนหลวง หรือในยานใด ๆ อันเป็นสาธารณะ เช่นในรถเมล์และรถรางเป็นต้น การจุบมือเขาจุบแต่สตรีที่สมรสแล้ว ไม่จุบมือสตรีสาวเลย เว้นแต่สตรีสาวนั้นจะเป็นผู้มีบุญคุณอย่างล้นเหลือ เช่นสตรีสาวเป็นแพทย์และรักษาบุตรน้อยผู้ป่วยหนักของสุภาพบุรุษให้รอดพ้นมัจจุราชมาได้ สตรีที่แสดงความสามารถพิเศษก็อาจได้รับการเคารพด้วยวิธีจุบมือได้เหมือนกัน เช่นสตรีผู้บินชนะประวัติการณ์คนแรก หรือชนะประวัติการณ์ในคราวประกวดการร้องเพลง ฯลฯ เป็นต้น นอกจากนั้นถ้าสุภาพบุรุษถูกแนะนำให้รู้จักกับสุภาพสตรีสูงอายุหรือสูงศักดิ์ เมื่อสตรีผู้นั้นให้มือสูง ก็มักจะต้องจุบ ในการจุบมือจะต้องแสดงกิริยาที่สุภาพประกอบด้วยเสมอ เช่นเวลาจุบมือต้องไม่เอามืออีกข้าง ๑ ใส่กะเป๋า หรือยกมือสตรีขึ้นจุบ หรือจ้องมองจับตาในเวลาจุบฯ สุภาพสตรีที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะย่อมจุบมือสุภาพสตรีสูงอายุ

เวลาเดินถนนและพบปะผู้มีหน้าที่บังคับบัญชาหรือผู้ใหญ่ ถ้าท่านผู้นั้นพูดด้วย สุภาพบุรุษจะต้องหยุด ส่วนหมวกนั้นเมื่อได้ทำการเคารพแล้ว ชาวตะวันตกแนะนำให้สวมไว้ดังเดิมทันที ไม่ให้เปิดศีรษะอยู่เป็นเวลานาน ในเรื่องเดียวกันนี้ของเราชอบให้เปิดหมวกอยู่ก่อน เพราะถือว่าการสวมหมวกพูดกับผู้ที่ตนเคารพนับถือนั้นเป็นการไม่สมควร การที่ชาวอัสดงคตมีเกณฑ์ให้รีบสวมหมวกก็โดยที่อากาศในยุโรปหนาว ขืนเปิดไว้นานจะผิดหลักสุขวิทยา ถ้าท่านผู้ที่ตนเคารพพูดพลางเดินพลาง สุภาพบุรุษที่มุ่งหมายในที่นี้จะต้องเดินตามข้างซ้ายเยื้องไปทางหลังเล็กน้อย เมื่อเสร็จเรื่องธุระที่พูดแล้ว ควรลา และแยกเดินตามสะดวกต่อไป

ในที่สุดอาจมีผู้สงสัยว่า ใครควรจะเคารพใครก่อน ผู้ที่ถือตัวมักเกี่ยงให้ผู้อื่นเคารพตนก่อนโดยมาก แต่ในเรื่องนี้นอกจากที่กล่าวไว้แล้ว "ผู้น้อยสมควรจะเคารพผู้ใหญ่" ซึ่งหมายความว่า ผู้น้อยสมควรจะเคารพผู้ใหญ่ก่อน อันเป็นจรรยาของผู้น้อยที่สมควรจะแสดงต่อผู้ที่เป็นผู้ใหญ่กว่าตนในทางชาติ ทางวุฒิ และในทางอายุแล้ว ใคร่จะนำหลักอันได้จากวาทะของท่านจอมพล เปแตง แห่งประเทศฝรั่งเศสมาแสดงไว้ในที่นี้ด้วยว่า "ผู้แสดงการเคารพก่อนคือคนที่สุภาพ" อันเป็นคติอย่างดี เพราะการปฏิบัติอย่างว่า ย่อมเป็นการแสดงไมตรีจิตต์ เป็นการสนับสนุนความเสมอภาคตลอดจนสามัคคีธรรม การเกี่ยงงอนให้ผู้อื่นเคารพตนก่อนย่อมจะอำนวยผลในทางตรงกันข้าม เพราะฉะนั้นสำหรับการเคารพจึงเป็นการสมควรที่สุภาพชนชาวไทย ผู้ได้ชื่อแล้วว่าเป็นอารยชนจะสำเหนียกเรื่องเช่นนี้ด้วย

การจุบมือถือกันว่าเป็นการแสดงความเคารพอย่างสูง ส่วนการจุบแก้มหรือหน้าผากเป็นการแสดงมิตรภาพ ในการจุบนั้นเขาระวังกันมาก คือต้องจุบเพียงสั้น ๆ ถ้าการจุบนั้นเป็นเหตุให้เกิดการเสียวกระสัน ค่าของการจุบด้วยความเคารพ (จุบมือ) หรือมิตรภาพ (จุบแก้มและหน้าผาก) ก็ย่อมจะสิ้นศูนย์ไป การจุบด้วยความรักนั้นกล่าวกันว่า ชาวกรีกคน ๑ ชื่อ "อาร์เตมิส" เป็นผู้ค้นพบเมื่อเวลาเขาจุบนางเอ็นดิมิออนที่ริมฝีปากว่า เป็นการจุบที่มีรสชาติประดุจของทิพย์ แล้วก็ปฏิบัติต่อ ๆ กันมา และด้วยเหตุฉะนี้เอง การจุบในระหว่างคู่รักเขาจึงมักจุบกันที่ริมฝีปาก แต่อย่างไรก็ตามในการจุบเยี่ยงคู่รัก เขาถือกันว่าผู้จุบจะต้องเป็นผู้มีมรรยาทเสมอ คือต้องไม่จุบต่อหน้าคนหลายคน แม้จะจุบกันในที่เช่นนั้นก็ต้องจุบเพียงสั้น ๆ เป็นการเพียงแสดงมิตรภาพและความรักในกันพอสมควร

บทที่ ๒
การเลือกผูกมิตร

ผู้ที่อยู่ในวงการสมาคมจำต้องมีเพื่อนฝูงและรู้จักคนมาก ทั้งต้องรู้จักคบมิตรด้วย ในปัญหาเรื่องมิตรนี้ได้มีหนังสือของกระทรวงธรรมการใช้อยู่ตามโรงเรียนแล้ว เช่น "จรรยาแพทย์" ของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี และ "ธรรมจริยา" ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี จึงควรถือเอาหลักตามที่ปรากฏในหนังสือทั้ง ๒ เล่ม ซึ่งนักเรียนทั้งหลายมีอยู่แล้วนั้น มาประกอบข้อความแห่งหนังสือนี้

อย่างไรก็ตามทุกคนที่ใฝ่ในการสมาคมจำต้องทำตัวเป็นคนกว้างขวาง และรู้จักคบคนได้ทุกชะนิด แต่ก็ไม่จำเป็นจะต้องคบเป็นมิตรหรือเพื่อนสนิททุกคนไป คนที่ต้องใจ คือ ที่มีนิสสัยอัธยาศัยตรงกัน ก็ย่อมจะคบกันฐานมิตรได้ แต่ถ้ามีมรรยาทไม่ตรงกันอยู่บ้างก็คบเพียงเป็นคนรู้จัก แต่ก็ไม่ควรจะแสดงให้เป็นที่ออกหน้าว่า ไม่ยินดีจะคบคนนั้นคนนี้เป็นมิตร ความรู้สึกในเรื่องเช่นนี้ทั้งปวงเป็นสิ่งที่สุภาพชนควรเก็บไว้ในใจ ผู้ที่เรามั่นใจว่าจะคบเป็นมิตรได้นั้นเราต้องเอาใจใส่เป็นพิเศษ คือรู้จักผ่อนผันสั้นยาวในการคบ และไม่ควรคิดเอาแต่ประโยชน์หรือเอาแต่ได้สำหรับตนเป็นที่ตั้ง การผูกมิตรย่อมมีได้ต่อบุคคลทุกชั้นทุกวัย และทุกชาติทุกภาษา มิตรที่ดีย่อมนำผู้คบไปสู่แต่ทางที่ดีที่ชอบ ส่วนมิตรไม่ดีย่อมจะนำผู้คบไปในทางที่ตรงกันข้าม คือความหายนะ เช่นชักชวนให้ละเลิงในทางที่ชั่วและขาดสติสัมปชัญญะ ความชั่วย่อมดูดดื่มในบุคคลได้ง่ายกว่าความดีในเมื่อผู้นั้นขาดการบังคับใจตน ดังนั้นในการคบมิตรจึงมีความจำเป็นที่จะต้องทำตนให้เป็นคนมีสติ และรู้จักบังคับใจให้ดำเนินการทั้งปวง ฉะเพาะในทางที่เป็นคุณงามความดี

ก. ลักษณะของมิตรโดยทั่วไป ท่านแยกไว้ดังนี้

๑. **มิตรอุปการ** คือมิตรผู้ป้องกันมิตรผู้ประมาทแล้ว ป้องกันทรัพย์สมบัติของมิตรผู้ประมาทแล้ว เป็นที่พึ่งแก่มิตรเมื่อมีภัย และยินดีช่วยเหลือในทางกำลังทรัพย์เมื่อมิตรเกิดความจำเป็นขึ้น

๒. **มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์** คือมิตรที่เราจะไว้ความลับได้โดยไม่นำเอาความลับนั้นไปเปิดเผย และไม่เป็นผู้ละทิ้งมิตรในยามวิบัติ จนแม้ชีวิตก็อาจสละแทนได้ในเมื่อเกิดความจำเป็น

๓. **มิตรแนะนำประโยชน์** คือมิตรที่กีดกันมิให้มิตรละเลิงในการทำชั่ว แนะนำมิตรให้ตั้งอยู่แต่ในคุณงามความดี พร่ำให้ความรู้แก่มิตรในสิ่งที่มิตรยังมิได้เคยได้ยินได้ฟัง และเป็นผู้ชี้แต่ทางที่ดีให้แก่มิตร

๔. **มิตรมีความรักใคร่** คือมิตรที่มีทุกข์ก็ทุกข์ด้วย สุขก็สุขด้วย เมื่อมีผู้ติเตียนก็ออกรับโต้เถียงแทนมิตร และรับรองการสรรเสริญมิตร

๕. **มิตรปอกลอก** คือมิตรที่ถือเอาแต่ประโยชน์ของตัวเป็นใหญ่ แม้จะยอมเสียบ้างก็เพียงแต่น้อย ส่วนการได้ต้องการมาก เมื่อมีภัยมาประจันหน้าตน จึงยอมประกอบกิจของมิตร และมุ่งการคบมิตรเพราะหวังประโยชน์เป็นที่ตั้ง

๖. **มิตรดีแต่พูด** คือมิตรที่ชอบเก็บและยกเอาสิ่งที่ล่วงแล้วมากล่าว อ้างเอาของที่ยังไม่มีมาปราสัย สงเคราะห์มิตรในสิ่งที่หาประโยชน์มิได้ และเมื่อมิตรถึงคราวจำเป็นแท้จะออกปากพึ่งก็พึ่งไม่ได้

๗. **มิตรหัวประจบ** คือมิตรที่คล้อยตามทั้งในทางที่ชั่วและที่ดี เมื่ออยู่ฉะเพาะหน้าก็สรรเสริญเยินยอ ครั้นเวลาลับหลังกลับนินทาว่าร้าย

๘. **มิตรชักชวนในทางฉิบหาย** คือมิตรที่ชักชวนไปแต่ในทางที่ชั่วร้าย มีการดื่มเครื่องดองของเมาเป็นอาจิณ ชวนเที่ยวกลางคืน ชวนให้มัวเมาในการดูมหรศพและการพนัน อันเป็นต้นเหตุแห่งการหมดเปลือง

การที่มิตรคนใดจะเข้าอยู่ในมิตรจำพวกไหน ย่อมอยู่ในความพิจารณาของผู้คบ

ข. การประคองความสามัคคี มิตรต่อมิตรจักต้องถนอมอย่าให้มีข้อผิดพ้องหมองใจกัน การหมางใจย่อมเกิดได้ง่าย ส่วนการรักชอบชิ ต้องการการบำเพ็ญตนมากทีเดียว การบำเพ็ญเพื่อความสามัคคีและการประคองความสามัคคีให้มีในกันและกันยั่งยืนนานนั้น ต่างฝ่ายต่างจะต้องพยายามยึดหลักแห่งคุณธรรม ๔ ประการ คือ

(๑) มีความซื่อตรงต่อกัน คือ ไม่คิดคดทรยศมิตร

(๒) มีอุบายข่มใจตน คือ รู้จักยับยั้งความโกรธ และรู้จักผ่อนปรน

(๓) มีความอดกลั้น แม้มิตรจะได้ล่วงเกินบ้างด้วยความหุนหันในบางขณะก็ไม่ยอมใจให้ถือโกรธ และคิดทำอะไรเป็นการตอบแทน

(๔) มีความเผื่อแผ่ คือต่างถ้อยทีเกื้อกูลในกัน และไม่เอารัดเอาเปรียบกัน

ในเรื่องมิตรมีสุภาษิตโลกนิติคำโคลงของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้น ๒ กรมพระยาเดชาอดิศรบท ๑ กล่าวไว้ดังนี้

เพื่อนกิน หาง่าย
เพื่อนตาย หายาก

สิ้นทรัพย์แล้ว หลายหมื่นมี
ถ่ายแทนชี ฝากผีไข้

แหนงหนี มากได้
วิวาตม์ ยากแท้จักหา

บทที่ ๓
การเยี่ยม

การเยี่ยมคือการไปมาหาสู่ เพื่อทำความรู้จักในกันและกัน หรือเพื่อวานให้ประกอบกิจบางอย่าง หรือเพื่อถามข่าวคราวในยามป่วยไข้ได้ทุกข์ หลักของการเยี่ยมที่สุภาพชนนิยมใช้กันกล่าวโดยรวมมีดั่งนี้-

(๑) ต้องไม่เยี่ยมกันพร่ำเพรื่อนัก อันจะเป็นเหตุให้ผู้ที่รับเยี่ยมเกิดความรำคาญ ควรเยี่ยมเพียงเป็นครั้งเป็นคราวที่สมควร

(๒) การเยี่ยมไม่ควรจะอยู่นานเกินไป เมื่อหมดธุระที่ต้องการจะเยี่ยม หรือจวนจะถึงเวลารับประทานอาหารของผู้ที่ตนไปเยี่ยม ผู้เยี่ยมควรจะบอกลา

(๓) ถ้าเป็นการเยี่ยมคราวแรกแก่ผู้ที่ยังมิได้คุ้นเคยกัน ควรจะนัดหมายให้เจ้าของบ้านทราบล่วงหน้า เพื่อผู้นั้นจะได้อยู่คอยพบ แต่ผู้นัดจะต้องถึงให้ตรงเวลา

(๔) ในการไปเยี่ยมผู้ที่ยังมิได้มีการสนิทชิดชอบกันแท้ ไม่เป็นการสมควรที่จะเอาเพื่อนฝูงหรือบุตรหลานไปด้วย เพราะอาจก่อการรำคาญแก่เจ้าบ้านโดยใช่เหตุ ส่วนคนใช้ถ้าจำเป็นจะต้องเอาไปด้วย ก็เอาไปได้ แต่ต้องจำกัดที่ที่เหมาะให้อยู่ ไม่ใช่เอาเข้าไปในห้องรับแขกด้วยเป็นอันขาด

ก. การเยี่ยมคำนับ มักทำแก่เจ้านาย แก่ท่านผู้ใหญ่ที่เคารพแก่ผู้ที่สูงศักดิ์ และแก่ผู้ที่มีหน้าที่บังคับบัญชาเหนือตนตามลำดับชั้นในการเยี่ยมคำนับผู้เยี่ยมควรจะเขียนนามเต็มของตนลงในสมุดเยี่ยมให้อ่านง่าย โดยไม่เลือกว่า จะได้มีโอกาสพบท่านเจ้าของบ้านหรือไม่ การเยี่ยมชะนิดนี้เป็นการเยี่ยมที่ทำกันเป็นพิธี และมักจะทำในโอกาสดังต่อไปนี้คือ เพื่ออำนวยพรในวันขึ้นปีใหม่ เพื่อยินดีด้วยในเมื่อท่านผู้นั้นประสพโชค เพื่อเสียใจด้วยในเมื่อท่านผู้นั้นหรือครอบครัวของท่านผู้นั้นป่วยไข้ได้ทุกข์ เพื่อลาออกเดินทางไกล และเพื่อรายงานตนเองเวลากลับมาถึง ถ้าเป็นการเยี่ยมคำนับชาวต่างประเทศมักใช้วิธีส่งนามบัตรเยี่ยงชาวอัสดงคต ที่มีบรรยายละเอียดในเล่ม ๒ บทที่ ๓

ข. การเยี่ยมเพื่อผูกมิตร โดยธรรมดาเมื่อรู้จักกับใครในสมาคม และรู้สึกเป็นที่ต้องอัธยาศัย เรามักจะชวนให้เขาไปเที่ยวบ้านเราตามโอกาศเหมาะที่เขาผ่านไปทางนั้น และตัวเราเองก็อาจถูกชักชวนได้เช่นเดียวกัน อันเป็นการแสดงข้างต้นว่าทั้ง ๒ ฝ่ายมีไมตรีจิตตในกัน ในเหตุการณ์เช่นนี้ผู้ที่มีอายุน้อยกว่าหรือมีฐานะด้อยกว่าสมควรจะเป็นผู้ไปเยี่ยมก่อน แล้วอีกฝ่าย ๑ ก็เยี่ยมตอบ ระยะเวลาการเยี่ยมตอบนั้นโดยธรรมดาไม่ควรให้เกิน ๑๕ วัน แต่ถ้าบุคคลทั้ง ๒ มีฐานะใกล้กัน ก็มักจะชิงกันไปเยี่ยม เพื่อแสดงน้ำใจอันดียิ่งแก่อีกฝ่าย ๑

เวลาเยี่ยมสำหรับไทยเราไม่มีประเพณีว่าจำกัด แต่เห็นว่าน่าจะกำหนดเวลาให้สะดวกด้วยกันดังนี้ - วันธรรมดาระหว่างเวลา ๑๖.๐๐ น. กับ ๑๘.๐๐ น. วันอาทิตย์และวันหยุดเวลาเช้าระหว่างเวลา ๐๙.๐๐ น. กับ ๑๒.๐๐ น. เวลาบ่ายอย่างวันธรรมดา

ผู้ที่คุ้นเคยกันมากและมั่นใจว่าเจ้าบ้านจะไม่รังเกียจ จะเยี่ยมเวลาไหนก็ได้ แต่ไม่ควรเยี่ยมเช้าเกินไป เพราะเจ้าบ้านคงจะยังอำนวยการทำความสะอาดบ้านไม่เสร็จ ทั้งไม่ควรจะเยี่ยมเมื่อเวลาค่ำมืดแล้ว เพราะเจ้าบ้านอาจลำบากใจในเรื่องอาหารการรับประทาน การถือวิสาสะอยู่รับประทานอาหารด้วยโดยมิได้รับการเชื้อเชิญล่วงหน้า มักทำฉะเพาะในระหว่างผู้ที่รักชอบและคุ้นเคยกันเป็นพิเศษ

สำหรับการเยี่ยมครั้งแรกแต่บังเอิญไม่พบเจ้าของบ้าน จะเป็นด้วยเหตุประการใดก็ตาม ผู้เยี่ยมควรจะส่งนามบัตรมอบฝากไว้แก่คนใช้ ถ้าไม่มีนามบัตร ก็ควรขอกระดาษแล้วเขียนนามตนลงไปฝากให้ให้เจ้าบ้านแทนนามบัตร ทั้งนี้เป็นการกันคนใช้ลืม แต่ถ้ามั่นใจว่า คนใช้จะจำนามของตนได้ จะบอกนามแก่คนใช้ไว้ก็ได้เหมือนกัน วิธีที่กล่าวหลังนี้เท่าที่สังเกตมาแล้ว คนใช้มักจะทำเหลวเสียโดยมาก

ค. การเยี่ยมในยามป่วยไข้ได้ทุกข์ สำหรับผู้ที่รักชอบคุ้นเคยและญาติมิตร ย่อมเป็นการสมควรยิ่งนักที่จะต้องหาโอกาสแสดงน้ำใจอันดีต่อกันเสมอ โอกาสเช่นนี้ได้แก่ในยามที่อีกฝ่าย ๑ ป่วยไข้ได้ทุกข์ หรือครอบครัวของผู้นั้นต้องประสพกับโชคร้ายแสนสาหัสหรือมีภัยอย่างอื่น เช่นคนสำคัญในครอบครัวตายลง หรือต้องอัคคีภัย โจรภัย ฯลฯ ยิ่งในขณะที่เพื่อนกำลังตกอับด้วยแล้ว การถามข่าวเยี่ยมเยือนย่อมเป็นเหตุให้เกิดการปีติยินดีเป็นพิเศษ อันทำให้มิตรภาพแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น การเยี่ยมเยือนถามข่าวคราวในยามป่วยไข้ได้ทุกข์นั้น นอกจากการเยี่ยมด้วยตนเองดังกล่าวแล้ว อาจส่งผู้อื่นไปเยี่ยมแทน หรือเขียนจดหมายถามข่าวก็ได้

ฆ. การถือสมุดช่วยความจำ ในวงแห่งการสมาคมใหญ่ ๆ ผู้ใฝ่ใจในการสมาคมมักต้องมีการจดจำมากมายหลายอย่าง เช่น ต้องจำว่า บ้านของเพื่อนที่ตนสมาคมด้วยอยู่ที่ไหนบ้าง เพื่อนคนไหนมาเยี่ยมตนเมื่อไร ตนไปเยี่ยมตอบบ้านไหนแล้วบ้าง เพื่อนคนไหนมีวันเกิดเมื่อไร วันแต่งงานวันไหน ตนรับเชิญไปในการมงคลหรือการศพที่ไหนวันและเวลาไรบ้าง ฯลฯ ดังนี้เป็นต้น การที่จะจดจำสิ่งทั้งปวงไว้ในสมองให้ได้หมด ย่อมเกินความสามารถที่คนเราจะทำได้ จึงจำต้องมีสมุดช่วยความจำ ซึ่งจะมีไว้สักกี่เล่มก็ได้ คนที่อยู่ในวงการสมาคมใหญ่ของชาวอัสดงคตโดยมากมีดังนี้

เล่ม ๑ ใช้สมุดปกแข็งหรือปกอ่อนก็ได้ แบ่งหน้ากระดาษทุกหน้าออกเป็น ๒ ซีก ซีกข้างซ้ายเขียนนามเพื่อนร่วมสมาคมตามลำดับอักษร ซีกข้างขวาแบ่งเป็น ๒ ส่วนอีกชั้น ๑ จดวันที่เขามาเยี่ยมตนและตนไปเยี่ยมเขาไว้อย่างละช่อง ถ้าเขียนหน้าเดียวหลายนาม ก็ใช้ปีละ ๑ เล่ม ถ้าเขียน ๑ ถึง ๒ นามต่อ ๑ หน้า อาจใช้เล่มเดียวหลายปีก็ได้ แม่บ้านต้องเป็นผู้ถือสมุดเล่มนี้เอง

เล่ม ๒ ใช้สมุดอย่างเดียวกับเล่ม ๑ เขียนชื่อตามลำดับอักษรไว้ที่ซีกข้างซ้าย ส่วนซีกข้างขวาเขียนตำบลที่อยู่และเลขโทรศัพท์ หรือจะเขียนนามไว้ตรงกลางและเขียนตำบลที่อยู่กับเลขโทรศัพท์ไว้ใต้นามนั้นก็ได้ สมุดเล่มนี้แม่บ้านก็เป็นผู้ถือเหมือนกัน ดังนั้นบางคนก็ใช้รวมกับเล่ม ๑

เล่ม ๓ ใช้สมุดโน๊ตเล่มเล็ก ๆ จดรายนามฉะเพาะผู้ที่สนิทสนมอย่างยิ่งตามลำดับอักษร และจดวันเกิดและวันแต่งงานของบุคคลเหล่านั้นลงไว้

เล่ม ๔ ใช้ประติทินฉีกรายวันเป็นดี เมื่อถึงคราวขึ้นปีใหม่ที่มีอะไรที่จะต้องทำรายวันบ้างก็จดลงไปตามวันในประติทินนั้น เช่นวันนั้นเป็นวันเกิดของใคร วันไหนมีกิจจะต้องทำอะไร ได้รับเชิญไปในการใดเวลาเท่าใด ฯลฯ ทุกเวลาเช้าก่อนออกจากบ้านจะต้องพลิกดูว่า ในวันนั้นตนมีธุระอะไร การหลงลืมเป็นเครื่องแสดงการไม่เอาใจใส่ ซึ่งอาจเป็นเหตุให้ต้องเสียใจในวันข้างหน้าก็ได้

เล่ม ๕ ใช้สมุดปกแข็งอย่างดีและงาม วางไว้ในที่ซึ่งแขกจะมาพบปะได้ง่ายเรียกว่า "สมุดเยี่ยม" สมุดชะนิดนี้มักมีตามวังเจ้าใหญ่นายโตโดยทั่วไป และบ้านท่านผู้ใหญ่ที่มีแขกไปใครมามากตามบ้านคนธรรมดาไม่ใคร่จะมี แต่ชาวอัสดงคตถือว่าผู้ที่อยู่ในวงการสมาคมทุกคนต้องมีประจำบ้าน

การที่มีผู้มาเยี่ยมแล้วตนไม่เยี่ยมตอบนั้น เป็นการไม่สมควร เรื่องเช่นนี้ชาวอัสดงคตเขาถือกันนัก และหาว่าเป็นการหมิ่นประมาทอย่างแรง ดังจะได้แสดงให้ทราบอย่างละเอียดในเล่ม ๒ บทที่ ๔ ของหนังสือนี้

บทที่ ๔
นามบัตร

ในเรื่องนามบัตรเท่าที่เราใช้กันอยู่ทุกวันนี้ ดูไม่สู้จะมีหลักอะไร ใครชอบทำและใช้อย่างไรก็ทำและใช้อย่างนั้น ตามที่เห็นใช้อยู่โดยมากมักใช้นามบัตรสำหรับเขียนข้อความหรือจดหมายสั้น ๆ ถึงกันมากกว่าอย่างอื่น ซึ่งเป็นเหตุให้นามบัตรไม่สู้จะมีค่านัก ในทางราชการแผนกพลเรือนไม่มีบัญญัติเรื่องการให้มีหรือใช้นามบัตรเลย ผู้ที่คุ้นเคยแก่ขนบธรรมเนียมและประเพณีของชาวอัสดงคตมักมี แล้วก็ใช้ตามหลักของชาวอัสดงคต แต่ก็มีและใช้กันแท้ ๆ ไม่สู้มากนัก สำหรับข้าราชการฝ่ายทหารมีข้อบังคับบ่งว่า "นายทหารทุกคนจะต้องมีนามบัตรของตนติดตัวอย่างน้อย ๑ ฉบับเสมอ" แต่ความมุ่งหมายทั้งนี้ดูเหมือนมิได้มุ่งถึงการที่จะให้ใช้อย่างไร เพราะมิได้มีข้อบัญญัติเรื่องวิธีใช้โดยละเอียดไว้ เข้าใจว่าจะมุ่งเพียงเพื่อสะดวกให้สารวัตรทหารตรวจชื่อได้ง่าย ในเมื่อผู้เป็นเจ้าของนามบัตรกระทำความผิดขึ้นมากกว่า คือเป็นการป้องกันการบอกนามผิด ๆ นั้นเอง ดังนั้นเมื่อสารวัตรทหารพบนายทหารกระทำความผิด จึงถามชื่อแล้วก็ขอรับนามบัตรด้วยผู้ที่บอกนามไม่ตรงกับที่ปรากฏในนามบัตร ย่อมมีความผิดฐานกล่าวเท็จต่อเจ้าหน้าที่ ถ้าไม่มีนามบัตรติดตัวเลยย่อมผิดต่อยุทธวินัย หรือเป็นการขัดคำสั่ง ในสมัยนี้คนไทยนิยมการมีนามบัตรมากเข้าแล้ว จึงเป็นการสมควรที่จะบันทึกเรื่องที่เกี่ยวกับนามบัตรไว้บ้างโดยสังเขป แต่ก็มิได้มุ่งที่จะให้ออกหน้าสมัย หรือเกินกว่าที่สมัยนิยมไป ระเบียบใด ๆ ถ้าออกหน้าสมัยมากนัก ก็ย่อมไม่สู้จะเหมาะเพราะถ้าคนยังไม่เคยแก่การนั้น ข้อบกพร่องก็จะมีมาก แต่ถ้าไม่มีการเริ่มเสียเลย ก็ย่อมไม่มีเวลาที่จะถึงคราวที่ควรเข้าใจเรื่องนี้ตามทางที่ควร ดังนั้นจะได้กล่าวในบทนี้เพียงเท่าที่เห็นควรในเบื้องต้น ระเบียบละเอียดจะกล่าวในเล่ม ๒ บทที่ ๓

ก. นามบัตรสำหรับสตรี

สตรีที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะไม่ควรจะมีนามบัตรฉะเพาะตัว ถ้าบรรลุนิติภาวะแล้วจะเป็นโดยทางอายุหรือด้วยการสมรสก็ตาม จึงควรจะมีนามบัตรฉะเพาะตัว

นามบัตรของสุภาพสตรีไม่ควรใช้ขนาดใหญ่นัก แต่ก็ไม่ควรจะให้เล็กจิ๋วเกินไป ทางที่เหมาะควรคำนวณให้พอดีสำหรับบรรจุกะเป๋าหิ้วหรือที่เคยเรียกกันชินปากว่ากะเป๋าหมาก คือกว้าง ๕ ซ.ม. ยาว ๑๐ ซ.ม. เป็นอย่างใหญ่ที่สุด ถ้าต้องการเล็กกว่านั้น ก็ไม่ควรให้เล็กกว่ากว้าง ๓ ซ.ม. ยาว ๖ ซ.ม. นามควรจะพิมพ์ตรงกลางของบัตรด้วยตัวอย่างเรียบและขนาดเล็กพอให้อ่านสะดวก จะใช้ตัวราบหรือตัวนูนก็ได้ และควรเป็นชะนิดที่พิมพ์จากแม่พิมพ์หินหรือสังกะสีหรือทองแดง บัตรที่พิมพ์ด้วยตัวพิมพ์เรียงเยี่ยงหนังสือทั่วไปก็ใช้ได้เหมือนกัน แต่ดูไม่สู้จะงาม บนแผ่นบัตรต้องไม่มีลวดลายอะไรทั้งหมด เพราะถือกันว่าเป็นการไม่สู้จะสุภาพ ตำบล

ที่อยู่ควรพิมพ์ไว้ที่มุมล่างข้างซ้ายมือด้วยตัวอักษรที่เล็กกว่าตัวที่ใช้พิมพ์นาม ถ้าเป็นตำบลที่อยู่ชั่วคราว ควรเขียนด้วยเส้นดินสอไว้ที่มุมล่างข้างขวามือ ไม่ควรใช้ตัวพิมพ์เป็นอันขาด สีของบัตรโดยธรรมดาควรใช้สีขาว ไม่ควรจะใช้สีฉูดฉาด ซึ่งถือกันว่าไม่สุภาพ กระดาษที่ใช้พิมพ์บัตรไม่ควรใช้กระดาษบาง ควรจะให้มีขนาดหนาพอสมควรในเรื่องกระดาษที่ใช้พิมพ์บัตรนี้ได้เคยเห็นมีผู้ใช้ใบลานหรือกระดาษข่อย ดูก็เหมาะมาก เพราะเป็นของไทยแท้ และไม่ฉูดฉาดบาดตาด้วย

๑. **สตรีที่เป็นสาว** จะต้องพิมพ์ว่า "นางสาว" หรือ "น.ส." ไว้ข้างหน้านามตัวและนามสกุล เว้นแต่สตรีนั้นจะมีศักดิ์โดยกำเนิด เช่นเป็นบุตรีและหลานหม่อมเจ้า ตัวอย่างนามบัตรสตรีสาวนั้นดังนี้-

(๑) ถ้าเป็นคนสามัญพิมพ์ว่า "นางสาว สะอาด คล่องการเขียน" "นางสาว ผ่องพรรณ เทพหัสดิน ณ อยุธยา"

(๒) ถ้าเป็นหลานหม่อมเจ้าพิมพ์ว่า "หม่อมหลวงชดช้อย กำภู"

(๓) ถ้าเป็นบุตรีหม่อมเจ้าพิมพ์ว่า "หม่อมราชวงศ์รัชนีพันธุ์ ศุขสวัสดิ์"

๒. **สตรีที่ผ่านการสมรสแล้ว** จะต้องพิมพ์คำว่า "นาง" ไว้ข้างหน้านามสกุลหรือราชทินนามของสามี เว้นแต่สตรีนั้นจะเป็นผู้มีศักดิ์โดยกำเนิด ก็ใช้คำนำหน้าอย่างที่กล่าวสำหรับสตรีสาว ถ้าราชทินนามของสามีเป็นชั้นพระยาหรือเจ้าพระยา ก็ใช้ว่า "คุณหญิง" หรือ "ท่านผู้หญิง" ตามฐานันดรศักดิ์ สตรีที่เป็นชายาเจ้าตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไป ถ้ามิใช่เป็นผู้มีศักดิ์โดยกำเนิดใช้คำนำหน้าว่า "หม่อม" ดังตัวอย่างต่อไปนี้-

(๑) ถ้าสามีและสตรีนั้นเป็นคนสามัญด้วยกันพิมพ์ว่า "นาง ถนัดรบ"

(๒) ถ้าสามีเป็นคนสามัญ แต่สตรีนั้นมีศักดิ์โดยกำเนิดพิมพ์ว่า "หม่อมราชวงศ์ โชติกะ-เสถียร" หรือ "หม่อมหลวง โชติกพุกนะ"

(๓) ถ้าสามีราชทินนามเป็นหมื่น ขุน หลวง หรือ พระ ก็ดี และสตรีนั้นก็เป็นคนสามัญพิมพ์ว่า "นาง ไพรีระย่อเดช"

(๔) ถ้าสามีมีราชทินนามดังกล่าวใน (๓) แต่สตรีนั้นมีศักดิ์โดยกำเนิด คงใช้ศักดิ์กำเนิดนำหน้าราชทินนามของสามี เช่น "หม่อมหลวง วรพจน์"

(๕) ถ้าสามีเป็นพระยา และสตรีนั้นก็เป็นคนสามัญเหมือนกันพิมพ์ว่า "คุณหญิง วิเศษ-ศุภวัตร"

(๖) เช่นกล่าวใน (๕) แต่สตรีมีศักดิ์โดยกำเนิดใช้อย่างที่กล่าวใน (๔)

(๗) ถ้าสามีเป็นพระยาชั้นโต๊ะทองหรือพานทอง สตรีเป็นคนสามัญและไม่ได้รับพระ-ราชทานตราจุลจอมเกล้าฝ่ายในใช้อย่างที่กล่าวใน (๕)

(๘) เช่นกล่าวใน (๗) แต่สตรีมีศักดิ์โดยกำเนิดใช้อย่างที่กล่าวใน (๖) เช่น "หม่อมราชวงศ์ พลผลานุรักษ์"

(๙) เช่นกล่าวใน (๗) แต่สตรีได้รับพระราชทานตราจุลจอมเกล้าฝ่ายในใช้อย่าง (๕) หรือ (๖) แต่เติมอักษรย่อนามตราต่อท้ายราชทินนามของสามีด้วยเช่น "คุณหญิงสุรเสนา ต.จ." หรือ "หม่อมหลวง เพชดา ต.จ."

(๑๐) ถ้าสามีเป็นเจ้าพระยา แต่สตรีมิได้รับพระราชทานตราจุลจอมเกล้าฝ่ายในหรือเครื่องยศ ใช้อย่างที่กล่าวใน (๕) หรือ (๖)

(๑๑) เช่นกล่าวใน (๑๐) แต่สตรีได้รับพระราชทานตราจุลจอมเกล้าฝ่ายใน ใช้อย่างที่กล่าวใน (๙)

(๑๒) เช่นกล่าวใน (๑๐) แต่สตรีได้รับพระราชทานทั้งตราและเครื่องยศ ใช้คำนำหน้าราชทินนามของสามีว่า "ท่านผู้หญิง" กับมีอักษรย่อของตราที่ได้รับต่อท้าย

(๑๓) เช่นกล่าวใน (๑๐) แต่สตรีมีศักดิ์โดยกำเนิดใช้อย่างที่กล่าวใน (๘)

(๑๔) หม่อมห้ามเจ้านายตั้งแต่หม่อมเจ้าขึ้นไป ถ้าสตรีเป็นคนสามัญ ใช้คำนำหน้าสกุลของผู้เป็นสามีว่า "หม่อม"

(๑๕) เช่นกล่าวใน (๑๔) แต่สตรีมีศักดิ์โดยกำเนิดใช้อย่างที่กล่าวใน (๒) (๖) (๘) (๑๐) และ (๑๓)

๓. **ถ้าสตรีเป็นม่าย** โดยหย่าร้างกับสามี ต้องกลับไปใช้นามสกุลเดิมของตน แต่ไม่กลับเป็นนางสาว จะต้องใช้คำว่า "นาง" นำหน้านามสกุลนั้น ๆ ถ้าเป็นม่ายเพราะสามีถึงแก่ความตาย จะต้องพิมพ์นามเดิมของสตรีม่ายนั้นไว้หน้านามสกุลหรือราชทินนามของสามี แต่อยู่หลังคำว่า "นาง" หรือ "คุณหญิง" หรือ "ท่านผู้หญิง" เช่น "นาง ใหญ่ ทวีวัฒนานุการ" "คุณหญิง ทองดี นาวาพลานุโยค" "ท่านผู้หญิง วอน บดินทร์เดชานุชิต"

๔. สามีภริยาอาจพิมพ์**นามบัตรรวม**ฉะบับเดียวกันได้ เช่น "นายและนาง เจริญฤทธิ์" "นายและหม่อมราชวงศ์ คมกฤษ" "หม่อมราชวงศ์และนาง นพวงษ์" "หลวงและนาง เสนานรงค์" "หลวงและหม่อมหลวง วรพจน์" "พระยาและคุณหญิงเสนาภิมุข" ฯลฯ

ลักษณะการวางนามบัตรเยี่ยมใครต่อใครนั้น แบบแผนที่เราจะใช้ยังไม่มี เพราะเราเยี่ยมกันเสมอ ๆ หรือมิฉะนั้นก็ไม่เยี่ยมกันเลย จนกว่าจะมีความจำเป็นบังคับให้ต้องเยี่ยม เมื่อไปเยี่ยมเพื่อนแต่ไม่พบ เรามักส่งนามบัตรของเราไว้เพียง ๑ ฉะบับ โดยไม่เลือกว่า เพื่อนผู้นั้นของเราจะมีครอบครัวหรือไม่ หรือเขาเป็นเพศใด ทั้งนี้เป็นการแสดงว่า "ได้มาเยี่ยม"

หมายเหตุ ผู้ที่สามีมิได้มีศักดิ์เป็นพระยาหรือเจ้าพระยา ถ้าสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินพระราชทานตราจุลจอมเกล้าฝ่ายในแก่ผู้ใด ผู้นั้นก็มีฐานะเป็น "คุณหญิง" และใช้นามบัตรได้อย่างที่กล่าวใน (๙) เช่นคุณหญิงเนื่องพิศาล ได้รับพระราชทานตราจตุถจุลจอมเกล้า ตั้งแต่เวลาที่สามียังมีชีวิตอยู่ และมีบรรดาศักดิ์เพียงชั้นพระ เป็นการพระราชทานด้วยความดีความชอบส่วนบุคคลของคุณหญิงเนื่องพิศาล นอกจากนั้นยังมีพิเศษอีกราย ๑ คือ คุณหญิงเลื่อนฤทธิ์ ท่านผู้นี้ได้รับพระราชทานภายหลังที่หลวงฤทธิ์ นายเวรมหาดเล็กผู้สามีถึงแก่กรรมแล้วเป็นเวลานาน ทั้งได้พระราชทานเลื่อนชั้นตราเป็นตติยจุลจอมเกล้าในภายหลังอีกด้วย ทั้งนี้เป็นการยกย่องคุณความดีและความประพฤติของท่านที่กล่าวนามนั้นเป็นพิเศษ กับเพื่อเป็นเกียรติยศแก่ผู้สืบสายในต่อไปด้วย

ประเพณีการวางนามบัตรให้ใครต่อใครนั้น ชาวอัสดงคตเขามอบให้เป็นหน้าที่ของแม่บ้านโดยตรง คือให้แม่บ้านเป็นผู้ปลงใจว่า จะวางนามบัตรเยี่ยมใครบ้าง ครอบครัวไหนจะไม่ทำความคุ้นเคยในเชิงเยี่ยมด้วยวิธีวางนามบัตร และครอบครัวใดจะตัดขาดไม่สมาคมด้วยเลยทีเดียว แต่ของเรามักจะต่างคนต่างทำ แต่ก็ดูเหมือนอยากจะเรียนแบบชาวอัสดงคตเหมือนกัน ชั่วแต่ยังทำกันไม่มากและยังไม่เป็นที่นิยมของหมู่มาก เพราะฉะนั้นจึงขอระงับไม่แสดงมากกว่าที่กล่าวมาแล้ว การปฏิบัติในเรื่องวางนามบัตรอย่างละเอียดของชาวอัสดงคตนั้น มีกล่าวไว้ในเล่ม ๒ บทที่ ๓ ถ้าท่านผู้ใดติดต่อกับชาวต่างประเทศมากก็เป็นการสมควรที่จะพิจารณาและศึกษาหลักการตามที่กล่าวในบทที่อ้างถึงนั้น

ข. นามบัตรสำหรับสุภาพบุรุษ

กระดาษสำหรับพิมพ์นามบัตรของบุรุษ อนุโลมตามที่กล่าวสำหรับสตรี ขนาดไม่ควรเกินกว้าง ๔ ซ.ม. ยาว ๘ ซ.ม. ขนาดที่นับว่าพอดีนิยมกันว่ากว้าง ๓.๕ ซ.ม. ยาว ๗ ซ.ม. นามพิมพ์ตรงกลางของบัตร การใช้อักษรตลอดจนการพิมพ์ใช้อย่างที่กล่าวสำหรับสตรี

คนสามัญต้องพิมพ์คำว่า "นาย" ไว้ข้างหน้านามตัวและนามสกุล เพื่อแสดงความแตกต่างระหว่างบุคคลในสกุลเดียวกัน เช่น "นายสูนย์ โปษณเจริญ" ถ้าเป็นผู้มีศักดิ์โดยกำเนิด ก็ใช้ศักดิ์ของตนนำหน้าเช่น "หม่อมหลวง ชูชาติ กำภู" ถ้าเป็นผู้มีราชทินนาม ก็พิมพ์ราชทินนามลงไป เช่น "หลวงเฉลิมสุนทรการ" การใช้ฉะเพาะราชทินนามในนามบัตรนั้น เคยมีผู้เกรงว่าอาจมีการสับตัว เพราะแต่ก่อนนี้ราชทินนามมักมีการสับเปลี่ยนกันบ่อย ๆ จึงมีบางท่านพิมพ์นามตัวและนามสกุลไว้ในวงเล็บใต้ราชทินนามด้วยตัวอักษรขนาดเล็ก อันมุ่งหมายจะป้องกันการผิดตัว แต่ในต่อไปไม่มีความจำเป็นที่จะต้องทำดังว่าอีกแล้ว เพราะการพระราชทานราชทินนามจะไม่มีอีก

ตำแหน่งชั่วคราวและตำแหน่งกิติมศักดิ์มักไม่นิยมพิมพ์ลงในนามบัตร แต่ตำแหน่งประจำและยศทหารควรพิมพ์ด้วยเสมอ เช่น

นายพันโท พระเริงฤทธิ์สงคราม
ประจำกองบังคับการจังหวัดทหารบกกรุงเทพฯ

ลักษณะในการใช้นามบัตรได้กล่าวไว้แล้วสำหรับสตรี ซึ่งสำหรับสุภาพบุรุษก็คงใช้โดยอนุโลมเช่นเดียวกัน

บทที่ ๕
การแนะนำให้รู้จักกัน

การแนะนำให้รู้จักกันนั้น ตามประเพณีของเราแต่โบราณกาลชอบบอกให้ผู้น้อยรู้จักผู้ใหญ่ หรือนำผู้น้อยไปรู้จักกับผู้ใหญ่ที่ตนเคารพนับถือ สำหรับคนชั้นเดียวกันนั้น เมื่อทราบว่าใครเป็นใคร ก็มักจะรู้จักกันเสียเองโดยมาก ส่วนการแนะนำในระหว่างเพศนับว่าไม่มีเลย เว้นแต่จะเป็นคู่มั่นกันแล้ว แม้กระนั้นก็เพียงแต่ให้ได้เห็นกันหรือดูตัวกัน ถึงจะเป็นพี่น้องร่วมสายโลหิตเมื่อต่างฝ่ายต่างเป็นหนุ่มเป็นสาวต่างก็ห่างเหินกันออกไป จนแทบจะกลายเป็นคนไม่รู้จักกัน ทั้งนี้เพราะสมัยโน้นถือกันนักว่า บุคคลต่างเพศจะสนิทสนมกันและวิสาสะกันไม่ได้ ในสมัยนี้ผู้ที่ได้รับการศึกษาโดยมากย่อมได้รับการอบรมให้มีมนุษย์ธรรม และรู้จักธรรมมากกว่าแต่ก่อน ความสนิทสนมในระหว่างคนต่างเพศจึงได้มีและเจริญทัดเทียมกับอารยชนแล้ว ทั้งการแนะนำให้รู้จักกันตามแบบของชาวอัสดงคตก็ได้นำมาใช้มากเข้าทุกที จนเราได้ชื่อแล้วเป็นอารยชน จึงเป็นการสมควรที่จะนำเอาหลักการแนะนำให้รู้จักกัน ตามที่เห็นว่าจะไม่เป็นการโลดโผนเกินไป มาแสดงให้เห็นไว้บ้าง อย่างไรก็ตามในการแนะนำให้ใครต่อใครรู้จักกันนั้นผู้แนะนำจะต้องระวัง เพราะอาจมีหนทางเสียใจได้ในภายหลัง คือหมายความว่า เมื่อจะแนะนำใครให้รู้จักกับใคร ต้องพินิจพิเคราะห์ก่อนเสมอว่า ทั้ง ๒ ฝ่ายที่เราจะแนะนำให้รู้จักกันนั้น จะยินดีรู้จักกันหรือไม่ ถ้าเห็นท่าทางไม่ดีก็อย่าแนะนำเลยดีกว่า หรือมิฉะนั้นก็ควรจะให้เวลาตัวเองให้มาก เพื่อสังเกตกิริยาอาการให้ทราบแจ้งเห็นชัดก่อน และควรแนะนำให้รู้จักกันต่อเมื่อเป็นที่แน่แก่ใจแล้วว่า การแนะนำนั้นจะมีแต่ผลที่ดี การพรวดพราดแนะนำใครต่อใครให้รู้จักกัน โดยมิได้ให้เวลาตนเองคิดหน้าคิดหลังก่อนนั้น ย่อมเป็นเหตุให้ต้องเสียใจภายหลังเนือง ๆ

ในเวลาแนะนำนั้น ว่าโดยหลักจักต้องกล่าวนามผู้อ่อนอาวุโสก่อน และต้องใช้วาจาที่สุภาพที่สุด เช่นถามผู้มีอาวุโสแก่กว่าว่า "เธอยินดีจะรู้จักกับคุณ ก. ไหมเจ้าคะ" หรือ "ผมขอถือโอกาสแนะนำนาย ก. ต่อใต้เท้า" หรือจะใช้วาจาอย่างอื่นที่สุภาพก็ได้ทั้งสิ้น ถ้าเป็นการกระทันหันจะใช้คำพูดสั้น ๆ ว่า "คุณ ก. - แม่ ข." ก็ได้เหมือนกัน

หลักอีกอย่าง ๑ ที่ควรจดจำก็คือ **จะแนะนำผู้หญิงให้รู้จักผู้ชายไม่ได้ ต้องนำผู้ชายไปให้ผู้หญิงรู้จัก** แต่สำหรับไทยเรานั้นย่อมยกย่องเจ้านายและข้าราชการชั้นสูงกันจนเคยตัวเป็นธรรมเนียมมาแล้ว เพราะฉะนั้นจึงเคยยกเว้นการนำผู้ที่มีอิศริยศักดิ์เป็นเจ้าเป็นขุนนางผู้ใหญ่ไปให้สตรีรู้จักในกาลอันควร เว้นแต่ท่านที่กล่าวแล้วนั้นจะไม่ถือ และไม่ขัดข้อง

ในการแนะนำเพื่อนผู้หญิงให้รู้จักกับเพื่อนผู้ชาย **ต้องไม่แนะนำในที่ลับตาคน** หรือ **ในที่เปลี่ยว** หรือในเวลาที่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดยังแต่งกายไม่เรียบร้อย

ถ้าเป็นการแนะนำในระหว่าง**ชายต่อชายที่มีฐานะเสมอกัน**ต่างคนต่างจะต้องกัมศีร์ษะคำนับกัน ถ้าทั้ง ๒ ฝ่ายเป็นเพื่อนสนิทของผู้แนะนำด้วยกันควรจะจับมือกันด้วย ถ้า**ฝ่าย ๑ อาวุโสกว่า**จะเป็นในทางยศบรรดาศักดิ์หรือในทางอายุก็ดี ฝ่ายที่อ่อนกว่าจะต้องคำนับหรือยกมือไหว้ก่อน ส่วนผู้ที่แก่กว่าต้องรับหรือจับมือด้วย เพื่อเป็นการแสดงว่ายินดีในการรู้จัก หรืออย่างน้อยก็ต้องกัมศีรษะคำนับตอบด้วยอาการอันชื่นบานและทักทายปราศัย

ถ้าเป็นการแนะนำ**สตรีต่อสตรีที่มีฐานะเสมอกัน** ทั้ง ๒ ฝ่ายจะต้องยิ้มให้กันและสนทนากัน ถ้าฝ่าย ๑ เป็นผู้ใหญ่กว่า จะเป็นในทางยศบรรดาศักดิ์หรือในทางอายุก็ตาม ฝ่ายที่อ่อนกว่าควรยกมือไหว้ก่อน และฝ่ายที่แก่กว่าก็ยกมือรับไหว้ หรือยิ้มแย้มทักทายปราศรัยด้วย

การแนะนำ**ระหว่างเพศ** ถ้า**หญิงเป็นเด็กกว่า** หรือ**รุ่นราวคราวเดียวกัน** และ**มีฐานะปาน ๆ กัน** หญิงควรยกมือขึ้นไหว้ ส่วนชายต้องโค้งตัวคำนับ หรือยกมือขึ้นรับไหว้ ถ้า**หญิงมีอายุกว่า**ก็เพียงแต่ยิ้มด้วยและทักทาย ถ้าผู้ชายไหว้จะต้องรับไหว้ การที่ชายจะไหว้หรือคำนับในโอกาสเช่นนี้ ย่อมแล้วแก่กาลและความสมัครใจ คนไทยเราถ้าจะว่ากันโดยรวมแล้วยังติดหรือชินเคยต่อการกราบไหว้มากทีเดียว และรู้สึกว่าการเคารพด้วยการคำนับนั้นไม่สู้จะซึมซึ้งถึงใจ **หญิงที่อ่อนกว่า แต่ถ้าเห็นเป็นการไม่สู้จะเหมาะจะใช้เพียงกัมศีร์ษะให้และยิ้มด้วยก็ได้ ส่วนชายต้อง**โค้งตัวคำนับเสมอ

ในเรื่องสตรีกัมศีร์ษะให้และยิ้มด้วยน้อย ๆ นั้น อีกฝ่ายหนึ่งมักจะเห็นยาก จนเลยเป็นเหตุให้ชายบางคนเข้าใจว่า สตรีไม่ใยดีในการเคารพของตน แล้วก็เลยหมดศรัทธาที่จะเคารพอีก เช่น ในเวลาผ่านรถหรือเดินผ่านกันเป็นต้น ถึงแม้จะเห็นแล้วว่าสตรีเคารพตอบตนด้วยการกัมศีร์ษะและยิ้มด้วยน้อย ๆ ก็ดี แต่ชายหลายคนไม่นิยมอาการเช่นนั้นนัก เพราะคนไทยย่อมรักและชินเคยต่อกิริยาของไทยอยู่เสมอ และมักเห็นอาการที่สตรีแสดงต่อตนดังกล่าวแล้ว**เป็นหรั่ง**เกินไปแล้วในคราวหลังก็ทำไม่เห็นและชักจะห่างเหินเกินไป ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายมิตรภาพที่ได้ก่อสร้างมาแล้วแต่หนหลัง ดังนั้นในเรื่องเช่นนี้จึงสมควรที่สุภาพสตรีจะต้องเป็นฝ่ายระมัดระวังตามควร

ถ้ามีการเลี้ยงหรือการรับรองใด ๆ ก็ดี ผู้เป็นเจ้าของบ้านหรือเจ้าหน้าที่รับแขกควรเป็นผู้แนะนำแขกที่ไปในงานของตนให้รู้จักกันอย่างมากที่สุดตามแต่จะแนะนำได้ เพราะการกระทำดังว่าจะเป็นเหตุให้งานครึกครื้นยิ่งขึ้น แต่การแนะนำนั้นประเพณีเดิมของเราไม่สู้จะถือกันมากนัก เมื่อคุ้นหน้ากันและทราบว่าใครเป็นใคร ก็มักรู้จักและพูดกันเอง แล้วก็รู้จักกันต่อไปโดยไม่ต้อง**มีใครแนะนำให้รู้จักเป็นพิธีดังกล่าวมาแล้ว ซึ่งเป็นการวิสสาสะที่ดีอยู่ แต่บัดนี้เราเป็นอารยชน**แล้วและรู้จักประเพณีอันควรของโลกมากเข้า ประเพณีการรู้จักกันเองอย่างที่ว่าก็นับวันจะน้อยลงหรือสิ้นศูนย์ไป เรื่องที่เกี่ยวกับการแนะนำอย่างพิสดารตามแบบของชาวอัสดงคตมีแจ้งในเล่ม ๒ บทที่ ๒

อนึ่งเป็นการสมควรที่จะนำมากล่าวไว้ในที่นี้ด้วยว่า มีบางโอกาสที่คนไทยโดยมากไม่แน่ใจว่า คน ๒ คนหรือหลายคนจะควรนับเป็นคนรู้จักกันแล้วหรือไม่ เช่นในเวลาที่จะประกอบ

พิธีสมรสเป็นต้น ตามประเพณีของเราผู้ใหญ่ทั้ง ๒ ฝ่ายย่อมออกบัตรเชิญผู้ที่ตนเคารพนับถือมารดน้ำและประสาทพรแก่คู่บ่าวสาว ซึ่งเป็นบุตรธิดาของตน แต่โดยธรรมดาแขกมักไม่สู้จะเห็นหน้าเจ้าบ่าวและเจ้าสาวนัก เพราะเขาทั้ง ๒ ก้มหน้ารับน้ำแล้วก็เลยจำหน้าคู่บ่าวสาวที่ตนได้ประสาทพรไม่ได้ ในเรื่องเช่นนี้จะถือเอาเป็นข้อบกพร่องของผู้ใหญ่คงไม่ถนัด เพราะเวลารับน้ำคู่บ่าวสาวก้มหน้าเสียโดยมาก ยิ่งเจ้าสาวด้วยแล้วก้มหน้าเสียตั้ง ๙๙ ในร้อยเลย เมื่อเป็นเช่นนี้จะให้ผู้ใหญ่ที่ไปรดน้ำและประสาทพรจำหน้าได้อย่างไร ส่วนการแต่งงานของชาวอัสดงคตนั้น คู่บ่าวสาวออกรับแขกจึงรู้จักแขกทั่วถึง สมัยนี้การสมรสของเราเจ้าบ่าวเจ้าสาวก็มีที่เริ่มออกต้อนรับแขกบ้างแล้ว แต่ยังเป็นส่วนน้อย จึงเป็นปัญหาว่าถ้าเจ้าบ่าวเจ้าสาวมิได้ออกรับแขกเองหรือแขกที่มิได้มาแต่ส่งคำอำนวยพรมาแทนตัว ซึ่งคู่บ่าวสาวย่อมทราบนั้น คู่บ่าวสาวจะถือเป็นการรู้จักกับแขกเหล่านั้นแล้วหรือไม่ ผู้เรียบเรียงเห็นว่า แขกที่มาในงานทุกคนย่อมมาด้วยความตั้งใจดี เพื่อประสาทพรในการสมรส ทั้งเป็นผู้ใหญ่ที่ผู้ใหญ่ของคู่บ่าวสาวเคารพนับถือ ซึ่งแปลว่าจะต้องเป็นที่นับถือของคู่บ่าวสาวด้วย ในการประสาทพรนั้นคู่บ่าวสาวควรจะต้องขอบคุณผู้ที่ให้พรตนเสมอ จึงเป็นการสมควรจะต้องรู้จักกับท่านเหล่านั้นในฐานที่ท่านเป็นผู้ใหญ่กว่า แต่เท่าที่เห็นปฏิบัติอยู่เป็นอันมาก พวกหนุ่มสาวมักทำไม่รู้จักท่านผู้ใหญ่ ซึ่งตนยังมิได้ถูกแนะนำให้รู้จัก ทั้ง ๆ ที่แน่แก่ใจว่า ท่านผู้นั้นได้มาประสาทพรหรือส่งคำอำนวยพรมาในงานสมรสของตน ดูเป็นการขัด ๆ พิกลอยู่ ไม่น่าจะปล่อยให้เป็นเช่นนั้นอีกต่อไป ยุวชนชายหญิงสมควรต้องแสดงตนเป็นผู้มีคารวะต่อผู้ใหญ่ จึงสมควรจะทำตนเป็นผู้ที่รู้จักกับท่านที่ท่านผู้ใหญ่ของตนเชิญมาในงาน ในฐานเป็นผู้ใหญ่ที่หวังดีต่อตน

บทที่ ๖
ศีลธรรมและมรรยาท

ก. ศีล คือบรรทัดฐานสำหรับให้คนประพฤติดีได้คงที่ประดุจคนแรกเขียนหนังสือต้องอาศัยเส้นบรรทัดเป็นหลักและเขียนไปตามนั้น หนังสือที่เขียนจึงจะมีแนวตรงดูงาม มิฉะนั้นแนวตัวหนังสือจะคดเคี้ยวเป็นงูเลื้อย แต่เมื่อมีความชำนาญแล้ว ก็จะเขียนได้ตรงเองโดยไม่ต้องมีเส้นบรรทัดช่วยฉันใด คนเราจะประพฤติความดี แต่ถ้าไม่มีอะไรยึดถือเป็นหลัก ใจจะไม่มั่นคง อาจเอนเอียงเข้าหาทางชั่ว เพราะลุอำนาจแก่ความปรารถนาอันรุนแรงบ้าง เพราะความขัดเคืองบ้างและเพราะความเขลารู้เท่าไม่ถึงการเข้าครอบงำบ้าง แต่ถ้ามีศีลในใจเป็นปกติมรรยาทอยู่แล้วจะเป็นเครื่องยั้งใจได้มาก

เมื่อผู้ใดมีศีลเป็นปกติมรรยาท ผู้นั้นก็จะเป็นผู้รักษากายและวาจาได้เรียบร้อย ปราศจากโทษที่บัณฑิตจะพึงตำหนิ คือจะเป็นผู้มีกิริยาและวาจาสุภาพควรแก่ประชุมชน ทั้งไม่เบียดเบียนผู้อื่น ผู้ที่ไม่มีศีลเป็นปกติมรรยาท ย่อมจะมุ่งเอาแต่ประโยชน์ของตนเป็นใหญ่ แล้วก็จะมีการประทุษร้ายเบียดเบียนกัน

(๑) การเบียดเบียนกันในทางกาย ได้แก่เบียดเบียนชีวิต ร่างกาย เสรีภาพและความสุข เบียดเบียนทรัพย์และเบียดเบียนในทางประเวณี

(๒) การเบียดเบียนกันในทางวาจา ได้แก่ การกล่าวเท็จเพื่อมุ่งแต่การสำเร็จประโยชน์ของตนเป็นที่ตั้ง และเป็นการตัดประโยชน์ผู้อื่น

การเบียดเบียนทั้ง ๒ ทางนี้จะมีขึ้นได้ ย่อมเกิดเพราะความประมาท คือความไม่มีสติรอบคอบ หรือไม่รู้จักยั้งคิดในทางที่ควร ทั้งนี้มักเกิดจากการดื่มน้ำเมาโดยมาก น้ำเมาย่อมแสดงอำนาจบันดาลให้ผู้ดื่มเกิดความคิดวิปริตในระยะเวลาอันรวดเร็ว

เพื่อป้องกันเหตุดังว่า สุภาพชนจะต้องยึดมั่นในศีล ๕ ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งทรงบัญญัติไว้ตามหลักแห่งกฎธรรมดาในเรื่องศีล ๕ ผู้เรียบเรียงขอระงับไม่จาระนัย เพราะเราชาวไทยทุกคนย่อมเป็นพุทธมามก และทราบดีทั่วกันอยู่แล้ว

ข. ธรรม คือสภาพที่ทรงอยู่โดยธรรมดา หมายความว่าสภาพที่ดีก็ดีอยู่ตามธรรมดา สภาพที่ชั่วก็ชั่วอยู่อย่างนั้น หรือแม้จะเป็นกลาง ๆ คือไม่ดีหรือไม่ชั่ว ก็เป็นปกติอยู่อย่างนั้น ไม่มีใครจะสามารถเปลี่ยนแปลงสภาพอันทรงอยู่ตามธรรมดาได้เลย แต่ก่อนนี้ คือในสมัยที่คนยังโง่เขลาปราศจากความรู้ สภาพดังว่าก็ไม่ปรากฏ ประดุจของที่ค่ำอยู่ หรือมีอะไรบังอยู่ไม่มีใครรู้จัก จึงเป็นเหตุให้บุคคลเบียดเบียนกันทั้งในทางกายและทางใจตามความพอใจของตน อันเป็นความประพฤติผิดเพราะไม่รู้ ครั้นต่อมามนุษย์ฉลาดขึ้นและมีผู้ไขให้เห็นสิ่งผิดสิ่งชอบ

ในชีวิตเป็นลำดับจึงทราบกันขึ้นว่า อะไรเป็นสภาพดี อะไรเป็นสภาพชั่ว แล้วก็ปฏิบัติตาม ๆ กันจนเป็นที่นิยมเรื่อยมา

ค. ศีลและธรรมรวมกัน เป็นเครื่องปรับปรุงความประพฤติทั้งทางกายและทางวาจา ทั้งเป็นเครื่องประคองน้ำใจตนให้เที่ยงตรงต่อจุดที่หมาย คือความดีงามตามสมควรแก่เหตุ ทั้งสามารถพิสูจน์ให้รู้แจ้งเห็นจริงด้วยใจตนเอง

ผู้มีศีลโดยมากจะต้องเป็นผู้มีธรรมอันเป็นของคู่กัน แต่ก็ไม่ใช่จะต้องเป็นเช่นนั้นในทุก ๆ คนไป ผู้ที่ต้องทำตัวเคร่งครัดต่อศีล ๕ แต่ใจจืดไม่มีเมตตาพอจะเฉลี่ยความสุขแก่ผู้อื่น หรือเป็นคนใจดำไม่มีกรุณาพอที่จะช่วยทุกข์ผู้อื่น เช่นเห็นคนตกอยู่ในที่อันอาจเป็นอันตรายถึงชีวิต เขาพอสามารถจะช่วยได้แต่ไม่ช่วยดังนี้ เขาผู้นั้นย่อมมิได้ขาดจากศีลแต่ปราศจากความกรุณา จะจัดเป็นผู้มีธรรมไม่ได้ ต่อเมื่อเขามีอัธยาศัยประกอบด้วยความเมตตากรุณาพอที่จะให้สุขและบำบัดทุกข์ของผู้อื่นได้ จึงจะนับว่าเป็นผู้มีธรรม ดังนั้นธรรมจึงเป็นข้อปฏิบัติพิเศษ ส่วนใจอันเป็นเครื่องช่วยเชิดชูศีล ซึ่งเราจำเป็นจะต้องมีประกอบกัน คือจะต้องเป็นผู้มีเมตตากรุณาประกอบพากเพียรหาเลี้ยงชีพในทางที่ชอบสำรวมในการมีวาจาสัตย์ และมีสติรอบคอบ

ฆ. มรรยาท ก็คือศีลหรือวินัยนั้นเอง มรรยาทสำหรับคนทั่วไปก็คือ การแสดงกิริยาวาจาที่สุภาพแช่มช้อยต่อกัน และตั้งอยู่ในพรหมวิหารตามสมควร นอกจากนั้นยังมีมรรยาทฉะเพาะคณะ เช่นมรรยาทแพทย์ มรรยาททนายความ มรรยาทครู ฯลฯ วินัย คือมรรยาทของพระภิกษุ ได้แก่ศีล ๕ ที่เรียกว่า "นิจจศีล" หรือมรรยาทของพุทธมามก มรรยาทเป็นเครื่องเทิดบุคคลที่มีศีลธรรมอันดี ให้เป็นที่นับถือแก่คนทั่วไปเด่นยิ่งขึ้น

สตรีที่มีมรรยาทและความประพฤติดี ย่อมเป็นเครื่องชักชวนให้ผู้อื่นเกิดความนิยมเลื่อมใสยิ่งกว่าผู้ที่ทรงไว้เพียงรูปสมบัติ หรือแต่งกายแวววาวด้วยวัตถุอันมีค่า แต่เป็นผู้ขาดมรรยาทอันดีงาม

หลักแห่งมรรยาทที่นิยมกันนั้น ผู้ที่มีมรรยาทดีจะต้องเป็นผู้ทรงไว้ซึ่ง**ความสงบเสงี่ยม** คือพูดแต่พอควร และเป็นคนชื่นบานแจ่มใส คนที่หน้าบึ้งหน้างอเป็นเครื่องแสดงน้ำใจไม่ดี เช่นเป็นคนบึกบึนและขี้โกรธ แม้สิ่งทั้งนี้จะเป็นธรรมชาติประจำตัวแต่กุลบุตรควรสำเหนียกว่าสิ่งเหล่านั้น**ล้วนจะนำมาแต่ความชั่วร้าย** จึงจำเป็นจะต้องใช้สติระงับ และพยายามบำเพ็ญแต่ในทางที่อาจนำมาซึ่งประโยชน์ คือทำตัวให้รู้จักอดกลั้นในโทษะจริตจนเป็นคนสงบลงได้

สุภาพ คือเป็นผู้มีมรรยาทงาม เวลาจะนั่งจะลุกไม่พรวดพราดเวลาเดินก็เดินธรรมดา ไม่ส่ายตัวโคลงตัว หรือแอ่นอกจนเกินงาม ทั้งไม่สอดส่ายสายตาลอกแลก และไม่ลงเท้าหนัก ฯ ในเรื่องการเดินมีคำโบราณกล่าวว่า "จงเดินเยี่ยงช้าง" ซึ่งหมายความว่า ช้างนั้นตัวโตแต่เวลาเดินมีเสียงน้อยที่สุด ทั้งเป็นสัตว์ที่ระมัดระวังทุกฝีก้าวที่เดินด้วย ดังนั้นคนสุภาพย่อมเป็นผู้สงบและรู้จักใช้ความคิด จึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่มีศีลธรรมอย่างสมบูรณ์

เมื่อได้กล่าวถึงหลักอย่างกว้าง ๆ มาแล้ว เป็นการสมควรที่จะยกหลักละเอียดที่เราทุกคน

อาจประสพได้เสมอ มาแสดงให้เป็นบทเรียนไว้บ้าง เพื่อกุลบุตรจะได้สำเหนียกสำหรับต่อไป คือ

ง. การปฏิบัติต่อคนทั่วไป ผู้ที่มุ่งจะบำเพ็ญตนเป็นคนกว้างขวาง เป็นที่นับหน้าถือตาแก่คนทั่วไป หรือเป็นผู้หลักผู้ใหญ่ย่อมจะต้องประกอบด้วยคุณธรรม ๔ ประการ คือเป็นผู้มีความเมตตา เป็นผู้มีความกรุณา เป็นผู้มีมุทิตา และเป็นผู้มีอุเบกขาเป็นปกติประจำดวงจิตต์เสมอ เพราะคุณธรรมเหล่านี้จะนำมาซึ่งความโอบอ้อมอารี และมีใจยินดีช่วยเหลือผู้อื่น อันเป็นเหตุให้บุคคลผู้ทรงคุณธรรมนั้นเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งคุณสมบัติตามความมุ่งหมายที่กล่าวข้างบนได้ คนเราจะต้องถือว่า มนุษย์ด้วยกัน แม้จะมีร่างกายและความคิดต่างกันบ้าง ก็ย่อมเป็นมนุษย์เหมือนกัน ทั้งนั้น จะมีผิดกันบ้างก็แต่เพียงในทางปัญญาความฉลาด อันเป็นกำเนิดหรือเป็นมาตามธรรมชาติบันดาล ดังนั้นจึงเป็นการสมควรจะไม่เหยียบย่ำกัน เห็นอกกันโดยไม่คิดเอาแต่ประโยชน์สำหรับตัวเป็นที่ตั้ง มีความละอายในการเบียดเบียฬผู้อื่น จุนเจือเกื้อหนุนเพื่อนมนุษย์ตามกาลอันควรฯลฯ

สรุปความว่า การปฏิบัติต่อคนทั่วไปจะต้องประกอบด้วยลักษณะต่าง ๆ ดังนี้-

(๑) มุ่งให้คนทั่วไปได้ประสพความสุขตามที่เขาเหล่านั้นควรจะได้รับ ทั้ง ๆ ที่แน่แก่ใจแล้วว่า ความสุขที่บุคคลนั้น ๆ ได้รับ จะไม่อำนวยประโยชน์อะไรแก่ตนเลย

(๒) มุ่งมิให้คนทั่วไปได้รับทุกข์ และช่วยให้เขาเหล่านั้นพ้นทุกข์

(๓) ยินดีด้วยในเมื่อเพื่อนฝูง หรือคนที่รู้จักมักคุ้นได้ดี

(๔) ไม่ยินดีเมื่อผู้อื่นได้ทุกข์ และไม่เหยียบย่ำซ้ำเติม

อนึ่งใคร่จะขอกล่าวถึง**การรู้จักผิดรู้จักชอบ**ไว้ในที่นี้ด้วยการรู้จักสิ่งที่ผิดและสิ่งที่ชอบย่อมเป็นคุณสมบัติอย่างสำคัญสำหรับสุภาพชน ธรรมดาคนเราย่อมมีผู้ที่รักและไว้วางใจด้วยกันทุกคน เมื่อสุภาพชนได้รับความไว้วางใจในความลับจากผู้ใด เป็นการสมควรที่จะต้องสงวนไม่นำไปขยายให้ผู้อื่นทราบ และต้องรักษาเป็นความลับฉะเพาะตัว ทั้งต้องไม่พยายามซักไซ้ในความลับของผู้อื่น ซึ่งจะเป็นเหตุให้ผู้ถูกซักยากใจ หรือนำเอาข้อความซึ่งตนทราบแล้วว่าเป็นความลับของผู้หนึ่งไปล้อเลียนหรือพูดเป็นทีเล่นทีจริง ทั้งนี้เพราะจะทำให้ผู้เป็นเจ้าของความลับรู้สึกกระดาก การรักษาความลับด้วยความสงบย่อมเป็นสิ่งที่อารยชนสรรเสิญ ผู้ให้ความลับทุกคนย่อมต้องการให้ผู้ที่ตนไว้ความลับสงบปากคำ เช่นที่ตัวเขาเองปฏิบัติอยู่ การแย้มพรายแม้แต่น้อยย่อมก่อให้เจ้าของความลับเกิดหวาด การเอาความลับของผู้อื่นออกขยายย่อมมีหนทางแต่จะก่อให้เกิดเหตุ ซึ่งล้วนไม่สมควรทั้งนั้น ดังมีตัวอย่างมามากต่อมากแล้ว แม้สามีที่ไว้ความลับแก่ภริยาอย่างมาก แต่ในบางเรื่องก็ย่อมต้องกำชับเหมือนกันมิให้ภริยาไว้วางใจเพื่อนฝูงคนใดต่อทั้งนี้เพราะคนเราย่อมจะมีคนที่รักและที่ไว้วางใจด้วยกันทุกคน ถ้าไว้วางใจกันต่อ ๆ ไป ในไม่ช้าความลับอันพึงสงวนก็ย่อมจะมีผู้ทราบหลายคน อันอาจเป็นผลร้ายสำหรับผู้เป็นเจ้าของความลับก็ได้ การส่วนตัวของผู้อื่นนั้น สุภาพชนจะต้องตั้งใจรับผิดชอบในการระวังรักษาตามควรเสมอ จดหมายของผู้ใดเปิดซองทิ้งไว้แม้ตนพบก็ไม่ควรจะอ่าน แม้เจ้าของจะอนุญาตให้อ่าน ก็ต้องถือ

เอาข้อความที่ได้อ่านทราบ เป็นความรู้ฉะเพาะตัว และต้องถือเท่ากับเป็นความลับ การเอาความลับของผู้หนึ่งไปบอกคนอื่น หรือยุยงให้เพื่อนต่อเพื่อนวิวาทบาดหมางกันก็ดี ได้ชื่อเป็น **คนปากบอน** ซึ่งเป็นการหาสมควรสำหรับสุภาพชนไม่ การค้นกระเป๋าผู้อื่นก็เป็นกิริยาหยาบ ซึ่งสุภาพชนควรระวังและงดเว้นเหมือนกัน

การรู้จักสิ่งที่ผิดสิ่งที่ชอบ หรือเป็นผู้มีระเบียบ ย่อมมีอาการที่คล้ายกันมาก ผู้ที่เอาจดหมายส่วนตัวหรือเอกสารใด ๆ วางทิ้งไว้ในที่เปิดเผย คือไม่เก็บในที่มั่นคงหรือใส่หีบลั่นกุญแจเสีย ย่อมเป็นผู้บกพร่องในการรักษาระเบียบอันควร และเป็นการไม่ระวังให้ผู้อื่นด้วย สิ่งที่ควรปกปิดสุภาพชนจะต้องพยายามซ่อนเร้นไม่ให้ผู้อื่นได้มีโอกาสพบเห็น เวลาอยู่กับบ้านหรือเวลาไปพักที่อื่นตามโรงแรม (โฮเต็ล) ก็ดี ตู้และลิ้นชักต่าง ๆ ที่เก็บของจักต้องลั่นกุญแจ เพื่อมิให้สิ่งของที่ตนมีล่อตาผู้อื่น คนที่ทอดทิ้งเข้าของไว้เกะกะของมักจะหาย คืออาจหายเพราะมีผู้ต้องตาต้องใจหยิบเอาไป หรือหายเพราะวางไว้ที่ไหนจำที่ไม่ได้ ซึ่งล้วนเป็นการไม่สมควรสำหรับผู้เป็นเจ้าของทั้งนั้น การเอะอะโวยวายว่าของหายแล้วก็เกิดไปพบของนั้นในที่แห่งอื่นไม่ใช่ที่ของมัน ซึ่งตนเป็นผู้เอาไปไว้เอง เป็นการแสดงความเหลวไหลของผู้เป็นเจ้าของและเป็นเหตุให้ผู้อื่นที่มีหน้าที่เกี่ยวข้อง หรืออยู่ร่วมหลังคาเรือนต้องพากันเดือนร้อนหมด ซึ่งเป็นการไม่สมควรเลย ทั้งเป็นสิ่งพิสูจน์การขี้หลงขี้ลืมของผู้เป็นเจ้าของด้วย

ก่อนเวลาจะเข้าไปในห้องของผู้ใด สุภาพชนควรจะต้องเคาะประตู และรอคอยจนกว่าจะได้รับอนุญาตให้เข้าก่อน จึงค่อยเข้าไปในห้องนั้น เวลาออกไม่ต้องเคาะ เว้นเสียแต่ถ้าการออกเป็นการเข้าไปในห้องอื่น ซึ่งมีคนเหมือนกัน การเข้าห้องที่มีคนอยู่โดยไม่ให้สัญญาณล่วงหน้าย่อมเป็นการไม่สมควรสำหรับสุภาพชนอย่างยิ่ง

การพูดโทรศัพท์ แต่บังเอิญพนักงาน ฯ ต่อผิด หรือบังเอิญได้ยินผู้อื่นพูดกันอยู่ก็ดี สุภาพชนจะต้องรีบแขวนหูเสียทันที คือต้องไม่พยายามลอบฟังถ้อยคำที่ผู้อื่นพูดกันเป็นอันขาด ถ้าได้ยินคนพูดกันในห้องข้างเคียงและพูดเรื่องที่เกี่ยวกับตน จะต้องแสดงอย่างหนึ่งอย่างใดให้คนที่พูดกันทราบว่า ตนอยู่ในที่ใกล้ การแอบฟังในที่นี้ก็เป็นการไม่สมควรเช่นเดียวกัน

ในการสนทนาจะต้องระงับการพูดถึงผู้อื่นให้มากที่สุด เพราะเราทราบไม่ได้ว่าเสียงของเราจะได้ยินไปถึงไหน หรืออาจมีผู้เพาะเรื่องต่อให้เกิดการเข้าใจผิด จงระวังตนอยู่ห่างการเป็นสื่อการวิวาทบาดหมางทั้งปวงไว้ดีกว่า มิฉะนั้นจะเป็นเครื่องร้อนใจ หรืออาจเป็นเรื่องรุนแรงถึงตัดญาติขาดมิตรกันก็ได้ สุภาพชนต้องบำเพ็ญตนเพื่อความสามัคคีเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ผู้ที่ได้รับการอบรมจากสำนักที่ดี จึงควรเป็นผู้สงบปากคำที่สุด

การโต้เถียง ระหว่างบุคคลนั้น ถ้าไม่อยู่ในหลักและไม่มีเหตุผลเพียงพอ ก็มักจะเป็นเหตุให้เกิดวิวาทบาดหมาง การสมาคมกับใคร ทางที่ดีจักต้องวางตนเป็นผู้มีอัธยาสัยและเป็นคนนุ่มนวลเสมอ คนเราจะต้องเอาใจผู้อื่นมาใส่ใจตน แล้วก็จะทราบได้ว่าตนจะควรทำอย่างไรแก่ผู้อื่น ถ้าเรารู้สึกไม่ชอบอะไร คนอื่นก็คงไม่ชอบเหมือนกัน การมีแง่งอนมักทำให้อีกฝ่ายหนึ่ง

หัวเสีย และเป็นสิ่งที่ฝ่ายตรงข้ามไม่ควรจะถือเอาเป็นอารมณ์

การมีความเห็นในทางตรงกันข้าม มักเป็นเหตุก่อการฉุนเฉียวในกันโดยมาก มากคนชอบบ่นผู้ที่มีความเห็นไม่ตรงกับตน แต่ก็เป็นการป้องกันไม่ได้ ทั้งนี้ย่อมแล้วแต่ธรรมชาติจะบรรดาลให้เป็นไป คนเราเกิดมาไม่เหมือนกัน บางคนก็มี บางคนก็จน ดังนั้นการที่ใครเป็นคนจนจึงไม่เป็นการสมควรที่จะอับอายขายหน้าผู้อื่น แต่มีข้อสำคัญเพียงว่า ไม่ควรจะเผยแผ่ความยากจนแก่คนทั้งหลาย การเล่าเรื่องแต่หนหลังเมื่อครั้งตนยังมีความสมบูรณ์ และเล่าถึงความสามารถต่าง ๆ ที่ตนได้เคยแสดงมาแล้วนั้น ทุกคนย่อมจะเล่าได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด แต่การที่ผู้อื่นจะเชื่อหรือไม่นั้นเป็นอีกปัญหาหนึ่ง การโอดครวญถึงคุณงามความดีของตนแต่หนหลัง ย่อมเป็นการไม่สมควร อะไรที่แล้วมาแล้วก็ควรให้มันผ่านไป และพยายามทำความดีกันใหม่ดีกว่า เพราะการพยายามทำดี ย่อมเป็นคุณสมบัติอันพึงประสงค์ ซึ่งอาจโยงให้ผู้อื่นคิดถึงความหลังของตนได้เอง สุภาพชนที่ต้องออกจากหน้าที่การงานต้องแสวงการอาชีพอย่างอื่นทันที และต้องแสวงในทางที่ชอบ ทั้งวางตนเป็นพลเมืองดีเสมอ การที่สุภาพชนจะทำอะไร ไม่ใช่จะต้องมัดตัวเองว่า จะต้องทำสิ่งนั้น ข้อสำคัญจะต้องระลึกเสมอว่า เท่านั้นเป็นการสะดวกแก่การยังชีพแล้วหรือ

นอกจากนั้นถ้ามีเหตุเปลี่ยนแปลง จะต้องพยายามรักษาเกียรติของตน ถ้ามีการโต้เถียงระหว่างยุคปัตยุบันกับยุคที่ผ่านมาแล้ว ผู้ที่เป็นฝ่ายข้างยุคที่ผ่านพ้นมาย่อมจะพยายามปรักปรำคนสมัยใหม่ แต่การโต้เถียงควรทำเพียงในขีดจำกัด ถ้าปรักปรำจนเกินกว่าเหตุอาจกลายเป็นภัยก็ได้ สุภาพชนจะต้องรู้จักพิจารณาเหตุการณ์อันควรแก่กาลเสมอ มารดาที่มีบุตรีเป็นสาว ย่อมเห็นความจำเป็นที่จะต้องให้บุตรีแต่งตัวสวยเวลาออกแขก การมีความคิดเช่นนี้ย่อมดีสำหรับหญิงสาว และหล่อนเองก็คงจะพอใจ ดังนั้นคนฉลาดจึงต้องพยายามวางตนให้อยู่ใกล้การอันควรตามสมัยที่สุด

ต่อจากนั้นการตรงต่อเวลาย่อมเป็นการสำคัญนัก การไม่ตรงต่อเวลาย่อมเป็นเหตุให้เสื่อมเสียและเป็นการเคยตัว ซึ่งมีความสำคัญมาก คนเราจะต้องถือเอาเวลาเป็นของมีค่า คนที่โกรธแค้นในเวลาที่ตนถูกขะโมยทรัพย์สินนั้น พึงสำนึกเถิดว่า การไม่ตรงเวลามิใช่เป็นการถูกขะโมยเวลาหรือ ทำไมไม่โกรธแค้นบ้างเล่าคนที่ได้รับการอบรมอย่างดี ย่อมไม่ยอมให้ขาดเวลานัดแม้จะเป็นเพียงนาทีเดียว คือไม่ยอมให้ใครต้องคอยตน นอกจากนั้นการตรงเวลาย่อมเป็นการแสดงอัธยาสัยอันดีงาม และถือเอาประโยชน์ของผู้อื่นเทากับของตัวเอง ในการสนทนาก็เหมือนกันจะต้องไม่นำการสนทนาออกจากธุระของผู้อื่น เวลาพบปะกันในถนนหลวงต้องไม่สนทนาถึงเรื่องละเอียด เพราะเวลามีน้อยจึงควรพูดกันเพียงโดยย่อ และไม่ควรจะยึดเอาอีกฝ่ายหนึ่งไว้นานเกินไป เช่น แม่บ้านมักพบกันเวลาไปจ่ายของเสมอ แล้วคนหนึ่งในจำนวนนั้นก็เริ่มการบรรยายอะไรต่ออะไรตามที่คิดได้ ส่วนอีกคนหนึ่งก็ได้แต่เออ ๆ ค่ะ ๆ เพื่อมิให้ขัดใจครั้นเมื่อได้ช่องเหมาะก็บอกลาแต่ในใจย่อมไม่ชอบที่ได้ถูกคร่าเวลาอันมีค่าไปมากเช่นนั้น คนที่

มีหน้าที่ประกอบการงานอาชีพ จะเป็นทำที่สำนักงานใด ๆ หรือที่โรงงานอุตสาหะกรรมก็ดี ถ้ามีผู้มาปรึกษาการงานแล้วอยู่คุยต่อไปเป็นเวลานาน อันเป็นเหตุให้การงานของเขาที่กำลังทำอยู่ต้องชงักย่อมจะเป็นที่ไม่พอใจ ดังนั้นเมื่อได้พบและได้พูดธุระหมดแล้วก็ควรจะลา

คนเราจะต้องมีมรรยาทบังคับใจในยามโกรธ คำพูดที่หลุดปากออกไปในยามโทษะนั้นมักจะเป็นคำพูดที่หลุดปากออกไปรวดเร็วไม่ทันได้ใช้เวลาตรึกตรอง แต่ก็ล้วนเป็นคำพูดที่จะเรียกกลับคืนไม่ได้ จึงควรพยายามบังคับใจในยามโทษะ ในเรื่องนี้มีคติพจน์โบราณกล่าวไว้ว่า "ก่อนจะพูดอะไรออกไป ให้กลืนน้ำลาย ๓ อึกก่อน" ฝรั่งเขาว่า "ถ้าโกรธมากจงพยายามนับ ๑ ถึง ๑๐ ก่อนแล้วจึงโต้ตอบ" การวิวาทบาดหมางควรระวังไม่ให้คนอยู่ต่างห้องได้ยิน การที่คน ๒ คนมีความเห็นไม่ลงรอยกันหรือเป็นปากเสียงกันนั้น เป็นเรื่องธรรมดาที่อาจมีได้เสมอ แต่ก็ไม่มีความจำเป็นอย่างไรที่จะให้คนที่ ๓ ทราบด้วย เช่นการเถียงกันในระหว่างสามีภริยา การผิดใจกันระหว่างบุตรธิดากับบิดามารดาเป็นต้น ควรจะค่อย ๆ ทำความเข้าใจกันด้วยดี โดยมิให้แว่วเข้าหูผู้อื่นเลย การหมางใจระหว่างสามีภริยานั้น ถ้าผู้เป็นภริยาระงับความเคืองแค้นไว้ในใจ ไม่แพร่งพรายให้มารดาของตนหรือเพื่อนสตรีที่ไว้วางใจทราบ ข้อวิวาทบาดหมางก็ย่อมจะมีแต่ได้รับความสงบไม่เพิ่มความรุนแรง แต่ถ้าผู้เป็นภริยาขาดความสงบใจและให้ความลับเรื่องวิวาทบาดหมางแก่ผู้อื่นแล้ว เหตุการณ์อาจดำเนินในทางตรงกันข้ามได้ง่าย

คนโดยมากไม่ทราบหลักสำคัญของการมีมรรยาทอันดี สำหรับการสมาคมนั้นถ้าเห็นผู้อื่นชอบอะไรก็ไม่ควรจะขัดใจ สิ่งที่ผู้อื่นเห็นยากลำบาก แสดงว่าผู้นั้นไม่มีความรู้ในเรื่องนั้น ๆ คนเราจะต้องวางตนเป็นคนเสมอต้นเสมอปลาย การพูดทีเล่นทีจริงจะต้องเลือกโอกาสที่เหมาะ การล้อเลียนจนเป็นเหตุให้ผู้อื่นกระดากอาย ย่อมเป็นการบกพร่องในมรรยาทแห่งสมาคม ซึ่งไม่เป็นการสมควรสำหรับสุภาพชน คนที่สุภาพจะต้องพยายามเข้ากับคนให้ได้มากที่สุด การมีชีวิตเป็นสุภาพชนนั้นไม่เป็นสิ่งที่ง่ายนัก คนที่มีมรรยาทย่อมต้องระวังให้ผู้อื่นรอบข้าง แต่จะสำเร็จได้เพียงไรย่อมแล้วแต่กาลอันควร ถ้าเป็นการชอบด้วยขนบธรรมเนียมอันดีแล้วก็มักจะเกิดผล ข้อสำคัญต้องระวังให้ตรงกับความรู้สึกของตน ธรรมชาติย่อมกำหนดวิธีการสมาคมคือเราทุกคนย่อมทราบว่าอะไรผิดอะไรถูกด้วยกันทั้งนั้น ย่อมรักสวยรักงาม และย่อมใฝ่ในคุณงามความดีด้วยกันทั้งสิ้น เมื่อเราไม่ชอบอะไร คนอื่นก็คงไม่ชอบเหมือนกัน จึงควรวางตนเป็นคนช่างใช้ความคิดเสมอ

จ. การปฏิบัติต่อบุคคลต่างเพศ การปฏิบัติในระหว่างคนต่างเพศนั้นไม่ว่าชาติใด ภาษาใด ย่อมมีวิธีที่นิยมสำหรับตน แต่ถ้าจะพิจารณากันโดยรวมแล้ว ก็มักจะอยู่ในหลักเกณฑ์ที่ไม่สู้จะไกลกันนัก สำหรับไทยเราในเรื่องนี้ในสมัยโบราณเขาระมัดระวังกันมาก จนแทบจะไม่มีการวิสสาสะกันในระหว่างคนต่างเพศเสียเลย เว้นแต่ในระหว่างสามีภริยาและบิดากับบุตรี พี่น้องร่วมสายโลหิตถ้าต่างเพศ เมื่อต่างคนต่างเจริญวัยก็ห่างเหินกันออกไป จนกว่าฝ่ายสตรีจะมีเย่าเรือนแล้วความวิสสาสะจึงค่อยยังชั่วเข้าอีก จริงอยู่ไทยทางเหนือเขามีความกลมเกลียว

กันในระหว่างคนต่างเพศมาก ซึ่งผู้เรียบเรียงไม่ปฏิเสธว่าไม่ใช่ธรรมเนียมของไทย แต่ที่กล่าวนี้หมายถึงไทยกลางที่ผู้เรียบเรียงเคยรู้จักขนบธรรมเนียมดีกว่าในสมัยนี้คนไทยได้รับการศึกษาและอบรมกว้างขวาง มีมนุษย์ธรรมมากเข้า และนำเอาแบบของอารยประเทศมาใช้มากขึ้น การกลมเกลียวในระหว่างเพศก็นับวันจะมีมากขึ้นทุกที แม้กระนั้นการติดต่อในระหว่างคนต่างเพศก็ย่อมจะต้องระมัดระวังอย่างกวดขันเสมอ คือระวังไม่ให้มากเกินขีดที่นับว่าสมควรไป การปฏิบัติทั้งปวงไม่ว่าจะเป็นการปฏิบัติอะไร ถ้าเกินกว่าที่ควร ก็ย่อมเป็นการไม่เหมาะทั้งนั้น

๑. **ชายต่อหญิง** ในการสมาคมกับสุภาพสตรีนั้นเป็นหน้าที่ ของฝ่ายชายที่จะต้องบังคับใจตนจงดี มิฉะนั้นอาจมีราคีแก่สตรีได้ง่าย แต่ทั้งนี้มิได้มุ่งหมายที่จะให้บุรุษหลีกเลี่ยงไม่สมาคมกับสุภาพสตรีเลย ตรงกันข้าม ชายควรพยายามสมาคมกับสตรีเสมอเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นแห่งกันและกัน เพื่อเรียนรู้จักกัน และเพื่อเลือกการคบมิตร คนไทยเรายังมีอีกจำนวนไม่น้อยที่มีความเห็นว่า ชายกับหญิงไม่ควรจะเป็นเพื่อนกัน แต่เรื่องนี้ออกจะเป็นการพ้นสมัยเสียแล้ว เพราะการคบเป็นเพื่อนระหว่างคนต่างเพศนั้น ถ้าคบกันโดยสุจริตก็ดูไม่น่าจะเป็นการแปลกประหลาดอะไร หญิงหรือชายย่อมเป็นมนุษย์ด้วยกัน ผู้ที่ได้รับการศึกษาถึงขีดย่อมจะมีหรือทรงไว้ซึ่งมนุษย์ธรรมคล้าย ๆ กัน คือย่อมได้เรียนรู้ในสติแห่งวิธีบังคับใจตัวเองแล้ว แต่ชายโดยมากย่อมได้รับการศึกษาดีกว่าหญิง และเป็นเพศที่แข็งแรง จึงเป็นการสมควรที่จะแสดงตนเป็นผู้ช่วยเหลือสตรีเพศอย่างดีที่สุด คือคารวะต่อสตรี ยินดีช่วยเหลือรับภาระจากสตรี เป็นผู้ป้องกันสตรีในยามจำเป็น ช่วยสงวนศักดิ์ของสตรี และช่วยบรรเทิงใจสตรีในทางที่ชอบ ฯลฯ

ในโลกสมัยนี้มีสตรีบางจำพวกที่ชอบทำตัวคล้ายผู้ชาย คือชอบโก้และฟรีจนแทบจะหกคะเมน ครั้นเมื่อได้สำนึกซิ มักจะช้าเกินไป แล้วก็เสียคนหรือเป็นคนมัวหมอง อันเป็นการเสียหายที่น่าเสียดาย เรื่องดังว่ามีหนทางที่จะแก้อยู่อย่างเดียวแต่ที่**ชายจะต้องช่วยระวัง**ด้วย การเที่ยวกับสตรีในเวลามืดค่ำหรือในที่ลับตาคน ย่อมเป็นราคีสำหรับสตรี ซึ่งชายจะต้องระวัง แม้ผู้ที่มั่นกันแล้ว แต่ยังมิได้ทำการสมรส ถ้าไม่มีบุคคลที่ ๓ อยู่ด้วยก็เป็นการไม่สู้จะเหมาะเหมือนกัน ในเรื่องเช่นนี้ถ้าเราพร้อมใจกันถือเสียว่า **ชายคนใดไม่รักษามรรยาท ไปเบียดเบียนให้สตรีเสียชื่อเสียง เราจะต้องดูถูกชายผู้นั้น และช่วยกันคว่ำบาตร์ไม่ยอมคบค้าสมาคมด้วย** ดังนี้ อาจมีหนทางสำเร็จได้ดีในภายหน้าแต่ความรู้สึกของเราจนถึงเวลานี้มากคนกลับเห็นไปว่าการกระทำดังนั้นเป็นอาหารของคนเจ้าชู้ ดูไม่สู้จะถือกันทั่วถึงว่าเป็นของไม่ดี บางคนก็เห็นเป็นการเก๋ด้วยซ้ำไป เมื่อเป็นดังนี้ ความมุ่งหมายที่กล่าวมาแล้วจะสำเร็จได้อย่างไร จึงเป็นการสมควรที่จะต้องช่วยกันฝึกมรรยาทของสุภาพบุรุษเป็นอย่างมากทีเดียว

๒. **สุภาพบุรุษ** ไม่ว่าจะอยู่ในปูนใด เวลาเห็นสตรีไม่มีที่นั่งจะต้องลุกขึ้น และเชิญให้สตรีนั่งที่ของตน ถ้าสตรีทำของตกจะต้องรีบก้มลงเก็บของนั้นส่งให้ เวลามีงานมีการและมีผู้คนมากหน้าหลายตา สุภาพบุรุษย่อมไม่มุ่งแต่จะพูดธุระของตน จะต้องรักษาความสุภาพราบเรียบ

ให้มั่นคงอยู่ในนิสสัยสันดาน ถ้าตนมีหน้าที่บังคับบัญชาและมีสตรีมาของาน เมื่อสตรีเข้ามาในห้องทำงานจะต้องเชิญให้นั่งก่อนแล้วจึงพูดธุระด้วย ถ้าผู้ใต้บังคับเป็นคนสูงอายุกว่าหรือเป็นผู้ใหญ่กว่า สุภาพบุรุษจะต้องแสดงอัธยาสัยไมตรีในทางที่ควร เช่นเวลาผู้นั้นเข้ามาในห้องก็ยืน เป็นการแสดงคารวะดังนี้เป็นต้น การแสดงอัธยาสัยไมตรีตลอดจนแก่ผู้ที่ไม่รู้จักกัน หรือผู้ที่ต่างชั้นกันมากก็ดี ย่อมเป็นเครื่องแสดงว่า สุภาพบุรุษนั้นได้รับการอบรมจากสำนักที่ดี อันจะเป็นเกียรติคุณแก่สำนักที่ให้การอบรมด้วย

ในเรื่องมรรยาทนี้มีเรื่องที่เล่ากันต่อ ๆ มาว่า เศรษฐินีอเมริกันผู้ ๑ ไปเที่ยวยุโรป และได้เห็นการเอื้อเฟื้อของชายหนุ่มเยรมันคน ๑ ต่อสตรีเพศ เศรษฐินีผู้นั้นจับใจมาก เพราะเพิ่งได้ประสพครั้งแรกในชีวิต เศรษฐินีผู้นั้นเลยตกลงสมรสกับชายที่ว่า โดยไม่สืบสวนฐานะและหลักฐานอันควรจะทราบทั้งปวง เมื่อกลับถึงเมืองมารดร บิดาถามเศรษฐินีนั้นว่า "เจ้าพอใจอะไรในชายนั้นนักหนา จึงได้ตกลงใจทำการสมรสอย่างรวดเร็วเช่นนั้น" เศรษฐินีตอบบิดาว่า "ดิฉันได้เห็นเขาให้ทานแก่เด็กหญิงที่สกปรกโสมมเมื่อให้แล้วยังเปิดประตูให้หญิงขอทานออก แล้วก็ปิดประตูให้ด้วย นี่แหละเป็นสิ่งที่ต้องใจดิฉันนัก" ทั้งนี้เป็นเพียงอุทาหรณ์อย่าง ๑ ที่แสดงว่า **การปฏิบัติตามหน้าที่ของสุภาพบุรุษนั้น แม้เพียงเป็นการเล็กน้อย ก็อาจบันดาลให้เกิดผลได้เกินคาด**

เวลาเดินตามถนนกับสุภาพสตรี สุภาพบุรุษจักต้องแสดงตนเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งขนบธรรมเนียม และเป็นผู้มีมรรยาทอันควร คือต้องเป็นผู้ใช้ความคิดรอบคอบเสมอ เพื่อเป็นมรรยาทอันดีงาม สุภาพบุรุษควรเดินข้างซ้ายสุภาพสตรี แต่ถ้าทางที่เดินนั้นเป็นถนนหลวงและข้างขวามือของสุภาพสตรีเป็นที่จอแจ คือมียวดยานขวักไขว่ หรืออาจมีหนทางอันตรายเกิดได้ด้วยวิธีใด ๆ ก็ดี หรือเป็นด้านที่ฝุ่นละอองและโสโครกในถนนจะก่อความรำคาญแก่สุภาพสตรีได้ สุภาพบุรุษควรเปลี่ยนที่ไปเดินทางขวา และเดินอยู่ทางด้านนั้นจนกว่าจะพ้นเขตต์อันตราย หรือพ้นเขตต์ที่ก่อความรำคาญแก่สุภาพสตรี ถ้าเป็นทางขรุขระหรือเดินในทุ่งและซอกเล็กตรอกน้อย ซึ่งเป็นทางไม่เรียบ สตรีย่อมจะเจ็บเท้าหรือเดินไม่สะดวก ถ้ามีรอยคนเดินที่ไหน สุภาพบุรุษควรให้สตรีเดินในรอยที่เรียบนั้น ส่วนตัวเองเดินในที่ขรุขระ หรือทางด้านที่ลำบาก

ถ้าสุภาพสตรีและสุภาพบุรุษจะขึ้นรถด้วยกัน สุภาพบุรุษจะต้องให้สุภาพสตรีขึ้นก่อน ถ้าจำเป็นจะต้องเข้าช่วยในการขึ้นรถด้วยแล้วตัวเองจึงขึ้นตามไป และนั่งเคียงสตรีทางด้านที่จะลงได้ก่อนโดยไม่ต้องผ่าน หรือนั่งทางด้านที่แดดร้อน มิฉะนั้นควรนั่งซ้ายของสตรีเสมอ เวลาจะลงรถถ้ารถมีประตู สุภาพบุรุษจะต้องเป็นผู้เปิดประตูนั้นแล้วลงจากรถก่อน และยื่นมือให้สตรีเกาะเวลาจะลง ถ้ารถนั้นเป็นรถเช่าสุภาพบุรุษควรเป็นผู้ออกค่าเช่า แต่ในเวลาใช้ค่าเช่านั้นควรให้สตรีอยู่บนรถก่อน เพราะการลงมาคอยในระหว่างเวลาที่บุรุษยังมีกังวล อาจเกิดอันตรายแก่สตรีโดยมิคาดหมายก็ได้

๓. **หญิงต่อชาย** สตรีนั้นว่าโดยอุปมาก็คือดอกไม้ ซึ่งย่อมจะมีมดและแมลงชอบไต่ตอม

ยิ่งดอกไหนส่งกลิ่นและงามมากก็ยิ่งจะถูกไต่ตอมมากกว่าดอกที่มีลักษณะที่เหี่ยวแห้งร่วงโรย ดอกไม้บางชะนิดธรรมชาติย่อมให้เครื่องกีดขวางสำหรับป้องกันตัว เช่นดอกกุหลาบ เป็นดอกไม้ที่งามทั้งสีและมีกลิ่นหอมหวน แต่กุหลาบมีหนามสำหรับป้องกันตน มิให้สัตว์หรือคนสูดกลิ่นหรือเด็ดดมโดยสะดวกฉันใด ความสำคัญในการครองตัวของสตรีให้ทรงไว้ซึ่งความบริสุทธิ์ อันเป็นความสำคัญยอดเยี่ยมสำหรับสตรี ก็ย่อมจะต้องมีเครื่องป้องกันประดุจกัน และสิ่งนี้ก็คือ**การรู้จักสงวนตัวและวางตนให้เหมาะ**ฉันนั้น

ความสุข ความสำราญ การปราศจากโรค และการหาเครื่องรื่นเริงบรรเทิงใจบ้างตามกาลอันควรนั้น เป็นการสมควรที่สตรีทุกคนพึงแสวง แต่จะต้องมีกำหนดขีดคั่นสำหรับเพียงให้ทดแทนความเหน็จเหนื่อยที่ได้ประกอบกิจประจำวันให้คืนปกติดุจเดิม ทั้งต้องระวังไม่ปล่อยตัวให้ตกเป็นทาษแห่งการตามใจตนเอง จนเกิดผลตรงกันข้ามกับที่กล่าวแล้ว สตรีบางคนเห็นการสูบบุหรี่และการดื่มน้ำเมาเป็นสิ่งโก้เก๋ แต่ที่จริงนั้นไม่มีอะไรจะนำประโยชน์มาสู่ตนเลย ตรงกันข้ามการกระทำเช่นนั้นย่อมเป็นการนำเอาพิษร้ายเข้าสู่ร่างกาย ทั้งอาจเป็นเหตุให้เสื่อมเสียมรรยาทและความประพฤติได้ง่าย บางคนก็เห็นการยวนชายให้ใฝ่ในตนเป็นสิ่งสนุกแต่หาเป็นการสมควรสำหรับสตรีไม่เลย เป็นการเท่ากับเล่นกับไฟโดยแท้ เผลอเข้าเมื่อไรไฟก็อาจลวกเอาให้ไหม้พองได้เสมอ

๔. **สุภาพสตรี** การยกย่องสตรีนั้น ถึงแม้เหตุการณ์จะได้เปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัยบ้าง ก็ยังคงทำกันอยู่ แต่ก่อนนี้คำว่า "สุภาพสตรี" หรือ "หญิงผู้ดี" มักนิยมกันว่าต้องเป็นผู้ที่มีกำเนิดในหมู่คนชั้นสูงหรือเป็นคนมีเชื้อสาย แต่ในสมัยนี้ถือกันว่า กำเนิดจะเป็นอย่างไรก็ตาม ถ้าเป็นผู้ที่มีมรรยาทและเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งคุณสมบัติแล้ว ก็เป็นสุภาพสตรี หรือเป็นผู้ดีได้ทั้งนั้น

มองซิเออร์บัลซัค นักประพันธ์ฝรั่งเศสกล่าวว่า "สุภาพสตรีย่อมกำเนิดมาสำหรับเป็นสุภาพสตรี และทุกคนจะเป็นสุภาพสตรีไม่ได้" ซึ่งจนบัดนี้ยังหามีผู้ใดหาญที่จะคัดค้านความเห็นนี้ไม่ ผู้ที่มุ่งจะเป็นสุภาพสตรีจะต้องพยายามหัดตัวเอง และมีความตั้งใจที่จะให้บรรลุความสมมาดอย่างแน่วแน่ การเป็นสุภาพสตรีมิใช่เป็นการเกี่ยวกับสกุลรุนชาติเลย ผู้ที่ประกอบการอาชีพโดยสุจริตทุกคน ก็เป็นสุภาพสตรีได้ ไม่มีความจำเป็นอย่างไรที่จะต้องเป็นผู้ดี เพราะเป็นผู้มีตำแหน่งในวงการสมาคมชั้นสูงเลย ข้อสำคัญในเรื่องนี้อยู่ที่มรรยาทและความประพฤติเท่านั้น

แน่นอนอาการภายนอกก็มีความสำคัญที่จะช่วยให้สตรีดูสุภาพขึ้นได้เหมือนกัน สตรีไม่มีความจำเป็นที่จะต้องแต่งกายตามสมัยที่ใหม่ที่สุดเสมอ แต่จะต้องแต่งให้ถูกตาคนหมู่มาก คือต้องแต่งให้เรียบ สะอาดและมีระเบียบในการแต่งที่ควรเป็นที่นิยมทั้งกิริยาอาการที่แสดงในโอกาสต่าง ๆ ต้องไม่เป็นที่บาดตาคน สิ่งทั้งปวงย่อมไม่ใช่จะทำได้ฉะเพาะคนมั่งมี แต่เป็นสิ่งที่ทุกคนควรจะทำได้ การที่ใครต่อใครนิยมว่า คนนั้นคนนี้เป็นคนดีเป็นคนน่ารักนั้น ไม่ใช่ชมเพราะสตรีนั้น ๆ มีถุงเงินใหญ่เลย เครื่องนุ่งห่มของสตรีย่อมเป็นเครื่องบอกสภาพ ดังนั้นผู้ที่มี

เครื่องนุ่งห่มน้อย ควรเลือกมีแต่ที่สุภาพและเรียบที่สุด

นอกจากนั้นการที่จะเป็นสุภาพสตรีที่ควรเป็นที่นิยม ควรเป็นผู้มีสง่า คือหมายความว่ามีกิริยาท่าทางองอาจผึ่งผายและมีใจคอโอบอ้อมอารี เวลาสตรีจะนั่ง ยืนหรือเดินย่อมส่อให้เห็นเสมอว่า สตรีผู้นั้นได้พยายามหัดตัวเองในทางที่ควรหรือไม่ การวางแขนวางขาจะต้องเรียบร้อยเสมอ แม้จะเป็นเวลาเมื่อยขบก็ไม่ควรนั่งหลังขดหลังงอ หรือนั่งจมในพนักเก้าอี้ เวลาหาวต้องเอามือปิดปาก และไม่ถอนหายใจใหญ่แสดงการเบื่อหน่ายหรืออิดโรยต่อหน้าคนอื่น สตรีควรจะนั่งทรงตัวให้ผึ่งผายเสมอ เข่าต้องชิดกันพอสมควร และวางท่าอย่างธรรมดา มือทั้ง ๒ ต้องไม่ซุกระหว่างขาหรือกุมท้อง เพราะเป็นการดูไม่งาม หรืออาจเป็นการดูน่าเกลียดด้วยซ้ำไป เวลานั่งโต๊ะต้องไม่เอาตัวยันโต๊ะหรือเอาข้อศอกเท้าโต๊ะ ท่ามือที่ดูงามมักต้องปล่อยตามสบายให้ข้าง ๑ สูงกว่าอีกข้าง ๑ เล็กน้อย

สุภาพสตรีจักต้องหัดบังคับใจตัวเองให้ได้ **เวลาโกรธต้องไม่กล่าวคำหยาบคาย เวลาหิวหรือกระหายต้องพยายามทำหน้าชื่นไว้** เมื่อเห็นของรับประทานหรือเครื่องดื่มต้องไม่แล่นโลดเข้าใส่ คือ **ไม่ปล่อยให้ความหิวหรือกระหายเข้าเป็นเจ้าเรือน**จนเสียมรรยาทอันดีงาม **เวลาเหน็จเหนื่อยต้องไม่ออกปากบ่น** ทั้ง**ต้องไม่ทำตนให้คนอื่นหนักใจ** หรือเป็นห่วงใยในตนด้วย

สุภาพสตรีต้อง**รู้จักแบ่งเวลา**ส่วนตัวจงดี ในการสนทนากับใคร ๆ แม้จะไม่มีความเห็นพ้องด้วยในบางสิ่งบางอย่าง หรือมีความเห็นในทางตรงกันข้ามก็ดี ต้องพยายามบังคับใจ**ไม่ขัดคอ**เขาผู้นั้นอันจะเป็นเหตุให้เขาหมดสนุก

ลักษณะอันพึงประสงค์สำหรับสตรีนั้นควรมีในสตรีทุกวัยแม้จะแก่ศีร์ษะหงอกก็ต้องพยายามรักษาคุณสมบัติของสุภาพสตรีให้คงมีในตนเสมอ ความชราเป็นสิ่งไม่ควรยอมให้ยกเอามาเป็นเครื่องแก้ตัว ลักษณะของสตรีโดยทั่วไปมักอ่อนอยู่แล้ว และมักจะยอมอะไรต่ออะไรได้ง่าย เป็นการซื้อรำคาญทั้ง ๆ ที่ตระหนักแก่ใจเป็นอย่างดีว่า ไม่สู้จะเป็นการตรงกับความเห็นของตน ส่วนชายนั้นตรงกันข้าม เมื่อไม่มีความเห็นตรงกันหรือไม่ถูกใจมักไม่ยอมที่จะคล้อยตาม

สุภาพสตรีที่ดีจะ**ต้องทำตนให้กลมเกลียวกับทุกคนที่อยู่ใกล้ชิด เป็นผู้นำการเป็นไปภายในครอบครัว** ซึ่งคนที่อยู่รวมกันและคนใช้ยึดถือเอาเป็นเยี่ยงอย่างได้

สุภาพสตรีต้อง**ไม่นินทาว่าร้ายใคร** คือหมายถึงทั้งที่ทำเองและฟังผู้อื่นด้วย

เนื่องจากการที่สตรีเป็นเพศอ่อน จึงเป็นการสมควรที่จะได้รับการพะนอจากบุรุษที่เป็นเพศแข็งกว่า แต่ถ้าสตรีสิ้นอ่อน ก็ควรหมดสิทธิ์ที่จะให้บุรุษพะนอ ดังนั้นสุภาพสตรีจะต้องทำตนเป็นคนอ่อนโยนแช่มช้อยเสมอ อาการแช่มช้อยย่อมเป็นเหตุให้บุรุษบูชา เมื่อบุรุษทำอะไรให้สตรีจะต้องแสดงความขอบใจ และมีมรรยาทอันดีต่อเขาด้วยพอควร ทั้งต้องไม่ทำให้สุภาพบุรุษรู้สึกเรี่ย* หรือกระดาก สิ่งที่จะทำให้สุภาพบุรุษเรี่ยได้มากก็คือ เมื่อเขาได้ทำอะไรให้ในหน้าที่ของสุภาพบุรุษอันควรแสดงต่อสุภาพสตรี แต่สตรีไม่ขอบใจและถือเสียว่า เป็นการที่สุภาพบุรุษจะต้องปฏิบัติเช่นนั้น เช่นเวลาสุภาพสตรีจะเข้าประตู สุภาพบุรุษเปิดประตูให้ หรือรอให้

---

* เรี่ย แปลว่า อาย อดสู

สตรีผ่านเข้าไปก่อนก็ดี สตรีจะต้องกล่าวคำขอบใจเสมอแต่ถ้าไม่ขอบใจ ก็ย่อมเป็นกิริยาที่ไม่ดี

สุภาพสตรีต้องไม่แสดงความพอใจหรือไม่พอใจจนออกนอกหน้า เช่นเวลาไปฟังดนตรีหรือดูละครก็ดี เมื่อไม่ถูกใจก็ไม่ควรจะบ่น หรือกระทืบเท้า หรือแสดงอาการอันไม่สมควรอย่างอื่น เวลาชอบใจไม่ควรแสดงอาการอย่างไรที่เกินควรจนเป็นที่รำคาญแก่ผู้อื่น

ลักษณะของสตรีที่พึงประสงค์นั้น จะเป็นชาวบ้านนอก ชาวสวน ชาวนา หรือคุณนาย คุณหญิงก็ตาม ย่อมเหมือนกันทั้งสิ้น คือจะต้องปฏิบัติให้สมควรแก่ฐานะจึงจะดี การถ่อมตัวจนเกินไป หรือไว้ท่าวางฟูม ย่อมเป็นการไม่สมควรทั้งนั้น **ฐานะต้องไม่เป็นเหตุให้เห็นคนอื่นไม่ใช่คน** คือถือตัวว่าตนมีฐานะดีแล้วก็เหยียบผู้อื่น คนที่จะเป็นสุภาพสตรีได้จริงต้องรู้จักอะไรควรไม่ควร และรู้จักพิจารณาเหตุการณ์โดยทั่ว ๆ ไป ทั้งต้องมีกำลังใจมั่นคงที่จะบังคับตัวเองให้อยู่ มิยอมให้ความเพลิดเพลินหรือมัวเมาพาไปในทางที่ไม่สมควรเป็นอันขาด

แต่ก่อนแต่ไรเราไม่เคยได้พบได้เห็นสุภาพสตรีประกอบการอาชีพ เคยเห็นแต่มีผู้คอยหามาบำรุงบำเรอ ในสมัยนี้เหตุการณ์ได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว คือสตรีนิยมการทำตนให้เป็นประโยชน์สำหรับผู้อื่นและประกอบการอาชีพเสมอบ่าเสมอไหล่กับผู้ชาย เพราะถือกันว่าการประกอบอาชีพมิใช่เป็นเหตุให้เสื่อมศรีเสื่อมศักดิ์ของสตรีดังเราเห็นอยู่ในเวลานี้หนาตามากแล้วว่า สตรีทำหน้าที่นางพยาบาล นางโทรศัพท์ ฯลฯ ผู้ที่มีฐานะดีก็เรียนแข่งคู่กับบุรุษจนได้ปริญญาต่าง ๆ เช่นเป็นแพทย์ประกาศนียบัตรชั้นที่ ๑ และเป็นธรรมศาสตร์บัณฑิต ฯลฯ เป็นต้น แต่การกรากกรำย่อมทำให้สตรีที่ความมีผิวพรรณผ่องใสต้องเศร้าหมอง ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายอยู่บ้าง คนหัวเก่าชอบเห็นสตรีเป็นแม่บ้านแม่เรือนที่ดี ซึ่งเป็นเรื่องน่าคิด เพราะสตรีนั้นแม้จะเรียนสำเร็จเพียงไหน ในที่สุดส่วนมากก็จะฝ่าฝืนธรรมชาติไปไม่ได้ คือจะต้องแต่งงานและเป็นมารดาเด็ก อันจะเป็นกำลังของชาติในอนาคต ดังนั้นการที่ประชาชาติมีภริยาและมารดาดีเป็นจำนวนมาก ย่อมเป็นความหวังอย่างสำคัญ ที่จะนำชาติไปสู่ความเจริญในภายหน้า

สตรีสมัยนี้นิยมการแต่งหน้าแต่งผมโดยทั่วไป แต่ก่อนนี้สตรีที่แต่งหน้า ถ้าเข้าในสมาคมที่ไหนมักถูกค้อนควักขอดค่อนและถือกันเคร่งครัดนักว่า เป็นการไม่สมควรสำหรับสุภาพสตรี แต่บัดนี้ได้เปลี่ยนไปในทางตรงกันข้ามเสียแล้ว คือเห็นกันว่าสตรีทุกคนควรรักษาหรือปกปิดตำหนิที่มีในผิดหน้าโดยธรรมชาติเพื่อให้ดูงาม แม้กระนั้นก็ไม่นิยมการแต่งที่เกินกว่าสมควรอยู่นั่นเอง คือหมายความว่า ต้องไม่ผัดหน้าจนเห็นเป็นประดุจสวมหน้ากาก ต้องไม่แต้มปากจนแดงเหมือนปากนกแก้ว ฯลฯ การแต่งหน้าเป็นการสมควรสำหรับสตรี แต่ควรทำเพียงพอดีให้คนทั้งหลายเห็นเป็นธรรมชาติ การกระทำค่อนไปในทางที่น้อยหน่อยดูเหมือนจะเป็นการดีกว่ามากเกินไป ความสวยงามย่อมไม่มีสตรีคนใดไม่ชอบ แต่การทำอะไรจนเกินควร เช่นแต่งหน้าอยู่ตลอดวันเป็นต้น ย่อมเป็นการไม่เหมาะแน่ การแต่งหน้าตลอดจนการแต้มขนตาและเขียนคิ้วให้ดูดำขำนั้น ย่อมมุ่งที่จะให้ดูงามในเวลาค่ำคืนเข้ากับแสงไฟ แต่ถ้าเอามาใช้ในเวลากลางวันแทนที่จะงามกลับจะเป็นการดูไม่ได้ เวลาเหงื่อออกจะไหลเลอะเทอะเป็นที่น่าเกลียด ประดุจคนสกปรกที่สุด ดังนั้นการแต่งหน้าเมื่อจะแต่งเวลาไหน ก็ควรใช้ความคิดและหาความพอดีให้

เหมาะกับกาลนั้นเสมอ คือควรทำพอให้รับหน้า ไม่ใช่เห็นคนอื่นเขาทำก็เอาอย่าง ซึ่งอาจไม่รับกับหน้าตนก็เป็นได้ การทำผมก็ควรคิดเอาการรับกับหน้าเป็นเกณฑ์เช่นเดียวกัน

การขูดแก้ธรรมชาติให้ดูงาม เช่นการตัดหูดหรือจุดไฝฝ้าเป็นต้น สตรีจะต้องระมัดระวังที่สุด และควรให้แพทย์เป็นผู้ทำเท่าที่จำเป็นแท้

ในเวลานั่งโต๊ะ ไม่ควรผัดหน้า หวีผม และแต้มปากเป็นอันขาด ถ้าจะต้องทำก่อนหรือภายหลังนั้น หรือเมื่อเกิดความจำเป็นอย่างยวดยิ่ง ทั้งนี้เพราะหวีผมในโต๊ะ ฯ อาจเกิดข้อรังเกียจสำหรับผู้อื่น เช่นผมร่วง หรือแป้งหรือละอองปลิวลงไปในถ้วยแก้วน้ำถ้วยแก้วเหล้าหรือลงไปในจานอาหารเป็นต้น ซึ่งมีค่าไม่ผิดอะไรกับตัวแมลงตกลงไปในนั้น แล้วเหล้าในแก้วหรืออาหารในจานนั้นก็จะต้องเททิ้ง ซึ่งเป็นการไม่สมควร

ในเรื่องหวีผมนี้สำหรับสุภาพบุรุษก็เช่นเดียวกัน คือไม่ควรจะหวีหรือใส่ขี้ผึ้งน้ำมันในเวลานั่งโต๊ะเป็นอันขาด เมื่อจะทำควรทำก่อนหรือภายหลังหรือในเวลาว่าง ส่วนการแต่งหน้านั้นสุภาพบุรุษไม่ควรทำเลย

การใส่น้ำอบก็เหมือนกัน ควรใช้ด้วยความระมัดระวังที่สุด และต้องใช้น้ำอบที่กลิ่นอ่อน ผู้ที่ใช้น้ำอบกลิ่นแรงกล้าไปในที่ประชุมชน ชาวยุโรปถือกันว่าเป็นผู้ไม่มีมรรยาท ทั้งนี้เพราะว่าบ้านเรือนในยุโรปมีสันฐานประดุจตู้ โดยที่อากาศหนาว ถ้ากลิ่นหอมอบอวนนักและกลิ่นออกไม่ได้ มักเป็นเหตุให้คนที่อยู่ในห้องเดียวกันเดือดร้อนถึงปวดศีร์ษะ แม้จะรับประทานอาหารก็ไม่ออกรส การใช้น้ำอบเพียงไรจึงจะเป็นการพอดีนั้น เป็นการยากที่จะกล่าวในที่นี้ แต่สำหรับเมืองไทยเราบ้านเรือนโปร่งอากาศโกรกได้เสมอ แม้จะใช้มากหน่อยก็ไม่สู้จะรบกวนใครนัก แต่การใช้เพียงพอดีก็เป็นการสำคัญเหมือนกัน น้ำอบไทยโดยมากมีกลิ่นอ่อนนุ่มนวลดี แต่ถ้าใช้น้ำอบฝรั่ง ก็ควรเลือกกลิ่นและชะนิดที่ไม่มีใครรังเกียจ เช่นน้ำโอเดอะโคโลนเป็นต้น

ในยุโรปเมื่อประมาณ ๓๐ ปีเศษดูเหมือนการมีกลิ่นสาบบ้างจะไม่สู้ถือกันนัก แต่ในสมัยนี้ถือกันว่าการมีกลิ่นหอมเล็กน้อยดีกว่ากลิ่นสาบ จึงมีการใช้น้ำอบมากเข้า แต่ต่างคนก็ต่างช่วยกันระวังไม่ให้เป็นการเกินกว่าที่ควร อย่างไรก็ตาม กลิ่นน้ำอบที่คนชอบย่อมไม่ตรงกัน ดังนั้นในการใช้เขาจึงมีการเลือกชะนิดที่เห็นว่าจะไม่ก่อความรำคาญแก่ผู้อื่น และไม่ใช้มากเกินกว่าที่จำเป็นหรือที่สมควรด้วย

ถ้าสุภาพสตรีต้อง**เดินทางไกล** และระหว่างทางได้รู้จักหรือวิสาสะกับใครที่ไม่เคยรู้จักมาแต่ก่อน จะต้องไม่ทำตนเป็นคนตื่นเต้นหรือสทกสะท้าน ทั้งไม่เป็นการสมควรที่จะทำตัวสนิทสนมด้วยอย่างรวดเร็ว แม้แต่ผู้นั้นจะเป็นที่ถูกใจและต้องอัธยาสัยมากก็ควรระงับใจไว้ก่อน สตรีจะต้องทำตนเป็นคนแช่มช้อยและสงบไว้ให้มากดีกว่า ธรรมชาติของคนนั้นมีคติโบราณกล่าวไว้ว่า “เสียงบอกภาษา กิริยาบอกกำเนิด” จึงควรพิจารณาและให้เวลาแก่ตัวเองตามสมควรเสมอ

ถ้ามีการสนทนากัน ควรพูดถึงเรื่องอื่น เช่นเรื่องธรรมชาติหรือเรื่องที่ทุกคนจะพูดเข้าใจกันได้ แต่ต้องไม่พูดเรื่องที่เกี่ยวกับฐานะและเรื่องส่วนตัวเลย เพราะเป็นสิ่งที่สตรีไม่ควร

จะเผยแผ่แก่คนแรกรู้จัก เรื่องเช่นนี้จะพูดได้ฉะเพาะกับคนที่คุ้นกันแล้วเป็นอย่างดียิ่งเท่านั้น สตรีบางคนพอรู้จักกับใครก็คุยเสียใหญ่ คุยถึงเรื่องส่วนตัว คุยอวดบ้านเรือนที่สร้างใหม่ และแสดงตนด้วยวิธีพูดให้ผู้สนทนาด้วยเข้าใจว่า ตนมีอิสสระแก่ตัว หรืออยู่โดยลำพัง เช่นใช้คำพูดว่า "ในระหว่างเวลาที่ดิฉันไม่อยู่ ต้องปิดบ้านทิ้งไว้ชั่วคราว" หรือ "ดิฉันไม่สามารถจะเอาสุนัขน้อยน่ารักมาด้วยเลยต้องเอาไปฝากให้เพื่อนเลี้ยงไว้จนกว่าดิฉันจะกลับ" ดังนี้เป็นต้น ตำบลบ้านที่สตรีอยู่ คือหมายถึงถนนและหมายเลขบ้าน ก็ไม่ควรจะแพร่งพรายเหมือนกัน เพราะเท่ากับเป็นการชี้หนทางให้เพื่อนร่วมเดินทางหน้าใหม่รู้จักและไปเยี่ยม ในการเดินทางนั้นคติพจน์เยอรมันกล่าวแนะนำว่า "เวลาเดินทางต้องสงบและพูดน้อย ต้องตื่นแต่เช้า และเลิกคิดถึงการงาน หรือเลิกคิดถึงบ้านชั่วคราว"

คนที่รู้จักกันในระหว่างเดินทางต้องวางตัวต่อกันพอสมควรในชั้นต้นอาจเกิดการรักชอบในระหว่างครอบครัวหรือระหว่างบุคคลก็ได้ แล้วก็มักจะไปเที่ยวร่วมกัน เช่นไปปิ๊คนิคด้วยกัน และเดินเที่ยวเล่นด้วยกันเป็นต้น แต่พึงสำนึกเสมอว่า ทั้งนี้เป็นการคบกันเพียงชั่วขณะ ถ้าตีสนิทมากเกินไปอาจต้องเสียใจภายหลังก็ได้ ดังนั้นในการคบจึงจำต้องใช้ความพินิจพิจารณาจงดี คนเราบางคนเวลาแรกรู้จักอาจเป็นที่ถูกใจ แต่เมื่อนานวันเข้าอาจไม่ชอบก็ได้ เช่นปรากฏในภายหลังว่า เป็นคนที่ประกอบการอาชีพ และหนทางความคิดเห็นไม่มีหวังจะร่วมกันได้เลย ดังนั้นถ้าคบสนิทเร็วนัก เวลาจะถอนตัวอาจต้องลำบาก จึงควรให้หย่อนไว้หน่อยแต่ต้นดีกว่า

สตรีที่เดินทางแต่ลำพังในสมัยนี้ย่อมมีหนาตาเข้าทุกที บางคนก็เดินทางร่วมกับเพื่อนสตรีอีกคน ๑ ซึ่งรวมเป็น ๒ คนด้วยกันไม่มีบุรุษคุ้มครองไปด้วยเลย การเดินทางของสตรีโดยลำพังนั้นอาจเป็นเหตุให้คนที่ไม่รู้จักเกิดความคิดเห็นต่าง ๆ นา ๆ และคนที่ไม่มีจรรยาอาจก่อความรำคาญแก่สตรีนั้น ๆ ก็ได้ ดังนั้นเมื่อมีความจำเป็นที่สตรีจะต้องเดินทางไกลโดยลำพังหรือไปกับเพื่อนสตรีด้วยกันก็ดี จักต้องพยายามทำตนให้สงบที่สุด และเรียบร้อยเสมอ เมื่อมีอะไรสดุดใจ ต้องไม่แสดงกิริยากะดากอายควรวางตัวเฉย ๆ ไว้

การเดินทางร่วมกัน ๒ คน เวลาคน ๑ หิวและเข้าไปในร้านขายอาหารด้วยกัน อีกคน ๑ ควรรับประทานด้วย ในเวลาสั่งอาหารต้องไม่ปล่อยให้คนใช้ประจำร้านขายอาหารยืนคอยรับคำสั่ง และจ้องมองตนหรือสตรีเพื่อนเดินทางนัก จะสั่งอะไรก็สั่งไปไม่ต้องรีรอเลย ถ้ารับประทานเป็นอิ่ม พึงสำนึกว่า อิ่มที่เจ้าของร้านขายอาหารหรือโฮเต็ลกำหนดไว้นั้น เป็นการกำหนดสำหรับรับประทานคนเดียว จึงไม่ควรจะรับประทาน ๒ คน เพราะจะเป็นเหตุให้เพื่อนที่หิวเกรงใจ และรับประทานไม่อิ่ม ควรจะสั่งคนละอิ่มดีกว่า การเหนียวแน่นในโอกาสเช่นนี้ ย่อมจะเป็นเหตุให้ผู้อื่นเดือดร้อน และไม่เป็นการสมควร

นอกจากนั้นสตรีร่วมเดินทางจะต้องระวังไม่แข่งขันกันในทางความสวยงาม ทั้งต้องไม่แย่งกันออกแขก ซึ่งล้วนจะเป็นเรื่องแสลงใจกันทั้งสิ้น การทำอะไรจักต้องนัดหมายและปรึกษาหารือกันล่วงหน้า แล้วก็ตกลงกันในทางที่ควรที่ชอบเสมอ

เวลาไป**แรมคืนตามโฮเต็ล** ข้อที่สำคัญยิ่งสำหรับสตรีก็คือจะต้องมีแก่ใจคิดถึงผู้อื่นที่

อยู่ร่วมโฮเต็ล คือต้องไม่ปิดหรือเปิดประตูหน้าต่างดังโครมคราม อย่าส่งเสียงเอ็ดตะโรให้รำคาญโสตรผู้อื่น เวลาจะต้องรับประทานอาหารร่วมกันเป็นจำนวนมากตามกำหนดที่เจ้าของโฮเต็ลนัดหมาย ต้องไม่ถึงห้องรับประทานอาหารภายหลังเวลาที่เขากำหนด ถ้าสตรีนั้นมีบุตรธิดาน้อย ๆ ไปด้วยต้องระวังมิให้เด็กของตนกวนหรือก่อความรำคาญแก่ผู้อื่น สตรีโดยมากย่อมเอ็นดูและชอบเล่นกับเด็กน้อย แต่ต้องระวังไม่ปล่อยให้เด็กของตนเข้ามายุ่งในเวลาที่ตนกำลังจะต้องการพูดกับผู้อื่น หรือมาเป็นเหตุให้ต้องหยุดการสนทนานั้นเสีย เมื่อลูกเล็กจะมาร่วมวงด้วยก็ควรให้อยู่ต่างหาก หรืออนุญาตเพียงให้มาเคารพผู้ที่ตนกำลังวิสาสะด้วยตามควร

ด้วยเหตุที่กล่าวมาแล้วทั้งปวง เป็นการสมควรที่สตรีผู้มุ่งจะครองตนให้ปราศจากมลทินจะต้องระมัดระวัง คือระวังทั้งในทางกาย ทางวาจา และทางใจด้วย เรื่องเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่เรานิยมกันมาแต่โบราณกาลแล้วทั้งนั้น ดังจะเห็นได้จากสุภาษิตสอนสตรีของสุนทรภู่ ซึ่งประพันธ์ขึ้นในระหว่าง พ.ศ. ๒๓๘๐ กับ พ.ศ. ๒๓๘๓ คือคราวที่ท่านปราชญ์ผู้นั้นตกทุกข์ได้ยาก จนถึงต้องลอยเรือแต่งหนังสือขาย อันมีต้นฉะบับอยู่ที่หอพระสมุด ฯ และได้เคยพิมพ์แจกจำหน่ายแพร่หลายมากในเวลานี้ ซึ่งรวมให้สั้นเพื่อจำง่าย ดังนี้-

สิ่งที่สตรีต้องระวังในทางกาย คือ

(๑) หูตาต้องไม่สอดส่ายเกินควร เพราะจะเป็นเหตุให้เกิดการดูหมิ่นดูแคลน ทั้งเป็นการเปิดโอกาสให้ชายพยายามเข้าสมาคมด้วย โดยไม่ถูกต้องตามประเพณีที่สุภาพชนทั่วไปนิยมกัน

(๒) เวลาเดินตามถนนหนทางไม่ควรจะหน้าเป็น คือ ไม่ควรหัวเราะต่อกระซิกหรือสัพยอกกัน เมื่อมีสุภาพบุรุษมองตนไม่ควรทำกิริยาเก้ออาย หรือเดินเหลียวหน้าเหลียวหลังอันอาจเป็นเหตุให้ชายเข้าใจผิดได้

(๓) ไม่ไปเที่ยวตามลำพังหรือไปกับคนรุ่นราวคราวเดียวกัน ทั้งไม่เดินร่วมทางกับบุรุษสองต่อสองในที่ลับตาคนหรือในที่มืด อันจะเป็นทางให้มากคนชวนจะคิดไปในทางที่มิชอบ

(๔) ไม่แสดงตนให้บุรุษทราบแน่ในเมื่อตนเกิดความรัก และไม่แสดงความรักชอบในบุรุษใดแก่เพื่อนสตรีด้วย

(๕) ไม่หยอกเย้าชายหนุ่มและตีสนิทเกินไปนัก จงวางตนเพียงฉันเป็นเพื่อนอย่างเปิดเผย คือหมายความว่า ถึงแม้จะต้องห่างเหินกันในภายหลัง ก็จะไม่เกิดการระทมทุกข์

(๖) ไม่เล้าโลมเพื่อนสตรีด้วยกัน อันจะเป็นเหตุให้เกิดความไม่บริสุทธิในทางกิริยาวาจา และทางใจ

(๗) ไม่ร่วมสมาคมกับสตรีที่ประพฤติชั่ว และไม่ทำตนเป็นคนชอบเที่ยวเตร่

(๘) บำเพ็ญตนเป็นผู้มีมรรยาทเรียบร้อย ใช้กิริยาวาจาอันควรแก่กาลสมัยและสถานที่รู้จักการประมาณตนให้เหมาะแก่ฐานะ และต้องเป็นผู้ละมุนละม่อมอ่อนโยนเสมอ

สิ่งที่สตรีจะต้องระวังใน**ทางวาจา**นั้นคือ-

(๑) ต้องระวังมิให้วาจาประกอบด้วยความเท็จ อันจะเป็นเหตุให้คนทั้งหลายคลายความ

เชื่อถือ เพราะการที่กล่าวถ้อยคำอันเคลื่อนไปจากความเป็นจริงบ้างนั้น แม้มีผู้สังเกตจดจำมิวันใดก็วันหนึ่งคงจะปรากฏขึ้น แล้วในที่สุดก็จะพากันเห็นไปว่ากิริยาที่สุภาพอ่อนหวานนั้นเป็นเพียงเสมือนเปลือกที่หุ้มห่ออยู่ภายนอก ส่วนภายในนั้นซิไม่เป็นรส

(๒) ไม่ยุยงส่อเสียดให้ผู้อื่นแตกร้าวกัน นิสสัยเช่นนี้เป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาเลย ความระหองระแหงระหว่างสตรีมักเกิดจากเหตุเช่นนี้โดยมาก สุภาพสตรีจักต้องหลีกให้พ้นห้วงที่กล่าวนี้ให้ได้ แล้วความรำคาญก็จะไม่มี ในการสนทนากัน ท่านห้ามมิให้กล่าวถึงใคร ให้กล่าวถึงเรื่องอะไรอื่นดีกว่า ถ้าเป็นคนที่ชอบอ่านหนังสือเรื่องดี ๆ ก็มีเรื่องจะคุยได้มากและไม่แสลงใจใคร คนที่ชอบพูดถึงแต่เรื่องของบุคคลอื่นก็เพราะตนไม่มีเรื่องที่สมควรจะนำมาคุยนั่นเอง

(๓) ต้องไม่กล่าววาจาหยาบคายเสียดสีและดูถูกผู้อื่น เพราะจะเป็นเหตุให้ขัดเคืองกันแตกความเป็นมิตรในกันและจะเป็นเหตุให้เกิดการดูหมิ่นดูแคลนกันในทางความประพฤติด้วย ผรุสวาทหาใช่คุณสมบัติของผู้ที่มีสติสัมปชัญญะไม่ เป็นการน่าละอายสำหรับผู้ที่ประพฤติหรือแสดงเช่นนั้นออกมาด้วยซ้ำ

(๔) ต้องพยายามใช้คำพูดที่เหมาะและถูกหูผู้ที่ตนพูดด้วย แยกตามชั้นผู้ที่สมควรจะเคารพ ที่ต่ำกว่าหรือเสมอกันวาจาที่ไพเราะย่อมดูดดื่มในผู้ฟังได้มาก และยังประโยชน์แก่ตนเองด้วย

สิ่งที่สตรีจะต้องระวังใน**ทางใจ**นั้น คือ-

(๑) ต้องทำตนเป็นคนหนักแน่นไม่ตื่นเต้น และไม่เชื่อถือเอาการยุยงมาเป็นอารมณ์ เมื่อไม่รู้เองเห็นเอง ก็เฉยเสียดีกว่า ในเรื่องนี้โบราณย่อมว่า “พูดไปราคาสองไพเบี้ย นิ่งเสียราคาตำลึงทอง”

(๒) ระวังอย่าหลงในคำแนะนำและชักชวนในทางที่ผิด ผู้ที่ตั้งความพยายามเข้ามาชักชวนผู้อื่นในการใด ๆ โดยมากมักจะมีความหวังอย่างหนึ่งอย่างใดอยู่ในใจ

(๓) ต้องมีใจอารีต่อเพื่อนมนุษย์ ไม่หวังลาภในทางที่ผิด หรือมีใจอิจฉาผู้อื่นเมื่อเขามีโอกาสจะได้รับผล และต้องพยายามเข้าสู่ความเห็นชอบแห่งปกติชน

ที่กล่าวมาแล้วเป็นการมุ่งถึงสตรีสาวโดยมาก แต่สตรีทั่วไปไม่ว่าในวัยใดก็ย่อมจะต้องระวังเหมือนกัน จึงขอยกเอา**หลักโดยย่อ**มากล่าวอีกครั้ง แม้จะมีการแตกต่างกันได้บ้าง ก็คงอยู่ในเกณฑ์อันควรประพฤติของสตรีด้วยกันทั้งนั้น คือ-

(๑) เมื่อพบปะบุรุษไม่ควรส่งเสียงให้เขาเหลียว หรือจ้องมองบุรุษนั้นจนเกินควร ทั้งไม่ควรทักเขาก่อนด้วย

(๒) ไม่ควรให้สิ่งของที่ระลึกต่างหน้าตลอดจนรูปถ่ายของตนแก่บุรุษที่แรกรู้จัก หรือผู้ที่ยังไม่คุ้นเคยพอจนเป็นที่ไว้วางใจได้แล้ว

(๓) ไม่ควรอยู่กับบุรุษสองต่อสองในที่ลับตาคนและในเวลามืดค่ำ ทั้งไม่ควรเข้าห้องนอนของสุภาพบุรุษด้วย

(๔) ไม่ควรถือวิสาสะกับบุรุษเกินไป เช่นล้วงกะเป๋าเสื้อเป็นต้น

(๕) ไม่ควรปรนนิบัติบุรุษจนเกินส่วน แม้จะเป็นญาติหรือเกี่ยวดองกัน

(๖) **เมื่อบุรุษให้ของกำนัลต้องไม่ถามว่า ได้มาจากไหนและให้เพราะเหตุใด ทั้งนี้เพราะ** อาจเป็นสะพานทอดไปได้ไกลนัก ทางที่ดีบอกเพียงชอบใจก็พอแล้ว การลูบคลำสิ่งของที่ชายให้ไม่รู้จักหยุด อาจเป็นเหตุให้ผู้อื่นเข้าใจผิด

(๗) มรรยาทที่แสดงต่อบุรุษ ต้องให้เป็นด้วยอาการที่สงบเสงี่ยมที่สุด เพราะจะเป็นวิธีเดียวที่ทำให้บุรุษเกรงใจไม่กล้าลวนลามล่วงเกิน นอกจากจะนึกชมในใจ สตรีที่จัดจ้านว่ากล่าวขู่เข็ญบุรุษนั้น บุรุษมักจะขาดความนิยม

(๘) ไม่แสดงอาการเย่อหยิ่งต่อบุรุษ ทั้งไม่กล่าววาจาท้าทายเขาด้วย การถือตัวและวางตัวเพียงพองามย่อมเป็นการเหมาะสำหรับสุภาพสตรีเสมอ

ฉ. การปฏิบัติต่อผู้ใหญ่และผู้น้อย ผู้ใหญ่โดยมากย่อมไม่ชอบเด็กที่ฉูดฉาดหรูหรา ทั้งไม่ชอบเด็กที่มีกิริยาอาการอันแสดงว่าเป็นคนเลือดร้อน เพราะฉะนั้นเมื่อจะเข้าหาผู้ใหญ่จึงควรระวังไม่พรวดพราด และมีสัมมาคารวะเป็นพิเศษ ถ้าผู้ใหญ่ที่ตนไปหามิได้นั่งเก้าอี้ จะต้องใช้ความคิดใคร่ครวญตามกาลว่า จะควรปฏิบัติตนอย่างไรจึงจะเหมาะ คือควรจะนั่งหรือหมอบดี ถ้าท่านผู้นั้นนั่งเก้าอี้ เมื่อตนไปหาและทำการเคารพแล้ว ควรจะนั่งเก้าอี้อีกตัวที่อยู่ไม่สู้จะห่างนัก ทั้งนี้เพราะการมีเก้าอี้ย่อมเป็นการแสดงให้แขกทุกคนทราบอยู่ในตัวแล้วว่า สำหรับให้คนนั่ง จึงไม่มีความจำเป็นจะต้องรอให้ท่านผู้นั้นบอกให้นั่งบนเก้าอี้เลย แต่ไม่ควรจะนั่งไขว่ห้างเวลาอยู่กับผู้ใหญ่ เพราะเป็นวิธีนั่งที่ไทยแท้ถือว่าไม่สุภาพ ที่เราเห็นสตรีสมัยนี้นั่งไขว่ห้างกันหนาตา มีข้อแก้ตามกาลสมัยว่า เพราะสตรีเดี๋ยวนี้นุ่งผ้าสิ้นหรือผ้าถุงกันโดยทั่วไป การนุ่งผ้าสิ้นหรือผ้าถุงนั้น เวลานั่งเก้าอี้หรือนั่งรถ ฯ ถ้านั่งไขว่ห้างย่อมจะมิดชิดดีกว่านั่งอย่างอื่น แต่เรายังไม่สู้จะเคยกันจึงรู้สึกสดุดตา แม้กระนั้นถ้าเป็นการอยู่ฉะเพาะหน้าท่านผู้ใหญ่อันเป็นที่เคารพ ก็ไม่ควรจะนั่งไขว่ห้าง นั่งขาชิดตามที่คนไทยถือเป็นกิริยาที่สุภาพก็ใช้ได้เหมือนกัน การนั่งไขว่ห้างควรใช้ฉะเพาะเวลานั่งกับเพื่อนฝูง หรือผู้ที่สนิทจนไม่ถือสากันแล้ว ถ้าท่านผู้ใหญ่มิได้อยู่บนเก้าอี้และไพล่ลงไปนั่งเสียกับพื้นดังนี้ ผู้เป็นเด็กกว่าก็ไม่ควรจะนั่งเก้าอี้เหมือนกัน เรื่องเช่นนี้เรามักได้ประสพกันเนือง ๆ และจำเป็นจะต้องทำตนให้เหมาะกับเพศเสมอ การพูดจาสนทนากับผู้ใหญ่จะต้องใช้ถ้อยคำที่เต็มไปด้วยความเคารพ ว่าโดยหลักทั่ว ๆ ไปผู้ใหญ่ย่อมได้รู้ได้เห็นและมีบทเรียนในชีวิตมามากแล้ว ผู้ใหญ่โดยมากย่อมไม่มีปรารถนาที่จะนำเด็กไปสู่ทาง**แห่งความชั่ว ดังนั้นย่อมเป็นการสมควรที่เด็กจะต้องพยายามวิสาสะกับผู้ใหญ่ เพื่อได้หลัก**ความคิดบางอย่างที่ผู้ใหญ่เคยได้รับบทเรียนมาแล้ว สำหรับเป็นข้อประกอบการพิจารณา ด้วยเหตุฉะนี้ผู้ปกครองจึงมักชอบอบรมเด็กของตนให้เข้าหน้าผู้ใหญ่ ผู้ที่หลบเลี่ยงไม่เข้าหน้าผู้ใหญ่นั้นแสดงว่าคงจะมีอะไรบกพร่องในตนหรือมีอะไรสำคัญที่เขาปกปิดผู้ใหญ่ อันเป็นการไม่สมควร

ในโอกาสนี้ใคร่จะแสดงมรรยาทระหว่างผู้บังคับบัญชาและผู้อยู่ใต้บังคับไว้เสียด้วย

๑. **ผู้อยู่ใต้บังคับ** ย่อมมีหน้าที่เคารพนอบน้อมผู้ที่มีหน้าที่บังคับบัญชาหรือนายจ้าง ทั้งต้องเชื่อฟังคำสั่งที่ชอบ และรักษาวินัยเคร่งครัดเสมอ เวลาผู้บังคับบัญชาหรือนายจ้างเชิญรับประทานอาหาร สุภาพชนใต้บังคับจะต้องไปถึงบ้านผู้เชิญหรือตำบลที่เชิญให้ไป ก่อนกำหนด

เวลาประมาณ ๕–๑๐ นาที หรืออย่างช้าก็ต้องถึงตรงเวลา เสื้อผ้าหรือเครื่องแต่งกายที่ใช้ในโอกาสเช่นนี้ควรใช้ชุดดีที่สุดที่ตนมี ถ้าผู้รับเชิญเป็นสุภาพสตรี ควรระวังไม่เลียนแบบหรือแต่งเหมือนแม่บ้านหรือบุตรีของผู้นั้น ในการระวังตัวจะต้องไม่แสดงให้ผิดกว่าธรรมดา หรือที่เคยปฏิบัติอยู่โดยปกติ

ในการสนทนาต้องไม่เล่าประวัติของตนเองนัก ควรพยายามสงบและฟังไว้ให้มาก เวลาจะพูดควรพูดตรงไปตรงมา ถ้าการเชิญนั้นเป็นการเชิญครั้งแรก ต้องระวังไม่ทำตนให้ผู้เชิญหรือครอบครัวของท่านผู้นั้นเป็นทุกข์ด้วยตน หรือเป็นห่วงในการบางอย่าง อนึ่งในเวลาเป็นแขกจะต้องไม่รบกวนของานหรือตำแหน่งหน้าที่ให้ญาติหรือเพื่อนฝูง เพราะการเชิญเลี้ยงย่อมเป็นการแสดงน้ำใจอันดีต่อผู้ที่ได้รับเชิญเป็นการฉะเพาะตัว หาใช่เพื่อเปิดโอกาสสำหรับของานให้ใครต่อใคร สุภาพชนจะต้องรู้จักแบ่งเวลาการงาน และเวลาส่วนตัว ดังนั้นเรื่องที่สนทนาในโต๊ะรับประทานอาหารหรือในระหว่างเวลาที่เป็นแขกของผู้มีหน้าที่บังคับบัญชาเหนือตนหรือนายจ้าง จึงไม่ควรเอาเรื่องอะไรที่เกี่ยวไปถึงการงานตามหน้าที่มายกเป็นเรื่องพูด และจักต้องแสดงตนเป็นผู้มีสัมมาคารวะที่สุด การมีมรรยาทเรียบร้อยย่อมเป็นเหตุให้ผู้มีหน้าที่บังคับบัญชาเกิดความเมตตา และมีความไว้วางใจ

ในวันรุ่งขึ้นต่อจากที่ได้รับเลี้ยง แม้จะรู้สึกเพลียหรือง่วง เพราะอยู่ดึกหรือด้วยเหตุอย่างอื่นก็ตาม ต้องพยายามรักษาระเบียบการงานทั้งปวงให้ดำเนินอย่างปกติ และปฏิบัติหน้าที่ด้วยดีเสมอ

ถ้าผู้ใต้บังคับเป็นสตรี ไม่ควรอยู่ร่วมห้องโดยลำพังกับนายจ้างที่เป็นบุรุษนานเกินกว่าที่ควร เมื่อพูดธุระหรือเรียนการปฏิบัติเสร็จ ก็ควรจะออกจากห้องทันที มิฉะนั้นอาจเป็นเครื่องครหา แม้ผู้อยู่ใต้บังคับเป็นบุรุษก็ไม่ควรจะอยู่นานเช่นเดียวกัน เพราะนอกจากเหตุที่กล่าวแล้วอาจเป็นการหน่วงเวลาการงานของนายจ้างหรือผู้บังคับบัญชา ที่จะต้องมีทำอีกมากหลายให้ล่าช้าเกินกว่าที่ควรไป ถึงแม้ท่านผู้นั้นจะมิได้แสดงออกมา เพราะไม่อยากจะเสียมรรยาท แต่ในใจคงไม่สู้จะชอบนัก คนทำงานทุกคนย่อมเห็นเวลาเป็นเงินเป็นทอง ดังนั้นการหน่วงเวลาอันมีค่าให้หมดเปลืองไปโดยเปล่าประโยชน์จึงย่อมเป็นสิ่งไม่พึงปรารถนา

ในเวลาทำงาน ถ้าตนมีความรู้กว้างขวางตามหน้าที่ ควรช่วยเหลือเพื่อนร่วมงานตามสมควร ทั้งต้องพยายามหางานทำเสมอไม่ใช่รอเวลาให้งานมาหาตน

การแสดงตนต่อนายจ้างหรือครอบครัวของผู้นั้นตลอดจนคนร่วมงานโดยทั่วไป จะต้องวางตนเป็นคนสุขุมและมีสติปัญญาตามฐานานุรูป กิจการตามหน้าที่ทั้งหลายต้องไม่เผยแผ่แก่ผู้ไม่มีหน้าที่ควรทราบ หรือไม่มีหน้าที่เกี่ยวข้อง การปฏิบัติหน้าที่หรือจะทำอะไร ๆ ก็ดี ต้องไม่ทำด้วยความร้อนรน จะต้องทำด้วยความสงบเสมอ ทั้งนี้มิได้หมายความว่าทำงานเร็วไม่ดี งานทุกอย่างต้องการให้ทำเร็ว และทุกคนจะทำงานตามหน้าที่ได้เร็วก็ด้วยความชำนาญ ผู้ที่ทำงานด้วยอาการลุกลนมักจะทำให้งานเสีย ผู้ทำงานเงื่องหงอยย่อมทำให้เวลาหมดเปลืองไป

เกินกว่าที่ควร ผู้ที่ทำงานได้เร็วและดีด้วยนั้นเป็นคนงานที่ดีที่สุด และจะเป็นที่พอใจของผู้บังคับบัญชาหรือนายจ้างเสมอ

การไปบ้านผู้บังคับบัญชาหรือนายจ้างบ่อยกว่าที่จำเป็น หรือลอบหาโอกาสพบปะวิสาสะกับภริยาของผู้บังคับบัญชาหรือนายจ้างก็ดี เป็นการไม่สู้จะเหมาะนัก เพราะอาจมีผู้เข้าใจว่า ตนหวังผลในทางอ้อมก็ดี สุภาพชนต้องพยายามหวังผลการกระทำทั้งปวงด้วยลำแข้งของตนเอง การไปเยี่ยมเพื่อเคารพคารวะและถามข่าวคราวในยามป่วยไข้ หรือไปเรียนปฏิบัติการบางอย่างในหน้าที่การงานที่เกิดความจำเป็นขึ้นในปัจจุบันทันที ย่อมเป็นการสมควรที่ผู้ใต้บังคับที่ดีจะถือเป็นหลักอันสมควรปฏิบัติ เพราะไม่มีหนทางที่จะนำมาซึ่งความเสียหายอย่างไร

อนึ่งเป็นการสมควรที่จะกล่าวไว้ในที่นี้ด้วยว่า ถ้าสตรีไป**ของาน**ทำควรจะปฏิบัติและวางตนอย่างไร ในการของานทำนั้นผู้ขอควรจะเล่าเรื่องความขัดสนของตนน้อยที่สุด ควรขอความกรุณาผู้ที่จะให้งานและรับรองที่จะปฏิบัติหน้าที่ ตามที่นายจ้างจะมอบแก่ตนด้วยดีที่สุดดีกว่า ความอัตคัดควรเล่าเท่าที่จำเป็นแท้ และจักต้องให้นายจ้างทราบฐานะการส่วนตัวของตนบ้างพอสมควร การโต้ตอบกับนายจ้างควรจะพูดดังหน่อยและชัดถ้อยชัดคำ เพราะจะมีน้ำหนักช่วยใบสมัครที่เขียนส่งเป็นลายลักษณ์อักษรได้มาก การเขียนหรือแสดงประวัติย่อย่อมเป็นเครื่องอำนวยให้นายจ้างใช้การถูกต้องกับทางความชำนาญ จึงมีความจำเป็นเสมอ เวลาเข้าไปหานายจ้าง ถ้าจะนั่งต้องนั่งไม่ให้ไกลนายจ้างนัก แต่ทางที่ดีควรยืนเพราะการยืนย่อมจะจับสายตานายจ้างเวลาพูดธุระได้สะดวก แต่นายจ้างที่มีมรรยาทมักเชิญให้สตรีใต้บังคับนั่งในเวลาที่จะพูดการงานโดยมาก ความสงบย่อมเป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับสตรี ดังนั้นในการเข้าไปของานหรือไปเรียนการปฏิบัติต่อนายจ้าง สตรีจึงต้องอยู่ในความสงบ คือพูดเท่าที่จำเป็นและมีความองอาจเสมอ

ในการไปของานนั้น เรามักวานคนโน้นคนนี้ให้ช่วยแนะนำหรือขอให้บิดามารดาหรือญาติพี่น้องนำตนไปฝาก เป็นประดุจให้นายจ้างรับเพราะเกรงใจผู้ที่นำไป ในสมัยนี้คนเราจะต้องประกอบการอาชีพด้วยลำแข้ง การไปของานทำจะต้องเชื่อว่าตนจะทำงานนั้นได้ การไปพึ่งขอให้ผู้อื่นเลี้ยงตนนั้น เป็นการพ้นสมัยมานานแล้ว ดังนั้นเมื่อตนมีความมั่นใจ จะให้ใครอื่นนำไปทำไมถ้าจะต้องคอย ต้องคอยด้วยความสงบ พยายามระงับความฟุ้งซ่านทั้งปวงที่อาจเกิดได้ในขณะจิตต์ เวลาพบนายจ้างและได้รับคำถามต้องจดจำและรวบรวมข้อความจงดี ทั้งต้องให้คำตอบที่ตรงตามความประสงค์ของคำถามด้วย

๒. ผู้มีหน้าที่บังคับบัญชา การที่ผู้ใต้บังคับจะติดต่อสมาคมกับผู้ที่มีหน้าที่บังคับบัญชาเหนือตนนั้น ย่อมง่ายกว่าที่ผู้มีหน้าที่บังคับบัญชาจะติดต่อสมาคมกับผู้ใต้บังคับมาก เพราะการติดต่อกับผู้ใต้บังคับนั้น ผู้บังคับบัญชาหรือนายจ้างย่อมต้องพยายามให้ความรู้และนำทางให้ผู้ใต้บังคับรู้จักวิธีวางตัวในทางที่ควร ทั้งจะต้องวางตนเป็นคนโอบอ้อมอารีและมีน้ำใจแก่ผู้น้อยด้วย ในเวลาสนทนาผู้บังคับบัญชาอาจละเลยขนบธรรมเนียมบางอย่างได้บ้าง แต่การนุ่มนวลย่อมเป็น

ทางให้ผู้น้อยเกิดการเลื่อมใสและภักดี อันเป็นต้นเหตุให้ตั้งใจพยายามปฏิบัติการตามหน้าที่เป็นการตอบแทนด้วยดี ดังนั้นผู้มีหน้าที่บังคับบัญชาคน จึงสมควรที่จะทำตนเป็นผู้มีอัธยาสัยไมตรีแก่ผู้น้อยใต้บังคับเสมอ การเปลี่ยนแปลงกิริยาอาการให้ผิดไปจากที่เคยก็ดี หรือวางตัวไม่เป็นกันเองก็ดีหรือไม่รู้จักแยกเวลาการงานกับเวลาส่วนตัวก็ดี ย่อมเป็นเหตุให้ผู้น้อยเสื่อมความตั้งใจที่จะปฏิบัติการตามหน้าที่ เวลาจะสอนให้ผู้ใต้บังคับทำอะไร ควรทำให้ดูเป็นตัวอย่างก่อน ไม่ใช่เพียงแต่กล่าวด้วยวาจาการให้คำมั่นสัญญาแก่ผู้น้อยควรให้แต่ฉะเพาะที่เห็นว่า จะทำสิ่งนั้น ๆ ได้แน่ เวลาผู้น้อยทำอะไรให้เป็นส่วนตัว ย่อมต้องขอบใจตามควร แต่ต้องไม่ขอบใจหลายครั้งนัก หรือยกย่องเป็นบุญคุณอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ผู้มีหน้าที่บังคับบัญชาคนย่อมจะต้องวางตนให้เหมาะกับฐานะเสมอ การวางท่าเป็นนายเกินไป หรือการแสดงเป็นเกลอกับคนใต้บังคับในระหว่างเวลาการงานก็ดี ย่อมไม่เป็นการสมควรทั้ง ๒ อย่าง เวลาผู้บังคับบัญชาจะทำอะไร ต้องพยายามให้เป็นตัวอย่างแก่ผู้น้อยได้ แม้การแต่งกายก็ควรแต่งให้เป็นตัวอย่าง คือเรียบร้อยและสอาดที่สุด เวลาเกิดโทษะจริตต้องพยายามระงับใจตัวเอง หลีกเลี่ยงการใช้กิริยาวาจาที่รุนแรงและไม่สุภาพ

เมื่อคิดจะทำอะไรและก่อนเวลาที่จะแสดงความคิดนั้นแก่ผู้น้อย ควรหาทางสำเร็จสำหรับตัวเองไว้ล่วงหน้า คือมีคั่นความคิดในการกระทำ หรือกำหนดการกระทำเป็นคั่นเป็นตอนไว้ ถ้าเห็นผู้ใต้บังคับคนไหนทำอะไรไม่ได้ จงอย่ามอบงานนั้นให้ทำ ควรเลือกมอบแก่ผู้ที่เห็นว่าจะทำได้ ส่วนการที่จะมอบเป็นคั่นเป็นตอนหรือจะควรมอบให้ทำถึงที่สุดเลยนั้น ย่อมแล้วแต่นิสสัยของผู้ใต้บังคับที่ได้รับมอบ ซึ่งผู้มีหน้าที่บังคับบัญชาควรจะรู้จักผู้ใต้บังคับบางคนถ้าเห็นผู้บังคับบัญชาไว้วางใจและมอบงานอะไรให้ทำ ก็เขม้นขมักทำให้สมที่ได้รับความไว้วางใจ แต่บางคนจะทำดังนั้นไม่ได้ ต้องมอบให้เป็นคั่นเป็นตอน ทั้งนี้เพราะความสามารถของคนย่อมต่างกันเสมอจะให้เหมือนกันหมดหาได้ไม่ การที่บางคนมีความสามารถจำกัด ย่อมเนื่องมาแต่ธรรมชาติและการศึกษา จึงไม่เป็นการสมควรที่จะปรักปรำผู้ที่อ่อนในทางความสามารถเกินกว่าที่ควร อันจะเป็นเหตุให้เขาผู้นั้นและผู้อื่นเห็นเป็นผู้บังคับบัญชาไม่ให้ความชอบธรรมก็ได้ ผู้มีหน้าที่บังคับบัญชาคนมากย่อมต้องเอาใจผู้น้อยมาใส่ใจตน การเห็นแต่ได้หรือเอาแต่ใจตนเป็นเกณฑ์ย่อมไม่เป็นการสมควรสำหรับอารยชน แต่การตามใจผู้น้อยหรือให้ผู้น้อยจูงจมูกก็เป็นการไม่สมควรเหมือนกัน

๓. **คำสั่ง** การที่จะออกคำสั่งใด ๆ จะต้องผูกเรื่องและดำริข้อความให้รอบคอบล่วงหน้า คำสั่งที่ไม่รอบคอบย่อมมีช่องทางให้ผู้น้อยหลีกเลี่ยงหรือฝ่าฝืน และไม่ปฏิบัติตรงตามที่สั่ง ถ้าเป็นการสั่งด้วยวาจา จะต้องใช้ถ้อยคำที่เฉียบขาดแน่นอน และต้องสั่งให้หมดข้อกังขา เมื่อสั่งเสร็จควรให้ผู้รับคำสั่งทวนความเข้าใจ และอนุญาตให้สอบถามข้อความบางอย่างที่จำเป็น การสั่งการไม่รอบคอบย่อมส่อให้เกิดความซุบซิบไม่พอใจในหมู่ผู้น้อยซึ่งเป็นการไม่สมควร ทั้งจะเป็นเหตุให้เสียวินัยได้ด้วย การสั่งการด้วยวิธีเอาอำนาจบาตร์ใหญ่ข่ม หรือไว้อำนาจในการสั่งเอาแต่ใจตัวเองเป็นที่ตั้งก็ดี เป็นการไม่สมควรสำหรับผู้มีหน้าที่บังคับบัญชาคนเลย ดังนั้นถ้อยคำที่จะใช้ในการสั่งการจึงควรประมาณให้พอดีพอเหมาะ แต่การสั่งด้วยวิธีอ่อน

เกินไป ก็เหลือทนเหมือนกันเช่นอ้อนวอนขอให้ผู้ใต้บังคับทำอย่างนั้นอย่างนี้ในการงานตามหน้าที่เป็นต้น คำสั่งจะต้องเป็นคำสั่งเสมอ คือหมายความว่าต้องบ่งให้ผู้ใต้บังคับปฏิบัติตามนั้นและตรวจตราให้ดำเนินสมจริงด้วย ส่วนการขอให้ทำอะไรมักเป็นการส่วนตัว ซึ่งจะต้องแยกให้ต่างกัน

ช. การปฏิบัติต่อเพื่อนฝูง การปฏิบัติต่อเพื่อนฝูงนั้นจะกล่าวให้ตายตัวมิได้ ทั้งนี้ย่อมแล้วแต่ว่า มิตรผู้นั้นจะมีความสนิทสนมกับตนเพียงไร หลักการปฏิบัติโดยย่อดังนี้-

(๑) พึงมีใจเผื่อแผ่แก่มิตรโดยให้ปันสิ่งของหรือเงินทองเท่าที่จะแบ่งปันให้ได้ ไม่ทำตนเหนียวแน่นเกินไป การกระทำดังนี้แม้จะเป็นของเล็กน้อยไม่มีค่า ก็เป็นเครื่องบอกความไมตรีอันมีต่อกัน แต่ต้องเลือกเวลาที่เหมาะ อย่าให้กลายเป็นดูหมิ่นดูแคลนไป

(๒) ในการเจรจาควรใช้ถ้อยคำที่ไพเราะแช่มชื่นสมกับที่มีน้ำใจรักใคร่กัน คือควรใช้ถ้อยคำที่อ่อนหวานและที่เป็นประโยชน์ เพราะการนั้นเป็นเครื่องแสดงอัธยาสัยของผู้พูดและจะเป็นเหตุให้ทวีความรักในกัน การใช้วาจาหยาบและถ้อยคำที่รุนแรงร้าวราน ย่อมจะนำมาซึ่งความหมางใจในกันได้ง่าย ในยามต้องการจะเตือนมิตรต้องระวังเลือกโอกาสและใช้ถ้อยคำที่เหมาะ ทั้งต้องระวังมิให้เกิดเข้าใจผิดด้วย

(๓) เมื่อมีโอกาสจะทำประโยชน์แก่มิตรได้อย่างไรควรทำเสมอ จงคิดเสียว่า ประโยชน์อันจะได้แก่มิตรย่อมเสมือนประโยชน์อันจะเป็นของตน เมื่อถึงคราวจะต้องช่วยมิตรในกิจธุระใด ๆ จะต้องช่วยให้กิจธุระนั้นบรรลุผลเต็มที่ตามกำลังและความสามารถอย่างจริงใจ และไม่ทำตนเป็นคนคับแคบเห็นแก่ตัวเป็นที่ตั้ง

(๔) ต้องทำตนเสมอต้นเสมอปลายต่อมิตร ไม่ดูถูกมิตรไม่ถือตัวว่าดีกว่ามิตร ทั้ง ๆ ที่ตนเป็นผู้มีวาสนาบรรดาศักดิ์กว่า ต้องวางตนเสมอกันในทางมิตรภาพ คือเมื่อแต่ก่อนเคยหลอกล้อกันได้อย่างไร ในเวลาภายหลังเมื่อฝ่ายหนึ่งเจริญกว่าในทางฐานะ ก็คงวางตัวอย่างเดิมนั้นเอง เมื่อมิตรป่วยไข้ได้ทุกข์ต้องเยี่ยมเยียนถามข่าว เมื่อมิตรประสพเคราะห์ภัยจนเป็นเหตุให้ถึงซึ่งความอับจน ต้องไม่หลบหลู่ดูหมิ่น

(๕) ต้องไม่แกล้งกล่าววาจาที่คลาดเคลื่อนจากความจริง คือต้องพูดตรงไปตรงมา เวลาจะยอก็ยอเพียงให้พอใจ ไม่ใช่ยอจนเกินควร หรือจนทำให้มิตรเหลิง เวลาติก็อย่าติให้เกินกว่าที่บกพร่อง และต้องชี้หนทางความคิดที่ควรจะต้องแก้ไขตามความเห็นของตนในโอกาสที่เหมาะ เวลามิตรประกอบความดี เรายกย่องสรรเสริญ จะเป็นเหตุให้มิตรเกิดความปิติรื่นรมย์ในสิ่งที่เขาได้ปฏิบัติไปแล้ว อันเป็นการปลุกความพยายามในทางที่ดีต่อไป การพูดตรงไปตรงมาตามความที่เป็นจริงนั้น ย่อมเป็นสิ่งที่ทำได้ง่าย แม้แต่จะพูดอย่างเดียวกันสักกี่ครั้ง ก็คงจะได้ความเช่นเดียวกัน แต่ถ้าเป็นการไขว้เขวไปจากความจริงบ้าง แม้จะเป็นการเพียงเล็กน้อย เวลาจะพูดเรื่องเดียวกันในครั้งหลัง ก็ย่อมจะต้องมีการระมัดระวังเป็นพิเศษ และต้องใช้สมองจดจำคำพูดครั้งแรก เพื่อพูดให้ตรงกัน อันเป็นการเหน็จเหนื่อยโดยใช่เหตุ หรือมิฉะนั้นก็อาจถูกจับผิดและไม่เป็นการแสดงตนอันดีต่อมิตรเลย

ซ. การปฏิบัติและวางตนในที่ประชุมชน นั้นสำคัญยิ่งนักความนิยมของคนไทยเวลาที่มีงานมีการ เช่นการทำบุญต่าง ๆ งานสมรส และงานศพ ชอบให้ชายหญิงอยู่ปนกัน แต่โดยมากไม่ใคร่จะสำเร็จ ทั้งนี้เพราะความรู้สึกที่ติดมาจากขนบธรรมเนียมและประเพณีโบราณของเรายังหาหมดสิ้นทีเดียวไม่ หญิงหัวโบราณหรือผู้ที่ได้รับการอบรมจากผู้เฒ่าผู้แก่ มักไม่ใคร่จะยอมนั่งปนเปกับผู้ชาย จึงแยกไปนั่งเสียต่างหาก แล้วก็เลยโยงเอาคนอื่นตามไปรวมเป็นกลุ่ม ซึ่งในที่สุดก็เลยเป็นกลุ่มสุภาพบุรุษและกลุ่มสุภาพสตรี แต่ในเรื่องนี้จะค่อยเจริญเป็นลำดับในต่อไป โดยเราไม่จำเป็นจะต้องฝ่าฝืนธรรมชาติเลย

ถ้างานใดจัดให้บุรุษและสตรีนั่งแยกกัน ย่อมเป็นการแสดงว่ายังมีการถือขนบธรรมเนียมเก่าจัด ดังนั้นทั้งชายและหญิงจะต้องรักษามรรยาทให้เหมาะแก่การ คือไม่จ้องมองกันเกินควร ต้องไม่ลุกขึ้นเดินเกะกะ หรือทำอะไรพรวดพราด และอย่าเหม่อเพราะอาจสดุดหรือปัดอะไรแตกหักเสียหาย อันเป็นเครื่องแสดงกิริยาไม่เรียบร้อย เมื่อจะทำอะไรควรสังเกตและทำตามผู้ใหญ่ ทั้งต้องอยู่หลังผู้ใหญ่ด้วย การข้ามหน้าหรือออกหน้าผู้ใหญ่มักเป็นเครื่องนำมาซึ่งความครหา

ถ้าบุรุษและสตรีนั่งปนกัน มรรยาทที่กล่าวแล้วก็ต้องปฏิบัติโดยอนุโลมเหมือนกัน นอกจากนั้นต่างเพศต่างจะต้องมีมรรยาทอันดีต่อกัน โดยธรรมดาสุภาพบุรุษย่อมต้องเคารพสุภาพสตรีและจะต้องหาเรื่องสนทนากันตามสมควร ไม่ใช่ต่างฝ่ายต่างนั่งอยู่เฉย ๆ ทั้งนี้หมายถึงผู้ที่รู้จักกันแล้ว แต่ถ้าเป็นผู้ไม่รู้จักกัน ก็จำต้องนิ่งอยู่เอง จนกว่าจะมีผู้แนะนำให้รู้จัก

๑. เวลาสุภาพชนไป**ดูละครหรือฟังดนตรี** ซึ่งมีสาธุชนมากมายด้วยกัน ควรไปถึงที่นั่นก่อนเวลาเริ่มแสดง คือก่อนเวลาละครลงโรงหรือก่อนเวลาที่ดนตรีเริ่มการบรรเลง (หมายถึงการบรรเลงในโรงไม่ใช่กลางแจ้ง) การไปถึงช้ากว่าเวลาย่อมก่อความรำคาญแก่ผู้ที่ตั้งใจจะดูละครหรือฟังเพลงดนตรี ซึ่งเป็นการไม่สมควร และบกพร่องในทางมรรยาทต่อผู้อื่น เมื่อเกิดความจำเป็นต้องไปถึงช้ากว่าเวลา ควรจะรอในที่อันควรก่อน เมื่อการแสดงนั้นได้พักลงชั่วคราวหรือมีโอกาสเหมาะ แม้จะเป็นเพียงระยะเวลาที่สั้นจึงควรรีบเข้าไปนั่งตามที่ เมื่อได้นั่งที่แล้วและมีผู้จะเข้าไปนั่งต่อจากตนซึ่งจะต้องผ่านตนเข้าไป จะต้องลุกขึ้นหรือหลีกที่ให้ผู้นั้นผ่านเข้าไปได้สะดวก แต่ไม่ควรหันหลังให้ จะต้องหันหน้า หรืออย่างเลวก็เอี้ยวตัวให้ผ่านไป ในระหว่างเวลาการแสดง ต้องไม่พูดหรือทำเสียงอย่างใด ๆ หรือเอาอาหารออกมารับประทาน ถ้าหิวควรจะรอจนกว่าจะถึงเวลาพัก

๒. ในเวลา**ดูหนังเสียงหรือละคร**ก็ตาม ถ้าไม่เข้าใจคำพูดของผู้แสดงหรือฟังไม่ได้ศัพท์ก็ดี ต้องปล่อยให้ผ่านไป ไม่ควรถามผู้ที่ตนไปด้วยหรือคนที่นั่งข้างเคียง หรือขอให้ใครต่อใครแปลให้ฟัง ถ้ามีหีบห่ออะไรติดมือไปด้วย อย่าเปิดปิดฝาหีบนั้นให้มีเสียงบ่อยนัก แม้การพับหรือขยี้สูจิบัตร (รายการกำหนดการแสดง) ก็ไม่เป็นการสมควร ถ้าสูจิบัตรเลื่อนตกไปอยู่ใต้เก้าอี้ต้องไม่มุดลงไปเก็บในทันทีทันใด ควรรอจนกว่าโอกาสจะเหมาะ ถ้ามันปลิวไปห่างตัวก็ทิ้งเสีย

เลยดีกว่า เวลาชอบใจต้องไม่แสดงการลิงโลดเกินควร ถึงแม้จะรู้จักกับผู้แสดง ก็ควรรักษาความสงบให้มากถ้ามีความคิดเห็นบางอย่างเกี่ยวแก่การแสดงควรเก็บไว้สำหรับตนอย่าออกปากติชมและอย่ามีอุปาทานว่า คนอื่นคงจะอยากฟังความเห็นของตนเป็นอันขาด เมื่อเข้าไปในโรงมหรศพแล้ว ควรอยู่จนเลิก คือจนจบการบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี การออกก่อนเป็นเครื่องก่อความรำคาญแก่ผู้แสดงและผู้ดู เวลาเข้าไปและอยู่ในโรงมหรศพไม่ควรสวมหมวก ถ้าอยู่ในบ๊อกส์หน้าซึ่งไม่บังหรือทำความรำคาญให้แก่ใคร จะสวมได้ก็จริงอยู่ แต่ก็ไม่มีความจำเป็นอย่างไรเลย ที่จะสวมหมวกภายใต้หลังคา เมื่อได้เข้าไปนั่งประจำที่แล้วต้องนั่งนิ่ง ๆ การโคลงตัวหรือหันศีร์ษะไปมาบ่อย ๆ ย่อมบังคนข้างหลัง ซึ่งสุภาพชนควรระวังแสดงมรรยาทดีต่อเขาเหล่านั้นเสมอ เวลาเป็นหวัดไม่ควรไปดูละครเลย เพราะการไอจามตลอดจนการสั่งน้ำมูกดัง ย่อมรบกวนผู้ดูด้วยกัน และทำความรำคาญให้ตัวละครด้วย นอกจากนั้นสำหรับตัวเองการต้องไอจามหรือแสดงอาการกระสับกระส่ายอยู่เสมอ ย่อมเป็นเหตุให้หมดสนุก ทั้งอาจทำให้อาการนั้นกำเริบ หรือเป็นการเพาะเชื้อโรคให้ผู้อื่นได้ เมื่อเป็นเช่นนี้จะไปดูละครเพื่อประโยชน์อันใดเล่า เวลาไม่พอใจการแสดงต้องไม่ทำเสียงกะแอมไอเป็นทีเยาะหรือเย้ยหยัน สุภาพชนควรสำนึกเสมอว่า ตัวละครย่อมตั้งใจแสดงต่อหน้าที่ประชุมชนให้ดีที่สุด แต่ไม่มีใครจะรับรองได้เลยว่าการที่แสดงนั้นจะเป็นที่ถูกใจคนทั่วไปหรือไม่

๓. **หลักการสนทนาในที่ประชุม** เขามักไม่นำเอาเรื่องภายในครอบครัว ซึ่งอีกฝ่ายหนึ่งหามีความสนใจไม่หรือไม่รู้จักเลยมาเล่าต้องไม่ติเตียนใครต่อใคร ต้องไม่ทำเสียงดัง หรือ มีกิริยาตึงตัง ต้องไม่พยายามเถียงเอาชะนะกัน และต้องสนทนาแต่เรื่องที่สนุกสนาน ทั้งต้องใช้วาจาที่สุภาพเสมอ ถ้าเป็นการไปในงานศพ จะต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ การแสดงอาการรื่นเริงและตลกคนองในงานเช่นนี้ ย่อมเป็นการไม่เหมาะและไม่เป็นการสุภาพเลยงานศพเป็นงานโศก ถึงแม้ตนจะไม่เศร้าด้วย ก็ควรจะแสดงกิริยาสงบ และสงวนความรื่นเริงไว้เวลาอื่น นี่กล่าวสำหรับหลักทั่ว ๆ ไป แต่ถ้าจะพิจารณาการไปช่วยงานศพของเราแล้ว จะเห็นได้ว่า เป็นคนละอย่างกับที่กล่าวทีเดียว คือหมายความว่าเป็นการสมาคมอย่างทั่ว ๆ ไปนั้นเอง แขกมักจะอยู่นานโดยถือว่าเป็นกันเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ นานเข้าก็เกิดการสนทนาออกสนุก แต่สุภาพชนควรจะพยายามรั้งตนให้อยู่ในความพอดีเสมอ เพื่อเป็นการแสดงมรรยาทต่อผู้ตาย ดังนั้นเมื่ออยู่นานพอควรแล้วก็ควรจะกลับดีกว่าที่จะอยู่นานจนเป็นการเสียกิริยา การไปในงานศพนั้นระเบียบของทหารเขาห้ามกันอย่าง ๑ คือ ถ้าเจ้าของงานไม่เลี้ยงบุหรี่ก็ห้ามไม่ให้แขกสูบบุหรี่ ในเรื่องนี้ระเบียบของอารยชนทั่วโลกก็ไม่สูบกันเหมือนกัน จึงเป็นการสมควรที่พวกเราผู้เป็นอารยชนแล้วจะร่วมมือกันหัดตนให้เคยแก่หลัก อันเป็นที่นิยมของอารยชนส่วนมากให้เข้าเลือดเนื้อเป็นลำดับไป

การสนทนาในเวลาไปในงานอันเป็นที่ประชุมชนหรือมีแขกมากนั้น นอกจากการหาวิธีพูดให้ถูกหูคนแล้วเป็นการสมควรที่จะเลือกเรื่องพูดอันเกี่ยวกับทางวิทยาการ แต่การที่จะเลือกเอาเรื่องอันเกี่ยววิทยาการอะไรมาพูดนั้น ย่อมไม่มีใครจะแนะนำได้ ทั้งนี้ย่อมแล้วแต่โอกาสที่จะนำไปเสียโดยมาก

สตรีสมัยใหม่มากคนรู้สึกพากพูมที่ได้เสมอภาคกับบุรุษในการหางานและหาเงิน ดังนั้น มักชอบพูดเรื่องที่เกี่ยวกับการงานของตน และไม่สู้จะชอบพูดถึงเรื่องอื่นนัก แต่การพูดเรื่องเช่นนี้ตะพึดตะพือ ย่อมจะทำให้คู่สนทนาหรือคู่จูงออกเบื่อในไม่ช้า เพราะสตรีเช่นนั้นมักไม่ชอบฟังเสียงผู้อื่น และอยากจะพูดเสียคนเดียว ทั้งไม่ใช่พูดฉะเพาะกับคู่จูงของตน แต่ชอบพูดให้คนอื่นทั่วไปฟังด้วย

สตรีที่มั่นใจว่าตนเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งความงาม และวางท่าไว้ตัวให้ใครต่อใครเข้าไปประจบ หรือวางท่านั่งขรึมไม่ใคร่จะเอาใจใส่ในใคร ก็เป็นผู้ที่น่าเบื่อสำหรับบุรุษเพศไม่น้อยเหมือนกัน สตรีชะนิดนี้มักเชื่อว่า บุรุษทั้งหลายจะต้องเป็นเหยื่อความงามของตน คือหมอบเข้าหาและบูชา โดยข้างฝ่ายสตรีไม่ต้องพยายามทำอะไรเลย เมื่อคู่จูงพูดอะไรด้วย ถ้าไม่ถูกใจก็มักไม่ได้รับคำตอบ ถ้าเป็นเช่นนั้นบ่อยเข้าคู่จูงก็มักจะเลยไปสนใจแต่กับการกินของเขา หรือหันไปร่วมสนุกในการสนทนากับสตรี หรือบุคคลที่นั่งต่อไปทางซ้าย อันเป็นเหตุให้เกิดการเย็นชาในระหว่างคู่จูงนั้น ๆ เรื่องเช่นนี้มักมีมากรายและมีเสมอ ว่าโดยหลัก ชายย่อมรู้จักโลกดีกว่าหญิงที่รุ่นราวคราวเดียวกัน หากแต่ต้องเป็นผู้มีน้ำใจเป็นนักกีฬา ชายที่มีโชคชะนะหัวใจสตรีนั้น เพียงแต่กวาดสายตาไปต้องกัน ก็ย่อมจะเข้าใจกันได้

อย่างไรก็ตามหลักในการสนทนาควรดำเนินในทางวิชาการ แต่อาจเป็นการยากสำหรับผู้ที่เพียงรู้จักกันใหม่ ๆ ก็ได้ เพราะต่างฝ่ายต่างยังไม่ทราบความสามารถแห่งกันและกัน แต่ธรรมดาคนเรามักสนใจในการส่วนตัวของผู้ที่ตนสนทนาด้วยมากอยู่ ดังนั้นมักจะเริ่มการสนทนาด้วยเรื่องส่วนตัวก่อน เช่นถามถึงภริยาสามีและบุตรธิดาเป็นต้น การตั้งคำถามอย่างที่เรียกว่า **"ไม่มีกลเม็ด" มักไม่เป็นการสมควร เช่นถามว่า "ท่านนะเป็นใคร" ดังนี้เป็นต้น การถามเช่นนั้นย่อมจะทำให้ผู้ที่ถูกถามเรี่ยพอใช้ เช่นเดียวกับถ้าชายถามคู่จูงของเขาถึงอายุ ก็เป็น**การไม่เหมาะ ถึงแม้สตรีนั้นจะยังสาวกว่าอายุมาก ก็เป็นการไม่สมควรอยู่นั่นเอง

๔. **ลักษณะการสนทนา** สุภาพชนจะต้องพูดเบา ๆ แต่ไม่ใช่กระซิบ และไม่พูดดังเกินไป ต้องพูดดังพอให้ได้ยินชัดเจนในระหว่างคู่สนทนา สิ่งที่เคยประสพหรือเผชิญภัยมาแล้วอาจนำมาเล่าสู่กันฟังได้ แต่ไม่ใช่เป็นการมุ่งที่จะอวดตัวเอง เรื่องตลกที่สุภาพอาจนำมาเล่าเพื่อบรรเทิงใจในการสนทนาได้ เรื่องที่เกี่ยวกับโลกหรือมนุษย์ชาติ ควรใช้สนทนาฉะเพาะเท่าที่จำเป็น หรือในโอกาสที่จำเป็น สิ่งที่คาดคะเนทั้งปวงต้องไม่ถือเอาเป็นจริง การที่จะให้ผู้อื่นเชื่อถือในถ้อยคำของตน ต้องพยายามให้เชื่อด้วยเหตุผล ไม่ใช่ด้วยการสบถสาบาล การพิสูจน์ข้อความใด ๆ ให้ผู้อื่นเชื่อ ต้องไม่ใช้ดินสอหรือเครื่องประกอบการรับประทานอาหารใด ๆ ขีดเขียนบนผ้าปูโต๊ะ เวลาออกสนุกควรยิ้มหรือหัวเราะเบา ๆ การหัวเราะก๊าก ๆ ไม่เป็นการเหมาะสำหรับสุภาพชน การออกสนุกถึงกับเอากำปั้นทุบโต๊ะหรือกระทืบเท้า ก็ไม่เป็นสิ่งที่ควรนิยมเหมือนกัน

การโต้คารมในปัญหารัฐประศาสน์ ในทางศาสนา ในเรื่องเกี่ยวกับฐานะของแขกคนใด**คนหนึ่ง** การบรรยายถึงอาการป่วยไข้ที่ยืดยาวและการตาย เป็นสิ่งที่ควรหลีกเลี่ยงที่สุด การเล่าถึงลูกเล็กอันเป็นที่รักและตนกำลังตื่นเต้นอยู่มากนั้น ต้องไม่แต้มเติมอะไรที่เกินกว่าความ

เป็นจริงนัก สตรีที่ติเตียนเพื่อนบ้านว่าเหนียวแน่นในการใช้จ่าย หรือติชมคนใช้ให้แขกฟังว่าใช้ได้ดีหรือใช้ไม่ได้ก็ตาม เป็นเครื่องแสดงว่าผู้ที่พูดนั้นไม่สามารถในการงานตามหน้าที่ หรือเป็นผู้ขาดสำนึกอันควร หรือเป็นผู้ไม่สันทัดและไม่ชอบทำการบ้านเองก็ได้

การพยายามมุ่งแต่จะพูดเรื่องของตน ไม่ยอมให้ใครดึงออกจากเรื่องนั้นไปพูดเรื่องอื่นก็เป็นการไม่สมควร เมื่อเกิดการจำเป็นที่จะต้องไปพูดธุระกับผู้อื่นในเวลาที่การสนทนากับผู้ใดยังค้างอยู่ จะต้องขอโทษแก่ผู้ที่ฟังอยู่ก่อนเสมอ เช่นกล่าวว่า "ขอโทษผม (ดิฉัน) สักประเดี๋ยวเถอะขอรับ (เจ้าค๊ะ) ผม (ดินฉัน) มีความจำเป็นจะต้องพูดธุระกับคุณหมอแดงหน่อย"

สุภาพบุรุษมีหน้าที่สนทนาให้สุภาพสตรีออกสนุก และสุภาพสตรีก็ต้องพยายามผูกมัดบุรุษด้วยการสนทนาเหมือนกัน คือต่างฝ่ายต่างจะต้องสนใจในคำถามคำตอบ และใช้ความคิดในการนั้นเสมอ ทั้งนี้จะเป็นทางให้การสนทนาดำเนินในหลักที่ควร ทั้งต้องไม่ตั้งปัญหาอันเป็นสิ่งยากใจในการตอบสำหรับอีกฝ่ายหนึ่งด้วย

เวลารับประทานอาหารจงพูดเมื่อได้เคี้ยวอาหารหมดปากแล้ว อย่าพูดเวลาที่มีอาหารเต็มปาก หรือกำลังเคี้ยว เพราะจะเป็นเหตุให้พูดไม่ชัด ทั้งอาจมีเศษอาหารร่วงหล่นออกจากปาก ซึ่งเป็นการดูไม่งาม และจะไม่มีใครสรรเสริญด้วย

เวลามีงานเป็นการใหญ่สมัยนี้มักมีดนตรีและมีการเต้นรำ ในการนี้สุภาพบุรุษสมควรจะเต้นรำกับผู้ที่ตนจูงนั่งโต๊ะก่อน แล้วจึงค่อยเต้นรำกับผู้อื่น การปล่อยคู่จูงควรปล่อยต่อเมื่อคู่จูงนั้นได้คู่เต้นรำใหม่แล้ว ในระหว่างเวลาเต้นรำจะต้องพยายามหาเรื่องสนทนา จะเป็นเรื่องดินฟ้าอากาศหรือเรื่องอะไรที่เป็นการสมควรก็ได้ คนที่สำคัญยิ่งในงานทุก ๆ คราว คือบุตรีเจ้าของงาน สุภาพบุรุษทุกคนที่เต้นรำได้จะต้องขอเต้นรำกับบุตรีเจ้าของงานอย่างน้อย ๑ ครั้ง ถ้าแม่บ้านเต้นรำด้วย ก็เป็นหน้าที่ของแขกทุกคนที่ไปในงานจะต้องพยายามเข้าไปขอเต้นรำเหมือนกัน

การที่สตรีเจ้าของบ้านหรือบุตรีได้เต้นรำกับแขกคนใดคนหนึ่งแล้ว และบอกปัดไม่เต้นรำกับสุภาพบุรุษที่ตนยังมิได้เต้นรำด้วย ด้วยเหตุประการใด ๆ ก็ตาม ถือกันว่าเป็นการไม่สมควรในทางมรรยาท ทางที่ควรถ้ามีผู้มาขอเต้นรำด้วยจะต้องเต้นเสมอ ถ้ารู้สึกเหน็จเหนื่อยในการที่ได้เต้นรำมามากต่อมาก ก็ควรปลีกตัวออกจากห้องในระหว่างเวลาที่ดนตรีกำลังบรรเลง อย่าให้ใครสังเกต

เวลาจะเต้นรำ ถ้าผู้ใดสูบบุหรี่อยู่ ต้องทิ้งบุหรี่นั้นเสียก่อน

การไปในงานเต้นรำ ซึ่งแม้สมัยนี้จะมีผู้นิยมมากแล้วก็ดีแต่ยังต้องนับว่าเป็นของใหม่สำหรับคนไทยโดยทั่วไป และยังมีผู้เห็นการนี้ไม่เป็นการสมควร หรือไม่เหมาะสำหรับประเทศไทยเป็นจำนวนมากเหมือนกัน ดังนั้นในการเลือกคู่เต้นรำจะต้องเลือกในหมู่คนที่รู้จักกันแล้วเป็นอย่างดี สำหรับชายถ้าจะเลือกเต้นรำกับหญิงใด จะต้องขออนุญาตสามีหรือผู้ปกครองของหญิงนั้นก่อน ไม่ควรจะพรวดพราดเข้าไปขอเต้นรำกับเจ้าตัวหญิงนั้นเลย สำหรับหญิงนั้นเล่าการที่จะยอมเป็นคู่เต้นรำกับใคร จะต้องได้รับความเห็นชอบของสามีหรือผู้ปกครองก่อนเสมอ

นอกจากนั้นตนเองจะต้องใช้ความสังเกตประกอบด้วยว่า ชายที่มาขอเต้นรำหรือที่ตนจะเต้นรำด้วยนั้นเป็นอย่างไร ไม่ใช่สักแต่ว่าใครมาขอเต้นรำด้วยหรือได้รับความเห็นชอบจากบุคคลที่กล่าวแล้ว ก็เต้นด้วยทุกคนนั้นเลย หรือเมื่อได้เต้นรำไปครั้งหนึ่งแล้ว รู้สึกไม่เหมาะหรือไม่ถูกใจด้วยประการใด ๆ ก็ตาม ไม่ควรเต้นด้วยอีก แต่การบอกปัดจะต้องใช้กิริยาและวาจาที่สุภาพประกอบด้วยเหตุผล

๕. การไปในงานที่รื่นเริงทั้งปวง ชายหญิงที่จะต้องแสดงตนเป็นคนที่เบิกบานอย่างยิ่ง ระวังอย่าไปทำหน้าบึ้งหน้างอ ถ้ารู้สึกตัวจะระงับไว้ไม่อยู่ ก็อย่าไปเสียเลยดีกว่า การเบิกบานร่าเริงสำหรับสตรี ย่อมเป็นเครื่องเพิ่มความงามและความน่ารัก ส่วนสำหรับชายเป็นเรื่องแสดงอาการไม่เป็นเจ้าทุกข์ และเป็นผู้มีอารมณ์ดี

การสมาคมกับผู้ใดในที่ประชุม จะต้องสมาคมอย่างเปิดเผยอย่าหลบหลีกปลีกตัวไปพ้นสายตาของผู้ใหญ่ เมื่อจะไปเดินเล่นหรือไปหาเครื่องดื่ม ควรชวนผู้ใหญ่ไปด้วย การหลบไปอยู่ที่ลับตาของคนต่างเพศสองต่อสอง ถึงแม้สตรีจะอยู่ในวัยใดก็ตามล้วนไม่เป็นการสมควรทั้งนั้น

ฌ. การสูบบุหรี่ นั้น โดยธรรมดาสุภาพชนมักสูบภายหลังเวลารับประทานอาหารหรือในเวลาว่างที่อยู่ตามสบาย ในสมัยนี้การสูบบุหรี่ออกจะดูหนาตากว่าแต่ก่อน สำหรับสตรีที่แต่ก่อนถือกันว่า การสูบบุหรี่ไม่เป็นการสมควร เวลานี้ก็สูบกันเป็นจำนวนมาก ที่สูบเพราะออกสนุกชั่วครั้งคราวก็มี ที่สูบเพื่อเป็นการเสมอภาคกับผู้ชาย หรือเพื่อเป็นการโก้เก๋แล้วเลยติดก็มี แต่อย่างไรก็ตามการสูบบุหรี่ทั้งสำหรับหญิงและชายย่อมไม่ใช่เป็นของดีเลย เป็นเรื่องก่อให้เกิดการป่วยไข้ หรืออย่างน้อยก็ทำให้ร่างกายอ่อนแอลงไป ในเรื่องนี้มีบุคคลบางจำพวกที่ได้เห็นผลร้ายของการสูบบุหรี่มาแล้ว ถึงกับคิดตั้งสมาคมไม่สูบบุหรี่ขึ้น แม้กระนั้นแทนที่การสูบบุหรี่จะน้อยลง กลับดูการสูบบุหรี่หนาตาขึ้น เนื่องจากที่ผู้หญิงสูบบุหรี่มากเข้านั้นเอง เป็นเหตุให้มรรยาทในการสูบบุหรี่ซึ่งแต่ก่อนถือกันว่าไม่ควรสูบเวลาอยู่กับสุภาพสตรี หรือสูบต่อเมื่อได้รับอนุญาตจากสุภาพสตรีแล้ว มีผลในทางตรงกันข้าม คือไม่ถือเคร่งครัดเยี่ยงแต่ก่อนมา ยิ่งกว่านั้น สตรีที่ทนการสูบบุหรี่ของบุรุษไม่ได้ ดูเหมือนจะเห็นกันว่า เป็นคนไม่ทันสมัยด้วยซ้ำไป ในเรื่องการสูบบุหรี่นี้ดูเหมือนจะเหลือเพียงไม่สูบในเวลานั่งโต๊ะแต่ก็ไม่แน่ การเลี้ยงอาหารตามแบบรุสเซียเขาสูบในระหว่างเวลานั่งโต๊ะได้ จึงทราบไม่ได้ว่าในต่อไปเราจะพลอยนิยมกันด้วยหรือไม่ เวลานี้ดูเหมือนเราจะยังไม่นิยมกัน ทั้งนี้หมายตลอดจนถึงการสูบกล้องยาเส้นด้วย ฉะเพาะการสูบกล้องยาเส้นนั้น มักถือกันว่าเป็นการสูบในที่ระโหฐาน หรือในที่ฉะเพาะตัว แต่สำหรับเราดูเหมือนนิยมสูบกันได้ทั่วไปไม่จำกัด

เวลาไปรับประทานอาหารตามโฮเต็ล ย่อมไม่มีขีดในการสูบหรี่ ใครจะสูบเมื่อไรก็ได้ตามใจสมัคร และไม่ต้องเกรงใจผู้ใดด้วย แม้กระนั้นผู้ที่มีสมบัติผู้ดีย่อมไม่พ่นควันใส่คนอื่น ซึ่งร่วมโต๊ะรับประทานอาหารหรืออยู่ในที่ใกล้ ซึ่งกำลังรับประทานอาหารอยู่ ว่ากันโดยหลักแห่งสุภาพชนแล้ว การสูบบุหรี่ย่อมจะต้องรู้จักกาลที่ควรมาก

เวลาไปเยี่ยมเคารพศพและฟังธรรมคำสั่งสอน ไม่ควรสูบบุหรี่เลย

เวลาเคารพหรือรับการเคารพก็ดี จะต้องรีบเอาบุหรี่ออกจากปากก่อน การคาบบุหรี่แสดงการเคารพหรือรับการเคารพนั้นสุภาพชนทั่วโลกถือกันว่าเป็นกิริยาหยาบ ซึ่งพวกเราผู้บำเพ็ญตนในทางมรรยาทจะต้องระวังเสมอ

เวลาไปเยี่ยมสตรีที่สูงอายุหรือมีฐานะสูงกว่า ถ้าอยู่เพียงระยะเวลาอันสั้น ก็ไม่ควรจะสูบบุหรี่เหมือนกัน เว้นแต่เขาจะนำมาเลี้ยงหรือหยิบยื่นให้สูบ

การสูบบุหรี่เวลาไปเยี่ยมไข้ ย่อมเป็นการไม่สมควรอย่างยิ่งถึงคนไข้จะอนุญาตให้สูบก็ไม่ควรสูบเลย

เวลาเดินถนนสตรีไม่ควรสูบบุหรี่เป็นอันขาด บุรุษที่ไปกับสุภาพสตรีก็ไม่ควรจะสูบเหมือนกัน เว้นแต่จะเป็นการสนิทสนมกันอย่างเหลือเกิน

ญ. การเขี่ยบุหรี่ จะต้องเขี่ยลงในที่เขี่ยบุหรี่หรือกะโถน ดังนั้นที่เขี่ยบุหรี่หรือกะโถนจึงต้องเทและทำความสอาดบ่อย ๆ กลิ่นขี้บุหรี่หรือการไหม้ของกันบุหรี่ ย่อมทำให้ผู้ที่ได้กลิ่นเกิดความรำคาญและเหม็น เพราะฉะนั้นการเขี่ยบุหรี่หรือทิ้งก้นบุหรี่ลงในจานหรือแจกันหรือเขี่ยทิ้งไว้ตามพื้น จึงไม่เป็นการสมควรยิ่งนัก เพราะสิ่งเหล่านี้ไม่ใช่ที่สำหรับเขี่ยบุหรี่หรือสำหรับทิ้งก้นบุหรี่เลย

บทที่ ๗
การต้อนรับ

การต้อนรับผู้ที่มาเยี่ยมเยือน ซึ่งตามศัพท์สามัญของเราเรียกว่า "แขก" นั้นถ้าบ้านใดมีแม่บ้านที่รับแขก ก็เป็นกิจโดยตรงของแม่บ้าน ถ้าไม่มีแม่บ้าน ก็เป็นกิจที่พ่อบ้านจะต้องต้อนรับแขกเอง

เมื่อมีแขกมาเยี่ยม เจ้าบ้านจะต้องแสดงกิริยาชื่นชมยินดีและต้อนรับด้วยอาการนุ่มนวลนอบน้อมเสมอ เจ้าบ้านที่หน้าเง้าหน้างออย่างที่เรียกกันว่า "หน้าบอกบุญไม่รับ" และขาดการโอภาปราศัยนั้น คนที่มาหาย่อมจะหย่อนศรัทธา แล้วนับวันก็จะไม่มีใครมาเยี่ยมเยือน และในที่สุดก็จะเป็นคนอยู่นอกโลกการสมาคมการที่เจ้าบ้านมีกิริยาดังว่า มักเกิดจากการคิดเอาใจตัวเองเป็นที่ตั้ง คือคิดว่าผู้ที่มาหาจักต้องมีอะไรมารบกวนตนสักอย่างหนึ่ง แต่อันที่จริงหาเป็นเช่นนั้นเสมอไปไม่ เขาอาจจงใจมาเยี่ยมจริง ๆ ด้วยความตั้งใจดีก็ได้ คือตั้งใจมาเยี่ยมเพื่อสนทนาและแลกเปลี่ยนความรู้กัน แต่ถ้ามาพบเจ้าบ้านสีหน้าบอกบุญไม่รับ ก็จะเข็ดและไม่เหยียบบ้านนั้นอีก คนเราถ้าไม่คบมิตรไว้บ้าง ก็เท่ากับเป็นผู้ขาดผู้อุปการะซึ่งมิวันใดก็วันหนึ่งเราจะเกิดความต้องการขึ้น ทั้งจะเป็นคนหูป่าตาเถื่อนไม่ใคร่จะทราบเรื่องอะไร แต่ถ้าเจ้าบ้านเป็นผู้เบิกบานรู้จักเอาใจแขกแล้วแขกก็จะติดใจและเพื่อนฝูงก็จะมาก เวลามีกิจจำเป็นจะต้องขอความช่วยเหลือ เพื่อนก็อาจช่วยอนุเคราะห์ได้เป็นอย่างดี ในการคบเพื่อนจำต้องยอมหมดเปลืองบ้าง แต่ก็เป็นการหมดเปลืองที่เราควรจะยอมเสียสละ การที่จะหมดเปลืองมากน้อยเพียงไรย่อมอยู่ที่ตนเองมากกว่า ถ้าทำตัวสุรุ่ยสุร่ายมาก ก็ย่อมจะต้องหมดเปลืองมากอยู่เอง แต่ถ้ารู้จักประมาณตนก็คงจะไม่หมดเปลืองเท่าไรนัก การปล่อยให้ผู้อื่นเลี้ยงข้างเดียว ไม่ใช่เป็นหลักที่ดีของสุภาพชน ดังนั้นเมื่อเพื่อนเลี้ยงเรา เราก็จะต้องหาโอกาสตอบแทนในการอันควร อันเป็นการถ้อยทีถ้อยแสดงอัธยาศัยไมตรีกัน

หลักในการรับแขกอย่างไทย ๆ นั้น มักจะจดจำจำลองแบบจากผู้ใหญ่ในครอบครัวโดยมาก ดังนั้นผู้ที่อยู่ในครอบครัวใหญ่ ๆ หรืออุบัติในครอบครัวที่กว้างขวาง ก็มักได้เห็นตัวอย่างในการรับแขกมาก และเคยชินในความรู้สึกอันนั้นเข้าในนิสสัยปกติ สำหรับผู้ที่อยู่ในวงที่แคบนั้นใช่จะไม่มีโอกาสดังว่าก็หาไม่ แต่เขาจะต้องพยายามหาบทเรียนด้วยตนเอง ซึ่งถ้าสนใจก็พอจะทำได้ไม่สู้ยากนัก

เมื่อแขกมาถึงควรเชิญไปนั่งในที่อันควร และเรียกเครื่องน้ำร้อนน้ำเย็นและบุหรี่มาตั้งเพื่อเป็นการรับรองคั่นต้น แล้วจึงเริ่มสนทนาด้วยในเรื่องที่ทั้ง ๒ ฝ่ายเข้าใจกันดี ถ้าเป็นคนที่รู้จักกันยังไม่ดีพอ ก็มักไม่มีเรื่องอะไรที่ทั้ง ๒ ฝ่ายจะเข้าใจกันได้ ในการเช่นนี้ควรสนทนาตามเรื่องแห่งจดหมายเหตุประจำวัน ซึ่งเขาคงได้อ่าน หรือยกเอาเหตุการณ์ของดินฟ้าอากาศมาเป็น

เรื่องเริ่มต้นสำหรับเจ้าบ้านถ้าไม่เป็นผู้ใหญ่กว่าแขกในทางอายุหรือตำแหน่งหน้าที่แล้ว ไม่ควรถามแขกเป็นอันขาดว่า "มาหาเพราะมีธุระอะไร" เพราะคำถามเช่นนั้น ถ้าแขกมาหาด้วยตั้งใจจะมาเยี่ยมเพื่ออัธยาศัยไมตรีและไม่มีธุระอะไรแล้ว ก็มักจะรู้สึกเรี่ยกะดาก เจ้าบ้านควรจะรอจนกว่าผู้ที่เป็นแขกจะเริ่มการพูดถึงกิจธุระของเขาขึ้นเองดีกว่า นอกจากนั้นเจ้าบ้านจะต้องไม่ตั้งท่าวางปึ่งและต้องชวนแขกคุยเสมอ อย่าปล่อยให้แขกเก้อ ทั้งต้องไม่ขัดคอแขกและไม่หนีแขก ไม่ว่าแขกนั้นจะเป็นแขกของพ่อบ้านหรือแขกของแม่บ้าน แต่ถ้าเห็นว่าแขกมีเรื่องจะพูดฉะเพาะกับผู้ใด อีกฝ่าย ๑ ก็ควรจะปลีกตัวไปเสียชั่วคราว แม่บ้านที่รับแขกด้วยอัธยาศัยไมตรีเป็นอย่างดี ย่อมเป็นที่เชิดหน้าชูตาผู้เป็นสามี เพราะฉะนั้นสตรีทุกคนควรพยายามฝึกตนในการต้อนรับให้มาก ในเวลาที่แขกลา ควรตามไปส่งยังประตูเรือนหรือประตูบ้าน ทั้งนี้ย่อมแล้วแต่ค่าของแขกผู้นั้น เว้นแต่ถ้ายังมีแขกผู้หญิงหรือผู้ใหญ่นั่งอยู่ ก็ไม่จำเป็นจะต้องออกไปส่ง หรือจะวานแขกด้วยกันออกไปส่งก็ได้ แต่แขกผู้นั้นจะต้องเป็นคนที่คุ้นเคยกับเจ้าบ้านมาก

ก. **การสนทนา** ย่อมมีประโยชน์มาก เพราะเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ความเห็นแห่งกันและกัน ในการสนทนาของสตรีนั้นแต่ก่อนนี้เราย่อมเคยได้ยินกล่าวกันจนชินหูมาว่า "ถ้าผู้หญิงคุยกันที่ไหน ที่นั่นเป็นต้องมีการนินทาผู้อื่น" ทั้งนี้อาจเป็นเพราะแต่ก่อนสตรีได้รับการศึกษาน้อยและมีเวลาคุยกันมาก เมื่อหมดเรื่องเข้าก็ปรับทุกข์สู่กันฟัง แล้วก็เลยเล่าถึงผู้ที่เป็นต้นเหตุแห่งการคับใจซึ่งโดยมากมักจะเป็นการเกี่ยวกับเรื่องผัวมีเมียน้อยหรือหลงเมียน้อย หรือกล่าวขวัญผู้ที่แต่งตัวหรือมีฐานะเกินกว่าตน ฯลฯ บัดนี้การศึกษาของสตรีย่อมเจริญเท่าเทียมกับบุรุษ ดังนั้นความจริงแห่งประโยคที่กล่าวข้างบนควรจะนับวันลดน้อยลง แต่สตรีจำจะต้องสำเหนียกและช่วยกันแก้ให้หาย การที่ผัวมีเมียน้อยนั้นเวลานี้เรานิยมแบบอารยชน จึงเห็นว่านับวันจะปรากฏจำนวนน้อยลง ในที่สุดเมื่อชายถือเอาการมีเมียคนเดียวเป็นประเพณีเมื่อใด รัฐบาลก็คงจะออกกฎหมายบังคับ ซึ่งบัดนี้รัฐบาลก็ได้เริ่มก้าวแล้ว คือกำหนดให้ชายลงทะเบียนภริยาได้เพียงคนเดียว การที่รัฐบาลไม่ทำเวลานี้อย่างเฉียบขาด ถึงกับกำหนดเอาโทษแก่ชายที่มีเมียมากกว่า ๑ คนนั้น ไม่ใช่เพราะชุดของรัฐบาลประกอบด้วยชาย จึงได้เข้ากับพวกผู้ชายเลยเหตุอันสำคัญอย่างเอกในการปกครองย่อมอยู่ที่ว่า **กฎหมายทั้งปวงต้องไม่ออกหน้าสมัยนิยม**จึงเป็นการยังไม่ใช่โอกาสที่เหมาะจะบังคับกันในเวลานี้นัก แต่ถ้าสตรีร่วมมือกันวางตัวให้อยู่ในระดับที่เหมาะและควรสำหรับให้บุรุษยกย่องได้ การนั้นก็คงจะสำเร็จในวันข้างหน้า ว่าที่จริงการนินทาคนลับหลังนั้นเป็นการไม่ยุตติธรรมและเป็นการฟังความข้างเดียว อันไม่สมควรแก่ภูมิธรรมของสุภาพชนเลย

เพื่อป้องกันการนินทาผู้อื่น เจ้าบ้านควรจะหาเรื่องสนทนาอันจะนำมาซึ่งคุณประโยชน์เสมอ เช่นสนทนาในทางวิทยาการ การกีฬา การฝีมือ ฯลฯ ซึ่งอาจใช้เวลาสนทนาสักเท่าใด ๆ ก็ได้หรือมิฉะนั้นจะเอาภาพอะไร ๆ มาอวดและบรรยายประกอบ ก็อาจฆ่าเวลาได้มาก เช่นเอาภาพถ่ายในการเดินทางครั้งใด ๆ ภาพเมืองต่างประเทศ ภาพที่ตัดจากหนังสือพิมพ์รูป มาแสดงให้ดูเป็นต้น

เมื่อหมดเรื่องที่ต้องการจะมาหา หรือถึงเวลาที่เจ้าบ้านจะต้องประกอบกิจประจำวันใด ๆ

เช่นถึงเวลารับประทานอาหาร หรือเจ้าบ้านแต่งตัวแล้วกำลังจะไปไหนก็ดี แขกที่สุภาพควรจะบอกลา การอยู่นาน ๆ นั้นแขกบางคนมักเห็นว่า**เป็นการถือสนิท** แต่ก็อาจเป็นเหตุให้เจ้าบ้านเบื่อได้เหมือนกัน ถ้าลาเร็วเกินไปเจ้าบ้านอาจเห็นเป็นการไม่เต็มใจจะอยู่ อันจะเป็นเหตุแห่งการหมองหมางก็ได้ ดังนั้นระยะเวลาที่แขกควรจะอยู่เร็วช้าเพียงไร ควรประมาณเป็นปานกลาง ๑๕ นาที การดูเวลาย่อมเป็นการไม่สู้จะเหมาะทั้งผู้ที่เป็นเจ้าบ้านและเป็นแขก แต่ถ้าไม่ดู ผู้ที่เป็นแขกก็ไม่ใคร่จะทราบว่าตนได้อยู่ที่นั่นเป็นเวลานานกี่มากน้อยแล้ว ฉะนั้นเวลาจะดูนาฬิกาจะต้องลอบดูอย่าให้เจ้าบ้านสังเกต ส่วนเจ้าบ้านไม่ควรดูเวลาเลย แม้นาฬิกาใหญ่ก็ไม่ควรมีไว้ในห้องรับแขก ถ้าเจ้าบ้านมีธุระเร่งร้อนจำเป็นจะต้องออกจากบ้านจริง ๆ ก็บอกแขกตรง ๆ โดยสุภาพว่า ตนจำเป็นจะต้องไปดีกว่า แต่จะต้องใช้กลเม็ดออกแต้มขอโทษในความจำเป็นจงดี

เพื่อประโยชน์ในการสนทนา ขอแสดงหลักเตือนใจดังต่อไปนี้-

(๑) อย่าพูดมากนัก ควรพูดเท่าที่จำเป็น แต่ต้องฟังให้มาก

(๒) อย่าเล่าเรื่องส่วนตัวมากเกินไป คนอื่นจะเบื่อ

(๓) อย่าอวดอ้างว่าสามีหรือภริยาอยู่ในอำนาจตน เพราะการอวดอ้างเช่นนั้นเป็นการแสดงว่า ตนเลวและโหดร้ายมากกว่า ผัวเมียย่อมจะเอาใจกันด้วยความรักซึ่งมีในกัน และไม่ใช่ด้วยอำนาจหรือความโหดร้ายเลย

(๔) อย่าบ่นถึงเคราะห์กรรมใด ๆ หรือบ่นว่าตนมีงานมาก เพราะการบ่นดังว่าเป็นการแสดงความอ่อนแอในตน หรือเป็นการอวดตัว อาจถูกยิ้มเยาะ

(๕) อย่าแสดงให้ผู้อื่นทราบว่า ตนยากจน เพราะจะเป็นเหตุให้เขาดูหมิ่น

(๖) อย่าอวดโตอวดมั่งอวดมี เพราะจะเป็นเหตุให้คนหัวเราะเยาะ

(๗) อย่านินทาคนในครอบครัวของตนให้ผู้อื่นฟัง (หมายถึงบุตรธิดาวงศาคณาญาติตลอดจนคนใช้ในบ้าน)

(๘) อย่าบ่นไม่ชอบใครต่อใคร เพราะจะเป็นการแสดงว่าตนคบใครไม่ได้

(๙) อย่าบ่นต่อใคร ๆ ว่า มีผู้ชังตน เพราะเป็นการแสดงว่าเราคงจะมีอะไรบกพร่องจึงมีผู้ไม่ชอบ ยิ่งถ้าท่านผู้นั้นเป็นผู้บังคับบัญชาด้วยแล้ว ยิ่งต้องระวังให้มาก

(๑๐) อย่าเอาความลับของเพื่อนมาล้อเลียนเล่น

(๑๑) อย่ากล่าวคำหยาบหรือใช้วาจาที่สามหาว อันจะเป็นที่รังเกียจแก่ผู้ฟัง

(๑๒) อย่าติเตียนผู้ที่ตนเคารพ เช่นบิดามารดา ครูบาอาจารย์ และผู้มีหน้าที่บังคับบัญชาเหนือตน เพราะจะเป็นการแสดงว่า ตนเป็นคนอกตัญญูไม่รู้จักคุณคน

(๑๓) อย่าปัดความหวังดีของเพื่อน อย่างน้อยจักต้องขอบใจในความหวังดีนั้น

(๑๔) อย่าขัดคอหรือโต้เถียงกันจนเกินควร เมื่อแน่ใจว่าความคิดเห็นจะไม่ลงรอยกันก็สงบเสียดีกว่า การคิดแต่จะเอาชะนะนั้น มักเป็นเหตุให้หมางใจกันง่าย

ข. การให้ความสะดวกแก่แขก เจ้าบ้านที่ดีจะต้องรู้จักวิธีให้ความสะดวกแก่แขก คือจะต้องมีการตระเตรียมล่วงหน้า เพื่อให้แขกของตนได้รับความสะดวกโดยเร็วเสมอ เช่นจะต้อง

มีการเตรียมเครื่องต้อนรับพร้อมอย่างที่ใช้อยู่ มีที่บุหรี่ ที่น้ำร้อน ที่น้ำเย็น ฯลฯ ทั้งนี้ต้องรวมอยู่ในที่อันอาจหยิบฉวยได้ง่าย น้ำชาย่อมเป็นเครื่องดื่มอันมีประจำอยู่แล้วแทบทุกบ้าน แล้วแต่ว่าใครหรือบ้านไหนจะชอบร้อนหรือเย็น ก็เตรียมตามนั้น น้ำเย็นจะต้องเป็นน้ำฝนหรือน้ำบริสุทธิ์ที่ใสสะอาดบรรจุพร้อมไว้ในขวดหรือคนโท ถ้วยแก้วที่ใช้รินน้ำให้แขกจะต้องสะอาดจริง ๆ มิฉะนั้นจะเป็นที่รังเกียจ ถ้วยที่ใช้แล้วก่อนจะใส่น้ำมาเลี้ยงแขกจะต้องฟอกสะบู่และเช็ดสะอาดอีกครั้งเสมอ แขกที่มาถึงกำลังร้อน ถ้าได้รับความสะดวกในเรื่องเครื่องดื่มที่เย็นหรือร้อนทันความกระหายย่อมจะเกิดการเลื่อมใสคั่นต้น แต่ในเรื่องเหล่านี้เจ้าบ้านเป็นแต่เพียงผู้อำนวยการ การอำนวยความสำเร็จย่อมอยู่ที่คนใช้ ดังนั้นการฝึกคนใช้จึงเป็นสิ่งที่สำคัญมากอยู่

ค. การฝึกคนใช้ เจ้าบ้านจะต้องบอกและฝึกคนใช้ให้ทราบความมุ่งหมายในยามเมื่อมีแขกมาหา หรือจะต้องรับรองแขกเสมอถ้าจะไม่รับรองแขกเวลาไหน ก็ควรบอกให้คนใช้ทราบล่วงหน้าไว้เช่นบอกในเวลารับประทานอาหารกลางวันว่า "บ่ายวันนี้ฉันไม่รับแขก" ดังนี้เป็นต้น

ระเบียบอันควรจะหัดคนใช้อย่างไร มีประมาณดังนี้-

(๑) เมื่อแขกมาถึง คนใช้จะต้องออกไปรับด้วยอาการนอบน้อมตามฐานะของแขก และเรียนการปฏิบัติต่อแขกอย่างสุภาพว่า "คุณ (คุณนาย) จะให้ผม (ดิฉัน) เรียนคุณผู้หญิงว่าผู้ใดมาหาท่านขอรับ (เจ้าค๊ะ)" ถ้าเป็นผู้ที่คนใช้รู้จักแล้ว ก็ไม่ต้องถาม แล้วก็นำแขกเข้าไปรออยู่ในที่อันควร ถ้านายไม่รับแขกก็บอกเสียเลย และจดนามของแขกไว้ ถ้าแขกส่งนามบัตรให้ก็ไม่ต้องจด

(๒) เมื่อทราบแน่ว่านายของตนจะรับแขก คนใช้จะต้องรีบรายงานให้เจ้าบ้านทราบแล้วก็นำแขกเข้าไปรอในห้องรับแขกทีเดียว

(๓) นำเครื่องรับแขกที่เตรียมไว้เข้าไปตั้งให้แขกด้วยกิริยาที่สุภาพเรียบร้อย

(๔) คนใช้ไม่มีหน้าที่จะคุยกับแขกคนใดเลย มีหน้าที่พูดเพียงเท่าที่นายสั่งไว้ให้พูด การพูดมากกว่าที่สั่งเป็นการทำนอกเหนือ ซึ่งใช้ไม่ได้

(๕) ถ้าเครื่องเลี้ยงแขกพร่องไป คนใช้จะต้องคิดเพิ่มเติมเอง ไม่ต้องรอให้เรียก

(๖) เมื่อนายพบแขกแล้ว คนใช้จะต้องอยู่ในที่ใกล้ แต่ต้องไกลพอที่จะไม่ได้ยินการสนทนาของนายและแขก และใกล้พอที่จะได้ยิน เมื่อนายเรียก

(๗) เมื่อแขกจะกลับ ต้องเรียกรถหรือเรือเข้าเทียบคอยในที่อันควร ถ้ายังมีเวลาอยู่อีกต้องมาคอยหยิบหมวกไม้เท้า หรือร่มของแขกคอยยื่นให้แขก

(๘) เมื่อแขกจะลงเรือ คนใช้ต้องคอยจับเรือให้

(๙) ถ้าคนใช้พบสิ่งของของแขกตก หรือลืมทิ้งไว้ก็ดีต้องนำของนั้นมอบนายทันที

(๑๐) ข้อความทั้งปวงที่นายกับแขกพูดกัน ถ้าตนบังเอิญได้ยินเข้า จะต้องถือเป็นความลับทั้งสิ้น บอกหรือเล่าให้ใครฟังต่อไปไม่ได้เป็นอันขาด

(๑๑) ถ้าแขกอยู่รับประทานอาหารด้วย คนใช้ต้องเตรียมตั้งที่รับประทานอาหารเท่าจำนวนคนที่เจ้าบ้านสั่ง

(๑๒) แม้แขกจะอยู่ดึกเพียงใด คนใช้ต้องไม่หลบหนีไปนอนก่อน ถ้ามีคนใช้หลายคนก็ต้องผลัดกันอยู่รับใช้นายโดยตรง ๑ คนเสมอ

(๑๓) เมื่อแขกกลับแล้ว คนใช้จะต้องเก็บเครื่องใช้ทั้งปวงที่นำมารับแขก และทำความสะอาดของเหล่านั้น แล้วเก็บเข้าที่เตรียมไว้ให้สะดวกแก่การใช้ในคราวหน้า

(ดูบทที่ ๘ ข. ๑ วิธีแจกอาหาร และคนใช้ในการเลี้ยงกับบทที่ ๑๔ ฆ. ฉะเพาะการฝึกคนใช้และจรรยาคนใช้ประกอบด้วย)

บทที่ ๘
การเลี้ยงอาหาร

การเลี้ยงอาหารที่คนไทยใช้อยู่ณบัดนี้มีหลายอย่าง ที่เป็นแบบของไทยใช้กันต่อ ๆ มา แต่โบราณกาลก็มี และที่จำเอามาจากชาวต่างประเทศก็มี เพื่อเป็นคนกว้างขวางรู้จักหน้าที่การเลี้ยงมากอย่าง เป็นการสมควรที่จะยกเอาลักษณะการเลี้ยงทั้งปวงมาแสดงให้เห็นละเอียดพอสมควร ดังต่อไปนี้-

ก. การเลี้ยงอาหารอย่างไทย แยกออกได้เป็นหลายอย่าง คือ

๑. การเลี้ยงอย่างผู้รับประทานนั่งกับพื้นมีสำรับเรียงตัว การเลี้ยงเช่นนี้เป็นวิธีเลี้ยงอย่างโบราณที่ทำต่อ ๆ มา แม้เวลานี้จะได้เลิกไปเสียมากแล้ว แต่ก็ยังมีผู้นิยมใช้ในบางโอกาส เช่นในการเลี้ยงพระเป็นต้น ว่าที่จริงการเลี้ยงชะนิดนี้เป็นการเลี้ยงที่มีอนามัยดีมาก เพราะไม่ใช้ภาชนะปะปนกัน ต่างคนต่างมีเครื่องบริโภค และเครื่องประกอบการบริโภคเป็นสัดเป็นส่วนของตน

วิธีจัดการเลี้ยงเช่นนี้ ในชั้นแรกเขาจัดวางสำรับคาว ชามข้าว ขันน้ำมีจอกลอย หรือคนโทน้ำมีถ้วยแก้วประจำ กะโถน และผ้าเช็ดมือไว้พร้อม วางเป็นชุดเรียงกัน หรือตั้งเป็นวงตามแต่สถานที่จะอำนวยให้ทำอย่างไร เมื่อได้เวลา เจ้าของบ้านก็เชิญแขกเข้าประจำที่ ซึ่งโดยมากมักจะนั่งกันตามลำดับผู้ใหญ่ผู้น้อยจากขวามาซ้าย การนำอาหารเข้าสู่ปากนั้นควรใช้ช้อนซ่อมเพราะเป็นการส่งเสริมให้อนามัยดีขึ้นอีก

คนใช้นั่งเป็นระยะคอยปรนนิบัติ ถ้าอะไรพร่องไปมาก คนใช้ก็เอาสิ่งนั้นมาเติมให้ เมื่อแขกอิ่ม คนใช้ก็เลื่อนสำรับคาวและชามข้าวออก เทียบสำรับหวานซึ่งเตรียมพร้อมอยู่ในที่ใกล้แล้วเข้าไปให้แทน เมื่อแขกรับประทานเสร็จก็เลื่อนออก หรือจะตั้งทิ้งไว้เก็บภายหลังก็ได้ ส่วนบุหรี่นั้นโดยธรรมดาย่อมจัดวางไว้ที่อื่น เว้นแต่ถ้าเป็นการเลี้ยงพระจะต้องจัดใส่พานตั้งไว้รวมชุดกับกระโถน ขันน้ำฯ แต่แรกทีเดียว

วิธีเลี้ยงเช่นนี้ต้องการถ้วยชามและเครื่องใช้มาก ดังนั้นตามบ้านเก่า ๆ เราจึงมักจะเห็นถ้วยชามและถาดโต๊ะบรรจุตู้ไว้มากมาย ถ้าบ้านไหนมีไม่พอก็ต้องวิ่งยืมและขนกันเป็นการใหญ่ วิธีเลี้ยงดังว่านี้เรายังพบปะทางบ้านนอกอยู่อีกบ้าง ในพระนครคงมีแต่การเลี้ยงพระเท่านั้น แต่ก็กำลังจะแปรไปทางวิธีอื่นที่สะดวกกว่า

อนึ่งในเวลานี้มีบางคนชอบเลียนเอาแบบการเลี้ยงอย่างที่กล่าวแล้วมาดัดแปลง คือซื้อจานกระเบื้องที่มีตกเข้ามาขายจากต่างประเทศ จานกระเบื้องนี้มีช่องสำหรับใส่อาหารได้หลายอย่างเหมาะสำหรับเลี้ยงเรียงตัวมาก ทั้งเป็นการดูน่ารับประทานด้วยถ้วยน้ำและกระดาษสำหรับเช็ดมือหรือผ้าเช็ดมือ รวมใส่ในที่เดียวกันหมด แต่เดิมมาเคยใช้จานชะนิดนี้เพียงในการเลี้ยงน้ำชา

และของว่าง แต่เวลานี้นิยมใช้สำหรับการเลี้ยงอาหารกันหนาตา ถึงใช้ตั้งเลี้ยงบนโต๊ะก็มี แต่โดยมากมักใช้เลี้ยงในโอกาสพิเศษ ซึ่งผู้รับประทานจะไปนั่งเข้าวงรวมรับประทานอาหารไม่สะดวก หรือกำลังเร่งร้อนจะทำอะไรจนวางมือไม่ได้ ตัวอย่างเช่นเวลาทำดอกไม้ หรือทำธุระอย่างอื่นที่จะลุกไปจากที่มิได้เป็นต้น

๒. การเลี้ยงอย่างวิธีนั่งกับพื้นรวมกันเป็นวง เวลานี้ยังนิยมใช้วิธีนี้กันอยู่ตามบ้านโดยมาก เพราะเป็นการสะดวก จะรับประทานรวมกันมากคนเท่าใดก็ได้ ทั้งไม่สู้จะต้องใช้ถ้วยชามมากมาย และเขาจัดกันดังนี้-

ปูเสื่อหรือพรมผืนใหญ่พอให้จุจำนวนคนนั่งรับประทาน แล้วปูผ้าขาวที่สะอาดทับลงบนนั้น ฉะเพาะที่ส่วนกลาง สำหรับตั้งและวางจานชามใส่อาหาร ตามริม ๆ ของผ้าโดยรอบแห่งที่วางอาหาร วางชุดเครื่องใช้ในการรับประทานสำหรับทุกคนตามจำนวนที่รับประทาน เครื่องใช้ในการรับประทานชุด ๑ มีดังนี้ จานข้าวซึ่งโดยมากใช้จานก้นลึก หรือจานซุบ ของชาวอัสดงคตนั้นเองวางเป็นหลัก ข้างขวาของจานนี้มีช้อนคาว ช้อนหวานและถ้วยแก้วน้ำ ข้างซ้ายของจานมีซ่อมคาวและซ่อมหวาน จานแบ่งอยู่ข้างหนึ่งกึ่งซ้าย ผ้าเช็ดมือวางบนจานข้าวหรือจานแบ่ง ถ้วยแกงเผ็ดและแกงจืดอยู่หน้าจานข้าว ทุกถ้วยแกงมีช้อนกระเบื้องหรือช้อนถ้วยประจำ ทั้งนี้หมายความว่าอย่างละ ๑ ทั้งหมด กะโถนวางสำหรับใช้ ๒ คน ต่อ ๑ ใบ

เมื่อจวนจะถึงเวลารับประทาน แม่บ้านสั่งคนใช้ให้เทียบอาหารเข้าประจำที่ คนใช้ไป**รับของที่จัดเสร็จจากในครัวมาวางบนผ้าปูที่เตรียมไว้ล่วงหน้าดังกล่าวแล้วให้เรียบร้อย** คือความหมายความว่าอะไรที่จะต้องใช้รับประทานรวมกันจะต้องวางรวมอยู่ในที่ใกล้กัน น้ำพริกหรือเครื่องจิ้มเอาไว้กลาง แกงจืดและแกงเผ็ดเอาไว้ตรงกันข้าม หรือวางเคียงกันตามใจสมัคร อาหารนอกนั้นวางรอบ ๆ เครื่องจิ้มพอดูงาม ซึ่งโดยธรรมดานอกจากที่กล่าวแล้วมักจะมีอาหารผัดอาหารยำ และปลาเค็มอีกอย่างละจาน เครื่องใช้ในการรับประทานและภาชนะทั้งปวงต้องสะอาดจริง ๆ มิฉะนั้นจะทำให้อาหารถอยรส การจัดผักนั้นตามบ้านต่าง ๆ มักเห็นเป็นการจำเป็นอย่างหนึ่ง ที่จะต้องจัดให้งาม และแกะสลักกันอย่างวิจิตร ผู้รับประทานที่เป็นชายมองไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องเปลืองแรงเช่นนั้น แต่พวกผู้หญิงเห็นกันว่าจำเป็นมาก เพราะเป็นการอวดฝีมือ และเป็นการแสดงด้วยว่า แม่บ้านเป็นช่างประดิษฐ์และมีความตั้งใจในการเลี้ยงเพียงไรด้วย

เมื่ออาหารพร้อมแม่บ้านควรจะปลีกตัวมาตรวจการจัดวางอาหารด้วยตนเอง ถ้าอะไรจัดวางไม่ถูกใจก็เปลี่ยนเสียใหม่ เมื่อได้เวลารับประทานอาหาร คนใช้ต้องเข้าไปรายงานแม่บ้านต่อหน้าแขกว่า "อาหารพร้อมแล้ว" แม่บ้านจึงเชิญแขกเข้าประจำที่รับประทานอาหาร ในการที่จะให้แขกคนใดนั่งที่ไหนนั้น ในการเลี้ยงเช่นนี้มักไม่มีเกณฑ์ ใครชอบนั่งใกล้ใครก็นั่งได้ แต่ถ้าจะให้ดีควรมีพวกเจ้าของบ้านคั่น และให้ชายหญิงนั่งสลับกัน ทั้งนี้เพื่อสะดวกในการช่วยเหลือเวลารับประทานอาหารและการสนทนา แต่เพื่อให้คละกันแท้ ๆ จะใช้วิธีวางฉลากที่นั่งก็ได้ เช่นใช้ไพ่ป๊อกส์ ๒ สำรับเลือกเอาแต้มเหมือนกันเท่าจำนวนคนรับประทานแยกสำรับไม่ปนกัน เอาสำรับ ๑ วางประจำที่นั่งที่ละ ๑ ใบ ถ้าจะต้องการให้หญิงชายนั่งสลับกัน จะต้องวางตาม

ลำดับเลขจนรอบวงที่นั่งรับประทาน ส่วนอีกสำรับ ๑ นั้นแยกเป็นเลขคู่และเลขคี่จะกำหนดให้เลขใดเป็นชายหรือหญิงก็ได้ ก่อนเวลาที่แม่บ้านจะเชิญแขกเข้ารับประทานอาหาร คนใช้จะต้องแจกไพ่ป๊อกส์แก่แขกผู้ชายและแขกผู้หญิงตามที่กำหนดไว้ ถ้าไม่ประสงค์จะให้ชายหญิงนั่งสลับกันจะสับไพ่รวมกันทั้งหมดแล้วแจกก็ได้ เมื่อใครได้ไพ่ตัวไหนก็ไปยังตัวไพ่ที่ตรงกันณโต๊ะรับประทานอาหาร แล้วก็นั่งที่นั่น หรือเพื่อเป็นการสนุก จะกำหนดว่าผู้ถือเลขคู่ (หรือจะใช้เลขคี่ก็ได้) จะต้องเป็นผู้ปรนนิบัติ ส่วนผู้ถืออีกเลขหนึ่งปล่อยให้ผู้อื่นปรนนิบัติและนึกจะใช้ให้ทำอะไรเกี่ยวกับการรับประทานก็ได้ทั้งนั้น

เมื่อแขกเข้านั่งที่พร้อมแล้ว คนใช้เริ่มการตักข้าวและรินน้ำ ซึ่งทั้งนี้ไม่ควรทำไว้ล่วงหน้าก่อนเพราะอาจเป็นที่สงสัยว่าไม่สะอาดพอ แม่บ้านบอกเชิญแขกให้รับประทานอาหารตามชอบใจ แล้วแขกต่างคนต่างก็เริ่มหยิบหรือแบ่งอาหารในจานตรงหน้าใส่จานแบ่งของตน แล้วก็ส่งอาหารจานนั้นต่อ ๆ กันไปทางขวาหรือซ้าย จนทั่วทุกอย่าง ใครไม่ชอบรับประทานสิ่งไหน จะไม่เอาไว้และส่งผ่านเลยไปได้ แต่การไม่รับประทานสิ่งไหนและไม่ส่งต่อ เป็นการไม่เห็นแก่ผู้อื่นซึ่งเป็นการไม่สมควร สำหรับการแบ่งแกงนั้น ถ้าส่งต่ออย่างของอื่นมักไม่ใคร่จะเหมาะ เพราะอาจหกจึงมักมอบให้มีผู้ตักแจกเป็นพิเศษ โดยขอให้ทุกคนส่งถ้วยแบ่งแกงไปรวมตรงหน้าผู้ที่ได้รับมอบเพื่อเป็นระเบียบที่ดียิ่งกว่าที่กล่าวแล้ว จะไม่วางถ้วยแบ่งแกงประจำที่ แต่เอาไปวางรวมไว้ที่ที่นั่งของแม่บ้านหรือบุตรีแม่บ้านล่วงหน้าเลยก็ได้ แต่จะต้องวางชามแกงที่ตรงนั้นด้วย แล้วก็เป็นหน้าที่ของผู้นั้นที่จะแบ่งและส่งแจกไปจนทั่วคนที่รับประทาน หรือถ้าจะให้สะดวกยิ่งกว่าที่กล่าวนั้นขึ้นไปอีก จะตักแกงใส่ถ้วยแบ่งมาจากในครัว และวางหรือยื่นส่งเมื่อแขกเข้านั่งที่แล้วก็ได้ วิธีนี้เป็นประโยชน์ที่แขกจะได้รับประทานแกงร้อน ๆ แต่อาจไม่มีชามแกงใหญ่มาวางที่กลางวงซึ่งแม่บ้านไม่ชอบ เพราะจะดูเป็นอาหารมีน้อยอย่างไปและวางไม่เต็มวง แต่ถ้าแกงที่เลี้ยงมีไม่จำกัดจะเอาอีกส่วน ๑ ใส่ชามไปวางให้ดูงาม แล้วใช้สำหรับเพิ่มเติมภายหลังก็ได้

ผู้ใดอิ่ม คือรวมซ่อมช้อน คนใช้ก็เก็บจานข้าว ถ้าอิ่มหมดคนใช้ต้องขอโทษแขกแล้วแซกตัวเข้าไปเก็บจานชามที่ใส่อาหารอยู่กลางวงด้วยอาการที่สุภาพและมีสัมมาคารวะที่สุด แต่การกระทำดังนี้อย่างไรเสียก็ต้องเกะกะ ดังนั้นแขกที่มีอัธยาศัยดีจึงมักช่วยกันเก็บจานชามส่งต่อออกมาให้ และรับเอาของหวานและผลไม้เข้าไปตั้งกลางวงแทน แล้วคนใช้ก็นำจานหวานพร้อมด้วยชามแก้วที่มีช้อนเล็กประจำ (ถ้าของหวานมีของน้ำ เช่นลอยแก้วหรือแกงบวช ฯลฯ) เข้าไปวางให้แขกทุกคน และแขกก็เริ่มปฏิบัติตนเองดังกล่าวสำหรับคาว

เพื่อให้การเลี้ยงมีอนามัยยิ่งขึ้น ควรจะมีช้อนสำหรับตักอาหารประจำทุก ๆ จานที่ใส่อาหาร เรียกว่า "ช้อนกลาง" มิฉะนั้นแขกจะต้องใช้ช้อนรับประทานข้าวตัก และเมื่อตักหลายอย่างเข้า ก็จะทำให้เปรอะและจะทำให้รสอาหารเสียไป ทั้งอาจเป็นที่รังเกียจแก่ผู้อื่นด้วย ในระหว่างเวลาที่รับประทานอาหาร คนใช้มีหน้าที่คอยเติมข้าวน้ำแก่แขกที่ได้บริโภคพร่องไปมากแล้ว เว้นแต่ผู้นั้นจะยกมือห้าม อันแสดงว่าไม่ต้องการให้เติม

เมื่ออิ่มกันหมดแล้ว แม่บ้านควรเป็นผู้ชวนให้แขกลุกจากที่รับประทานอาหาร และพาไปยังที่ที่เห็นว่าจะนั่งกันได้ตามสบายในระหว่างเวลารับประทานอาหารหรือแม้เมื่ออิ่มแล้วก็ดี ไม่ควรมีผู้ใดลุกจากวงการรับประทานอาหารไปก่อน เพราะเป็นกิริยาที่ไม่สุภาพ แต่ถ้ามีความจำเป็นก็ต้องขอโทษต่อแม่บ้านหรือแขกที่เป็นผู้ใหญ่ในที่นั้นก่อน การสูบบุหรี่ในวงรับประทานอาหาร มักนิยมถือกันว่าไม่เป็นการสมควร ถ้าจะสูบควรสูบต่อเมื่อลุกจากที่รับประทานอาหารแล้ว

๓. **การเลี้ยงอย่างวิธีนั่งโต๊ะ** ในสมัยนี้ตามบ้านต่าง ๆ มักนิยมการนั่งโต๊ะรับประทานอาหาร อันเป็นแบบที่ได้มาจากชาวอัสดงคต ในการเลี้ยงเช่นนี้วิธีจัดดำเนินอย่างที่กล่าวแล้วใน ๒ แต่จัดบนโต๊ะ อาหารจะจัดวางไว้ก่อน หรือจะให้คนใช้ส่งแจกเป็นอย่าง ๆ พร้อมกันหลายสายก็ได้ แต่จะต้องมีคนใช้หลายคนจึงจะทันการ ในเวลานั่งโต๊ะเช่นนี้ ถ้าอาหารมิได้ตั้งกลางโต๊ะ เขามักใช้เอาพานลูกไม้หรือขวดปักดอกไม้งาม ๆ ตั้งที่กลางโต๊ะ ๑ หรือ ๒ หรือ ๓ ที่ดูพองามคนใช้ที่คอยปรนนิบัติในที่นี้ต้องยืน ส่วนการนั่งโต๊ะนั้นแม่บ้านมักเอาแขกสำคัญมานั่งด้วยและให้นั่งซ้ายมือตน ส่วนพ่อบ้านนั่งกับสตรีที่เป็นแขกสำคัญและให้สตรีนั้นนั่งขวามือตน ถ้ามีแขกมากและต้องการจะกำหนดให้ใครนั่งที่ไหนจะเขียนบัตรวางประจำที่นั่งใส่ไว้ในจานข้าวก็ได้ แต่จะต้องทำแผนผังวางไว้ในห้องรับแขก และวางให้ถูกทิศตามที่โต๊ะอาหารตั้งเพื่อมิให้แขกต้องเดินหาที่นั่งของตนเป็นอลหม่าน แต่ในการจัดที่นั่งเช่นนี้ต้องระวังมาก เพราะอาจมีผู้ถือว่าวางที่ให้ตนนั่งต่ำไป ดังนั้นจึงขอแสดงหลักการวางที่นั่งพอเป็นสังเขปไว้ในที่นี้ด้วยทีเดียว คือนอกจากที่กล่าวแล้วสำหรับแขกสำคัญที่นั่งกับพ่อบ้านและแม่บ้าน คนที่อาวุโสต่อไปจะต้องนั่งขวาแม่บ้าน คนต่อจานนั้นนั่งซ้ายพ่อบ้าน ทำเช่นนี้ต่อ ๆ ไปทั้ง ๒ ฟากโต๊ะจนครบจำนวนแขกตามลำดับในหมู่ทั้งชายและหญิง ที่หัวโต๊ะทั้ง ๒ เป็นที่นั่งของผู้ที่อาวุโสอ่อนที่สุด แต่ต้องไม่ใช่ผู้หญิง

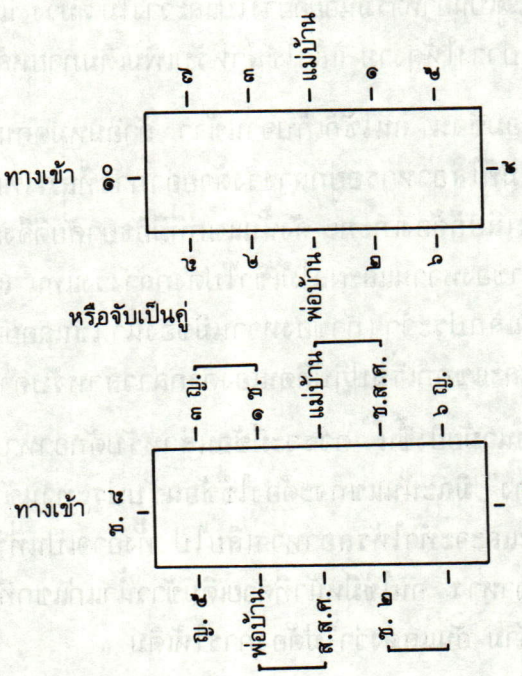

ถ้าจำนวนแขกไม่มากมาย แม่บ้านควรเป็นผู้ชี้เชิญให้แขกนั่งตามที่ที่ตนกะใจว่าเหมาะ แต่การกระทำทั้งปวงดังกล่าวแล้ว มักเป็นการเลี้ยงอย่างเป็นการเป็นงาน ถ้าเป็นการเลี้ยงในระหว่างกันเองจะบอกให้แขกนั่งตามชอบใจ หรือจะใช้วิธีวางไพ่ก็ได้ แต่แขกสำคัญหรือผู้ใหญ่ที่มาในงานเลี้ยง ควรให้นั่งกับเจ้าของบ้านดังกล่าวแล้วเสมอ

๔. **การเลี้ยงเวลาไปเที่ยว** โดยธรรมดาในระหว่างเพื่อนฝูงที่สนิทมักจะมีการนัดไปเที่ยวร่วมกันเนือง ๆ เช่นไปเช้าเย็นกลับเป็นต้น การเที่ยวเช่นนี้อาจไปทางเรือเพื่อชมภาพสองฟากแม่น้ำ ลำคลอง หรือไปรถไฟมีที่หมายจำกัด หรือไปเที่ยวรถยนต์เพื่อหาความสำราญเป็นการพักผ่อน ฯลฯ การไปเที่ยวเช่นนี้ ย่อมมีผู้ใดผู้หนึ่งเป็นผู้นัดและรับรองในการเลี้ยงด้วยก็ได้ หรือจะนัดหมายให้ต่างคนต่างหาของไปรับประทานรวมกันคนละสิ่งสองสิ่งก็ได้

ถ้าเป็นการไปเที่ยวชะนิดที่**มีผู้รับเลี้ยง** ผู้นัดจะต้องถือตนเป็นเจ้าของบ้าน คือจะต้องตระเตรียมให้พร้อมและพอกับจำนวนคนที่ไปด้วยกันทั้งหมด โดยมากอาหารที่ใช้เลี้ยงในโอกาสเช่นนี้ถ้าจะให้สะดวกในประการทั้งปวงควรใช้ข้าวห่อ ซึ่งมีข้าวและอาหารแห้งห่อรวมกัน น้ำสะอาดก็จำต้องมีเตรียมเอาไปด้วย **เครื่องใช้ในการเลี้ยงเช่น มีด ช่อม ช้อน กระดาษเช็ดมือ ฯลฯ** ควรบรรจุในหีบอาหารเดินทาง มอบให้คนใช้ควบคุมไปพร้อมกัน หรือจะให้ล่วงหน้าไปคอยณจุดที่มุ่งหมายจะไปก็ได้ เมื่อถึงเวลารับประทานก็แจกข้าวห่อ ผู้รับประทานจะนั่งรวมกันหมู่ละกี่คน หรือแยกย้ายกันไปเลือกที่รับประทานตามที่เห็นเหมาะก็ได้ เครื่องใช้ในการรับประทานเช่น ช่อม ช้อน และถ้วยแก้วน้ำ คนใช้เป็นผู้นำไปแจก และคอยรับใช้แขกทุกคน ถ้าอาหารในห่อนั้นไม่ใช่ของแห้ง มักจะเป็นเหตุให้หกและซึม เป็นการดูไม่น่ารับประทาน ถ้าแขกมีจำนวนไม่มากจะไม่ใช้ข้าวห่อและนำอาหารไปด้วยปิ่นโตก็ได้ ในการรับประทานจะนั่งรวมกัน หรือใครจะแบ่งเอาอะไรไปรับประทานแล้วแยกไปนั่งรับประทานตามที่ที่เห็นว่าเหมาะก็ได้ ทั้งนี้เพื่อเป็นการเปลี่ยนแปลงและบันเทิงใจในวันหยุดโดยมาก **ดังนั้นจึงไม่มีความจำเป็นจะต้องเป็นพิธีรีตองอะไรนัก**

ถ้าเป็นการไปเที่ยวที่ทุกคนหรือ**หลายคนมีส่วนในการหาอาหาร**ควรจะนัดล่วงหน้าว่าใครจะหาอะไรไปเลี้ยงบ้าง ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้ซ้ำกัน แล้วต่างคนก็ต่างจัดของของตนไปและรับประทานรวมกัน ในการเลี้ยงเช่นนี้ผู้เป็นเจ้าของอาหารควรแนะนำให้ผู้ที่ตนไปด้วยรับประทานของที่ตนเตรียมไปให้มาก และถือกันว่า ถ้าอาหารของใครเตรียมไปมาก แต่หมด คือมีผู้ชอบบริโภคมาก ย่อมเป็นหน้าเป็นตาแก่ผู้เป็นเจ้าของ ส่วนตัวเองพยายามไม่รับประทานอาหารที่ตนเตรียมไป หรือรับประทานเพียงเป็นการล่อให้แขกรับประทานด้วย แต่จะต้องรับประทานอาหารของผู้อื่น และพยายามรับประทานให้ทั่วสิ่ง การเลี้ยงเช่นนี้ล้นเกล้าล้นกระหม่อมในรัชชกาลที่ ๕ โปรดเกล้าฯ ขนานนามว่า "เลี้ยงต้น"

การนัดไปเที่ยวแต่ไม่เอาของรับประทานไปด้วย โดยคิดซื้อหาเอาข้างหน้านั้นไม่น่าจะเป็นที่ไว้ใจ เพราะตามร้านขายของโดยมาก และยิ่งตามบ้านนอกหรือที่ไกล ๆ ออกไปด้วยแล้ว การอนามัยยังไม่พอ ทั้งน้ำที่จะดื่มก็หาสะอาดได้ยาก อาจเป็นหนทางนำมาซึ่งโรคภัยได้ง่าย

ดังนั้นถ้าเป็นการจำเป็นจะต้องทำแท้ ๆ แล้ว ก็ควรซื้อและใช้ของที่ร้อน ถ้วยชามและเครื่องใช้ในการรับประทานควรจะลวกน้ำร้อนหรือต้มเสียก่อน น้ำที่จะดื่มควรใช้น้ำโซดาที่หาซื้อได้โดยทั่ว ๆ ไป หรือจะใช้น้ำชาร้อน ๆ ก็ได้ สุภาพชนสมควรจะทรงไว้ซึ่งความไม่ประมาท การเจ็บป่วยเพราะการบริโภคอาหารไม่พิจารณาให้ถี่ถ้วนรอบคอบนั้นเป็นสิ่งซึ่งพึงมีความละอายอย่างยิ่ง

๕. การเลี้ยงด้วยวิธีออกร้าน อนึ่งในบางโอกาส เช่นในการฉลองวันเกิดของท่านผู้มีบุญหนักศักดิ์ใหญ่ หรือการฉลองใด ๆ เช่นการขึ้นบ้านใหม่ และการรื่นเริงตามสโมสรฯ ผู้ที่เป็นญาติมิตร หรือผู้ที่มีบุญคุณต่อกัน หรือสมาชิกของสโมสร มักช่วยกันจัดหาสิ่งของมาคนละอย่าง ๒ อย่าง แล้วตั้งเป็นร้าน เชิญให้แขกที่ไปในงานนั้นเลือกรับประทานตามชอบใจ การเลี้ยงด้วยวิธีออกร้านเช่นนี้ แต่ก่อนนิยมใช้กันมาก เดี๋ยวนี้ดูใช้กันน้อยลงแต่เป็นวิธีที่ดีมาก เพราะเป็นเครื่องพิสูจน์ความสามัคคีและความกว้างขวางเป็นอย่างดี

๖. การเลี้ยงอาหารแบบจีน ย่อมใช้อยู่โดยทั่วไป และเป็นวิธีเลี้ยงที่นิยมกันมาก เมื่อจะมีการเลี้ยงเช่นนี้ เจ้าของบ้านที่ทำกับข้าวจีนไม่สู้จะสันทัด หรือต้องการจะตัดภาระในการประกอบอาหารเสียทีเดียว มักว่าให้โรงร้านขายอาหารจีนทำส่ง ซึ่งเจ้าของร้านจะต้องจัดตลอดจนภาชนะที่ใช้ในการเลี้ยงและคนใช้สำหรับการเลี้ยงนั้นด้วย อาหารที่เลี้ยงก็ทำส่งร้อน ๆ และส่งทอยกันเข้าเป็นอย่าง ๆ การส่งอาหารเข้าร้อน ๆ เช่นนี้ ย่อมเป็นการชอบด้วยอนามัย เพราะแมลงจะรบกวนไม่ได้ และของทั้งปวงเป็นของสุก ซึ่งแพทย์เห็นว่าเป็นการปราศจากเชื้อโรค ส่วนวิธีเลี้ยงอย่างละเอียดนั้น ทุกคนย่อมเคยไปรับประทานอาหารที่โรงร้านขายอาหารจีนแล้ว จึงของดไม่นำมาแสดงในที่นี้

๗. การเลี้ยงข้าวแช่ เป็นของโบราณที่เอาอย่างทำกันต่อ ๆ มา และมักจะเลี้ยงในฤดูร้อนระหว่างเดือน ๔ กับเดือน ๕ ของไทย คือระหว่างตั้งแต่มีนาคมจนสิ้นเดือนเมษายน หรือล้ำเข้าไปในพฤษภาคม ถ้าอากาศยังร้อนจัดมากอยู่ คือเลี้ยงพระก็ได้ เลี้ยงแขกก็ได้ ทำรับประทานเลี้ยงกันเองภายในครอบครัวก็ได้

เครื่องอาหารที่ใช้ในการเลี้ยงข้าวแช่ เป็นอาหารพิเศษที่ทำขึ้นสำหรับการเลี้ยงข้าวแช่โดยฉะเพาะ ไม่เหมือนอาหารที่คนสามัญรับประทานกันอยู่โดยทั่ว ๆ ไป เช่นข้าวที่ใช้ก็ใช้ข้าวใหม่นาสวนอย่างขาวเป็นตัว คัดเอาแต่ต้นข้าว ถ้าเป็นข้าวเก่าต้องซาวให้หมดละอองหลาย ๆ น้ำ เมื่อข้าวสุกแล้ว เอาขึ้นขัดให้หมดเยื่อจนเมล็ดข้าวชักสั้น คือในชั้นต้นขัดด้วยน้ำเย็นแล้วในที่สุดด้วยน้ำดอกไม้สด เมื่อเสร็จแล้วเอาผ้าขาวห่อข้าวนั้นวางผึ่งให้เสด็ดน้ำ เวลาจะรับประทานถ่ายลงในโถแก้วเจียรไนอย่างงาม ให้มองดูน่ารับประทาน และรับประทานกับน้ำดอกไม้สด น้ำดอกไม้สดที่รับประทานกับข้าวแช่นั้น ก่อนลอยดอกไม้เขามักอบควันเทียนสัก ๑ ครั้ง เมื่อควันระเหยแล้วจึงเทน้ำลงไป และลอยดอกมะลิกะดังงาไทย บางแห่งก็ชอบกลิ่นชำมะนาด หรือดอกกุหลาบ ถ้าไม่ชอบกลิ่นควันเทียนจะงดเสียก็ได้

ในสมัยนี้มีน้ำแข็ง เวลารับประทานก็ใส่น้ำแข็งลงไปในน้ำที่รับประทานกับข้าวแช่ หรือจะใส่ก่อนสักเล็กน้อยก็ได้ ถ้ายังเย็นไม่พอก็ใส่น้ำแข็งลงไปในถ้วยหรือชามที่รับประทานข้าวแช่อีก

เครื่องข้าวแช่มีหลายอย่าง เช่น กะปิปรุงปั้นเป็นก้อนเล็กพอคำชุบไข่ทอด พริกยัดไส้ทอด หอมยัดไส้ทอด เนื้อเค็มผัดปลาทำเป็นก้อนเรียกว่า "ปลาโอ" ฯลฯ

การรับประทานข้าวแช่ จะรับประทานกับอย่างไหนก็ตาม เขารับประทานผักด้วยเสมอ ผักที่นิยมใช้รับประทานกับข้าวแช่มีดังนี้ ต้นหอม ผักชี ผลแตงกวาจักเป็นชิ้น กะชายจักเป็นกลีบ

อย่างไรก็ตามถึงแม้การเลี้ยงข้าวแช่คนไทยยังมีการนิยมกันมากก็ดี แต่แพทย์แผนปัจจุบันเห็นว่า เป็นการเลี้ยงที่ไม่สู้จะชอบด้วยหลักอนามัย เพราะข้าวก็ขัดเอาเยื่อหรือเมือกที่เป็นอาหารอย่างดีออกหมด การรับประทานก็รับประทานกับน้ำเย็นในเวลาร้อนจัด ซึ่งอาจเป็นเหตุให้ท้องเสียได้ง่าย นอกจากนั้นการรับประทานกับผักดิบก็ไม่เป็นที่ชอบใจของแพทย์เหมือนกัน

ข. การเลี้ยงอย่างแบบชาวอัสดงคต ที่เรานำมาใช้นั้นมีหลายอย่างและมีความสำคัญต่าง ๆ กัน ดังนั้นจะได้เริ่มการเขียนด้วยการเลี้ยงอาหารเวลาเย็นค่ำ ซึ่งเรียกตามศัพท์ภาษาอังกฤษว่า "ดินเน่อร์" เพราะการเลี้ยงชะนิดนี้ชาวอัสดงคตถือกันว่า เป็นการเลี้ยงที่สำคัญยิ่งนัก อย่างไรก็ตามในเล่มนี้มุ่งที่จะนำเอาวิธีปนในระหว่างแบบธรรมเนียมของชาวอัสดงคตและของไทยมาแสดงประกอบกันด้วยส่วนที่พอดี และใช้ได้เหมาะสำหรับเมืองไทยเพราะฉะนั้นจึงจำเป็นจะต้องเอาขนบธรรมเนียมบางอย่างของไทยปนเข้าไปด้วย

๑. การเลี้ยงดินเน่อร์ นั้น สำหรับบางคนที่นิยมขนบธรรมเนียมของชาวอัสดงคต หรือที่จำเป็นจะต้องปฏิบัติการนั้นตามเยี่ยงชาวอัสดงคต เพราะเหตุการณ์ในส่วนตัวหรือในตำแหน่งหน้าที่บังคับก็ดี มักต้องให้ดินเน่อร์แก่ชาวต่างประเทศเป็นการตอบแทนความอารีของเขาอันมีต่อตนในหนหลัง หรือเพื่อแสดงความนับถือและผูกมิตรไมตรีในบุคคลนั้น ๆ ให้สนิทสนมยิ่งขึ้น

ว่าตามหลักอันควร ผู้ที่จะให้ดินเน่อร์ได้ย่อมจะต้องเป็นผู้มีทรัพย์ และไม่ใช่เห็นผู้อื่นทำก็อยากทำและทำบ้างโดยปราศจากเหตุอันควร เพราะในการดินเน่อร์นั้นจะต้องมีการใช้จ่ายมากเป็นพิเศษ ทั้งต้องใช้ความคิดอันสุขุมและต้องรอบคอบมาก ทั้งนี้ก็โดยมิใช่เป็นแบบแผนและประเพณีที่เราเคยทำกันจนชินมาแล้วนั้นเอง

ในการเลี้ยงดินเน่อร์แม่บ้านจะต้องให้เวลาแขกรู้ตัวล่วงหน้าอย่างน้อย ๓ สัปดาห์และต้องกะวันที่ตนแน่ใจว่าจะอยู่บ้าน ทั้งไม่พ้องกับวันเลี้ยงของผู้อื่นที่เขากะไว้ก่อนด้วย การบอกงด

หมายเหตุ อนึ่งพึงกล่าวไว้ในที่นี้ด้วยว่า การเลี้ยงแบบไทยก็ดี แบบจีนก็ดีหรือแบบญี่ปุ่นที่มิได้กล่าวไว้ในที่นี้ด้วยก็ดี ถ้าเป็นแบบที่ตั้งคนละสำรับอย่างที่เราเลี้ยงพระก็ไม่มีปัญหาอันใด แต่ถ้าเลี้ยงรวมกันหรือเลี้ยงสำรับละหลายคน แบบเก่าไม่ใช้จานแบ่งซ้อนช่อมหรือตะเกียบถูกปากแล้ว ต้องไปสัมผัสอาหารที่วางสำหรับใช้รวมกันในเวลาหยิบรับประทาน ย่อมเป็นการผิดอนามัย ถึงแม้จะมีช้อนกลางสำหรับแกง ก็หามีทั่วสำหรับทุกอย่างไม่ ในการเลี้ยงอาหารสำหรับไทยเรามีหนทางแก้ได้ด้วยการใช้ช่อม ซึ่งเราจะต้องไม่ให้แตะต้องปากของเราเป็นอันขาด แต่ในการเลี้ยงอาหารจีน ถ้ามีตะเกียบจะไม่ให้ตะเกียบถูกปากหาได้ไม่ จีนเขาจึงแก้ไปในทางที่ให้ใช้อาหารร้อนจัด ซึ่งจะสามารถทำลายเชื้อได้ในตัว การเลี้ยงแบบใหม่ของเราใช้จานแบ่งทุกคนตักอาหารพอจุใจไว้ในจานแบ่งของตัวด้วยช่อมช้อนที่ยังมิได้ใช้ หรือที่เป็นของกลาง ซึ่งเป็นวิธีที่ถูกต้องด้วยหลักแห่งอนามัยแล้ว

บัตรเชิญเลี้ยงดินเน่อร์ที่ออกไปแล้ว จะทำได้ฉะเพาะเมื่อมีการป่วยหนัก หรือการตายขึ้นในครอบครัวของเจ้าของบ้าน หรือในเหตุที่จำเป็นยิ่งอันเกิดขึ้นโดยปัจจุบันทันที และมิได้มีการคาดหมายล่วงหน้าได้ด้วย

ในการเชิญเลี้ยงดินเน่อร์จะต้องออกนามพ่อบ้านและแม่บ้านรวมกัน ถ้ามิใช่เป็นการเลี้ยงขนาดใหญ่ และเป็นการไม่มีพิธีรีตองอะไรนัก บอกล่วงหน้าเพียง ๕ ถึง ๑๐ วันก็พอ

หลักสำหรับบัตรเชิญมีอยู่ว่า บัตรนั้นจะต้องพิมพ์หรือเขียนด้วยบัตรแข็งสีไม่ฉูดฉาด หรือจะใช้กระดาษเขียนจดหมายสีขาวหรือสีที่สุภาพแทนก็ได้ และควรพิมพ์ด้วยตัวดำ ข้อความในบัตรเชิญนั้นนอกจากนามเจ้าของบ้านดังกล่าวแล้ว จะต้องมีนามแขกที่เชิญฉะเพาะตัว วัน เวลา และตำบลที่มีการเลี้ยงดินเน่อร์ ตามตัวอย่างประมาณดังนี้-

นายกับนาง.....

มีความยินดีขอเชิญ.....

ไปรับประทานอาหารค่ำ ณบ้าน.....ถนน.....จังหวัด.....

วันที่.....เดือน.....พ.ศ. ๒๔๘๔..... เวลา.....

ในการเชิญนี้บางคนก็ชอบเขียนที่มุมล่างข้างซ้ายมือว่า "โปรดตอบ" บางคนก็ชอบเขียนว่า "มาไม่ได้โปรดตอบ" ทั้งนี้ถ้าจะว่ากันตามหลักอันควรแล้ว ในการรับบัตรเชิญจะต้องรีบตอบเสมอว่า ตนจะไปตามบัตรเชิญนั้นได้หรือไม่ แต่การที่บางคนชอบทำเช่นนั้นก็เนื่องมาจากวิธีการของเรามิได้มีอะไรกำหนดว่า จะต้องตอบบัตรเชิญหรือไม่ ถ้าไม่มีการร้องขออาจมีผู้เฉยเสีย แล้วผู้ที่เป็นเจ้าของงานก็จะเดือดร้อน และจะวางแผนผังการนั่งโต๊ะไม่ถูกยิ่งกว่านั้นมีบางคนถึงกับกำหนดให้ตอบภายในวันนั้นวันนี้ก็มี ซึ่งเป็นการแรงเกินไป ไม่สมควรจะนำมาใช้เลย ส่วนผู้ที่ชอบหมายริมว่า "มาไม่ได้โปรดตอบ" นั้นก็ลำบากเหมือนกัน เพราะถ้าเขาไม่ตอบก็แปลว่า **มาได้** และไม่มีการผูกมัดให้ต้องมีการรับคำ ซึ่งเป็นการให้ความสะดวกแก่แขกในเรื่องเล็กน้อยเกินไป ส่วนตัวเองมีหน้าที่ต้องเตรียมงานอยู่รอบข้างซิ มีแต่ความไม่แน่ใจเมื่อใครบอกเลิกมาก็ต้องเปลี่ยนแผนผังทุกที และอาจเป็นเหตุให้แขกต้องขาดจำนวนก็ได้ ดังนั้นวิธีนี้ก็เป็นการไม่สมควรเหมือนกันแม้จะมีหมายริม ควรใช้เพียง "โปรดตอบ" ทั้งนี้เพราะเรายังถือกันว่า ระเบียบการตอบรับหรือปฏิเสธตามกำหนดเวลา ยังไม่แพร่หลายทั่วถึง แต่ถ้าถือว่าสุภาพชนควรทราบหลักที่ตนควรจะปฏิบัติในการตอบบัตรเชิญของทุกคนแล้ว ก็ไม่จำเป็นจะต้องหมายริมขอให้ตอบด้วยเลย ส่วนที่มุมล่างข้างขวานั้นเขาใช้สำหรับนัดหมายการแต่งกาย เพื่อให้แขกทุกคนแต่งกายเหมือน ๆ กัน และไม่เป็นการลักลั่น

การตอบรับจะไปในการเชิญหรือปฏิเสธไม่ไปตามบัตรนั้น สุภาพชนจะต้องตอบให้เจ้าของงานทราบภายในระยะเวลา ๑ ถึง ๒ วัน ทั้งนี้เพื่อว่า เมื่อจำนวนแขกขาดไปเจ้าบ้านจะได้รีบเชิญผู้อื่นแทนให้ทันเวลา ทั้งเจ้าของงานย่อมมีหน้าที่ต้องเตรียมทำแผนผังในการนั่งโต๊ะ การไม่ตอบบัตรเชิญหรือตอบล่าช้า ย่อมเป็นกิริยาที่ไม่ดี และขาดการเห็นใจผู้อื่นที่ตั้งใจดีต่อตน ทั้งเป็นการเห็นแก่ความสะดวกส่วนตัวมากเกินไป ซึ่งเป็นการไม่สุภาพเลย

การส่งบัตรเชิญจะส่งทางไปรษณีย์หรือจะให้มีผู้นำส่งก็ได้ ในเรื่องนี้ชาวอัสดงคตมักมอบให้เป็นหน้าที่ของแม่บ้านที่จะอำนวยการส่งตามทางที่เห็นสะดวก แต่ของเราถ้าแม่บ้านขัดข้องพ่อบ้านก็ย่อมต้องทำเอง หรือวางตนเป็นผู้ช่วยในการนี้ การตอบก็คงดำเนินในคลองเดียวกัน

นอกจากนั้นการเชิญสำหรับไทยเรามักจะไม่ใคร่นึกถึงคู่สามีภริยา และเคยพบเชิญฉะเพาะคนเดียวบ่อย ๆ ทั้งนี้เพราะประเพณีเดิมของเราไม่สู้จะเคารพต่อสตรีเพศนัก อันต้นเหตุมาจากชายมีเมียมาก เห็นสตรีเป็นเครื่องมือจนเคยตัว บางคนก็ไม่แสดงให้ผู้อื่นทราบว่า ยกคนไหนเป็นใหญ่ ดังนั้นผู้ที่จะเชิญจึงเกิดความไม่แน่ใจว่า จะเชิญภริยาคนไหนจึงจะถูกใจผู้เป็นสามี แต่ในสมัยนี้ประเพณีการมีเมียมากย่อมนับวันแต่จะสิ้นศูนย์ สตรีย่อมได้รับการศึกษาเท่าเทียมบุรุษ ทางราชการบางกระทรวงก็ได้มีกำหนดการขึ้นทะเบียนภริยาหลวง ทั้งรัฐบาลก็ได้ออกกฎหมายให้สิทธิแก่ภริยาหลวงและตัดสิทธิของภริยาน้อย เมื่อเป็นดังนี้สตรีผู้รักตัวถ้าจะปลงใจมอบความบริสุทธิ์แก่ชายใด หรือจะเป็นเมียน้อยใคร ก็ย่อมควรยั้งคิด ไม่ยอมให้ความใคร่เข้ามาเป็นเจ้าเรือนในตน แล้วต่อไปก็จะเกิดการรู้จักสงวนศักดิ์สตรีในทางที่ควรขึ้นเป็นลำดับ ด้วยเหตุผลดังกล่าวแล้ว การที่ชายมีเมียมาก หรือสตรีสมัครใจเป็นเมียน้อยผู้อื่น ก็นับวันแต่จะน้อยลง

ในเวลานี้ก็เริ่มการรู้จักค่าแห่งการนั้นเข้ามากแล้ว ดังเราย่อมได้ยินและได้เห็นเนือง ๆ ว่าเมื่อสามีหรือภริยาถูกเชิญไปในการใด ๆ แต่ผู้เดียว สามีภริยาคู่นั้นมักบอกปัดไม่ยอมไปในงานโดยลำพัง บางคนที่เลือดร้อนหน่อยถึงกับตอบผู้เชิญไปว่า “เสียใจจะมาไม่ได้เพราะไม่มีใครจะอยู่เป็นเพื่อนภริยา” ก็มี ทั้งนี้เพราะอารยชนย่อมถือกันว่า คู่สามีภริยานั้นเป็นประดุจคนคนเดียวกัน ไปไหนก็ต้องไปด้วยกัน และถือว่าการเชิญคนเดียวเป็นการหมิ่นประมาทอีกคน ๑ ที่ไม่ได้เชิญ ซึ่งเสมือนหมิ่นประมาททั้ง ๒ คน ดังนั้นในการเชิญจึงควรเชิญทั้งคู่ เว้นแต่ภริยาของผู้นั้นจะมิได้เป็นภริยาที่แต่งงาน หรือมิได้ขึ้นทะเบียนที่ชอบด้วยประเพณีของบ้านเมือง ซึ่งถือกันว่าเป็นเพียงเมียลับอันจะยกย่องมิได้

เครื่องใช้สำหรับโต๊ะดินเน่อร์ มีรายการดังนี้-

(๑) จานซุบ จานหวาน จานขนมปัง ชามแกง ถ้วยกาแฟ ชามล้างมือ ช้อนคาว มีดคาว มีดและซ่อมผลไม้ ช้อนซ่อมหวาน ช้อนกาแฟ ผ้าเช็ดมือ ทั้งนี้ต้องมีจำนวนเท่ากับแขกที่เชิญมาในการเลี้ยง

(๒) จานคาว มีดคาว ซ่อมคาว อย่างน้อยควรจะมี ๒ ผลัดตามจำนวนแขก แต่ถ้ามีพอสำหรับอาหารที่เลี้ยงทุกสิ่งก็ย่อมจะสะดวกมาก ที่มิต้องห่วงการล้างทันใช้

(๓) ถ้วยเกลือ ถ้วยพริกไทย เครื่องพวง จานและชาม สำหรับแจกอาหารต้องมีตามความต้องการในการเลี้ยง ที่แม่บ้านจักต้องเป็นผู้กะจำนวน

การจัดโต๊ะดินเน่อร์ ก่อนจัดโต๊ะแม่บ้านจะต้องอำนวยการให้ทำความสะอาดแก่เครื่องใช้ทั้งปวงอย่างปราณีตที่สุด ถ้วยและชามทุกใบต้องล้างและเช็ดจนปราศจากมลทิน ซ่อมและมีดต้องเช็ดให้หมดคราบน้ำมันและสนิม ฯลฯ

การจัดโต๊ะตกเป็นหน้าที่โดยตรงของแม่บ้าน และต้องแต่งพอให้ดูงาม คือโต๊ะต้องปูผ้า ๒ ชั้น ชั้นล่างใช้ผ้าขนสัตว์หรือผ้าแบลงเก็ตห่มนอน แล้วจึงเอาผ้าลินินที่สะอาดปูทับ แต่ต้องระวังอย่าให้ผ้าชั้นล่างแลบ การทำเช่นนี้ เพื่อป้องกันมิให้มีเสียงในเวลาวางถ้วยชามลงบนโต๊ะ ทั้งเป็นการป้องกันมิให้โต๊ะที่สวยงามเป็นขีดเป็นรอย และเมื่อบังเอิญน้ำหก ผ้าชั้นล่างจะได้ซับน้ำไว้ไม่ให้ไหลเปรอะเปื้อนมากกว่าที่จำเป็น เมื่อปูโต๊ะเรียบร้อยแล้วก็เอาที่ปักดอกไม้และพานผลไม้วางตามแนวกลางของโต๊ะ และใช้แพรบาง ๆ วางขัดภาชนะเหล่านั้น หรือวางเป็นลายโต๊ะอย่างอื่นตามแต่จะเห็นงามก็ได้ ถ้าเป็นงานใหญ่และมีแขกมาก มักวางเถาไม้เลื้อยหรือผูกสวน หรือเอาช่อดอกไม้วางประกอบให้ลายโต๊ะดูงามยิ่งขึ้นจะประดับไฟฟ้าด้วยก็ได้

ในสมัยหลังนี้การนิยมแต่งโต๊ะอีกอย่าง ๑ คือ เขาใช้โต๊ะเกลี้ยงขัดมัน หรือบุกระจกแล้วไม่ใช้ผ้าปูโต๊ะ เครื่องภาชนะของใช้ทั้งหลายวางบนด้ายถักสำหรับรับรอง การใช้วิธีนี้เขาไม่แต่งอะไรกันเลย ถือเอาความสะอาดเรียบร้อยและความงดงามของเครื่องใช้ในการเลี้ยงเป็นเครื่องประดับในตัว

การวางเครื่องใช้สำหรับคนรับประทานคนหนึ่ง ๆ นั้น ดังต่อไปนี้-

วางจานคาวตรงเก้าอี้ที่แขกจะนั่ง และวางให้ขอบจานอยู่พอดีกับริมโต๊ะ วางมีดคาวและช้อนคาวข้างขวา ซ่อมคาวข้างซ้าย (ถ้ามีเครื่องใช้มากจนไม่ต้องผลัดล้าง ก็วางทั้งหมดทีเดียวและวางสิ่งที่จะใช้ก่อนไว้นอก) มีดหวาน ซ่อมหวานและช้อนหวานจะวางเข้าลำดับการใช้เลยก็ได้ หรือจะวางไขว้กันไว้ที่หน้าจานหลัก คือจานคาวก็ได้ วางถ้วยน้ำเย็นข้างขวาของจานหลักเสมอปลายมีด ถ้วยเหล้าวางข้างหน้าถ้วยน้ำเย็นพอดูงาม ถ้ามีเหล้ามากอย่างก็วางมากถ้วย จะวางเป็นแถวเรียงกันตามลำดับการใช้หรือวางเป็นหมู่ก็แล้วแต่ชอบ ข้อสำคัญมีอยู่ว่า จะต้องวางเหมือนกันทั้งโต๊ะ กับให้สะดวกในการใช้และการรินเหล้าแจก จานขนมปังวางข้างซ้ายจานหลักและอยู่นอกหมู่ซ่อมจานแบ่งกับข้าวไทยวางใกล้จานขนมปังพอดูงาม แต่โดยธรรมดาจานนี้มักจะนำมาวางเมื่อหมดอาหารฝรั่งแล้ว และวางแทนจานขนมปัง ถ้วยแกงวางข้างหน้ากึ่งซ้ายจานข้าว ผ้าเช็ดมือวางในจานคาว จะพับเรียบหรือพับเป็นรูปต่าง ๆ ก็ได้

บัญชีอาหารต้องมีและวางให้อ่านได้ ๒ คนต่อ ๑ แผ่น หรือถ้ามีได้คนละแผ่นก็ยิ่งดี บัญชีนี้ใช้กระดาษแข็งเรียบ ๆ หรือจะให้มีลวดลายก็ได้ตามแต่จะเห็นงาม รายการอาหารแม่บ้านจะต้องเป็นผู้เลือกและตรอกลงในบัญชีเอง หรือเป็นผู้อำนวยการให้ตรอกในเรื่องบัญชีอาหารนี้ ตามบ้านใหญ่ ๆ หรือตามวังเจ้าใหญ่นายโต มักเคยเห็นทำกันอย่างวิจิตรงดงาม แล้วแขกผู้ที่ได้รับเชิญไปในการเลี้ยงก็เก็บเอาบัญชีอาหารนั้นไปเป็นที่ระลึก เพื่อช่วยความจำว่าใครได้อยู่ร่วมการเลี้ยงนั้นบ้าง ด้วยการส่งบัญชีอาหารเวียนไปรอบโต๊ะ ขอให้ทุกคนลงนาม แล้วก็เก็บรวบรวมเข้าตู้หรือเข้ากรอบซึ่งบางคนสระสมไว้ได้อย่างมากมาย บางคนที่เกิดการระลึกถึงเพื่อนที่อยู่ไกลและรู้สึกขาดที่มิได้มาอยู่ร่วมในการเลี้ยงนั้น เมื่อได้ส่งเวียนให้ลงนามทั่วแล้ว มักบันทึกข้อความเล็กน้อยเป็นการแสดงว่า รู้สึกขาดเขาผู้นั้น แล้วก็ส่งไปให้โดยทางไปรษณีย์ แต่บุคคลที่ได้รับ

เกียรติ์เช่นนี้มักจะเป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับผู้ให้การเลี้ยงในวันนั้น เช่นเป็นบุตรธิดาหรือญาติวงศ์พงศา ผู้เป็นที่รักของเจ้าของงาน การกระทำเช่นนั้นย่อมเป็นเหตุให้เจ้าของงานขอบใจอันเป็นมรรยาทของผู้เป็นแขกที่แสดงต่อเจ้าของงานอย่างหนึ่ง หลักในการเลือกอาหารควร**ถือเอาการอร่อย**เป็นเกณฑ์ อาหารที่หรูหราและแพงแต่ไม่สู้จะอร่อยไม่ควรใช้ในการเลี้ยง เหล้าอะไรจะแจกเวลาไหนก็ควรปรากฏในบัญชีอาหารด้วย หลักในการนี้มีอยู่ว่า สำหรับกับแกล้มและซุบ ควรใช้เหล้าเชอรี อาหารหอย กุ้งปลาควรใช้เหล้าฮ๊อค อาหารนกเนื้อเป็ดไก่ควรใช้เหล้าแคลแร๊ท ของหวานควรใช้เหล้าชามเป็ญ ในการดินเนอร์บางแห่งเจ้าของงานอำนวยให้ใช้เหล้าชามเป็ญอย่างเดียวตั้งแต่ต้นจนที่สุด การเลี้ยงเช่นนี้เป็นการเลี้ยงอย่างหรูหรา เพราะเหล้าชามเป็ญเป็นเหล้าที่แพงมากและเรียกว่า "ชามเป็ญดินเน่อร์"

แขก ผู้ที่รับเชิญมาเป็นแขกในการเลี้ยงดินเน่อร์ต้องมาถึงบ้านที่ให้ดินเน่อร์ก่อนเวลาที่กำหนดในบัตรเชิญ ๑๕ นาที การมาถึงช้ากว่าเวลาเป็นการไม่สมควร แม้เพียงตรงเวลาก็ถือกันว่าไม่สู้จะเหมาะ ถ้าแขกมาถึงช้าแม่บ้านจะต้องรอด้วยความสงบที่สุด และควรรอประมาณ ๓๐ นาทีเป็นอย่างมาก เวลาเริ่มรับประทานอาหารโดยธรรมดานั้น ถ้าแขกพร้อมย่อมจะเริ่ม ๕ นาทีภายหลังเวลาที่กำหนดในบัตรเชิญ ในเรื่องการตรงต่อเวลานี้ อย่างไรเสียก็เป็นการสมควรที่ทุกคนจะต้องฝึกตนให้ชินเคย ผู้ที่ได้รับเชิญทุกคนย่อมมิได้มีความตั้งใจที่จะมาถึงช้ากว่าเวลาที่เชิญ แต่ที่เป็นเช่นนั้นเนือง ๆ ก็เพราะมีเหตุขัดข้องและมีข้อที่จำเป็นบางอย่างทั้งไม่ต้องการจะเป็นแขกคนแรกที่มาถึง ด้วยเกรงจะถูกหาว่าหิวจัด ครั้นเมื่อเกิดอะไรขึ้นกลางทาง อันเป็นเหตุสุดวิสัย ก็เลยต้องมาถึงช้า ซึ่งเป็นการบกพร่องอย่าง ๑ บางประเทศในยุโรปเขาไม่มีการรอแขกที่มาถึงช้า พอได้เวลาตามบัตรเชิญก็เริ่มเชิญแขกเข้านั่งโต๊ะ การถึงก่อนเวลาที่กำหนดย่อมเป็นการเปิดโอกาสให้เจ้าของบ้านแนะนำแขกต่อแขกให้รู้จักกันทั่วก่อนเข้านั่งโต๊ะ

เวลาในการเชิญเลี้ยงดินเน่อร์นั้น เขามักใช้ระหว่าง ๑๙.๐๐ น. กับ ๒๑.๐๐ น. แต่ส่วนมากใช้ ๒๐.๐๐ น. จำนวนแขกต่างเพศควรมีเท่ากัน แต่ทางที่เหมาะกว่านั้น น่าจะให้เพศชายมีจำนวนมากกว่าเพศหญิงสัก ๒ หรือ ๓ คน

เมื่อแขกมาถึง ถ้าเป็นสุภาพสตรีจะต้องเปลื้องผ้าคลุมหรือผ้าห่มมอบคนใช้ของเจ้าบ้านประจำห้องหรือที่เก็บเสื้อผ้า ส่วนสุภาพบุรุษเอาหมวกไม้เท้าหรือร่มและเสื้อคลุมหรือเสื้อฝนไว้ตามที่ซึ่งจัดสำหรับแขกผู้ชาย แล้วจึงต่างเข้าห้องรับแขก เวลาจะเข้าห้องรับแขกคนใช้ที่ยืนอยู่ที่ประตูขานนามผู้ที่กำลังจะเข้าไป การเข้าห้องรับแขกนั้น ถ้าพร้อมกันหลายคน สตรีจะต้องเข้าก่อนบุรุษเข้าทีหลัง และต้องไม่เดินเคียงกัน หรือควงคู่กันเป็นอันขาด

ก่อนถึงเวลาตามบัตรเชิญ ๑๕ นาที แม่บ้านจะต้องพร้อมสำหรับรับรองแขกอยู่ในห้องรับแขก เมื่อแขกโผล่ประตูห้องรับแขกเข้ามา แม่บ้านต้องลุกขึ้นยืนต้อนรับ ถ้าเป็นคนไทยด้วยกันก็ต้องไหว้หรือทำการเคารพอย่างอื่นตามฐานะการเป็นผู้ใหญ่ผู้น้อย บางคนไม่ชอบทำการเคารพอย่างไทยต่อหน้าชาวต่างประเทศ แต่เราเป็นคนไทย รักษาขนบธรรมเนียมของไทยไว้บ้างจะเป็นไร และไม่เห็นจะเป็นวิธีที่หยาบคายหรือเลวทรามอย่างไรด้วย **การอายที่กระทำการเคารพ**

อย่างไทย ย่อมไม่ผิดอะไรกับที่อายตัวเองว่าเป็นคนไทยนั้นเลย คนไทยนั้นอะไรของไทยที่ยังดีอยู่และไม่เป็นการหยาบคายหรือน่าเกลียดก็ควรจะช่วยกันรักษาไว้ เพื่อให้มีของไทยอยู่บ้าง แต่ถ้าอะไรไม่เหมาะก็ย่อมเป็นการสมควรอยู่เองที่จะต้องเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย เช่น **การลงหมอบกราบในที่ประชุมชนเป็นต้น เป็นการไม่เหมาะแน่ ก้มตัวลงไหว้แทนก็พอแล้ว** ถ้าแขกนั้นเป็นชาวต่างประเทศ ก็จับมือด้วย

แขกที่เป็นสุภาพสตรี เมื่อได้ทำการเคารพและได้รับการต้อนรับจากผู้เป็นเจ้าของบ้านแล้ว ต้องไปหาที่นั่งทันที ส่วนแขกผู้ชายควรจะยืนอยู่ก่อน หรือจะไปพบวิสสาสะกับใครก็ได้ เมื่อยืนอยู่นานพอ และมีที่พอจะนั่งได้ ก็ควรนั่ง

สุภาพสตรีที่รู้จักคนมากไม่จำเป็นจะต้องไปแสดงความรู้จักจนถึงตัวบุคคลเหล่านั้นทุกคน เคารพแต่ห่าง ๆ และยิ้มด้วยก็พอแล้ว ส่วนบุรุษเมื่อสตรีใดเคารพหรือทำกิริยารู้จัก พอมีช่องโอกาสก็ควรไปหาสตรีนั้น และสนทนาด้วย

ถ้าเป็นการดินเน่อร์ขนาดย่อม และมีแขกที่ยังไม่รู้จักกันปะปนอยู่ด้วย แม่บ้านต้องเป็นผู้แนะนำให้แขกรู้จักกันจนทั่ว แต่ถ้าเป็นการดินเน่อร์ขนาดใหญ่ การแนะนำดังว่าก็ไม่จำเป็น เว้นแต่จะเป็นการประชันหน้า อย่างไรก็ดี ถ้าแขกรู้จักกันทั่วหน้าหรือเป็นจำนวนมาก ก็ย่อมจะยังความบรรเทิงแก่งานนั้นมากเข้า

การนั่งโต๊ะดินเน่อร์นั้น ชาวต่างประเทศเขาถือการอยู่หน้าหลังกันมาก ของเราก็ถือเหมือนกัน แต่ยังไม่มีแบบอะไรที่แสดงการอยู่หน้าหลังให้ทราบเป็นการทั่ว ๆ ไป เว้นแต่จะทราบและเข้าใจกันเอง ระเบียบเช่นนี้น่าจะมีหลักฐานอยู่ที่สำนักพระราชวัง ซึ่งจะได้ค้นและนำมาแสดงในเล่ม ๓ เพราะฉะนั้นในการเลี้ยงจึงจำต้องระวังการกำหนดให้ใครอยู่หน้าและหลังใครให้มาก ในการนี้มีหลักสำหรับทั่วไปอยู่ว่า พ่อบ้านต้องจูงสตรีสูงศักดิ์หรือผู้ที่เป็นแขกสำคัญของงาน สุภาพบุรุษสูงศักดิ์หรือแขกสำคัญของงานเป็นผู้จูงแม่บ้านต้องไม่กำหนดให้คู่สามีภริยา หรือบิดากับบุตรีเป็นคู่จูงกัน **ถ้าบังเอิญแขกผู้ชายน้อยกว่าแขกผู้หญิง แม่บ้านจักต้องเป็นคนแรก** ที่ไม่มีคู่จูง แขกนอกนั้นนั่งตามลำดับอาวุโสในทางตำแหน่งหรือฐานะ ก่อนเวลาเข้าห้องรับประทานอาหาร พ่อบ้านจะต้องบอกให้สุภาพบุรุษทุกคนทราบว่า ใครจะต้องจูงสุภาพสตรีคนใดและนั่งที่ไหน หรือจะแนะให้ดูแผนผังการนั่งโต๊ะก็ได้การขอสับเปลี่ยนคู่จูงเป็นการไม่สมควรและไม่ควรอนุญาตเลย

เมื่อถึงเวลาที่จะเข้าห้องรับประทานอาหาร สุภาพบุรุษต้องไปคำนับสุภาพสตรีที่ตนจะจูง แล้วส่งแขนขวาให้เกาะและจูงเข้าห้องรับประทานอาหารในลำดับอันควร แม่บ้านและคู่จูงต้องอยู่เป็นคู่หลังที่สุด พอเริ่มการจูงคู่จูงก็ต้องหาเรื่องสนทนากันทันทีและสนทนาตลอดเวลา ไม่ควรจูงกันเงียบ ๆ เวลานั่งโต๊ะสตรีนั่งขวาคู่จูง บางแห่งให้บุรุษนั่งขวาคู่จูงก็มี แต่ทำกันไม่มากนัก ดังนั้นทราบไว้เป็นหลักเพียงว่า สตรีนั่งขวาคู่จูงก็พอแล้ว

เมื่อถึงโต๊ะรับประทานอาหาร พ่อบ้านต้องยืนรอณที่ของตนก่อน จนกว่าแขกจะได้นั่งแล้วทุกคน ถ้าใครนั่งไม่ถูกที่หรือหาที่ไม่พบพ่อบ้านต้องคอยบอก ถ้าไม่มีการบอกและไม่มีแผนผัง

แขกจะต้องนั่งตามลำดับที่ที่เดินเข้ามาต่อจากพ่อบ้าน ซึ่งเป็นหลักไปทางขวาและซ้าย

พ่อบ้านและคู่จูงต้องนั่งกลางโต๊ะหรือปลายโต๊ะ ส่วนแม่บ้านและคู่จูงนั่งกลางโต๊ะหรือหัวโต๊ะ คือนั่งตรงกันข้ามเสมอคู่ที่มีฐานะรองลงไปนั่งขวาคู่แม่บ้าน อนุโลมตามที่กล่าวใน ก. ๓ แห่งบทนี้

การสนทนาในระหว่างเวลาที่นั่งโต๊ะของสุภาพชนนั้น ควรสนทนากับผู้ที่อยู่ ๒ ข้างตนมากที่สุด การพูดข้ามคนข้างเคียงเป็นการไม่สุภาพ ถ้าจะพูดควรก้มตัวไปข้างหน้าและขอโทษผู้ที่ตนจะพูดผ่านไปนั้นก่อน หรือจะพูดกับคนตรงกันข้ามก็ได้ แต่ทางที่ควรนั้นจะต้องพูดกับคนที่อยู่ ๒ ข้าง หลักในการสนทนาควรเลือกเรื่องที่เป็นสามัญ เพื่อเข้าใจกันได้และไม่ควรพูดความลับ

เมื่อแขกนั่งโต๊ะพร้อมแล้ว พ่อบ้านเป็นผู้ให้สัญญาณการเริ่มแจกอาหาร จะเป็นการให้ด้วยการกดกระดิ่งที่ควรจัดให้มีที่ใต้โต๊ะตรงที่นั่ง หรือด้วยทำสัญญาณใด ๆ ที่รู้จักกับคนใช้ หรือจะบอกด้วยวาจาก็ได้

วิธีแจกอาหาร เมื่อคนใช้เข้าใจสัญญาณหรือคำสั่ง ก็เริ่มแจกอาหารทันที

ซุบต้องแบ่งใส่จานเพียงประมาณจานละครึ่งทับพี แล้วแจกเป็นจาน ๆ เลย ถ้าตักซุบใส่จานมากกว่านั้น หรือเต็มจานก็ดี ซุบอาจหกในเวลานำมาวาง ซึ่งเป็นการไม่สมควร ทั้งผู้เป็นแขกอาจรับประทานไม่หมดด้วย

อาหารอย่างอื่นที่นำมาแจกมักใส่จานเปล จานเล็กหรือโถตามลักษณะของอาหารนั้น ๆ ก่อนเวลานำมาแจกจะต้องตรวจตราว่าภาชนะที่ใส่อาหารนั้นสะอาดจริง ๆ ทั้งต้องมีช่อมช้อนหรือช้อนประจำตามลักษณะของอาหาร ถ้าเป็นของที่ต้องตัดหรือหั่น ต้องมีมีดและช่อม

วิธีที่คนใช้จะแจกอาหารและเครื่องใช้ในการรับประทานอาหารนั้น มีหลักดังนี้-

(๑) ต้องส่งของทุกอย่างเข้าข้างซ้ายของแขก เว้นแต่น้ำและเหล้าเข้าข้างขวา

(๒) เวลานำอาหารเข้ามาแจก ต้องถือจานหรือโถด้วยมือซ้าย ยื่นเข้าไปให้แขกจนแขกหยิบหรือแบ่งจากจานใหญ่ได้สะดวก ส่วนมือขวาต้องระวังไม่ให้เกะกะและถูกต้องแขก ดังนั้นทางที่ดีจึงควรไพล่หลังเสีย

(๓) เวลาแจกควรก้าวท้าวซ้ายเข้าไปในซอกเก้าอี้ และยกจานอาหารผ่านบ่าแขกก้มตัวไปทางเบื้องหน้าเยื้องขวาเล็กน้อย ในระหว่างนี้ต้องระวังไม่หายใจรดแขก ไม่มองดูแขกตักอาหารและไม่กลืนน้ำลาย หรือไอจามเป็นอันขาด

(๔) ต้องระวังรักษาระดับของจานอาหารที่แจก มิฉะนั้นอาจหกรดแขกได้

(๕) ในการรินเหล้า ต้องจับขวดที่กึ่งกลางด้วยมือขวา และค่อย ๆ รินเหล้าลงไปในถ้วยตามกำหนดที่แม่บ้านได้นัดแนะให้ทราบล่วงหน้า เพื่อป้องกันมิให้เหล้าหยดหรือหก ควรใช้ผ้าเช็ดมือที่สะอาดพันขวดไว้ถึงคอ การรินเหล้าโดยธรรมดาควรรินเพียงประมาณ ๔/๕ ของถ้วย การรินน้อยเกินไป หรือรินจนล้นเป็นการไม่สมควร การรินน้ำและโซดาก็ปฏิบัติเช่นกัน

(๖) เมื่อแขกรวมมีดช่อมแปลว่า "อิ่ม" คนใช้เริ่มถอนจานและถอนทางซ้ายเหมือนกัน แล้วเอาจานคาวช่อมคาวเข้าวางและเข้าข้างซ้ายเช่นเดียวกัน การวางมีดคาวเข้าข้างขวา ทำดังนี้

ต่อ ๆ ไปจนหมดอาหารฝรั่ง

(๗) เวลาแจกขนมปังนั้น สิ่งไม่ควรผิดมักมีผิดได้บ่อย ๆ เช่นไม่ใช้ซ่อมจิ้มวาง ไพล่ไปเอามือจับวาง ซึ่งเป็นการผิดอนามัยอย่างร้าย

(๘) ก่อนเริ่มการแจกอาหารไทย ต้องเอาจานข้าว คือจานก้นลึกหรือจานซุบนั้นเองจานแบ่งและถ้วยแกงเข้าวางพร้อมด้วยซ่อมช้อน อะไรอยู่ขวาเข้าทางขวา อะไรอยู่ซ้ายเข้าทางซ้าย ต้องไม่เข้าข้างหนึ่งข้างใดแล้วยกมือข้ามไปวาง หรือเอาซ่อมช้อนรวมใส่ในจานอาหาร การแจกอาหารไทยและเก็บจานชามอนุโลมตามกล่าวแล้วสำหรับอาหารฝรั่ง

(๙) จานหวานที่จะนำมาวางควรมีชามแก้วล้างมือช้อนข้างบนมาด้วย ในชามล้างมือมักใช้ดอกกุหลาบลอย หรือจะใช้ดอกไม้อื่นที่งามและหอมก็ได้ บางแห่งชอบใช้มะนาวหรือมะกรูดฝานเป็นแว่นลอยมาในน้ำล้างมือ ซึ่งคล้ายธรรมเนียมไทยโบราณของเรา

เมื่อแขกรับประทานอาหารเสร็จ แม่บ้านควรพะยักหน้าเป็นสัญญาณชวนคู่จูงของพ่อบ้านแล้วสุภาพสตรีคู่จูงของพ่อบ้านก็ลุกขึ้นและไปยังห้องรับแขก สตรีอื่น ๆ ก็ลุกขึ้นและตามไปด้วย พ่อบ้านหรือสุภาพบุรุษที่อยู่ใกล้ประตู ต้องเปิดประตูหรือแหวกม่านให้สตรีผ่าน ส่วนแขกผู้ชายมักคงอยู่ในห้องรับประทานอาหารและคุยกับพ่อบ้านต่อไปอีกสักพัก หรือจะออกจากห้องไปพร้อมกับสตรีก็ได้ พอถึงห้องรับแขกก็เริ่มการแจกกาแฟ สำหรับแขกผู้ชายที่ยังอยู่ในห้องรับประทานอาหาร รับประทานกาแฟในห้องนั้น

การลา โดยธรรมดาเวลาที่แขกควรลานั้นอยู่ในราว ๒๒.๓๐ น. โดยปกติแขกเอกเป็นผู้ลาก่อน เวลาแขกบอกลาแม่บ้านต้องลุกขึ้นรับการเคารพหรือจับมือด้วย ฉะเพาะกับชาวต่างประเทศควรจับมือด้วยเสมอและกล่าว "กู๊ดไนท์" พ่อบ้านออกไปส่งแขกเอกถึงรถหรือเรือหรือถึงสุดเขตต์ของเรือน แขกทุกคนต้องได้บอกลาพ่อบ้านและแม่บ้านแล้วจึงควรออกจากบ้าน แต่ก่อนที่จะออกจากห้องรับแขก ถ้ามีโอกาสลาเพื่อนแขกด้วยกันได้ก็ย่อมจะเป็นการดีมาก

คนใช้ในการเลี้ยง ต้องเลือกคนที่ไม่มีกลิ่นตัว เวลาเลี้ยงต้องแต่งกายสะอาดหมดจด ไม่พูดหรือทำเสียงเอ็ดอึง ไม่พะยักหน้าหรือทำบุ้ยใบ้แก่กัน ทั้งไม่สูบบุหรี่ด้วย เวลาแขกจะนั่งโต๊ะต้องคอยเลื่อนและสอดเก้าอี้ให้ชิดโต๊ะ เวลาแขกจะลุกขึ้นก็คอยชักเก้าอี้ให้ แต่ต้องทำให้สตรีก่อน เมื่อมีเวลาจึงค่อยทำให้บุรุษ ซึ่งตนอยู่ในที่ใกล้

ถ้าเป็นการเลี้ยงใหญ่หรือมีแขกมาก มักกำหนดให้คนใช้แจกอาหารเป็น ๒ หรือ ๔ สาย และแม่บ้านจะต้องเป็นผู้กำหนดให้เริ่มการแจกผู้ใดล่วงหน้าแก่ทุก ๆ สายเสมอ

๒. การเลี้ยงสันชอน คือการเลี้ยงอาหารกลางวันนั้น เวลานี้เขาใช้เลี้ยงแทนดินเน่อร์กันได้ และมักจะเลี้ยงแขกที่สนิทสนมกันมาก ในการเลี้ยงนี้โดยปกติมักเลี้ยงคนเพศเดียวกัน แต่แล้วก็ผ่อนเป็นเอาสตรีเข้าปนด้วย และมักจะใช้เวลาเลี้ยงระหว่าง ๑๒.๐๐ น. กับ ๑๔.๐๐ น. เพราะเป็นเวลาที่สุภาพบุรุษพัก หรือพอจะปลีกตัวจากงานประจำได้เป็นครั้งเป็นคราว หรือเพื่อรับประทานอาหารกลางวันโดยปกติ

การเชิญสำหรับเลี้ยงชะนิดนี้ จะเชิญด้วยวาจาอย่างไม่มีพิธีรีตอง หรือจะออกบัตร หรือจะเขียนเป็นจดหมายให้เวลาทราบล่วงหน้าหลายวัน หรือจะให้ทราบในระยะเวลาอันสั้น หรือจะบอกกันในปัจจุบันทันทีก็ได้

ในการเลี้ยงนี้แม่บ้านจะพูดกับใครก็ได้ทั้งนั้น ซึ่งผิดกับการเลี้ยงดินเน่อร์ที่แม่บ้านมักจะมัดตัวพูดกับคน ๒ ข้างและที่อยู่ตรงข้ามโดยมาก แต่ถ้าการเลี้ยงกลางวันนี้เป็นการใหญ่ก็จะต้องปฏิบัติโดยอนุโลมตามหลักและแบบธรรมเนียมการดินเน่อร์

การเลี้ยงอาหารกลางวันมักทำตามสโมสรในบางโอกาส เช่น ในเวลาแข่งขันก๊อลฟ์ หรือการกีฬาอย่างอื่น ที่ทำในเวลาก่อนเที่ยงและกลางวัน

ถ้าเป็นการทำตามบ้าน บอกล่วงหน้า ๗ วันก็มากพอแล้ว

ถ้าการเลี้ยงนี้เป็นส่วนที่แม่บ้านเชิญ แม่บ้านย่อมเขียนใบเชิญด้วยบัตรแข็งสีขาว และถือกันว่าสตรีไม่ควรจะเชิญใครรับประทานอาหารด้วยวิธีอย่างอื่น นอกจากที่กล่าวนี้ แต่ชายนั้นจะใช้วิธีเชิญอย่างไรก็ได้ตามใจสมัคร ทั้งไม่จำกัดบุคคลด้วย

แขกที่เชิญในการเลี้ยงชะนิดนี้ ถ้าเป็นการเชิญเลี้ยงตามบ้านชาวอัสดงคตเขาถือเกณฑ์ว่าควรมีจำนวนสตรีมากกว่าบุรุษ หรือเท่ากัน ตามใจสมัครของแม่บ้าน

เวลานั่งโต๊ะ ถ้าบ้านใดมีเด็กที่รู้ภาษาพอที่จะนั่งโต๊ะด้วยได้ก็มักให้มานั่งด้วย

ในการเลี้ยงอาหารกลางวันต้องการตรงต่อเวลาเป็นอย่างยิ่ง

แขกที่ได้รับเชิญเมื่อไปถึงบ้านที่เชิญ ต้องไม่ถามคนใช้ว่า "แม่บ้านอยู่หรือไม่อยู่" เว้นแต่จะเป็นแขกที่มาเยี่ยมในเวลานั้นด้วยการบังเอิญ ผู้ที่ได้รับเชิญจะต้องบอกว่า ตนเป็นผู้ที่แม่บ้านชวนมารับประทานอาหารกลางวันด้วย

คนใช้ต้องนำแขกเข้าไปพบแม่บ้านในห้องรับแขก แต่ถ้าเป็นแขกที่มาถึงล่าช้ากว่าเวลาคนใช้ต้องนำตรงเข้าไปในห้องรับประทานอาหารทีเดียว เวลาจะเข้าไปในห้องนั้น คนใช้จักต้องขานนามแขกที่มานั้นก่อน

เมื่อแขกมาถึงห้องรับแขกและยังไม่รู้จักกันทั่ว แม่บ้านจะต้องแนะนำตามหลักที่ได้กล่าวแล้วในบทที่ ๒ แห่งเล่มนี้ แต่ไม่ต้องอำนวยให้มีการจูงกัน

๑๐ นาทีภายหลังเวลาที่แขกมาถึง ควรเริ่มการเลี้ยง และไม่รอผู้ที่มาช้า

เมื่อคนใช้รายงานว่า "อาหารพร้อม" แม่บ้านจะต้องชวนสตรีผู้มีเกียรติ์ในหมู่แขกด้วยวาจาอันสุภาพ เช่นกล่าวว่า "อาหาร พร้อมแล้ว เราจะเริ่มรับประทานอาหารเดี๋ยวนี้ดีไหมค๊ะ" ดังนี้เป็นต้น และไม่ควรใช้วาจาเป็นเชิงบังคับเป็นอันขาด แขกผู้มีเกียรติ์จะต้องลุกขึ้นเดินมุ่งไปยังห้องรับประทานอาหารทันที แล้วแขกอื่น ๆ ก็ลุกตามไป โดยไม่ต้องมีการเชิญเป็นครั้งที่ ๒ พ่อบ้านเดินในที่ใกล้สตรีผู้มีเกียรติ์ ถ้าเป็นเวลาที่พ่อบ้านไม่อยู่ แม่บ้านจะต้องเป็นผู้ทำหน้าที่นี้แทน สุภาพบุรุษเดินต่อสุภาพสตรี ส่วนแม่บ้านเดินสุดท้าย

ในการนั่งโต๊ะ ชายต้องนั่งระหว่างสตรี ๒ คน แม่บ้านนั่งหัวโต๊ะ พ่อบ้านนั่งปลายโต๊ะอย่างเวลาเลี้ยงดินเน่อร์ในลักษณะที่ถือเอาหัวโต๊ะเป็นเอก แขกสำคัญนั้นในที่นี้ไม่สู้จะถือกันนัก

จะนั่งอย่างเวลาดินเน่อร์ก็ได้ หรือถ้าผู้นั้นร้องขอจะดำรงสิทธิ์ในการนี้อย่างแขกสามัญทั่วไป จะนั่งที่ไหนก็ได้ตามใจสมัคร และไม่สู้จะถือกันเคร่งครัดนัก

อนึ่งในที่นี้ควรจะบรรยายไว้เสียด้วยว่า การที่พ่อบ้านแม่บ้านนั่งปลายและหัวโต๊ะกับนั่งกลางโต๊ะ มีลักษณะต่างกันอย่างไร ในเรื่องนี้ถือกันว่า ถ้าการเลี้ยงนั้นเป็นงานเป็นการ หรือเป็นการใหญ่เจ้าของบ้านก็นั่งกลางโต๊ะ แต่ถ้าเป็นการเล็กน้อย หรือเป็นการเพียงในหมู่กันเอง เจ้าของบ้านก็นั่งปลายโต๊ะและหัวโต๊ะ

ผู้ที่มาถึงล่าช้าพอโผล่เข้ามาในห้องรับประทานอาหาร ก็ต้องตรงไปลุแก่โทษตัวเองต่อแม่บ้านในการที่ตนมาช้านั้นโดยทันที ถ้าผู้นั้นเป็นสตรี แม่บ้านต้องลุกขึ้นต้อนรับ แต่ถ้าเป็นบุรุษก็ไม่ต้องลุกขึ้น

การจัดโต๊ะและการแจกอาหารดำเนินอย่างกล่าวแล้วสำหรับดินเน่อร์ทุกประการ

เวลาที่ใช้สำหรับรับประทานอาหารมื้อนี้ประมาณ ๓๐ นาที ตลอดเวลารับประทาน อาหารแม่บ้านจะต้องหาเรื่องคุยกับแขกโดยทั่วหน้า

เวลาจะลุกจากโต๊ะแม่บ้านเป็นผู้ให้สัญญาณแก่สตรีผู้มีเกียรติ์อย่างเวลาดินเน่อร์และออกจากห้องรับประทานอาหารด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบาน

พ่อบ้านกับแขกผู้ชายจะอยู่คุยกันต่อไปในห้องรับประทานอาหารก็ได้ แต่ถ้าพ่อบ้านไม่อยู่ แขกผู้ชายจะต้องไปยังห้องรับแขกพร้อมกับพวกผู้หญิง

เวลาที่แขกผู้ชายจะออกจากห้องรับประทานอาหารไปยังห้องรับแขกนั้น พ่อบ้านจะต้องตามไปด้วย หรือถ้ามีธุระจะไม่ตามไปก็ได้ แต่ถ้าไม่ใช่เป็นธุระสำคัญก็ควรจะรอไว้ก่อน ควรสละเวลาไปคุยกับแขกในห้องรับแขกสักครู่ เพื่อเป็นการแสดงอัธยาศัยไมตรีในหน้าที่ของเจ้าของบ้าน

เมื่อถึงห้องรับแขก ก็เริ่มจากแจกกาแฟทันที

เมื่อแขกได้กลับเข้าไปอยู่ในห้องรับแขกภายหลังเวลารับประทานอาหารแล้ว ควรอยู่ประมาณ ๑๕ นาทีจึงบอกลา ใครจะต้องการให้เช่ารถหรือเรือ ก็ขอให้แม่บ้านสั่งคนใช้ให้ว่าจ้างให้

การเลี้ยงเบร็กฟัสต์ คือการเลี้ยงอาหารเช้านั้น เราไม่สู้จะรู้จักกันนัก เพราะเวลาเช้า เห็นกันว่าเป็นการฉุกละหุกเกินไป แต่เนื่องจากเรากำลังดำเนินหลักการปฏิบัติทั้งปวงเลียนแบบชาวอัสดงคต จึงเป็นการสมควรที่จะแนะนำไว้ให้ทราบในที่นี้ด้วย แต่เรื่องนี้ย่อมปรากฏละเอียดในเล่ม ๒ บทที่ ๙ ฆ. เพราะฉะนั้นเชิญผู้ที่ใฝ่ใจเลือกวิจารณ์ตามหลักแห่งบทนั้น ส่วนการเลี้ยงน้ำชาและของว่างจะยกไว้กล่าวในเล่ม ๒ บทที่ ๑๑ และที่ ๑๒ และจะขอปล่อยไว้ให้ผู้ใช้พิจารณาเช่นเดียวกัน

ค. มรรยาทในการนั่งโต๊ะ ในการนั่งโต๊ะดินเน่อร์ หรือลันชอน หรือเบร๊กฟัสต์ก็ดี จะถือว่าทุกคนรู้แล้ว หรือทุกคนจะทำอะไรได้ตามชอบใจนั้นไม่ได้ เราเป็นชาติที่กำลังก้าวหน้าไปสู่ความเจริญ จึงสมควรจะทราบหลักที่นับว่าถูกต้องเสมอ การสมาคมย่อมมีแบบแผนและมีหลักที่สุภาพชนต้องปฏิบัติ ดังนั้นผู้เรียบเรียงจึงพยายามรวบรวมร้อยกรองให้เป็นการสะดวกแก่ผู้ที่ตั้งใจ

จะศึกษาอย่างดีที่สุด และแยกเป็น ๓ หัวข้อใหญ่คือ **มรรยาทสำหรับผู้นั่งโต๊ะ วิธีใช้เครื่องโต๊ะ และการอำนวยพร**

๑. **มรรยาทสำหรับผู้นั่งโต๊ะ** ผู้นั่งโต๊ะควรระมัดระวังมรรยาท โดยสังเขป คือ

(๑) เมื่อจะไปในการเลี้ยงควรแต่งกายให้สะอาดเรียบร้อย และดูงามพอสมควร

(๒) การไปถึงต้องไม่ช้ากว่าเวลา ควรถึงก่อนกำหนดประมาณ ๑๕ นาฑีเป็นดี

(๓) เวลาจะนั่งโต๊ะต้องไม่นั่งก่อนสุภาพสตรี หรือนั่งก่อนเจ้าของบ้านเชิญให้นั่ง

(๔) เวลานั่งโต๊ะแล้วไม่ควรแนะนำใครต่อใครให้รู้จักกัน เวลาที่จะใช้สำหรับการแนะนำต้องเป็นเวลาก่อนหรือภายหลังการเข้านั่งโต๊ะ

(๕) เวลาสตรีลุกขึ้นจะออกไปจากห้อง สุภาพบุรุษต้องลุกขึ้นยืน

(๖) เวลารับประทานอาหารต้องระวังการ ไอ จาม ขาก และบ้วนน้ำลาย เพราะเป็นการไม่สมควร แต่ถ้าจำเป็นจะต้องไอหรือจามก็ดี ต้องใช้ผ้าป้อง ส่วนการสะอึก ขาก และบ้วนนั้น ถ้าจำเป็นควรจะขออนุญาตแม่บ้านออกไปข้างนอกสักครู่

(๗) ต้องไม่ร้องรำทำเพลงด้วยประการใด ๆ ในเวลานั่งโต๊ะ

(๘) เมื่อได้ทำอะไรผิดพลั้งไปแล้ว ต้องปล่อยให้เลยตามเลย อย่าพยายามแก้ตัว

(๙) อย่าดูหนังสือหรืออ่านหนังสือใด ๆ ในเวลานั่งโต๊ะ เว้นแต่บัญชีอาหาร แต่ถ้าเกิดความจำเป็นในบางโอกาส ก็ต้องขออนุญาตแม่บ้านก่อน

(๑๐) อย่าทำอาหารหกใส่เสื้อผ้า เพราะจะสกปรกและดูเป็นคนซุ่มซ่ามด้วย

(๑๑) อย่าทำเครื่องประกอบการรับประทานอาหารใด ๆ ตกจากโต๊ะ แต่ถ้าได้ตกแล้วต้องบอกขอใหม่จากคนใช้ในโอกาสอันควร

(๑๒) อย่านั่งพิงพนักเก้าอี้ปล่อยอารมณ์ตามสบาย หรือนั่งโยกเก้าอี้ ควรนั่งตัวตรงเสมอ

(๑๓) อย่าเอาข้อศอกขึ้นเท้าโต๊ะหรือเท้าคาง หรือเอาตัวยันกับโต๊ะ

(๑๔) อย่าจิ้มฟันในเวลารับประทานอาหาร ถ้าจำเป็นแท้ต้องใช้มือป้อง

(๑๕) อย่าพูดในเวลามีอาหารเต็มปาก

(๑๖) อย่าเล่นช้อนซ่อมหรือผ้าเช็ดมือ

(๑๗) อย่ากางข้อศอกในเวลารับประทาน ควรทิ้งข้อศอกให้แนบกับตัว

(๑๘) ต้องเอื้อเฟื้อช่วยเหลือสตรีที่นั่งข้างเคียงและคู่จูงทุกอย่างตามแต่จะช่วยได้

(๑๙) อย่าเอื้อมมือหยิบสิ่งของใด ๆ ข้ามเครื่องใช้ในการรับประทานของผู้อื่น ถ้าจะต้องการอะไร ควรบอกเบา ๆ ให้คนใช้ส่งให้ ไม่ควรใช้เพื่อนร่วมโต๊ะเลย แต่ถ้าเพื่อนร่วมโต๊ะกรุณาหยิบส่งให้เอง ต้องขอโทษและขอบคุณในการนั้น

(๒๐) อย่าถ่มกะดูกหรือก้างและเมล็ดจากปากลงไปในจานอาหาร เวลาจะคายควรเอามือป้องคายลงจาน การเอาซ่อมหรือช้อนรับจากปากก็เป็นการไม่เหมาะ เพราะย่อมจะต้องใช้ซ่อมหรือช้อนนั้นรับประทานอาหารต่อไปอีก แต่ก็ปรากฏว่ามีผู้นิยมใช้วิธีที่กล่าวหลังนี้มากเหมือนกัน และมักใช้ในเมื่อจะไม่ใช้เครื่องมือนั้น ๆ ในการรับประทานแล้ว

(๒๑) เวลาดื่มเหล้าหรือน้ำไม่ควรยกถ้วยแก้วสูงจนต้องหงายศีร์ษะ

(๒๒) การหยิบถ้วยแก้วเหล้าหรือถ้วยแก้วน้ำควรหยิบด้วยมือขวา

(๒๓) อย่าเสพสุรามากจนลืมมรรยาทอันดีงาม

(๒๔) การรับประทานซุบ ถ้าใช้ช้อนปลายแหลมควรรับประทานจากข้างช้อน แต่ถ้าเป็นช้อนปลายป้านก็รับประทานจากปลายช้อนได้

(๒๕) การรับประทานขนมปัง ควรบิเป็นชิ้นเล็ก ๆ อย่ากัดรับประทานทั้งก้อนหรือทั้งแผ่น และไม่ควรบิขนมปังเป็นชิ้นน้อยใหญ่ใส่ลงไปในซุบด้วย

(๒๖) การบิขนมปังควรใช้มือซ้าย ถ้าใช้มือขวาอาจใช้ขนมปังผิดจาน เพราะจานขนมปังของตนอยู่ทางซ้าย ส่วนจานที่อยู่ทางขวานั้นเป็นของผู้อื่นที่อยู่ต่อไปทางขวามือ

(๒๗) อย่าใช้ขนมปังทั้งแผ่นทาเนย ควรบิเป็นชิ้นเล็กทารับประทานเป็นคำ

(๒๘) อย่ารับประทานผักด้วยช้อน ถ้าอะไรใช้ซ่อมได้ต้องใช้ซ่อม

(๒๙) การรับประทานอาหารปลา ถ้ามิได้มีมีดเงินไว้ให้ต้องใช้ซ่อมและกระโหลกขนมปังช่วยกัน หรือจะใช้ซ่อม ๒ อันก็ได้

(๓๐) อาหารที่เขาตัดมาแจกเป็นชิ้นแล้ว ต้องตักไว้เพียงชิ้นเดียว

(๓๑) ถ้าเป็นอาหารที่มีเครื่องประกอบในการรับประทานหลายอย่าง จะเป็นรวมกันมาหรือแจกแยกทยอย ๆ กันก็ดี จะต้องตักไว้ทุกอย่าง หรือจะเลือกตักเอาไว้แต่ที่ชอบก็ได้ แต่ต้องไม่รับประทานแยกกัน ต้องรอเมื่อแจกเครื่องประกอบพร้อมแล้วจึงค่อยรับประทานรวมกัน

(๓๒) อาหารที่นำมาแจก ถ้าตนไม่ต้องการก็บอกคนใช้ว่าไม่ต้องการ หรือยกมือห้ามการแจก แต่ต้องไม่บอกว่าไม่ชอบ หรือเกลียดของนั้น ๆ

(๓๓) อย่ารับประทานอาหารคำใหญ่เกินควรนัก

(๓๔) อย่าเคี้ยวอาหารให้มีเสียง

(๓๕) อย่าใช้มีดตักอาหารใด ๆ ขึ้นรับประทาน และไม่ควรเอามีดเข้าปากเลยเป็นอันขาด

(๓๖) ซ่อมนั้นโดยธรรมดาเขาถือกันด้วยมือซ้าย และถือมีดด้วยมือขวา แต่ถ้าในการรับประทานนั้นใช้ซ่อมอย่างเดียว ก็ต้องถือซ่อมด้วยมือขวา

(๓๗) ไม่ว่าจะเป็นอาหารน้ำหรือแห้ง อย่ารับประทานจนเกลี้ยงจาน

(๓๘) สุภาพบุรุษสูบบุหรี่ต่อเมื่อสุภาพสตรีลุกขึ้นจากโต๊ะไปหมดแล้ว หรือถ้ายังอยู่ก็ต้องเป็นบุหรี่ที่เจ้าของบ้านนำมาแจกให้สูบ ไม่ใช่ควักออกมาจากกระเป๋าของตน ถ้าผู้สูบอยู่ในที่ใกล้สตรี ก่อนสูบควรจะกล่าวคำขออนุญาตสตรี เพื่อแสดงมรรยาทอันดีงาม

(๓๙) อย่าคะยั้นคะยอให้แขกรับประทานอาหารใด ๆ อีก เพราะจะเป็นการแย่งหน้าที่แม่บ้าน

(๔๐) เมื่อเสร็จการรับประทานอาหารแล้ว ไม่จำเป็นจะต้องพับผ้าเช็ดมือ ควรวางไว้เฉย ๆ อย่างที่ใช้แล้ว เพราะอย่างไรเสียผ้าเช็ดมือนั้นเขาก็ไม่เอาไปให้ผู้อื่นใช้อีก นอกจากจะเอาไปให้ซัก เวลาเริ่มรับประทานอาหารก็เหมือนกันต้องไม่เอาผ้าเช็ดมือเหน็บที่คอ การทำเช่นนั้น

เขาทำในเวลาโกนหนวด แต่ไม่ใช่เวลารับประทานอาหาร ทางที่ควรจะต้องเอาผ้าเช็ดมือวางพาดที่ตักและคลี่เสียด้วย ถ้าเกรงจะเลื่อนตกจากตัก ก็จงเหน็บใต้ขาแล้วนั่งทับชายผ้าไว้

(๔๑) เมื่อรับประทานอาหารแล้ว ไม่ควรขอบใจเจ้าของบ้าน เพราะถือกันว่าเป็นการไม่แสดงตัวเป็นกันเอง แต่ถ้ากล่าวว่าตนได้รับความสนุกสนานและมีความบันเทิงใจมากทั้งการรับประทานก็เอร็ดอร่อยแล้ว แม่บ้านมักรู้สึกเป็นเกียรติยศ และมีความพอใจ

(๔๒) อย่าริน้ำชากาแฟลงในจานรองถ้วย และรับประทานจากจานนั้น

(๔๓) อย่าทิ้งช้อนกาแฟไว้คาถ้วย

(๔๔) เจ้าของบ้านต้องไม่อิ่มก่อนแขก การขอร้องให้แขกเติมอาหารอีก ต้องทำเพียงพอดี อย่าให้ถึงจนเป็นการไม่พอใจแขก

(๔๕) อย่าลุกจากโต๊ะโดยลำพัง ต้องรอลุกพร้อม ๆ กับผู้อื่น

(๔๖) ถ้ามีการต่อยไข่ลวกรับประทานด้วย ต้องไม่ใช้มีดต่อย แต่ต่อยด้วยช้อนให้เป็นช่องใหญ่พอสำหรับสอดช้อนลงไปในช่องนั้นได้ แล้วก็ตักรับประทาน ระวังอย่าต่อยไข่ให้แตกไม่เรียบ หรือต่อยให้ไข่หกออกมาอาบลงไปข้าง ๆ จนเลอะเทอะ เพราะเป็นการสกปรกและดูไม่งามตา ทั้งไม่ควรเทไข่ลงใส่ถ้วยแล้วรับประทานจากนั้นด้วย

๒. วิธีใช้เครื่องโต๊ะ การใช้เครื่องโต๊ะทุกอย่างให้ถูกต้อง ก็ย่อมมีความสำคัญเหมือนกัน ผู้ที่เข้าในวงการสมาคมชั้นสูงจำเป็นจะต้องทราบวิธีใช้เครื่องโต๊ะทุกอย่างถูกต้องจริง มิฉะนั้นเมื่อต้องไปนั่งโต๊ะที่ไหน ก็จะทุกข์ใจเกรงการผิดพลาด ซึ่งอาจเป็นเหตุให้ขายหน้าผู้อื่น ดังนั้นว่ากันโดยหลักแล้ว ทุกคนควรจะสนใจในการนี้อย่างละเอียด เพราะเป็นระเบียบที่นิยมใช้ในวงผู้ดี ถ้าปฏิบัติไม่รัดกุมเกะกะ หรือทำผิด ๆ ถูก ๆ ก็จะเป็นที่อับอายขายหน้านัก หลักในการใช้เครื่องโต๊ะมีดังนี้-

(๑) มีดและซ่อม ถ้าวางเรียงไว้ให้ใช้อย่างละหลายเล่ม ควรใช้เล่มนอกก่อนเสมอ

(๒) การจับซ่อมช้อนไม่ควรกำทั้ง ๕ นิ้ว ควรใช้เพียง ๓ นิ้วเท่านั้น คือ นิ้วหัวแม่มือวางกดตรงหัวต่อที่คอด ห่างจากด้ามประมาณ ๓ ซ.ม. นิ้วชี้นิ้วกลางโอบล่างกดช้อนหรือซ่อมนั้นเข้าหานิ้วหัวแม่มือ การใช้โดยธรรมดาต้องจับซ่อมด้วยมือซ้าย และจับช้อนด้วยมือขวา

(๓) การจับมีดใช้นิ้วแม่มือขวากดตรงคอคอดของมีดข้างซ้าย นิ้วนอกนั้นโอบรองรับน้ำหนักการกดของนิ้วหัวแม่มือไม่ควรกำมีดอย่างตัดเชือก

(๔) ถ้าใช้รับประทานด้วยซ่อมอย่างเดียว ก็เปลี่ยนมาจับด้วยมือขวา

(๕) ปลาและกุ้งรับประทานด้วยมีดเงิน ถ้าไม่มี ใช้ซ่อมสามัญ ๑ อันประกอบกับกระโหลกขนมปัง หรือใช้ซ่อม ๒ อันก็ได้

(๖) อาหารเนื้อต่าง ๆ เช่นเนื้อโค เนื้อไก่ ฯลฯ ใช้ซ่อมและมีด

(๗) สลัดรับประทานด้วยมีดและซ่อม

(๘) หน่อไม้ฝรั่ง ถ้ามีคีมคีบรับประทานก็ใช้คีมนั้น ถ้าไม่มีใช้มือหยิบ หรือจะใช้มีดตัดเป็นท่อนแล้วใช้ซ่อมจิ้มรับประทานก็ได้

(๙) มักกาโรนีรับประทานด้วยซ่อม

(๑๐) เนยแข็งควรตัดเป็นชิ้นเล็ก ๆ วางบนขนมปังรับประทานเป็นคำ ๆ

(๑๑) อาหารที่สับละเอียด ไข่ทอด และอาหารอ่อนทั้งปวง รับประทานด้วยซ่อม ต้องไม่ใช้มีดเลย

(๑๒) ผลไม้ที่มีเปลือก ต้องปอกแล้วใช้มีดตัดเป็นชิ้น และใช้ซ่อมจิ้มรับประทาน

(๑๓) น้อยหน่าและน้อยโหน่งใช้ช้อนหวานตักรับประทาน และป้องมือบังเวลาคายเมล็ดมะม่วงสุกถ้านำมาเลี้ยงเป็นผลใช้มีดฝานและตักรับประทานด้วยช้อนหวานหรือช้อนกาแฟ

(๑๔) แมงคุดทุเรียนรับประทานด้วยซ่อม

(๑๕) ผลไม้เล็ก ๆ ที่ใช้มือหยิบรับประทานได้ไม่สกปรก เช่นองุ่นเป็นต้น ใช้มือขวาหยิบรับประทาน และป้องมือบังการคายเมล็ด

(๑๖) ขนมเหลวต่าง ๆ ใช้รับประทานด้วยช้อนหวาน

(๑๗) ช๊อกโกแลต ลูกกวาด ฯลฯ ใช้มือหยิบรับประทาน

๓. **การอำนวยพร** ในการเลี้ยงใด ๆ ที่เป็นงานเป็นการมักมีการดื่มอำนวยพรเสมอ จึงเป็นการที่สุภาพชนสมควรจะทราบไว้ด้วยว่า ในการอำนวยพรนั้นทุกคนและทุกเพศจะต้องปฏิบัติอย่างไรจึงจะชอบ และขอแสดงหลักไว้ดังต่อไปนี้-

(๑) ถ้าเป็นการดื่มถวายพระพรไชยมงคลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหรือสมเด็จพระบรมราชินี หรือชาติสาสนาและรัฐธรรมนูญของประเทศ ทุกคนและทุกเพศจะต้องลุกขึ้นยืน

(๒) ถ้าเป็นการดื่มให้คู่บ่าวสาว ที่แต่งงานใหม่ ในการเลี้ยงสำหรับพิธีแต่งงาน หรือดื่มให้พรแก่บิดามารดาของคู่บ่าวสาว หรือดื่มให้ผู้เป็นเจ้าของงานก็ดี สุภาพชนทุกคนและทุกเพศควรลุกขึ้นยืนและดื่ม เพื่อเป็นการให้เกียรติยศอย่างยิ่ง

(๓) ถ้าเป็นการดื่มอำนวยพรแก่สุภาพสตรี ชายทุกคนต้องลุกขึ้นยืน

การดื่มในที่นี้หมายถึงการดื่มเมรัย ไม่ใช่ดื่มน้ำหรือโซดาหรือน้ำชา การดื่มน้ำหรือโซดาหรือน้ำชาก็ดีในการอำนวยพรประเทศในยุโรปโดยมากถือกันว่า เป็นการไม่สมควร ดังนั้นแม้จะไม่ดื่มเมรัยเต็มอึกหรือหมดแก้ว ก็ควรจิบพอเป็นกิริยา แต่ในสหปาลีรัฐอเมริกาเขาใช้น้ำอื่นแทนเมรัยในการดื่มอำนวยพรกันได้ เมื่อเป็นเช่นนี้เราผู้เป็นพุทธสาสนิกชนอันมีบัญญัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าห้ามการเสพเครื่องดองของเมา ก็ควรจะใช้น้ำต่าง ๆ ดื่มในการอำนวยพรได้เช่นเดียวกัน

การกล่าวคำอำนวยพรไม่จำเป็นจะต้องกล่าวยืดยาว อันจะเป็นเหตุให้ผู้ฟังออกเบื่อ

เวลากล่าวคำอำนวยพรหรือสุนทรพจน์ ถ้าเป็นเวลาเลี้ยง จะต้องเลือกโอกาสเมื่อเสร็จการเลี้ยงอาหารคาวแล้ว และกำลังจะเริ่มเลี้ยงของหวาน เมื่อจะลุกขึ้นกล่าวคำอำนวยพร ควรให้สัญญาณด้วยการเคาะถ้วยแก้ว หรือเคาะโต๊ะด้วยด้ามมีดหรือช่อมช้อน ในทันใดนั้นการสนทนาทั้งปวงจะต้องสงบทันที แม่บ้านต้องให้สัญญาณแก่คนใช้ให้ค่อย ๆ ออกจากห้องไป ในเมื่อได้รินเหล้าให้แขกทั่วทุกคนแล้ว

ถ้าในงานนั้นมีการแสดง การอำนวยพรอาจทำในการแสดงหรือการร้องเพลงก็ได้ แขกทุกคนจะต้องสงบและพยายามสนใจฟังเนื้อเพลงหรือเนื้อร้อง ผู้ที่ไม่เอาใจใส่ในการนี้ถือกันว่าเป็นการบกพร่องในทางมรรยาท

ฆ.ลักษณะการดื่มและการใช้เหล้าชะนิดต่าง ๆ การดื่มเหล้าในเวลารับประทานอาหารหรือในเวลาทั่ว ๆ ไปก็ดี สำหรับคนไทยที่เป็นพุทธสาสนิกชนย่อมนิยมว่าเป็นสิ่งชั่ว และดินฟ้าอากาศบ้านเมืองเราก็ร้อน ไม่เหมาะสำหรับการเสพสุรา ทั้งเป็นการผิดอนามัยและเป็นการหมดเปลืองโดยใช่เหตุ แต่เนื่องจากที่กล่าวแล้วว่า ฐานะของบุคคลหรือของตำแหน่งอาจเป็นเหตุบังคับ ให้ต้องมีการเลี้ยงตามแบบชาวอัสดงคต ดังนั้นการให้มีเมรัยในการเลี้ยง ก็ย่อมมีความจำเป็นตามกาลสมัย และเป็นการสมควรที่จะแสดงหลักเกณฑ์ในการใช้ให้ทราบพอให้ใช้ถูก แต่ไม่ใช่การส่งเสริมให้ดื่มจัดเลย ทั้งนี้เพราะไม่ใช่แบบของเราและอาจเป็นเหตุให้เฝือเกินไป แล้วก็จะทำให้คนเข้าใจผิด และเกิดการดื่มสุราเมรัยแทนน้ำในเวลาเลี้ยง ซึ่งมิใช่เป็นความประสงค์ของผู้เรียบเรียง

ในการเลี้ยงนั้น เหล้าย่อมมีเกณฑ์สำหรับการใช้ และสุภาพชนควรพยายามใช้ให้ถูก แต่ถ้าการเลี้ยงนั้นเป็นการเลี้ยงขนาดน้อย หรือเป็นการเลี้ยงในระหว่างญาติมิตรก็ดี อาจมีการเปลี่ยนแปลงได้บ้างเป็นพิเศษ จะเป็นการเลี้ยงขนาดใดหรือด้วยวิธีใดก็ตามจะเอาขวดเหล้าตั้งบนโต๊ะให้แขกรินรับประทานเองก็ได้ หรือจะให้คนใช้เป็นผู้รินแจกก็ได้ ในประเทศบนพื้นทวีปยุโรปนิยมการเอาขวดเหล้าดี ๆ ตั้งบนโต๊ะรับประทานอาหาร แล้วรินแจกจากขวด แต่ถ้าเป็นเหล้าธรรมดามักชอบถ่ายใส่เหยือกหรือคนโทแก้วให้คนใช้รินแจก

ในการรับประทานกับแกล้มก่อนการเริ่มรับประทานอาหารใหญ่ เช่นรับประทานกุ้งเย็น คาวิอาร์ หอยนางลม ฯลฯ มักใช้เหล้าเซ็คท์หรือชามเปญ หรือเหล้าขาวอย่างดี (ฮ๊อค) หรือจะใช้เหล้าที่ทำในโรงกลั่นสุราทางภาคใต้ของทวีปยุโรป เช่นเหล้าเชอรีปอร์ทไวน์ มาเดียร่า ฯลฯ ก็ได้ บางแห่งก็ชอบให้เหล้าผะสมที่เรียกว่า “ค๊อคเทล” ถ้าเครื่องกับแกล้มนั้นคาวมาก มักใช้เหล้าว๊อทก้า แต่ทั้งนี้เป็นแบบของเยอรมันที่จำเอามาจากรุสเซีย และเพิ่งนิยมกันภายหลังมหายุทธสงครามในยุโรปคราวก่อน อย่างไรก็ตามควรจะสำเหนียกในที่นี้ด้วยว่า แต่ไหนแต่ไรมาแล้วโลกย่อมนิยมกันว่า รุสเซียเป็นชาติที่รู้จักเลือกอาหารการกินดีเป็นพิเศษ หรือเป็นนักเลงกินที่มีชื่อเสียง ต่อจากเครื่องกับแกล้มก็ถึงซุปเหล้าที่ใช้ในเวลารับประทานซุปใช้เหล้าใต้ และใช้รินด้วยถ้วยเล็กที่ทำขึ้นฉะเพาะสำหรับดื่มเหล้าอย่างนี้ ซึ่งเราเรียกโดยรวมว่า “ถ้วยเหล้าเชอรี” ถ้าอาหารต่อจากนั้นเป็นปลา ควรใช้เหล้าฮ๊อคชะนิดที่มาจากฝั่งแม่น้ำโมเซล อันมีรสเปรี้ยวขึ้นหน้า

ถ้าเป็นอาหารทอดมักใช้เหล้าฮ๊อคชะนิดที่มาจากฝั่งแม่น้ำไรน์ อันมีรสหวานขึ้นหน้า ในตอนท้ายแห่งการเลี้ยงมักใช้เหล้าเซ็คท์หรือชามเปญ ซึ่งมีถ้วยสำหรับดื่มโดยฉะเพาะ และเราเรียกว่า “ถ้วยเหล้าชามเปญ” ถ้าเจ้าของบ้านอำนวยให้ขวดเหล้าตั้งบนโต๊ะรับประทานอาหาร สุภาพบุรุษจะต้องเป็นผู้ริน คือรินให้สุภาพสตรีที่นั่งข้างขวาและให้ตนเอง ในการรินจะต้องระวังจงดี เมื่อรินแล้วก็ส่งต่อ ๆ ไปเป็นลำดับ ถ้วยที่จะใช้สำหรับดื่มเหล้าฮ๊อคนั้นจะเป็นเหล้าที่มาจากฝั่งแม่น้ำโมเซล หรือแม่น้ำไรน์ก็ตาม ใช้เหมือนกัน คือเป็นถ้วยแก้วที่มีเชิงสันฐานคล้ายจอก

เหล้าแคล์แร็ทเป็นเหล้าที่คนสูงอายุหน่อยชอบเสพย์ ถ้วยสำหรับเหล้าชะนิดนี้มีสัณฐานต่ำกว่าและขนาดใหญ่กว่าถ้วยสำหรับที่ดื่มเหล้าฮ๊อค ซึ่งเราเรียกกันว่า "ถ้วยเหล้าแดง" ส่วนถ้วยสำหรับดื่มเหล้าเซ็คท์หรือชามเปญนั้นปากกว้างมาก มีสัณฐานคล้ายจานก้นลึกไม่มีขอบ หรือเป็นรูปดอกลำโพง ที่ใช้เป็นรูปกระบอกไม่มีเชิงก็มี ทั้งนี้ย่อมแล้วแต่สมัยนิยมและเครื่องใช้ที่มีแต่ดั้งแต่เดิมเป็นสมบัติประจำบ้าน แต่จะต้องเข้าชุดกันได้จึงจะดูงาม เวลารินแจก ใครชอบอย่างไหนก็รินอย่างนั้น หรือให้รินอย่างนั้นไว้

ถ้าในการเลี้ยงนั้น พ่อบ้านทำหน้าที่เป็นผู้รินเหล้าแจกเอง แขกทุกคนจะต้องอาสาส่งต่อโดยไม่ต้องรอให้พ่อบ้านออกปากขอให้ทำเช่นนั้น ถ้าเป็นการส่งขวดต่อ สุภาพบุรุษจะต้องถามสุภาพสตรีที่นั่งข้างขวาของตนว่า จะต้องการให้รินเหล้าขาวหรือเหล้าแดง ถ้าจำเป็นจะต้องช่วยเหลือสตรีที่นั่งซ้ายหรืออยู่ในที่ใกล้ด้วยก็ช่วยได้

สุภาพบุรุษย่อมไม่ดื่มเร็วและดื่มมาก ในเวลาท้องยังว่างไม่ควรดื่มเหล้าใต้ในเวลารับประทานเครื่องกับแกล้มมาก เพราะฤทธิ์ของเหล้าย่อมจะขึ้นสมองในเวลาท้องว่างอย่างรวดเร็ว ซึ่งโดยมากผู้ดื่มมักรู้สึกตัวเมื่อช้าเกินไปเสียแล้ว อะไรย่อมไม่น่าเกลียดเท่าสุภาพบุรุษเริ่มมีอาการมึนเมาก่อนเสร็จการรับประทานอาหาร จนจะรับประทานหรือดื่มอะไรอีกไม่ได้ ผู้ที่มีอาการเช่นนี้มักจะหน้าซีดเผือดหรือแดงก่ำ และไม่มีจิตต์ใจที่จะทำอะไร นอกจากให้การเลี้ยงถึงที่สุดลงโดยเร็ว อาการเมาของคนย่อมมีต่าง ๆ กันบางคนก็เงียบสงบหรือง่วง และบางคนก็ครึกครื้นเกินควร แต่ทั้ง ๒ อย่างย่อมขาดสติเหนี่ยวรั้งตนเอง ซึ่งเป็นการบอกนิสสัยอันแท้จริงในบุคคลนั้น ๆ บางคนก็ชอบดื่มแต่เหล้าอ่อน ๆ หรือจิบนิดหน่อยพอเป็นพิธี ปล่อยให้เหล้าเหลือติดแก้วถ้วยละมาก ๆ ซึ่งเป็นการน่าเสียดายเหล้าดี ๆ มีราคาแพง ๆ บางคนก็ไม่ดื่มเหล้าเลยหรือดื่มน้อยที่สุด อย่างไรก็ตามในการดื่มควรดื่มเพียงพอดี คือทุกคนควรรู้จักประมาณตนว่า จะทนการดื่มได้เพียงไร แล้วก็ดื่มเพียงเท่าที่ทนได้ไม่ถึงกับเมามาย เวลามีผู้รินเหล้าให้ ถ้าจะไม่ดื่มหรือดื่มพอแล้ว ก็อย่าให้เติม หรือเติมเพียงน้อยที่สุด พอไม่ให้เสียกิริยา

เหล้าดี ๆ มักรับประทานออกรส ต่อเมื่อเหล้านั้นมีความเย็นถึงขีดอันควรของมัน เว้นแต่เหล้าแดง ถ้าเย็นมากมักเสียรส

๑. **เหล้าบอร์โดและเหล้าบัวร์กุ้นเดอร์** ควรดื่มอุ่นหน่อย คือประมาณ ๑๕ ดีกรี ซ. การทำให้เหล้าอุ่นต้องพยายามให้เหล้านั้นค่อย ๆ อุ่นตัวทีละน้อย เพื่อสำเร็จผลดังว่า ในวันก่อนการเลี้ยงจะต้องเอาเหล้าที่กล่าวนี้ไปไว้ในห้องที่มีความร้อนประมาณตามที่ต้องการ และเอาออกเวลาจะเริ่มเปิดขวดใช้ ถ้าให้เหล้าอุ่นเร็วด้วยการเอาลงแช่ในน้ำอุ่น ก็อาจทำให้เหล้าอุ่นได้ แต่ย่อมจะเสียรสไปบ้าง

๒. **เหล้าแดงที่มีอายุมาก ๆ** มักมีตะกอน เวลารินต้องระวังไม่รินเอาตะกอนออกมาด้วย เวลาจะหยิบยกก็ต้องระวังไม่ให้กะเทือน เพราะจะขุ่น เมื่อรินถึงตะกอนต้องหยุดไม่รินต่อไป

เหล้าอย่างดีที่เก็บไว้ในห้องเก็บเหล้านานปี ย่อมมีฝุ่นละอองจับขวด เวลาจะนำมาใช้ต้อง

ไม่พยายามปัดฝุ่นละอองนัก เพราะจะกระเทือนและเหล้าจะขุ่น ควรปัดเพียงเท่าที่จะปัดได้เท่านั้น การที่ขวดมีฝุ่นละอองจากห้องเก็บเหล้า เขาไม่ถือกัน ตรงกันข้ามกลับนิยมเสียด้วยซ้ำ เวลาจะนำมาใช้ เขามีเปลโดยเฉพาะสำหรับวาง ซึ่งสะดวกในการรินด้วย

๓. **เหล้าเซ็คท์และแชมเป็ญ** ควรมีความเย็นประมาณ+๗ เซ็นติดีกรี

๔. **เหล้าฮ็อคหรือไวน์แม่น้ำไรน์และโมเซล** จะมีรสดีที่สุดเมื่อเย็น+๑๐ เซ็นติดีกรี

๕. **เหล้าใต้** ควรใช้+๑๒ เซ็นติดีกรี

๖. **เหล้าบรั่นดีหรือคอนยัค** ดื่มได้ทั้งอุ่นและเย็น ถ้าต้องการจะดื่มเย็น หนทางทำที่นิยมกันว่าดีที่สุดนั้นดังนี้:– ใช้ถ้วยปากผายเบื้องหน่อย หรือถ้วยแชมเป็ญ เอาน้ำแข็งก้อนประมาณขนาดผลลูกหมากใส่ลงไปในนั้น และกรอกให้ถ้วยเย็นทั่วกันดี แล้วเทน้ำแข็งออก และรินเหล้าบรั่นดีหรือคอนยัคลงไปในถ้วยนั้นพอสมควร ค่อย ๆ จิบรับประทานทีละน้อยและดมไปพลางด้วย

๗. **เหล้าลิคเคอร์** คือเหล้าว่างต่าง ๆ เช่น เหล้าเป็บเปอร์มินท์ เชอรี่บรั่นดี คิวราโซ ฯลฯ ใช้ดื่มเวลารับประทานกาแฟภายหลังอาหาร หรือต่อจากนั้นเล็กน้อยเพื่อช่วยการย่อย การดื่มเหล้าลิคเคอร์ไม่จำกัดว่าจะต้องเย็นหรืออุ่น ถ้าต้องการเย็นก็ทำดังกล่าวแล้วสำหรับบรั่นดีมิฉะนั้นรับประทานด้วยถ้วยเล็ก ซึ่งเรียกว่า “ถ้วยลิคเคอร์”

๘. **เหล้าวิสกี้ปนกับโซดา และ เบียร์** โดยธรรมดาใช้ดื่มในเวลาเหน็ดเหนื่อย หรือในเวลาว่าง ๆ เช่น เวลาเย็นค่ำเป็นต้น ถ้าใช้ในการเลี้ยงมักใช้เวลาภายหลังรับประทานอาหารแล้วนาน ๆ เช่น ดื่มเวลาเล่นไพ่ เวลาดูการแสดง หรือนั่งคุยกัน หรือในระหว่างเวลาพักการเต้นรำ ซึ่งเป็นการคู่กับน้ำมะนาวสำหรับสตรี ในการเลี้ยงอย่างกันเองจะใช้เหล้าทั้ง ๒ อย่างนี้หรืออย่างใดอย่างหนึ่งในระหว่างเวลารับประทานอาหารก็ได้ ข้อที่พึงสำเนียกในที่นี้ก็คือ เบียร์นั้นถ้าดื่มแต่เบียร์โดยเฉพาะมักเมายาก และเบียร์เป็นอาหารด้วยดังจะเห็นได้ว่า คนที่ชอบดื่มเบียร์โดยมากมักจะอ้วน แต่ถ้าดื่มเบียร์ปะปนกับเหล้าองุ่น หรือแชมเป็ญแล้ว มักเมาง่ายและเมามาก ทั้งจะเป็นเหตุให้ปวดศีรษะในวันรุ่งขึ้นแทบตลอดวัน

๙. **เหล้าผสมที่เรียกว่า** “คับ” เช่น แชมเป็ญคับ แคล์แร็ทคับ ฯลฯ มักใช้ดื่มในเวลาร้อน หรือในเวลาที่มีงานปาร์ตี้และการเต้นรำ และดื่มอย่างแชมเป็ญทั้งต้องการความเย็นมากหน่อยด้วย

บทที่ ๙

การแต่งกายไปในงานและโอกาสต่าง ๆ

สุภาพชนสมควรจะต้องรู้จักการแต่งกายให้เหมาะกับกาลและโอกาส การแต่งหรูหราเสมอไปหรือซอมมะซ่อเกินควร ย่อมไม่เป็นการเหมาะทั้งนั้น อ่อนพอดีย่อมเป็นสิ่งพึงประสงค์เสมอ แต่คนเราย่อมมีความคิดความเห็นไม่สู้จะตรงกันเสมอไป ดังนั้นจะกำหนดว่าอะไรพอดีเพียงไหนจึงย่อมทำไม่ได้ แต่หลักสำคัญอยู่ที่ว่า **ต้องไม่ให้เป็นที่บาดตาคนหมู่มาก**

ก. **การไปในงานพิธีนั้น** ย่อมแยกออกได้เป็นการไป**อย่างแขก และอย่างกันเอง**

๑. การไปช่วยงานพิธีใด ๆ **อย่างเป็นแขก** โดยมากมักจะต้องได้รับบัตรเชิญ และไปตามเวลาในบัตรนั้น ถ้าพิธีนั้นเป็นงานที่มีแขกมาก จะต้องแต่งกายให้สมควรแก่งาน คือสตรีควรสวมถุงน่องรองเท้า และนุ่งผ้าสิ้นหรือผ้าถุงตามใจรัก คนหัวเก่าหน่อยไม่สู้จะชอบสวมถุงน่องรองเท้า แต่สมัยนี้ถือกันว่าไม่เป็นการสุภาพสีของเสื้อผ้าควรเลือกสีที่สุภาพ คนโบราณชอบแต่งกายด้วยสีประจำวัน ซึ่งดูคล้ายกันไปหมด ไม่สู้จะดูงาม สู้แต่งสีตามใจชอบไม่ได้ เพราะการแต่งสีตามใจชอบนั้น เมื่อไปรวมกันมากคนจะเห็นสีต่าง ๆ คละกันดูงามดี ถึงจะแต่งสีประจำวันก็ได้ เพราะคงจะมีมากคนเหมือนกันที่แต่งสีตามใจรัก

สีประจำวันนั้นเป็นแบบที่ใช้กันมาแต่โบราณกาล ซึ่งเป็นการเห็นสวยงามตามกาลสมัย ในเรื่องนี้ย่อมมีคำกลอนสวัสดิรักษาของสุนทรภู่เป็นพะยานให้เห็นเป็นตัวอย่าง ในสมัยต่อมาได้มีการดัดแปลงไปบ้าง คือบางคนก็ชอบใช้สีที่ตัดกัน และบางคนก็ชอบแต่งชุดตามสีวัน แต่ถือกันว่า ในการแต่งชุดนั้นสีนุ่งต้องแก่กว่าสีห่มเล็กน้อยเสมอ สมัยนี้นิยมให้สีเหมือนกัน สีประจำวันที่ตัดกันนั้นดังนี้

วันอาทิตย์	นุ่งชมพูหรือแดง หรือเลือดหมู	**ห่มสีเขียวอ่อน**
วันจันทร์	**นุ่งสีเหลือง**	**ห่มสีฟ้า**
วันอังคาร	**นุ่งสีม่วงแดง**	**ห่มสีโศกหรือสีเขียวอ่อน**
วันพุธ	**นุ่งสีเขียวหรือสีเหล็ก**	**ห่มสีจำปาหรือเหลืองแก่หรือชมพู**
วันพฤหัสบดี	**นุ่งสีทอง**	**ห่มสีเขียวอ่อน**
วันศุกร์	**นุ่งสีฟ้า**	**ห่มสีน้ำเงิน**
หรือ	**นุ่งสีน้ำเงิน**	**ห่มสีทอง**
วันเสาร์	**นุ่งสีม่วงดำ**	**ห่มสีเขียวหรือสีโศก**
วันพระเจ้า	**นุ่งสีแดง**	**ห่มสีชมพู**

คนทั่วไป	**นุ่ง**ชมพู	**ห่ม**ชมพู
หรือ	**นุ่ง**ตามสีวัน	**ห่ม**ตามสีวัน

สุภาพบุรุษต้องสวมถุงน่องรองเท้าเสมอ เวลานุ่งผ้าต้องเลือกสีผ้านุ่งที่ไม่ฉูดฉาดบาดตาคน ผ้านุ่งสีน้ำเงินและสีกรมท่านิยมกันว่าเป็นสีที่สุภาพ และใช้ได้ไม่ว่าจะไปในงานใด **ในสมัยนี้** นิยมการแต่งแบบสากล เพราะฉะนั้นเครื่องแต่งกายแบบสากลจึงเข้าแทนได้ทุกหนทุกแห่ง และสีที่สุภาพย่อมได้แก่สีขาวโดยมากแต่ต้องนุ่งกางเกงขายาว

เวลาไปถึงบ้านที่มีงานจะต้องพยายามพบและเคารพผู้เป็นเจ้าของงานก่อน แล้วจึงค่อยไปสนทนากับผู้อื่นหรือคนที่ตนรู้จัก หรือไปนั่งยังที่ที่เจ้าของงานจัดไว้รับรอง และควรนั่งให้เหมาะกับฐานะของตนเสมอ คืออย่านั่งหน้าผู้ใหญ่หรือผู้ที่มีฐานะสูงกว่า ในสมัยนี้แม้ทุกคนจะมีเสรีภาพและมีสิทธิ์ทั้งปวงเสมอกันก็ดี แต่ถ้าภายในครอบครัวยังมีการเป็นเด็กเป็นผู้ใหญ่อยู่ ในการสมาคมก็ย่อมต้องมีขีดในการจำกัดฐานะแห่งการเป็นผู้ใหญ่ผู้น้อยเหมือนกันเสรีภาพแห่งมนุษย์ คือเสรีภาพตามกฎหมาย หรือในวงที่กฎหมายกำหนดเท่านั้น จะเอามาใช้ในการสมาคมหาได้ไม่ การวางตัวให้พอดีไม่มากหรือไม่น้อยเกินไป ย่อมเป็นที่นิยมสำหรับคนหมู่มาก ส่วนการตื่นตัวเอง หรือบุ่มบ่ามไม่รู้จักเด็กรู้จักผู้ใหญ่นั้น ไม่มีใครสรรเสริญเลย แต่การถ่อมตัวจนเกินกว่าควรตามฐานะก็ย่อมเป็นการไม่เหมาะดุจกัน สู้อยู่ในระดับอันควรตามฐานะของตนไม่ได้ เช่นผู้ใหญ่ไม่นั่งหน้าตามที่ที่เขาจัดไว้ให้ ผู้น้อยก็ย่อมไม่มีใครกล้าไปนั่งแทน แล้วที่นั่งสำหรับผู้ใหญ่ก็จะว่าง ส่วนที่สำหรับผู้น้อยจะแน่น เป็นการก่อให้เกิดการผิดมาดพลาดหมายสำหรับเจ้าของงาน ซึ่งเป็นการไม่สมควร

กิริยาวาจาที่แสดงในสมาคมเช่นนี้ ควรพยายามปฏิบัติตนด้วยความสงบสุขุม อย่าซุ่มซ่ามพรวดพราด จะหยิบจะยกอะไรควรพินิจพิเคราะห์ก่อน จะผ่านใครโดยใกล้ชิดหรือแตะต้องโดยมิได้ตั้งใจก็ดี ต้องขอโทษเสมอ เวลามีใครหยิบอะไรส่งให้ ต้องกล่าวขอบใจทุกครั้งในความเอื้อเฟื้อของท่านผู้นั้น การพูดจะต้องพูดเพียงพอควร และใช้วาจาที่สุภาพ การอวดตัวและนินทาผู้อื่นในที่ประชุม หาเป็นสิ่งที่สุภาพชนควรจะประพฤติไม่ การพูดโลนหรือหยาบคายก็เป็นการไม่เหมาะเหมือนกัน ดังนั้นจะต้องระวังให้มากสักหน่อย และควรพยายามฟังไว้ให้มากดีกว่า ทั้งจะต้องแสดงอาการที่แช่มชื่นอยู่เสมอด้วย

การไป**รดน้ำแต่งงาน** ซึ่งสุภาพชนอาจต้องไปเสมอ และ**รดน้ำโกนจุก** ซึ่งเวลานี้พบปะน้อยเต็มทีแล้วนั้น ควรเข้ารดในลำดับอันควรแก่ตน เจ้าของงานมักนิยมเชิญท่านผู้สูงศักดิ์เข้ารดก่อน เพื่อเป็นศิริมงคล การกระทำเช่นนี้ย่อมเป็นการแสดงอยู่ในตัวแล้วว่า ควรจะเข้าตามลำดับผู้ใหญ่ผู้น้อย ถ้าเจ้าของงานมิได้มุ่งที่จะให้เป็นเช่นนั้น ก็คงจะออกมาประกาศเชิญโดยทั่วกันให้เริ่มการเข้ารดน้ำ สุภาพชนที่ได้รับการอบรมดีจากทางบ้านมักรู้สึกกะดากที่จะเดินหน้าผู้ใหญ่ที่มีอายุหรือมีฐานะดีกว่าตน และมักจะเกี่ยงในการเข้าก่อนเข้าหลังกันเสมอ อันเป็นเครื่องหมายว่าเรายังนิยมการเป็นเด็กเป็นผู้ใหญ่กันอยู่มาก ทั้งนี้ก็เป็นการสมควรแล้ว เพราะวุฒิทั้งหลาย คือ ชาติวุฒิ วัยวุฒิ และคุณวุฒิ เป็นสิ่งที่ต้องเคารพและไม่เกี่ยวด้วยเสรีภาพเลย

ถ้าเป็นการไปใน**พิธีอย่างอื่น** เช่นในงานวันเกิดหรือทำบุญใด ๆ สุภาพชนย่อมปฏิบัติเช่นเดียวกับที่กล่าวแล้ว สำหรับการไปในงานวันเกิดหรือในการฉลองอายุก็ดี สุภาพชนต้องหาโอกาสแสดงความยินดีและอำนวยพรแก่เจ้าของงานก่อน การให้ของขวัญเขาก็มักให้ในเวลาแรกถึง หรือในโอกาสอันควรเหมือนกัน

การกลับ ควรกลับเมื่อหมดพิธีแล้ว หรือตามโอกาสอันควร

๒. ถ้าเป็นการไปช่วย**อย่างกันเอง** อันอาจเป็นผู้ได้รับบัตรเชิญหรือมิได้รับก็ดี ผู้ไปช่วยมักไปก่อนเวลางานมาก หรืออาจไปช่วยทำอะไรต่ออะไรก่อนวันงานด้วยซ้ำ และช่วยทุกอย่างตามแต่จะช่วยได้ การแต่งกายในโอกาสเช่นนี้ แต่งอย่างเรียบ ๆ คือแต่งให้เหมาะสำหรับจะช่วยทำงานได้จริง ๆ แต่ถ้าเป็นผู้ได้บัตรเชิญด้วย เมื่อจวนถึงเวลาแขกอื่นจะมา ต้องแต่งตัวอย่างแขกทั้งหลาย แต่คงช่วยเจ้าของงานทำธุระเต็มที่ต่อไป ตามแต่เจ้าของงานจะมอบหมาย เช่นช่วยรับแขกและช่วยเลี้ยงเป็นต้น

เวลา**จะกลับ** ควรกลับภายหลังแขกส่วนมาก เว้นแต่ถ้ามีกิจจำเป็นจะกลับก่อนก็ได้ แต่ต้องไม่กลับเป็นเชิงนำแขกอื่นให้กลับตาม

การแต่งเครื่องเพ็ชรพลอยสำหรับสุภาพสตรีนั้น ควรแต่งเพียงพอดี และแต่งเพียงเท่าที่ตนมีแต่งได้ การยืมของผู้อื่นมาแต่งเป็นการหลอกให้คนทั่วไปหลงเข้าใจผิด และไม่มีประโยชน์อะไรแก่ตนเลย ถ้าเกิดทำหลุดหรือตกหายอาจนำความเดือดร้อนมาสู่ตนได้มาก การแต่งพอดีหมายความว่า ไม่แต่งมากเกินไปจนดูเป็นร้านขายเครื่องเพ็ชร์พลอย ซึ่งจะเป็นเหตุให้คนมองและอาจเกิดอันตรายนานาประการแก่ผู้แต่ง ถ้าแต่งเล็กน้อยเพียงพองาม หรือใช้น้อยที่สุดได้เพียงไรก็ยิ่งเป็นการดี สตรีย่อมชอบเครื่องประดับเป็นส่วนมาก แต่ถ้าแต่งน้อยและแต่งเป็นชิ้นเป็นอันที่น่าดูย่อมจะเรียบร้อย และแลดูงามตากว่าแต่งด้วยเครื่องกะจุกกะจิกไม่เป็นชิ้นเป็นอันจนลานตา

ข. ถ้าเป็นการ**ไปในงานศพ** ทั้งในการไปเป็นแขกและเป็นส่วนกันเองหรือส่วนตัว ต้องปฏิบัติอนุโลมตามที่กล่าวแล้วใน ก. มีที่ผิดกันคือ การแต่งกาย การสำรวมกิริยา ทั้งจะต้องพยายามเคารพศพก่อนอื่นด้วย

การแต่งกายไปในงานเช่นนี้ ถ้าเป็นการอาบน้ำศพ ทำบุญศพครบรอบวันตายได้ ๗ วัน ๕๐ วัน และ ๑๐๐ วัน ผู้ไปในงานนั้น ๆ ต้องไว้ทุกข์เสมอ สตรีนุ่งถุงหรือผ้าสิ้นสีดำสวมรองเท้าดำที่ไม่ใช่หนังมัน ส่วนถุงเท้าจะใช้ดำหรือขาวก็ได้ สรวมเสื้อดำหรือเทาหรือขาว บุรุษนุ่งดำสวมเสื้อแบบราชการพันแขนทุกข์ รองเท้าคัทชูดำ แต่ไม่ใช่ทำด้วยหนังมัน ถุงเท้าจะใช้ดำหรือขาวก็ได้ บางคนชอบนุ่งสีน้ำเงินหรือกรมท่าพันแขนทุกข์ แต่สีทั้ง ๒ มิใช่เป็นสีไว้ทุกข์เป็นการลดขนาดการไว้ทุกข์ให้เพียงพันดำที่แขนซ้าย บัดนี้นิยมแต่งเครื่องแบบสากลกันโดยทั่วไป ดังนั้นจะใช้กางเกงสากลสีขาวขายาวแทนก็ได้ สีดำเป็นสีไว้ทุกข์โดยแท้ ระเบียบแห่งสำนักพระราชวังกำหนดสีไว้ทุกข์ฉะเพาะสีดำและสีขาว สีน้ำเงินและกรมท่าไม่ได้กล่าวถึงเลย แต่การนุ่งสีน้ำเงินหรือกรมท่าไปในงานศพได้นั้น เพราะแต่ก่อนผ้าทั้ง ๒ สีเป็นเครื่องแบบ ที่ข้าราชการทุกคนต้อง

แต่งเวลาไปทำงานตามสำนักงานของรัฐบาล ทั้งถือกันว่าเป็นสีที่สุภาพด้วย ครั้นเมื่อออกจากสำนักงานจะไปในงานศพก็สวมปลอกดำสำหรับไว้ทุกข์เข้าที่แขนเสื้อข้างซ้ายเหนือข้อศอก ซึ่งเป็นการสะดวกดี ทั้งนี้หมายถึงเพียงสำหรับผู้ที่มิได้สนิทสนมกับผู้ตายมากนัก เท่าที่ทำกันอยู่เวลานี้เป็นการทำตามคติโบราณซึ่งถือกันว่า ถ้าแก่กว่าก็นุ่งดำ เด็กกว่าก็นุ่งขาว ถ้าไม่เกี่ยวข้องอะไรก็นุ่งน้ำเงินหรือกรมท่า อันเป็นเรื่องทำตามเคยกันต่อ ๆ มาขนาดของผ้าพันแขนทุกข์ต้องไม่แคบกว่า ๕ ซ.ม. และไม่กว้างกว่า ๑๐ ซ.ม. จะใช้ผ้าดำธรรมดาหรือผ้ายืดสีดำก็ได้

ถ้าเป็นการ**อาบน้ำศพ** เวลาเข้าไปยังศพต้องเคารพด้วยวิธีไหว้ หรือกราบ หรือคำนับตามแต่จะเหมาะใจตนก่อน แล้วจึงเปิดขวดน้ำอบที่เตรียมเอาไปด้วย แล้วคุกเข่าเทน้ำอบนั้นลงไปในมือของศพ แล้วทำการเคารพอีกครั้ง

ถ้าเป็นการไปใน**การทำบุญศพ** พอถึงก็ตรงไปเคารพศพก่อนและวางพวงมาลาซึ่งสุภาพชนควรมีไปด้วยในงานเช่นนี้เสมอ

การกลับ จะกลับเมื่อเสร็จพิธีหรือจะเลือกกลับตามโอกาสที่เหมาะก็ได้

อนึ่งการไปอาบน้ำศพนั้น สุภาพชนต้องไม่ลืมแสดงความเสียใจด้วยกับเจ้าภาพในเวลาที่ตนไปถึง เจ้าภาพในที่นี้หมายถึงบุตรธิดาหรือสามีภริยาของผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว หรือญาติใกล้ชิดของผู้ตายที่ทำหน้าที่เป็นแม่งานในการนั้น

ถ้าเป็นการไปในงาน**ปลงศพ** การแต่งกายย่อมแปลกออกไปอีก และว่าโดยหลักมักจะถือกันโดยทางอายุระหว่างผู้ตายกับผู้ที่ไปช่วยงาน หรือการเป็นเจ้าพระเดชนายพระคุณในกัน ถ้าผู้ตายแก่กว่าหรือเป็นญาติชั้นผู้ใหญ่กว่า หรือเป็นเจ้าพระเดชนายพระคุณก็ดี ผู้ไปช่วยไม่ว่าเพศใดต้องแต่งขาวล้วนทั้งตัวตั้งแต่เวลาตั้งศพจนตลอดเวลาเก็บอัษฐิ ถ้าผู้ตายเป็นเด็กกว่า หรือไม่ใช่เป็นเจ้าพระเดชนายพระคุณ ผู้ไปช่วยในงานนุ่งดำเสมอ สตรีใช้เสื้อผ้าหรือแพรเลี่ยนสีขาวล้วน ไม่ควรใช้เสื้อดอกดำ เว้นแต่จะเป็นเวลาไปช่วยอย่างกันเอง บุรุษใช้เสื้อขาวแบบราชการ พันแขนทุกข์ส่วนผ้านุ่งใช้สีน้ำเงินหรือกรมท่าดังกล่าวแล้วข้างบนก็ได้ แต่สีที่ถูกแท้คือสีดำ ถ้าไปช่วยอย่างแขก คือรู้จักกับผู้ตาย หรือครอบครัวของผู้ตาย หรือเจ้าภาพในงานศพนั้นก็ดี ไม่ว่าผู้ไปช่วยจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่กว่าผู้ตายย่อมต้องนุ่งดำและแต่งตัวอย่างไปช่วยงานทำบุญศพได้เสมอ ถ้าแต่งแบบสากลก็ใช้เสื้อกางเกงสีขาวคอปิดหรือเปิดก็ได้ ถ้าคอเปิดต้องใช้ผ้าผูกคอสีดำและพันแขนทุกข์

ถ้าเป็น**การทำบุญฉลองอัษฐิ**ภายหลังการปลงศพตามที่เรียกกันว่า "ทำบุญเจ็ดวันฉลองอัษฐิ" แม้จะเป็นระยะเวลาที่ทางครอบครัวนั้นจะยังอยู่ในเขตต์การไว้ทุกข์ ก็งดการแต่งเครื่องทุกข์สำหรับงานนี้ คือหมายความว่า เมื่อเผาศพแล้วก็ควรจะเลิกการไว้ทุกข์กันเสียที เพราะฉะนั้นในการฉลองอัษฐิเขาจึงงดการไว้ทุกข์เสียชั่วคราว การไว้ทุกข์ในการปลงศพย่อมเริ่มตั้งแต่เวลาตั้งศพดังกล่าวแล้วจนเวลานำอัษฐิกลับถึงบ้าน ถ้าญาติของผู้ตายต้องการจะไว้ทุกข์ต่อไปก็เริ่มไว้ต่อเมื่อเสร็จการทำบุญฉลองอัษฐิแล้ว ในสมัยนี้ดูเหมือนการไว้ทุกข์ให้ผู้ตายเป็นระยะเวลานาน ๆ จะไม่สู้เป็นที่นิยมของโลกนัก เพราะสีดำย่อมเป็นสีเศร้าโศกไม่สดชื่น และควรใช้เพียง

เท่าที่ยังอยู่ในระยะเวลาที่ยังไม่ล่างความทุกข์ ด้วยเหตุฉะนี้ในต่างประเทศจึงเคยมีแบบที่ผู้ตายสั่งงดการไว้ทุกข์สำหรับตัวเองล่วงหน้าตั้งแต่ก่อนตาย เช่นพระสวามีของสมเด็จพระนางเจ้าแห่งประเทศนีเทอร์แลนด์เป็นต้น

การใช้เครื่องเพ็ชรพลอยอันมีแสงวูบวับไปในงานศพ หรือในการทำบุญศพตลอดจนการอาบน้ำศพ ย่อมเป็นการไม่สมควร และไม่เป็นการที่เหมาะอย่างยิ่ง

การสนทนาปราสัยในเวลาไปช่วยงานศพ ควรดำเนินในทางที่สงบที่สุดไม่ควรพูดตลกคนอง การสรวลเสเฮฮาควรจะหลีกเลี่ยง เพราะเป็นการมิใช่มรรยาทอันดีในยามที่เจ้าของงานกำลังทุกข์ร้อนแต่เท่าที่เห็น ๆ อยู่โดยทั่วไปนั้น การไปในงานศพดูเหมือนผู้เป็นแขกจะไม่รู้สึกผิดกว่างานอย่างอื่นนัก เห็นจะเป็นเพราะประเพณีของเราเก็บศพไว้นานและมีการทำบุญศพหลายครั้งจึงเผา ซึ่งเป็นเหตุให้ความเศร้าโศกหรือความอาลัยของผู้ที่เป็นแขกในผู้ตายจางไปมากก็เป็นได้ อย่างไรก็ตามเป็นการไม่สมควรอยู่นั่นเอง เมื่อเห็นว่าตนจะระงับความร่าเริงไว้มิได้ก็ไม่ควรอยู่นาน เพราะการไปในงานเช่นนี้ ย่อมไปเพื่อเคารพหรือเผาศพ เมื่อได้ปฏิบัติหน้าที่ตามความประสงค์แล้ว ก็ไม่มีอะไรผูกมัดให้ต้องอยู่ต่อไปซึ่งจะต้องมีการสนทนา หรือสรวลเสเฮฮาในเวลาต้องใจ อันเป็นการเสียกิริยาและไม่เป็นการสมควรดังกล่าวแล้ว สุภาพชนสมควรจะเรียนรู้ และรักษามรรยาทอันดีงามเสมอ

๑. เมื่อเจ้าภาพเชิญผู้ใหญ่หรือแขกผู้มีเกียรติ**เข้าจุดไฟ**แขกทุกคนควรลุกขึ้นยืนด้วยความสงบ เป็นการเคารพศพด้วยส่วนรวมครั้งสุดท้าย ถ้าศพนั้นเป็นศพที่มีกองเกียรติยศ เมื่อจะจุดไฟย่อมมีแตรสั้นบรรเลงเพลงนอนก่อน เมื่อสุดเสียงแตรนอนแล้ว ผู้เป็นต้นเพลิงก็เริ่มการใส่ไฟในระหว่างนี้แตรจะบรรเลงเพลงเคารพศพ เมื่อจบลงแขกทุกคนต่างก็นำดอกไม้ธูปเทียนเข้าไปวางที่เชิงตะกอนเป็นการขมาศพตามลำดับผู้ใหญ่ผู้น้อย ก่อนจะวางต้องทำการเคารพครั้ง ๑ และเมื่อวางแล้วเคารพอีกเป็นครั้งสุดท้าย เวลาเข้าหรือออกจากการเผาศพก็ดี ควรสงบกิริยาและไม่พูดจากันเลย จนกว่าจะได้ออกพ้นบริเวณเมรุที่เผาศพนั้นแล้ว

ในการ**จุดเพลิงหลวง**นั้น ถ้ามีเจ้านายเสด็จด้วย เจ้าภาพก็มักจะเชิญให้เป็นต้นเพลิง แต่ถ้าไม่มีเจ้านายก็เชิญผู้สูงศักดิ์ดังกล่าวแล้ว เพราะถือว่าเป็นเกียรติยศแก่ศพ ผู้จุดเพลิงหลวงหรือผู้ที่ไปเผาศพที่มีเพลิงหลวงนั้น โดยธรรมดาเมื่อได้จุดเพลิงหลวงแล้ว เขามักเอาธูปเทียนส่วนตัวใส่เข้าไปเฉย ๆ (ไม่จุด) คนทั้งหลายก็ควรทำเช่นเดียวกัน คือไม่จุด เป็นการเคารพต่อเพลิงหลวง ซึ่งมีจุดอยู่เสร็จแล้ว แต่ถ้าเป็นศพที่ไม่มีเพลิงหลวง การเชิญผู้เป็นต้นเพลิงปฏิบัติเช่นกล่าวสำหรับศพที่มีเพลิงหลวง แต่ทุกคนจุดธูปเทียนของตนก่อน แล้วจึงนำเข้าไปวางที่เชิงตะกอนในทำนองที่กล่าวแล้ว

การกลับในโอกาสเช่นนี้ ถ้าไม่เป็นการประชันหน้ากับเจ้าภาพจริง ๆ ก็ไม่ต้องลา แต่โดยปกติเจ้าภาพมักมาคอยรับลา หรือส่งแขก อยู่ที่ปากทางออกแล้ว

ในระหว่างเวลาไปช่วยงานศพทุกอย่าง หลักบางแห่งถือกันว่า ไม่ควรสูบบุหรี่ เว้นแต่เจ้าภาพจะจัดเลี้ยงก็สูบได้

๒. เวลาเทศน์หน้าศพ ไม่ควรผู้ที่อยู่ในที่ใกล้นั้นจะสูบบุหรี่เลยทีเดียว ระเบียบของทหารและสำนักพระราชวัง มีการห้ามสิ่งที่กล่าวนี้อย่างแน่นอน ส่วนสำหรับที่อื่นดูเหมือนจะไม่มีที่ไหนกำหนดไว้ แต่เป็นวิธีการที่อารยชนนิยมปฏิบัติกัน ดังนั้นสุภาพชนจึงสมควรจะปฏิบัติตามการงดสูบบุหรี่ในที่นี้ ย่อมเป็นการแสดงความเคารพต่อพระธรรมเทศนา อันเป็นคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งพุทธมามกทุกคนเลื่อมใสบูชา

๓. ในเวลาเดินหรือนั่งรถผ่านหรือแข่งขึ้นหน้าขบวนศพ ถ้าแม้จะเป็นเพียงศพที่มีผู้หามไปเฉย ๆ ก็ดี สุภาพชนควรเคารพศพนั้นเสมอ และตั้งความปรารถนาให้วิญญาณของผู้ตายไปสู่สุขติหรือไปที่ชอบ

ค. เวลาที่ควรไว้ทุกข์นั้น ตามประเพณีของเรานิยมกันต่อ ๆ มาว่า ถ้าผู้ตายเป็น**บิดามารดา** หรือเป็นผู้ที่ชุบเลี้ยงตนมาเสมอด้วยบิดามารดา หรือ**สามีภริยา**ก็ดี ผู้เป็นบุตรธิดาหรือสามีภริยาควรไว้ทุกข์ให้ ๑ ปี นับจากวันตาย ถ้าผู้ตายเป็น**ญาติผู้ใหญ่สายตรง**จะเป็นทางฝ่ายบิดาหรือมารดาก็ตาม ผู้สืบสายตรงไว้ทุกข์ให้อย่างน้อยครึ่งปี ถ้าเป็นเพียง**ญาติสนิท** จะเป็นชั้นเล็กหรือใหญ่กว่าก็ตามควรไว้ทุกข์ให้เท่าบิดามารดา ถ้าเป็นเพียง**ญาติห่าง ๆ** ที่มีอุปการคุณแก่กัน ควรไว้ทุกข์ให้อย่างมาก ๑๐๐ วัน มิฉะนั้นไว้เพียง ๑๕ วัน ก็พอแล้ว ถ้าเป็น**ญาติห่างที่มีอายุน้อยกว่า** หรือผู้ที่เป็น**เกี่ยวดอง**กันก็ดี ควรไว้ทุกข์ให้ ๑๕ วัน หรืออย่างน้อย ๗ วัน ถ้าผู้ตาย**เป็นเพื่อนหรือเป็นบิดามารดาของเพื่อน หรือของผู้ที่ตนเคารพนับถือ หรือญาติที่ยังเด็กมาก** ควรไว้ทุกข์ให้ ๗ วัน หรือจะไว้ให้มากกว่าที่กำหนดก็ได้ตามใจสมัคร

การไว้ทุกข์สำหรับบิดามารดาและสามีภริยานั้น ย่อมแบ่งเป็น ๒ ระยะ เรียกกันว่า "ทุกข์ใหญ่" และ "ทุกข์ธรรมดา" ระยะเวลาของทุกข์ใหญ่ คือ ๑๐๐ วันแรก ต่อจากนั้นเป็นทุกข์ธรรมดา ในระยะเวลาแห่งทุกข์ใหญ่ ผู้ไว้ทุกข์ไม่ควรจะไปในงานใด ๆ ที่จะต้องปลดทุกข์ให้แก่งานนั้นชั่วคราว เว้นแต่จะเป็นที่จำเป็นยิ่งหรืองานหลวง ทั้งไม่ไปดูมหรศพใด ๆ หรือไปดูการรื่นเริงทั้งปวง กิริยาอาการในระหว่างนี้ต้องสำรวมให้สงบที่สุด การแต่งกายก็แต่งเพียงพอให้ดูสุภาพ ส่วนในระยะเวลาแห่งทุกข์ธรรมดานั้น ผ่อนผันได้บ้างตามกาลอันควร เช่นจะต้องไปในงานสมรส อันเป็นพิธีมงคล ควรจะปลดทุกข์ฉะเพาะในเวลาที่ไปงาน ถ้าไปทั้ง ๆ ที่ไว้ทุกข์อันไม่เป็นมงคลแก่งานแล้ว ก็ไม่ไปเสียเลยจะดีกว่า ส่งคำอำนวยพรไปแทนตัวก็ได้ แต่ต้องไม่เขียนด้วยกระดาษไว้ทุกข์ นอกจากนั้นในระหว่างเวลาไว้ทุกข์ไม่ควรให้การรับรองใด ๆ ในบ้านของตน หรือบ้านที่ไว้ศพเป็นอันขาด

ฆ. การแต่งกายโดยธรรมดา ในเวลาออกจากบ้านนั้นสุภาพชนจะต้องแต่งกายเรียบร้อยไม่บาดตาผู้อื่น

๑. สตรี ถ้าจะไปไหนตามลำพังหรือไปกับผู้อื่นก็ดี ต้องไม่แต่งกายด้วยสีฉวนแล แต่ต้องแต่งให้เรียบที่สุด การแต่งหรูหราเกินควรในเวลาไปเที่ยว มักจะทำให้ผู้ที่ไม่รู้จักเข้าใจผิดไปต่าง ๆ ซึ่งเป็นสิ่งควรระวังมาก การสวมถุงน่องรองเท้านั้นเวลานี้ดูนิยมกันโดยทั่วไป ดังนั้น ถ้าเป็นการไปสมาคมกับคนชั้นสูงหรือกับชาวต่างประเทศก็ดี ควรสวมถุงน่องรองเท้าเสมอ แต่

ถ้าเป็นการไปลำลอง สวมแต่รองเท้าก็พอแล้ว รองเท้าแตะควรใช้เฉพาะเวลาอยู่บ้าน ถ้าเป็นสตรีที่ประกอบอาชีพประจำ ควรละเว้นการแต่งสังขารให้ผิดจากธรรมชาติให้มากที่สุด คือไม่ควรจะแต้มปากให้แดงเป็นนกแก้ว และไม่ควรผัดหน้าขาวประดุจตกกระด้งแป้ง แต่สตรีบางคนมีความเห็นว่า การแต่งให้หรูหราที่ตนเข้าใจว่าทันสมัยนั้นแหละ อาจเป็นเหตุให้นายจ้างต้องดูตน และอาจมีหวังในทางการงานด้วย แต่ที่จริงนายจ้างที่มีจิตต์ใจเป็นมนุษย์ธรรมดา น่าจะไม่ถือเอาเหตุดังว่าเป็นเครื่องมีค่าสำหรับตนนัก และย่อมจะถือเอาการงานเป็นใหญ่เสมอ การที่นายจ้างต้องดูตนอาจมีความหมายเป็นอย่างอื่นก็ได้ คนที่พยายามมากในทางแต่งตัว มักไม่ใคร่จะทราบงาน ดังนั้นการแต่งกายอย่างเรียบร้อยและสุภาพ ย่อมจะอำนวยผลดีกว่า ยิ่งกว่านั้นการแต่งกายหรูหราย่อมเป็นเหตุให้ผู้อื่นหรือนายจ้างเห็นนิสสัย และทราบการอบรมที่ได้รับแต่หนหลังอันจะเป็นเหตุให้หย่อนความไว้วางใจ การหรูหรามีประโยชน์อย่างเดียวสำหรับอวดผู้อื่น หรือตบตาผู้อื่นเท่านั้น แต่ผู้แต่งเชื่อแน่ได้อย่างไรว่าจะมีผลเช่นนั้น เครื่องแต่งกายที่สุภาพเรียบร้อยย่อมเป็นเครื่องเพิ่มความนิยมอันจะเป็นเหตุให้หวังผลได้มาก ส่วนการฉูดฉาดบาดตาหรือใช้เครื่องแต่งกายที่ขาดวิ้นซุดโซมไม่เรียบร้อยก็ดี เป็นเครื่องแสดงความฟุ้งเฟ้อและไม่มีระเบียบ ซึ่งจะมีผลในทางตรงกันข้ามกับความต้องการโดยมาก

๒. **บุรุษนั้น** เวลาเที่ยวธรรมดาแต่ก่อนนี้การนุ่งกางเกงจีนถือกันว่าไม่สุภาพ ฉะเพาะผู้ที่เป็นทหารและข้าราชการในพระราชสำนักเท่านั้น แต่บัดนี้ออกจะถือกันโดยทั่วไปแล้วว่าเป็นการไม่สุภาพ เพราะฉะนั้นสุภาพชนจึงสมควรจะใช้กางเกงจีนฉะเพาะเวลาอยู่บ้าน หรือในที่ระโหฐาน ซึ่งแน่ใจว่าจะไม่พบปะใครซึ่งเป็นแขกแปลกหน้า ถ้าจะออกจากบ้านควรจะใช้เครื่องแบบสากลจะใช้เสื้อคอปิดก็ได้ ส่วนกางเกงนั้นมีขาสั้นและขายาว ถ้าเป็นการลำลองใช้กางเกงขาสั้น ซึ่งในสมัยรัชชกาลที่ ๖ เรียกกันว่า “กางเกงไทย” สวมถุงเท้าแค่เข่า รองเท้าหุ้มซ่นหรือหุ้มข้อ แต่ถ้าจะให้เป็นการสุภาพยิ่งก็ควรสวมกางเกงขายาว ถุงเท้าสั้น รองเท้าหุ้มซ่นหรือหุ้มข้อ ส่วนสีนั้นโดยมากใช้สีขาว ถ้าเดินทางมักใช้สีกากี แต่จะใช้สีใด ๆ ที่สุภาพก็ได้ทั้งนั้น ที่นิยมใช้สีขาวมากเพราะเหมาะสำหรับประเทศร้อน คนหัวเก่ายังชอบนุ่งผ้ากันอยู่มาก เพราะเห็นเหมาะในการนั่งลุกตามบ้านไทย ๆ ซึ่งมากแห่งยังไม่มีเก้าอี้ หรือยังไม่มีเก้าอี้มากตัวในการรับแขก ดังนั้นการนุ่งผ้าก็ยังถือว่าเป็นการแต่งกายที่สุภาพเหมือนกัน แต่ต้องสวมเสื้อนอกให้เรียบร้อย ส่วนการจะสวมถุงน่องรองเท้าหรือไม่ ย่อมแล้วแต่จะเห็นควรตามกาลสมัย อย่างไรก็ตาม ในการแต่งกายไปในที่ใด ๆ สุภาพชนจำจะต้องคำนึงถึงฐานะของตน และสถานที่ที่ตนมุ่งจะไปประกอบด้วยเสมอ คือหมายความว่าคนเราจะต้องหัดการประมาณตัวตามควรแก่ฐานะของตน จึงจะได้ชื่อว่าเป็นคนสุภาพจริง ถ้าไม่หัดประมาณตัวและรู้จักค่าของตัวเองไว้บ้างแล้วในภายหลังก็จะมีแต่โทรมลง และจะไม่มีวันรู้จักค่าของตนเองเลยเป็นอันขาด อะไรที่ถึงคราวควรเสียสุภาพชนต้องยอมเสีย ถ้าไม่อยากเสียก็อย่าออกจากบ้าน หรืออย่าไปไหนเลยดีกว่า

ถ้าเป็นการ **นัดไปเที่ยว** ซึ่งต้องมีการเดินทางไกลหรือการเล่นกีฬาก็ดี สุภาพชนควรสวมหมวกกันแดด เสื้อเชิดแขนสั้นหรือยาวมีปกคอ แล้วสวมเสื้อนอกที่ใช้สำหรับไปในการเล่นกีฬา

ทับสวมกางเกงสากลขายาว หรือขาตัดสั้นเพียงเข่า เยี่ยงกางเกงเสือป่า หรือกางเกงแบบไทยนั้นเอง สวมถุงเท้ากีฬา รองเท้าหุ้มข้อหรือรองเท้าหุ้มซ่นพื้นยางหรือหนังตามกาลอันควร ถ้าเป็นเวลาเย็นค่ำมักสวมหมวกสักหลาด

การใช้กางเกงสากลขาสั้นหรือขายาวนั้น สมัยนี้นิยมใช้กันโดยทั่วไป กางเกงขายาวสีขาวย่อมใช้แทนผ้านุ่งที่สุภาพได้ แต่ไม่สู้จะสะดวกสำหรับการนั่งลุกนัก เพราะประเพณีของไทยเราตามบ้านยังนิยมการนั่งกับพื้นโดยมาก แต่ถ้ามีการมีงานก็มักจะตั้งเก้าอี้ให้นั่ง ส่วนกางเกงแบบไทยย่อมสะดวกแก่การกะโดดโลดเต้น ดังนั้นในการไปเที่ยวและการเล่นกีฬาจึงมักเหมาะและควรใช้กางเกงชะนิดนี้

ถ้าไปเที่ยวทางเรือเป็นเวลานานชั่วโมง สุภาพชนจะสวมกางเกงจีนอย่างอยู่กับบ้านก็เป็นการสมควรอยู่ หรือจะนุ่งกางเกงสากลขายาว หรือนุ่งผ้าอย่างสุภาพก็ได้ ถ้าจะต้องนั่งราบคือในเรือมีเก้าอี้หรือม้านั่งไม่พอ เช่นนั่งบนดาดฟ้า การนุ่งผ้าหรือนุ่งกางเกงจีนย่อมสะดวกมาก ทั้งนี้มิได้หมายถึงเวลาที่ไปในงานใด ๆ ด้วย แต่ถ้าจะขึ้นบกจำต้องแต่งกายอย่างสุภาพที่สุด คือหมายความว่าจะนุ่งกางเกงจีนไม่ได้

การนุ่งโสร่งนั้น แต่ไหนแต่ไรมาแล้ว คนไทยเราไม่เคยนิยมว่าเป็นการสุภาพเลย ดังนั้นสุภาพชนจึงไม่สมควรจะนุ่งให้ใครเห็น นอกจากเวลาเข้านอนหรืออยู่ในห้องนอน

เวลามีแขกมาเยี่ยม คือจะเป็นการทราบล่วงหน้าหรือมิทราบล่วงหน้าก็ตาม ถ้าจะออกมารับแขกจำต้องผลัดโสร่งหรือกางเกงจีนซึ่งนุ่งอยู่ในเวลานั้นโดยเร็ว และนุ่งผ้าให้เรียบร้อย หรือสวมกางเกงไทย หรือสากลก่อน จึงออกมารับรองแขก ส่วนการที่จะสวมเสื้อนอกด้วยหรือไม่ย่อมแล้วแต่แขก คือถ้าเป็นแขกกันเองก็ไม่จำเป็นต้องสวมเสื้อนอก แต่ถ้าเป็นผู้ใหญ่ที่เคารพหรือเป็นสุภาพชนที่มีผู้นับหน้าถือตา หรือคนที่ยังไม่สู้จะสนิทสนมกันนักก็ควรจะสวมเสื้อนอกด้วยเสมอ การไม่ให้การต้อนรับอันควรแก่สภาพของแขกย่อมถือกันว่าเป็นการไม่สมควรสำหรับสุภาพชน

บทที่ ๑๐
การให้ของสินน้ำใจ

ผู้ที่ใฝ่ในการสมาคมอันควรแก่สุภาพชนนั้น ย่อมต้องมีใจคอกว้างขวางพอสมควร ทั้งรู้จักโอกาสที่ควรจะเสียสละบางสิ่งบางอย่างด้วย การเสียสละในบางโอกาสนั้น แม้จะเป็นการเพียงเล็กน้อย ก็อาจผูกน้ำใจผู้อื่นได้มาก ดังนั้นควรมีการให้ปันกันตามการอันควร การให้ปันของอันมีน้ำใจดีต่อกันแยกออกได้เป็น ๓ อย่างคือ การให้ของกำนัล การให้ของฝาก และการให้ของขวัญ

ก. การให้ของกำนัลนั้น ในปทานุกรมแปลว่า "ของที่ให้กันด้วยความนับถือ" ฟังดูก็ไม่น่าจะมีอะไรแสลงแฝงอยู่ในนั้นแต่ตามที่คนเราทั่ว ๆ ไปเข้าใจกันจนเป็นที่ซึมทราบมักจะหมายถึงการหวังประโยชน์บางอย่างค่อนไปในทางที่ไม่สู้จะชอบนัก เช่นเอาของกำนัลไปให้เพื่อนของงานทำ หรือเพื่อขอให้ช่วยตนให้พ้นความทุกข์ร้อน ฯลฯ เมื่อเป็นดังนี้จึงขอตัดเอาเรื่องหรือลักษณะแห่งการให้ของกำนัลออกจากเรื่องที่เกี่ยวกับการสมาคมเสียเลย ทั้งในสมัยนี้การให้ของกำนัลนับวันมีน้อยลง เพราะอำนาจการบริหารทั้งปวงตกแก่หมู่คณะ หาได้อยู่แก่บุคคลเยี่ยงแต่ก่อนไม่

ข. การให้ของฝาก เป็นกิจที่คนไทยเราชอบปฏิบัติกันมานมนานแล้ว และเป็นธรรมเนียมที่ดี เพราะฉะนั้นควรดำรงอยู่และปฏิบัติต่อไป ทั้งนี้เพราะการให้ของฝากย่อมเป็นการแสดงน้ำใจอันดีต่อกันและกัน เช่นผู้ใดไปเที่ยวหัวเมืองหรือไปเมืองต่างประเทศกลับมา และหาของมาฝากเพื่อนฝูง แม้ของนั้นจะเป็นเพียงเล็กน้อยไม่มีค่า แต่ก็เป็นการแสดงว่า ในระหว่างเวลาที่ไม่อยู่นั้นผู้ฝากได้มีใจระลึกถึงญาติมิตรนั้น ๆ ซึ่งทำให้ผู้ได้รับของฝากเห็นความมีแก่ใจ อันเป็นหนทางที่จะเชื่อมความสามัคคีให้ยวดยิ่งขึ้นได้เป็นอย่างดี และนับว่ามีค่ามาก ในการมีแก่ใจเช่นนี้ แม้ว่าเวลาอยู่กับบ้านก็แสดงได้เหมือนกัน เช่นเวลาเราทำอะไรรับประทานคิดว่าจะอร่อย และเพื่อนบ้านหรือเพื่อนฝูงที่มิได้มารับประทานด้วยคงชอบ แล้วก็แบ่งของนั้นฝากมาให้ การทำเช่นนี้แม้เป็นแกงเพียงชามเดียวหรือขนมเพียงชิ้นเดียว ก็ย่อมเป็นการแสดงน้ำใจอันดีแก่กัน การให้ของรับประทานเป็นธรรมเนียมที่เราเคยนิยมใช้กันมากโดยทั่วไป ยิ่งเวลาทำบุญด้วยแล้ว มักจะถือเป็นธรรมเนียมว่า จะต้องแจกเพื่อนบ้านใกล้เคียงให้ได้รับประทานของที่จัดหาไว้เลี้ยงพระเสมอ บางคนถึงส่งไปแจกตลอดจนเพื่อนฝูงที่อยู่ห่าง และถวายเจ้าใหญ่นายโต อันเป็นที่เคารพนับถือของตนด้วย แล้วก็คอยสำเหนียกว่า ท่านผู้นั้นจะว่ากระไรบ้าง ถ้าได้รับความชมเชยว่าอร่อยก็ดีใจกันนัก ถ้าเป็นการทำบุญหรือทำงานพิเศษถือกันว่า การส่งของรับประทานไปถวายเจ้านายตามที่เรียกกันว่า "ตั้งเครื่อง" นั้น เท่ากับเป็นการบอกเล่าในตัว เพราะในการตั้งเครื่องเขาย่อมผูกนามบัตรของเจ้าของงาน และแสดงในนั้นด้วยว่า ตั้งเครื่องเพราะอะไร ถ้าเป็นการมงคล

เจ้านายพระองค์นั้นก็ทรงอำนวยพร หรือส่งของขวัญมาประทานเป็นการตอบแทน เช่นการทำบุญอายุ หรือการแต่งงานเป็นต้น

การไปเที่ยวตามห้างร้านและพบปะสิ่งของที่มั่นใจว่า คงจะถูกใจญาติหรือมิตรคนใดแล้วซื้อมาให้ก็เรียกว่า "ของฝาก" เหมือนกัน ทั้งนี้ย่อมทำให้ผู้รับฝากนั้นเกิดการยินดีปรีดาโดยมิได้คาดหมาย และขอบใจที่ผู้ฝากอุตส่าห์รำลึกถึงตน แล้วผู้ที่ได้รับของฝากจะต้องพยายามหาโอกาสตอบแทนในเวลาอันควรต่อไป การรับเอาแต่ของผู้อื่นข้างเดียวโดยไม่คิดตอบแทนบ้างนั้นหาใช่ลักษณะของสุภาพชนไม่ แต่การตอบแทนต้องไม่ทำในทันทีทันควัน หรือในเวลาที่ใกล้กันมากจนผู้ที่เราต้องการจะตอบแทนรู้ตัว ควรจะทิ้งระยะเวลาให้ห่างหน่อย และต้องพยายามให้เป็นการเห็นใจกัน เยี่ยงที่อีกฝ่าย ๑ ได้กระทำมาแล้ว

ค. การให้ของขวัญ นั้น แต่โบราณกาลมักให้กันเป็นเงิน ถ้าให้เวลาโกนจุกหรือบวชเรียกว่า "เงินทำขวัญ" ถ้าให้ในคราวแต่งงานเรียกว่า "เงินรับไหว้" ทั้งนี้เป็นการที่ผู้ใหญ่ให้แก่ผู้น้อยทั้งนั้น ส่วนผู้น้อยมีโอกาสให้ผู้ใหญ่เวลาเดียว คือเวลาการรดน้ำปีใหม่ แต่ก็ทำเฉพาะผู้ที่เคารพนับถือเป็นบางคน ทั้งต้องเป็นผู้มีอายุ ๖๐ ขึ้นไปด้วย ในสมัยนี้การให้เงินทำขวัญหรือรับไหว้ได้เปลี่ยนไปเป็นให้ของกันหมดแล้ว แม้การรดน้ำปีใหม่ ซึ่งแต่ก่อนมักใช้เครื่องนุ่งห่มและเงินบัดนี้ได้เปลี่ยนไปเป็นของเล็ก ๆ น้อย ๆ เหมือนกัน เช่นให้เพียงผ้าเช็ดหน้า ๑ ผืน น้ำอบ ๑ ขวด เป็นต้น ทั้งนี้ดูเหมือนจะมุ่งหมายว่า การให้ของเพียงเล็กน้อยนั้นเป็นการแสดงน้ำใจ แต่การให้มากเป็นของกำนัล ซึ่งออกจะถือกันดังได้กล่าวมาแล้ว

การให้ของขวัญที่นิยมกันในเวลานี้ นอกจากที่กล่าวแล้วมักใช้ตามแบบที่ชาวอัสดงคตเขาทำกัน คือให้ของขวัญในวันสำคัญของชีวิต เช่นในวันเกิดและวันปีใหม่ หรือในคราวแต่งงาน แต่การให้มักให้ฉะเพาะในระหว่างเพื่อนหรือญาติสนิท แต่ก่อนทีเดียวนิยมให้ของขวัญเป็นช่อดอกไม้ แล้วต่อมากลายเป็นดอกไม้พร้อมด้วยแจกันหรือเครื่องปักดอกไม้ และในที่สุดเลยให้เป็นของที่ใช้ประจำ และดูเหมือนจะมุ่งในการช่วยตัดรายจ่ายบางอย่างในตัวด้วย อนึ่งในการขึ้นบ้านใหม่นั้นนิยมกันว่า ผู้ที่ได้รับคำบอกเล่า หรือได้รับเชิญในการขึ้นบ้านใหม่ก็ดี ควรจะต้องมีของขวัญติดมือไปในงานนั้นด้วย ถ้าไม่ไปก็ส่งของไปแทนตัว ของขวัญในที่นี้จะเป็นดอกไม้แทนคำอำนวยพร เช่นดอกพุทธรักษา หรือดอกพวงเงิน พวงทอง ฯลฯ ก็ได้ หรือจะให้เป็นเครื่องเรือนเครื่องใช้ก็ได้ การให้เสื้อผ้าเป็นของขวัญในงานทั้งปวง มักจะให้ฉะเพาะในระหว่างผู้ที่เป็นญาติร่วมครอบครัวเดียวกัน ส่วนบุตรีเจ้าของบ้านเมื่อจะให้ของขวัญแก่บิดามารดา มักนิยมให้เป็นของฝีมือ ที่ตนทำเองโดยมาก

การให้ของขวัญเห็นทำกันอยู่เป็นอันมากอีกอย่าง ๑ คือการให้ของขวัญเวลาจะจากกัน เช่นผู้ที่มีหน้าที่การงานร่วมกัน หรือบังคับบัญชากัน เมื่อจะจากไปผู้อยู่มักจะรวบรวมทุนคนละเล็กละน้อย ทำของให้ผู้ที่จากไปเป็นที่ระลึก เพื่อไว้อาลัย ซึ่งเป็นธรรมเนียมที่น่านิยมใช้ต่อไป เพราะเป็นเครื่องแสดงความมีเยื่อใยในกัน และเป็นต้นเหตุให้ผู้ร่วมงานทั้งหลายตั้งใจที่จะปฏิบัติต่อกันเป็นอันดี ซึ่งเป็นสิ่งที่อารยชนพึงประสงค์ยิ่งนัก

การให้ของด้วยน้ำใจอันดีต่อกันนั้น แม้จะเป็นของเพียงเล็กน้อยก็ย่อมเป็นเครื่องรัดรึงมิตรภาพได้มากอยู่ การให้ของใหญ่อันมีค่านั้นควรระวังให้มาก และต้องมีความมั่นใจในการให้แล้วว่าจะไม่อำนวยผลในทางตรงกันข้าม ในยุโรปนั้นบรรดาคนที่สนิทชิดชอบและญาติพี่น้อง ย่อมให้ของแก่กันในวันตรุสและวันเกิดแต่ในการให้มักไม่สู้จะต้องใช้ความคิดพิเศษ อยากจะให้อะไรก็ให้ได้ ส่วนภายในครอบครัวนั้น เมื่อเวลาใกล้จะถึงวันเกิดของใครคนนั้นก็ทำบัญชีสิ่งของที่ตนต้องการมอบแก่แม่บ้านหรือผู้ที่ทำหน้าที่เป็นรองมือ แล้วทุกคนภายในครอบครัวนั้นก็เลือกให้ตามราคาที่ตนจุใจ หรือรวมกันหลายคนก็ได้ ถ้าเป็นเวลาที่ต่างคนต่างให้กันเช่นในคราวตรุส ทุกคนจะต้องแสดงบัญชีรายการสิ่งของที่ตนต้องการตามวิธีที่กล่าวแล้ว

การให้ดอกไม้แก่สตรีเป็นการสมควรเสมอ เพราะเป็นการทำให้ถูกใจผู้รับ ถ้าเป็นคนที่คุ้นเคยกันมาก จะให้เป็นขนมหวานบรรจุหีบเรียบร้อยก็ได้ และควรให้เมื่อแน่ใจว่าผู้ที่ตนจะให้นั้นชอบสตรีมากคนไม่ชอบรับของให้เป็นของหวาน หรือของรับประทานต่าง ๆ ที่จะเป็นเครื่องช่วยทำให้อ้วน

บิดามารดาถ้าจะให้อะไรแก่บุตรธิดา หรือบุตรธิดาจะให้อะไรแก่บิดามารดา ย่อมให้เป็นของใช้และพยายามหาให้ถูกใจผู้รับด้วย ดังนั้นทางที่ดีก่อนวันให้เป็นเวลาอันสมควรจึงเป็นการเหมาะที่ต่างคนต่างต้องเขียนบัญชีของที่ต้องการหรือความมุ่งหมายในการนี้ดังได้กล่าวข้างบน เพื่อป้องกันมิให้การให้ของซ้ำกัน เป็นหน้าที่ของแม่บ้านจะต้องเป็นคนกลางทำเครื่องหมายไว้ในบัญชีว่า ของสิ่งไหนมีผู้รับจะให้สำหรับผู้ใดแล้ว การให้ของย่อมเป็นการแสดงน้ำใจอันดีแก่กัน ผู้ที่ชอบดอกไม้ ถ้าให้ของอื่นก็ไม่สู้จะดีใจเท่าให้ดอกไม้ ตรงกันข้ามถ้าผู้ที่มีนิสสัยชอบเครื่องใช้ถ้าเอาดอกไม้ไปให้ก็คงไม่ถูกใจเหมือนกัน ดังนั้นในการให้ของจึงเป็นการสมควรที่จะต้องใช้ความพินิจพิเคราะห์ตามสมควรเสมอ

หญิงสาวชายหนุ่มโดยธรรมดามักไม่ให้สิ่งของที่ใหญ่โตหรือมีราคามากมายแก่กัน ชาวยุโรปนิยมให้เป็นหนังสืออ่านเล่น ซึ่งสตรีทุกคนชอบอ่าน แต่จะต้องเลือกว่า ผู้ที่ตนจะให้ชอบอ่านเรื่องชะนิดใด และชอบฝีปากนักประพันธ์คนไหน น้ำหอมสะบู่และเครื่องตบแต่งช่วยความงามทั้งปวง ถ้าจะให้ต้องมีเหตุผลสุภาพบุรุษถ้าไม่ทราบแน่ว่า สตรีชอบน้ำหอมกลิ่นใดหรือชะนิดใด **ไม่ควรเลือกให้น้ำหอมตามกลิ่นและชะนิดที่ตนชอบเลย กระดาษเขียนจดหมายก็ดี ไปรษณีย์บัตร** ก็ดี ชาวยุโรปไม่นิยมใช้เป็นของให้ เพราะสิ่งเหล่านี้ผู้ใช้ย่อมจะเลือกซื้อและใช้ตามใจรัก

การซื้อของให้ไม่ควรซื้อจากโรงจำนำ หรือร้านที่ขายของใช้แล้ว หรือของที่เขาขายลดราคา เครื่องประดับ ซองบุหรี่เงินเครื่องขีดหรือจุดไฟ ฯลฯ ซึ่งเป็นของมีค่ามากนั้น ใช้ให้กันฉะเพาะในระหว่างคู่มั่น

ของที่จะให้กันในวันวิวาห์ต้องให้เป็นของที่จะใช้ประโยชน์สำหรับต่อไปได้จริง ถ้าของที่ให้นั้นมิใช่เป็นของเล็กน้อย หรือของที่มีราคา จะต้องทาบทามฟังล่วงหน้าดูว่า ผู้ที่ตนต้องการจะให้นั้นต้องการจะได้อะไร เช่นของขวัญที่จะให้แก่คู่บ่าวสาวเป็นต้น ของให้ในโอกาสเช่นนี้ควรจะเป็นของใช้ เช่นเครื่องเงิน เครื่องแก้ว และที่ปักดอกไม้อย่างงาม ๆ เป็นต้น ในการเลือกซื้อ

ผู้เลือกควรเป็นผู้รู้จักว่า ของชะนิดไหนมาจากไหนและเป็นชะนิดที่ดีเลวเพียงไร ถ้าผู้ที่เราจะให้เป็นผู้ที่ชอบรวบรวมอะไรต่ออะไร หรือชอบสะสมของโบราณ ฯลฯ ผู้ให้ที่เป็นเพื่อนสนิทกับเจ้าสาวหรือเจ้าบ่าวจะเลือกให้ของเช่นนั้นก็ได้ การให้โคมหรือพรม จะต้องพยายามไปดูให้เห็นห้องหรือเรือนเสียก่อน แล้วก็เลือกให้ตามที่จะใช้เหมาะและเข้ากับเรือนหรือห้องนั้น ๆ ไม่ใช่ให้ตามใจตนเพราะการให้เช่นนี้ผู้รับอาจเห็นไม่เหมาะ แล้วก็ไม่ใช้ หรือเอาไปซุกไว้ที่ไหนเสีย ซึ่งเป็นการน่าเสียดาย หีบเงินหรือหีบใส่บุหรี่ขนาดใหญ่ มักเป็นของให้ของหมู่คณะ เช่นญาติหรือเพื่อนหลายคนรวมกันเป็นผู้ให้

ในพิธีแต่งงานหรือวันที่วกเวียนมาบรรจบรอบแห่งวันเกิด ไม่มีความจำเป็นจะต้องให้เป็นของเสมอ เพื่อเป็นการมีน้ำใจต่อกันจะใช้ส่งโทรเลขหรือจดหมายอำนวยพรก็ได้ ผู้ที่ได้รับใบแจ้งการหมั้นหรือการแต่งงาน แม้จะมีความคุ้นเคยเพียงห่าง ๆ ก็ควรเขียนจดหมายหรือส่งโทรเลขแสดงความยินดีด้วยและอำนวยพรในการนั้น ทั้งนี้หมายตลอดถึงผู้ที่อยู่จังหวัดเดียวกันด้วย ในพิธีรัชตวิวาห์ หรือสุวรรณวิวาห์ก็ใช้ปฏิบัติในทำนองเดียวกัน

รัชตวิวาห์ คือการฉลองวันแต่งงานที่หมุนเวียนมาครบรอบ ๒๕ ปี พิธีนี้เป็นธรรมเนียมที่ชนชาติเยรมันทำกันมาแต่โบราณและเป็นพิธีที่อารยชนเลียนแบบเอาไปใช้ คือทำเมื่อคู่สามีภริยานั้นยังดำรงชีพและอยู่ด้วยกันเป็นปกติสุข ผู้ที่ประกอบการเช่นนี้โดยมากเป็นผู้ที่อยู่ในวงสมาคมที่กว้างขวาง หรือมีฐานะดี ในเรื่องการฉลองรัชตวิวาห์นี้เคยได้ยินคนไทยพูดถึง และที่มีการฉลองก็มีเหมือนกัน คือมีการทำบุญอย่างทำบุญอายุ เช่นมีการสวดมนต์เลี้ยงพระเป็นต้น โดยถือกันว่าเป็นวันมงคล ซึ่งน้อยคนมีโอกาสได้ประสพ บางแห่งก็มีการเลี้ยงญาติมิตรด้วย ผู้ที่ไปในงานเช่นนี้มักมีของให้เล็กน้อยเสมอ จะเป็นดอกไม้ หรือเครื่องแก้วเครื่องเงินก็ได้ อันเป็นการจำลองพิธีจากชาวอัสดงคต ดังปรากฏในเล่ม ๒ บทที่ ๑๗ ช.

สุวรรณวิวาห์ คือการฉลองวันแต่งงานที่หมุนเวียนมาครบรอบ ๕๐ ปี ซึ่งเป็นธรรมเนียมของชาวอังกฤษ และย่อมจะได้พบนาน ๆ ครั้ง ในการฉลองพิธีสุวรรณวิวาห์นี้ มักไม่ทำเป็นการเอิกกะเริก เพราะสามีภริยาคู่นั้นย่อมอยู่ในปูนที่ชรามากแล้ว การเอิกกะเริกหรือต้องต้อนรับแขกมากเป็นการทรมานผู้เฒ่า จึงมักทำกันเพียงภายในวงญาติมิตรที่สนิทจริง ๆ คือมีเพียงการอำนวยพรของเรายังไม่ปรากฏว่ามีใครเคยทำ แต่ถ้าทำ ก็คงจะอนุโลมตามที่กล่าวสำหรับรัชตวิวาห์นั้นเอง การให้ของในโอกาสเช่นนี้ไม่มีแบบ แต่มักจะให้กันเป็นเงิน เพื่อรวบรวมเข้าสมทบทุนกองการกุศลใด ๆ หรือบำรุงการสาธารณะ แม้จะให้กันบ้างก็ให้เป็นดอกไม้ดังปรากฏในเล่ม ๒ บทที่ ๑๗ ช.

การส่งโทรเลขแลกเปลี่ยนอำนวยพรแก่กันในวันปีใหม่ ซึ่งแต่ก่อนนิยมใช้กันมากนั้นบัดนี้เป็นการพ้นสมัยไปเสียแล้ว แม้การเขียนเป็นจดหมายในหมู่คนที่สนิทชิดชอบ ก็ใช้น้อยลงทุกที คงเหลือใช้กันเพียงสำหรับผู้บังคับบัญชา ญาติผู้ใหญ่ และบิดามารดาเท่าที่จำเป็นโดยแท้ แต่ก็ไม่จำเป็นจะต้องเขียนเป็นจดหมายอำนวยพรอย่างยืดยาวเยิ่นเย้อแต่ก่อน จะเขียนคำอำนวยพรอย่างสั้น ๆ ลงในนามบัตรก็ได้ ทั้งนี้ย่อมแล้วแต่การอันควรและเหมาะเป็นประมาณ ตามที่นิยมใช้กันอยู่

เป็นส่วนมากณบัดนี้ ใช้อย่างที่กล่าวหลัง คือเขียนคำอำนวยพรสั้น ๆ ลงในแผ่นนามบัตรเช่น . เขียนใต้นามบัตรว่า "ขออำนวยจตุพิธพรด้วยความรักสำหรับปีใหม่" ดังนี้เป็นต้น ข้อความที่จะเขียนอย่างไรนั้น ว่าที่จริงใครชอบอย่างไรก็ควรจะเขียนอย่างนั้นแต่ข้อสำคัญจะต้องสุภาพและสั้นที่สุด ตามแบบที่เราใช้อยู่ทุกวันนี้ในเวลาปีใหม่มักส่งบัตรและหมาย "ส.ค.ส. ๒๔..." ไว้ที่มุมล่างข้างซ้ายก็เป็นวิธีที่ดีอยู่ คือแปลว่า "ส่งความสุข พ.ศ. ๒๔..." นั้นเอง น่าจะใช้กันต่อไปได้ เพราะสั้นและกินความดีหรือจะใช้ "สวัสดี ๒๔..." ก็ได้ ซึ่งกินความดีเหมือนกัน

อนึ่งเมื่อได้กล่าวถึงของให้ในวันเกิดมาแล้ว เป็นการสมควรที่จะยกเอาเหตุการให้ของวันเกิดมาแสดงด้วย เพราะเป็นเรื่องที่เราเอาอย่างชาวอัสดงคตและเอาอย่างจีนมาใช้ จึงเป็นการสมควรที่จะทราบต้นเหตุไว้บ้าง

การเกิดบุตรธิดานั้นอารยชนย่อมถือว่า เป็นสิ่งยังความนิยมยินดีแก่ผู้เป็นบิดามารดา เพราะเด็กที่เกิดใหม่ย่อมจะเป็นผู้สืบเชื้อสายในอนาคต และเต็มไปด้วยความหวังว่า อาจเป็นผู้นำความรุ่งเรืองมาสู่เหย้าในกาลต่อไปด้วยเหตุฉะนี้ชาวยุโรปเขาจึงมีบัตรแจ้งให้ญาติมิตรและคนที่รู้จักมักคุ้นทราบโดยทั่วกัน ทั้งยังลงแจ้งความในหนังสือพิมพ์อีกด้วย ทั้งนี้เพื่อให้ญาติมิตรยินดีด้วยตน แล้วก็ให้ชื่อเด็กตามนามของบรรพบุรุษ ตามแต่เด็กนั้นจะเป็นหญิงหรือชาย ในสมัยหลัง คือภายหลังมหายุทธสงครามครั้งที่แล้วในยุโรปการให้ชื่อเด็กมักทำกันนอกแบบแผนและโลดโผนมาก เช่นให้นามตัวว่า "เซ็บปลิน" และ "เรือดำน้ำ" เป็นต้น แต่เดี๋ยวนี้ ดูเหมือนจะกลับเข้ารูปเดิมแล้ว

การให้ชื่อเด็กของเรานั้นแต่โบราณมา ทั้งเด็กชายและเด็กหญิงให้เหมือนกัน ถ้าเรียกแต่ชื่อตัวจะทราบไม่ได้เลยว่า เด็กนั้นเป็นหญิงหรือชาย แต่เดี๋ยวนี้เราค่อยนิยมให้ชื่อที่แสดงเพศด้วยมากขึ้น เช่นชื่อผู้หญิงก็ให้เป็นชื่อที่เกี่ยวด้วยดอกไม้หรือความสวยงามและความละมุนละม่อม ชื่อผู้ชายก็เกี่ยวด้วยความองอาจกล้าหาญ หรือความแข็งแรงและความเฉลียวฉลาด แท้จริงธรรมเนียมโบราณของเราก็เคยพยายามที่จะให้ชื่อเด็กหญิงและเด็กชายต่างกัน ดังที่เห็นหรืออยู่ในหมู่คนไทยทางภาคเหนือ ซึ่งเขาให้ชื่อสตรีล้วนมีความหมายถึงดอกไม้และความสวยงามทั้งนั้น แต่หากทางใต้จะได้ทำกันให้เลือนไปเอง

เมื่อวันเกิดของเด็กหมุนเวียนมาครบรอบปี ก็มีการฉลองกันครั้ง ๑ เรียกว่า "ฉลองวันเกิด" แต่วันเกิดที่ชาวยุโรปถือกันว่าเป็นวันเกิดที่สำคัญยิ่งนัก ก็คือวันเกิดที่หมุนเวียนมาครบรอบที่ ๕๐ ซึ่งถือกันว่าครึ่งร้อย และที่ ๗๐ ด้วย ในการฉลองอายุเช่นนี้เขามักทำเป็นงานใหญ่ ถ้าเป็นผู้มีฐานะพอสมควรก็ทำภายในครอบครัวในโอกาสเช่นนี้ญาติมิตรย่อมแสดงความยินดีด้วยและอำนวยพรแก่กันเสมอ คือทำได้ทั้งมาแสดงด้วยตนเองหรือด้วยการส่งเป็นจดหมาย หรือโทรเลข หรือส่งดอกไม้หรือของขวัญมาแทนตัวผู้ที่รักชอบกันอย่างสนิทก็ถือวิสาสะมาร่วมโต๊ะรับประทานอาหารด้วยโดยไม่ต้องเชิญ ในการฉลองอายุครบ ๕๐ ปีนั้นสำหรับสตรีมักจะต้องระวังมาก เพราะสตรีส่วนมากที่มีอายุปูนนี้มักจะอยู่ในระหว่างการเปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นคราวอ่อนแอและป่วยไข้ออดแอดเสมอ

การจำวันเกิดชาวยุโรปถือกันว่า คนภายในครอบครัวและที่ใกล้ชิดสนิทสนม จะต้องจดจำและปฏิบัติต่อกันด้วยอัธยาศัยไมตรี แม้บุตรธิดาและบิดามารดาที่แยกบ้านกันแล้ว ก็ถือว่าจะละเลยหรือหลงลืมไม่ได้เป็นอันขาด

ในการฉลองอายุธรรมดาหรือฉลองวันเกิด มักมีการเลี้ยงน้ำชาและมีขนมวันเกิดด้วย โดยรอบขนมนั้นมีเทียนเท่าจำนวนอายุของผู้ที่ฉลอง การให้ของไม่มีการบังคับ แม้จะให้ก็ให้เป็นของเล็กน้อยและของใช้ประจำ เวลาพบปะครั้งแรกของวันนั้นต้องมีการอำนวยพรแก่ผู้ที่ทำการฉลองวันเกิด ซึ่งผู้นั้นจะต้องขอบใจด้วยอัธยาศัยไมตรียิ่ง

การเลี้ยงน้ำชาในวันเกิดนั้น ผู้ที่เป็นญาติสนิทและมิตรที่รักยิ่ง มากันเองโดยไม่ต้องมีการเชิญ และเอาของขวัญมาให้ด้วยในประเทศรุสเซียแต่ก่อนนี้ถือกันเป็นแบบตายตัวว่าคนที่รักชอบกันจะต้องให้ของกันในวันเกิดเสมอ และมีการเชิญบอกจะฉลองอายุด้วย แต่ในประเทศเยรมันนีถือว่า การทำเช่นนั้นไม่สมควร เพราะเป็นการเท่ากับบอกให้คนทั้งหลายเอาของขวัญมาให้ตน ดังนั้นในงานฉลองวันเกิดจึงไม่มีการเชิญ ผู้ที่ไปแสดงความยินดีด้วยในโอกาสเช่นนี้มักไปตามเวลาเยี่ยม หรือเวลารับประทานน้ำชาตอนบ่าย หรือรับประทานอาหารเย็น ทั้งนี้ย่อมแล้วแต่การอันควรผู้ที่อยู่ห่างหรืออยู่ต่างจังหวัด ย่อมส่งคำอำนวยพรทางจดหมายหรือทางโทรเลข ซึ่งคำนวณให้ถึงในวันฉลองพอดี การอำนวยพรเช่นนี้ย่อมเป็นการต่างฝ่ายต่างทำให้กัน แต่ถ้าฝ่ายหนึ่งทำและอีกฝ่ายหนึ่งไม่ทำตอบ ซึ่งเป็นการไม่มีไมตรีจิตต์ ในปีต่อไปฝ่ายที่มิได้รับอัธยาศัยไมตรีเป็นการตอบแทน ก็ย่อมไม่ทำเหมือนกัน

การฉลองวันเกิดพิเศษ คือในคราวอายุครบ ๕๐ หรือ ๗๐ ปีนั้น ไม่ว่าญาติมิตรที่ห่างหรือใกล้ชิด เขาย่อมแสดงความยินดีด้วย และอำนวยพรกันเสมอ

ในเมืองไทยเราแต่ก่อนนี้ ไม่สู้จะสนใจกันในวันเกิดประจำรอบปี และฉลองกันฉะเพาะเวลามีอายุครบ ๖๐ ซึ่งเป็นธรรมเนียมของจีน แต่เดี๋ยวนี้สังเกตว่า มีผู้ตั้งใจจดจำและเอาอย่างชาวอัสดงคตในการนี้มากเข้าแล้ว แต่มิมีการเลี้ยงฉลองอย่างที่ชาวอัสดงคตทำกัน มีแต่การอำนวยพรและให้ของขวัญภายในวงที่แคบ

เวลาที่บิดาหรือมารดามีอายุขัยครบ ๖๐ ปี บุตรและธิดาที่มีหน้ามีตาย่อมช่วยกันฉลองวันเกิดของท่านที่ตนเคารพ ซึ่งจำลองแบบจากจีนดังกล่าวแล้ว จนเป็นประเพณีที่รู้จักกันทั่วในวันฉลองอายุครบ ๖๐ ปีนี้ ญาติมิตรใกล้ไกลย่อมส่งคำอำนวยพรหรือให้ของขวัญ ส่วนผู้ที่เป็นบุตรธิดาหรือหลานเหลน และผู้ที่มีความเคารพนับถือแต่มีอายุน้อยกว่า ก็นำผ้านุ่งห่มมารดน้ำและขอศีลพรผู้ที่ฉลองอายุ ซึ่งนับเป็นคนเข้าปูนชรา แล้วในปีต่อ ๆ ไปก็มารดน้ำในวันสงกรานต์ แต่ในสมัยนี้เปลี่ยนเป็นรดน้ำปีใหม่

ในเรื่องการรดน้ำนี้ ทางภาคเหนือปฏิบัติกันอีกอย่าง ๑ ทีเดียว คือผู้น้อยไม่ว่าจะสูงหรือต่ำอายุ ไปรดน้ำผู้ใหญ่หรือผู้มีศักดิ์สูง ซึ่งตามศัพท์พื้นเมืองเรียกกันว่า "ดำหัว" และทำในคราวสงกรานต์เสมอ ซึ่งในระยะเวลาระหว่างนั้นชาวเมืองมีการสาดน้ำกันและถือเป็นการรื่นเริงพิเศษ

สาดกันอย่างไม่เลือกหน้า และยังคงปฏิบัติกันอยู่จนทุกวันนี้ ส่วนทางใต้นั้นแต่ก่อนก็มีการสาดน้ำเหมือนกัน แต่บัดนี้ต้องเลิก เพราะเป็นเรื่องที่อาจก่อการวิวาท อันเป็นเหตุให้มีคดีรกโรงศาลมากทีเดียว

บทที่ ๑๑
การออกบัตรเชิญและตอบ

การออกบัตรเชิญแยกเป็น เชิญในการเลี้ยง เชิญในการมงคล และเชิญในการศพ

ก. หลักทั่วไป ในการออกบัตรเชิญทั้งปวงนั้น ถือกันว่า ถ้าบุรุษหรือสตรีใดได้ผ่านการสมรสตามกฎหมายแล้ว ควรต้องเชิญภริยาสามีคู่นั้นด้วยกันเสมอ การเชิญเพียงคนเดียวมักเป็นที่รังเกียจของผู้ที่ถูกเชิญ และมักบอกงดการรับเชิญหรืองดการไปตามบัตรเชิญเสียโดยมาก ถ้าสามีภริยาคู่นั้นอยู่ด้วยกันอย่างไม่เปิดเผย หรือมิได้มีการลงทะเบียนตามกฎหมาย แม้ผู้เชิญจะทราบดี แต่มีความจำเป็นต้องเชิญ ก็ต้องแยกบัตรเชิญคนละฉะบับ ว่าโดยหลักสตรีที่อยู่ร่วมกับชายฉันท์ภริยาสามี แต่ไม่เปิดเผยหรือไม่แต่งงานขึ้นทะเบียนตามระเบียบแบบแผนนั้น ย่อมถือกันว่าเป็นเพียง "เมียลับ" หรือ "นางบำเรอ" ซึ่งสุภาพชนไม่ควรนำเข้ามาร่วมในวงสมาคมด้วยเลยเป็นอันขาด ทั้งต้องถือเป็นความประพฤติอันไม่พึงประสงค์ของสุภาพสตรีด้วย ถ้าบุรุษมีภริยาหลายคนจะใช้บัตรร่วมได้ฉะเพาะผู้ที่เป็นภริยาหลวง และโดยมากเขามักไม่นิยมการเชิญภริยาน้อยเข้าร่วมการสมาคมกับสุภาพชน ดังนั้นในการเลี้ยงที่เชิญแขกมากหน้าหลายตา จึงไม่ควรเชิญเมียน้อยหรือเมียลับด้วยเลย ส่วนการเชิญในพิธีมงคลและการศพนั้น ถ้าผู้เป็นเมียน้อยแห่งชายใดเป็นญาติที่จำเป็นจะต้องเชิญก็เชิญได้ เพราะการรดน้ำแต่งงานหรือการเผาศพไม่มีความจำเป็นจะต้องสมาคมกับผู้อื่น และทำฉะเพาะตัวแห่งการเป็นญาติโดยกำเนิดได้เสมอ

คนที่บรรลุนิติภาวะแล้ว จะเป็นด้วยการสมรสหรือด้วยอายุก็ตาม แต่ยังมิได้แยกเรือน จะเป็นหญิงหรือชายก็ตามที ถ้าเป็นผู้ที่สมควรจะเชิญต้องเชิญแยก คนไทยมากคนเข้าใจว่าถ้าได้เชิญบิดาหรือมารดาที่เขาผู้นั้นอยู่ด้วยแล้ว บุตรธิดาที่ยังไม่แยกเรือนควรจะทราบและไปในงานนั้นเอง จึงไม่ใคร่ได้ออกบัตรเชิญเป็นส่วนต่างหาก แต่คนสมัยนี้ได้รับการศึกษาและมีความรู้ตามความนิยมของอารยชนมากเข้า ดังนั้นถ้างานใดมีบัตรเชิญ แต่ตนมิได้รับเชิญก็ย่อมจะไม่ยินดีไปในงานนั้นเป็นอันขาด ซึ่งเจ้าของงานที่ไม่เข้าใจเรื่องเช่นนี้มักประหลาดใจเสมอว่าบอกบิดามารดาแล้วทำไมพวกลูก ๆ จึงขาดหมด เพราะฉะนั้นขอผู้เป็นเจ้าของงานจงสำนึกในเหตุที่กล่าวมาแล้ว และเป็นการสมควรที่จะต้องเชิญผู้ที่บรรลุนิติภาวะแล้วเรียงตัวเสมอ อันจะเป็นหนทางป้องกันข้อหมองหมางในมิตรภาพได้เป็นอย่างดี

๑. ในการเชิญเลี้ยงนั้น ผู้ได้บัตรเชิญจะ**ต้องตอบ**เสมอว่าตนจะไปในการเลี้ยงนั้นได้หรือไม่ และต้องตอบภายในระยะเวลาไม่เกิน ๔๘ ชั่วโมง นับแต่ได้รับบัตรเชิญเป็นต้นไป ยิ่งตอบได้เร็วกว่านี้ ก็ยิ่งจะเป็นการแสดงอัธยาศัยไมตรีต่อผู้เชิญมากเข้า

๒. ถ้าเป็นการเชิญในพิธีมงคล โดยธรรมดาผู้ที่รับเชิญ**ไม่ต้องตอบ** เมื่อถึงเวลาก็ไปในงานและอำนวยพรแก่เจ้าของงาน แต่ถ้าจะไปไม่ได้ด้วยประการใด ๆ ก็ตาม ผู้ได้รับบัตรเชิญ

จะต้องเขียนจดหมายแสดงความยินดีด้วย หรืออำนวยพรส่งไปแทนตัว และต้องส่งในวันงาน ไม่ใช่ส่งก่อนหรือส่งภายหลัง เว้นแต่จะมีความจำเป็นบางอย่างบังคับให้ทำดังนั้นไม่ได้

๓. ถ้าเป็นบัตรสำหรับ**การตาย**และบอกกำหนด**การอาบน้ำศพ**มักส่งฉะเพาะผู้ที่คุ้นเคยรักชอบกับผู้ตายจริง ๆ คือผู้ซึ่งควรจะได้เห็นหน้าผู้ตายอีกเป็นครั้งสุดท้าย ดังนั้นผู้ที่ได้รับบัตรเช่นนี้ ถ้าจะไปด้วยตนเองไม่ได้ ก็ย่อมมีความจำเป็นยิ่งนักที่จะต้องรีบเขียนจดหมายแสดงความเสียใจด้วยเจ้าภาพ ผู้เป็นสามีภริยาหรือบุตรธิดาของผู้ตาย คือเขียนถึงคนที่คุ้นเคยกับตนที่สุดคนเดียวพอแล้ว และฝากแสดงความเสียใจด้วยผู้อื่นในครอบครัวนั้น ถ้ารู้จักคนในครอบครัวที่มีการตายดีทุกคนจะต้องเขียนถึงคนที่เป็นผู้ใหญ่ที่สุด อย่างไรก็ตามในการตายนั้น เจ้าภาพย่อมมีกิจที่จำเป็นจะต้องทำมาก และมีโอกาสน้อยที่จะคิดถึงญาติมิตรให้ทั่วถึง ทั้งเป็นเวลาเศร้าโศรกที่เป็นเหตุให้เกิดการหลงลืมได้มาก ดังนั้นสุภาพชนย่อมไม่ถือในการนี้ คือเมื่อทราบข่าวการตายของผู้ที่รักชอบคุ้นเคย แม้จะมิได้รับการบอกเล่าด้วยเหตุประการใด ๆ ก็ดี ผู้ทราบที่คุ้นเคยกับผู้ตาย หรือผู้อยู่ที่เป็นเจ้าภาพ ควรไปอาบน้ำและเคารพศพเป็นครั้งสุดท้าย และไม่ควรจะถือในยามฉุกละหุกเช่นนี้เลย

ถ้าเป็นการเชิญใน**การทำบุญศพ** ผู้ที่ไปตามบัตรเชิญควรมีพวงดอกไม้ติดมือไปด้วยเสมอ และควรวางเคารพศพเมื่อแรกไปถึง หรือในโอกาสอันควร ถ้าเจ้าภาพมิได้บอกวันตายและเวลาอาบน้ำศพ เมื่อเวลาแรกไปถึงควรแสดงความเสียใจด้วยเจ้าภาพก่อน แล้วจึงเข้าไปวางพวงดอกไม้เคารพศพ ในการทำบุญศพนั้นผู้ที่มิได้รับการบอกเล่ามักไม่ไป เว้นแต่จะทราบแน่ว่าในการทำบุญนั้นมิได้บอกเล่าผู้ใด คือเป็นการทำเพียงในหมู่ญาติหรือผู้ที่สนิทชิดชอบ ซึ่งบอกต่อ ๆ กันไปหรือทราบกันเอง และถ้าผู้ใดอยู่ในลักษณะดังว่า ก็ควรไปช่วยอย่างกันเอง

ถ้าเป็น**การปลงศพ** เจ้าภาพอาจทำได้ ๒ อย่างคือ ออกบัตรเชิญ หรือออกเป็นใบกำหนดการศพ ซึ่งผู้รับไม่ต้องตอบทั้ง ๒ อย่างโดยธรรมดาในโอกาสเช่นนี้ ผู้ที่เป็นญาติหรือรักชอบกันมากมักขอมีส่วนช่วยในการทำบุญ เช่นช่วยสิ่งของสำหรับถวายพระ หรือช่วยเป็นวัตถุปัจจัย หรือจะขอให้เจ้าภาพกะเวลาให้พิเศษสำหรับตนประกอบการกุศลเป็นส่วนต่างหากก็ได้ การช่วยเงินมักทำฉะเพาะผู้ที่สนิทกับเจ้าภาพที่สุด หรือผู้บังคับบัญชา หรือมิฉะนั้นก็เป็นการปฏิบัติตามความประสงค์ของเจ้าภาพที่ได้ประกาศโดยเปิดเผย เช่นเจ้าภาพขอร้องงดการช่วยอย่างอื่นและขอให้ช่วยเป็นเงิน เพื่อเป็นทุนสมทบกองการกุศล หรือบำรุงการสาธารณะ และอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ตายเป็นต้น

ข. บัตรเชิญสำหรับการต่าง ๆ นั้นดังนี้-

๑. ถ้าเป็น**การเลี้ยงใหญ่ ๆ** ย่อมต้องออกบัตรเชิญก่อนวันเลี้ยงประมาณ ๓ สัปดาห์ แต่ถ้าเป็น**การเลี้ยงเล็กน้อย** ออกบัตรล่วงหน้าเพียง ๗ วันก็พอแล้ว ในเรื่องการออกบัตรเชิญล่วงหน้าเป็นเวลาตั้ง ๓ สัปดาห์นี้ ผู้ที่ไม่สู้จะสนใจในหลักมรรยาทตามแบบชาวอัสดงคตมักไม่ใคร่จะเข้าใจ และเห็นว่าเป็นการเนิ่นเกินไป อาจเป็นเหตุให้หลงลืมซึ่งเป็นการเห็นแก่ตัวมากอยู่ แท้จริงการออกบัตรเชิญล่วงหน้านาน ๆ เช่นนั้น ชาวอัสดงคตเขามุ่งจะแสดงว่า ผู้เชิญมีความ

ตั้งใจที่จะเชิญจริง ๆ จึงบอกให้ทราบล่วงหน้าไว้เพียงพอ เท่ากับเป็นการจอง เผื่อผู้รับเชิญมีกิจธุระอื่น ๆ แทรกแซง จะได้แหวกวันเชิญนั้นให้เป็นวันว่างไว้ การออกบัตรเชิญในเวลาที่กระชั้นมากถือกันว่า ไม่เป็นการเคารพต่อผู้มีกิจธุระหรือเลยเหมาว่าเป็นการเดนเลือก และผู้รับบัตรเชิญมักจะบอกปัดไม่รับการเชิญนั้นโดยมาก คือเป็นที่รังเกียจกัน ทั้งนี้ก็เพราะเราไม่ค่อยจะมีเครื่องกันลืมนั้นเอง จึงใคร่จะแนะว่า **เมื่อเราสนใจที่จะเอาขนบธรรมเนียมของชาวอัสดงคตมาใช้ เรา** จะต้องใช้ให้ถูกต้องตามหลักที่เขานิยมกันแท้ ๆ การเห็นแก่ความสะดวกส่วนตัวควรเอาไว้เป็นคั่นที่ ๒ เพราะฉะนั้นสุภาพชนควรมีสมุดช่วยความจำในเรื่องนี้ตามที่กล่าวไว้ในบทที่ ๓ ฆ. ซึ่งถ้าตั้งใจก็ไม่น่าจะเป็นสิ่งลำบากอะไรนัก ตัวอย่างบัตรเชิญในการเลี้ยงประมาณดังนี้-

นายและนาง.....

มีความยินดีขอเชิญ.....มารับประทานอาหารเย็น

(เพื่อเป็นเกียรติยศ...) ณบ้าน.....ถนน.....

วันที่.....พ.ศ.....เวลา.....

(โปรดตอบ) แต่งกายปกติ

หมายเหตุ ข้อความที่ปรากฏในวงเล็บใส่เมื่อจำเป็นเท่านั้นมิฉะนั้นตัดออก

ทั้งนี้ใช้ได้สำหรับการเลี้ยงทุกอย่าง ถ้าเป็นการเชิญอย่างกันเอง จะเขียนเป็นทำนองจดหมายส่วนตัวก็ได้

๒. ถ้าเป็นการ**เชิญสำหรับการมงคล** มักเชิญญาติมิตรที่เคารพนับถือ ซึ่งเป็นผู้ใหญ่กว่าผู้ที่จะเข้าพิธี เช่นเชิญในการสมรสเป็นต้น ผู้ถูกเชิญควรเป็นผู้ใหญ่กว่าเจ้าบ่าวในทางอายุหรือทางฐานะ หรือเป็นผู้บังคับบัญชา สุภาพชนที่มีอายุน้อยกว่าเจ้าบ่าว ถ้ามิใช่เป็นญาติชั้นผู้ใหญ่กว่าหรือเป็นผู้มีหน้าที่บังคับบัญชา ถ้าได้รับเชิญเพราะเป็นญาติผู้ใหญ่หรือเป็นที่นับถือทางฝ่ายเจ้าสาวหรือด้วยเหตุประการใด ๆ ก็ดี มักไม่เข้ารดน้ำ แต่คอยหาโอกาสที่เหมาะแสดงความยินดีด้วยคู่บ่าวสาว ในเรื่องการรดน้ำนั้น เรามีธรรมเนียมที่ถือกันมาแต่โบราณว่า **ผู้ที่จะรดน้ำเขาได้จะต้องมีอายุพ้น ๓๐ ปีไปแล้ว**

ผู้ออกบัตรเชิญในการสมรสนั้นเขาทำกัน ๒ อย่างคือ บิดามารดาของทั้งฝ่ายเจ้าบ่าวและเจ้าสาวรวมกันเป็นผู้เชิญ หรือผู้ใหญ่ที่ประกอบการนั้นให้เป็นผู้เชิญ

การประกอบการอย่างแรก ทำที่บ้านบิดาเจ้าบ่าวหรือเจ้าสาวก็ได้ ถ้าทำที่บ้านเจ้าบ่าวเรียกว่า "อาวาหมงคล" ถ้าทำที่บ้านเจ้าสาวเรียกว่า "วิวาหมงคล" ถ้าผู้อื่นทำให้และมิได้ทำที่บ้านฝ่ายเจ้าบ่าวหรือเจ้าสาวเรียกว่า "การสมรส" ทั้งเป็นคำรวมสำหรับทั้ง ๒ อย่างด้วย ก่อนออกบัตรเชิญทั้ง ๒ ฝ่ายจะต้องทำบัญชีแขกที่จะเชิญแลกเปลี่ยนกัน เพื่อป้องกันมิให้มีการเชิญซ้ำ แล้วก็แบ่งหน้าที่กันเขียนและแจกบัตรเหล่านั้น ผู้ที่เป็นที่เคารพนับถืออย่างสูงหรือผู้บังคับบัญชาเจ้าบ่าวหรือบิดามารดาของเจ้าบ่าวหรือของเจ้าสาวจะต้องเป็นผู้นำไปส่งเอง เพื่อเป็นการเคารพ

แล้วแต่จะเป็นที่นับถือของฝ่ายไหน การแยกกันเชิญหรือไม่แลกเปลี่ยนบัญชีแขกแก่กัน ย่อมเป็นเครื่องหมายแห่งการไม่ปรองดองคั่นต้นอันเป็นสิ่งที่น่าวิตกสำหรับอนาคตแห่งบ่าวสาวคู่นั้น

ตัวอย่างบัตรเชิญสมรสที่บิดามารดาของคู่บ่าวสาวออกรวมกันนั้นดังนี้-

นายและนาง.....

กับ

นายและนาง.....

มีความยินดีขอเชิญ.....มาหลั่งน้ำพระพุทธมนต์

และประสาทพรในการวิวาหมงคลระหว่าง

นาย.....กับนางสาว.....ณบ้าน.....

ถนน.....วันที่.....พ.ศ.....เวลา.....

ถ้าท่านผู้อื่นประกอบพิธีนั้นให้ทั้ง ๒ ฝ่ายต้องร่วมมือกันร้อยกรองบัญชีแขก แล้วถวายหรือเสนอต่อท่านผู้ใหญ่ที่จะเป็นผู้ประกอบพิธีสมรสให้ และออกบัตรเชิญในนามของท่านผู้นั้น ส่วนการส่งบัตร ผู้ใหญ่ของคู่บ่าวสาวจะรับส่งให้ก็ได้ หรือท่านผู้ใหญ่นั้นจะอำนวยการส่งเสร็จก็ได้ ทั้งนี้ย่อมแล้วแต่จะตกลงกันบัตรเช่นนี้มักส่งล่วงหน้า ๗ ถึง ๑๕ วัน ใช้บัตรสีหรือบัตรขาวก็ได้

ตัวอย่างบัตรเชิญที่ท่านผู้ใหญ่เป็นผู้ทำให้นั้นดังนี้-

เจ้าพระยาและท่านผู้หญิง.....

มีความยินดีขอเชิญ.....มาหลั่งน้ำพระพุทธมนต์

และประสาทพร ในการสมรสระหว่างนาย.....

บุตร.....กับนางสาว.....

บุตรี.....ณบ้าน.....ถนน.....

วันที่.....พ.ศ.....เวลา.....

๓. ถ้าเป็นบัตรเชิญในการศพหรือจะเป็นใบกำหนดการศพก็ดี ต้องใช้บัตรริมดำหรือกระดาษจดหมายไว้ทุกข์ ถ้าเป็นการบอกข่าวตายและอาบน้ำศพ จะต้องส่งด่วนฉะเพาะผู้ที่จำเป็นแท้เพราะเวลาจำกัด และต้องให้ถึงมือผู้รับเนิ่นที่สุดตามแต่จะได้ถ้าเป็นการเชิญในการทำบุญศพเช่นทำบุญ ๗ วัน ๕๐ วัน หรือ ๑๐๐ วันก็ดี ส่งแก่ผู้ที่รู้จักคุ้นเคยโดยทั่วไปทั้งกับผู้ตายและผู้อยู่ตามจำนวนที่จะจัดการรับรองได้ และส่งล่วงหน้าประมาณ ๓ วัน งาน ๗-๕๐-๑๐๐ วันนี้กำลัง

จะเปลี่ยน เพราะศพเดียวมากงานเฝือนัก ถ้าเป็นการปลงศพต้องพยายามส่งให้ทั่ว เมื่อเกรงว่าจะไม่ทั่วต้องประกาศแจ้งความทางหนังสือพิมพ์ เพราะเจ้าภาพบางคนอาจไม่ทราบแน่ว่า ผู้ตายเป็นเพื่อนเก่าและรักชอบคุ้นเคยกับใครทุกคน การพิมพ์ต้องใช้หมึกดำเสมอ

การบอกข่าวตาย ถ้าเป็นสามีหรือภริยา ฝ่ายที่อยู่จะต้องเป็นผู้บอกเสมอ แต่ถ้าเป็นบิดาหรือมารดา ซึ่งเหลืออยู่ในเวลานั้นแต่ผู้เดียววายชนม์ลง บุตรและธิดาที่บรรลุนิติภาวะแล้วต้องเป็นผู้บอก และลงรายนามทุกคน หรือจะให้พี่คนใหญ่หรือคนสำคัญในหมู่พี่น้องจะเป็นผู้รับฉันทะบอกแทนในนามของพี่น้องก็ได้ ถ้าบุตรธิดาเป็นคนมีชื่อเสียงหลายคน นิยมกันว่าควรจาระนัยรายนาม เพราะถือว่าเป็นเกียรติยศแก่ผู้ตายที่มีลูกดี ๆ หลายคน ถ้าผู้ตายเป็นผู้สืบสายตรง ญาติที่ใกล้ที่สุด หรือผู้ที่ให้ความอุปการะแก่ผู้ตายก็เป็นผู้บอก บัตรการบอกข่าวตายหรือการทำบุญศพตลอดจนการปลงศพพิมพ์เหมือนกันหมด และไม่ต้องแก้หรือเขียนตรอกซองอะไรเลย ชั่วแต่เขียนจ่าหน้าซองถึงผู้รับเท่านั้น การประกาศหนังสือพิมพ์ก็ใช้เป็นกลาง ๆ เหมือนกัน และต้องระวังออกตัวในการบอกไม่ทั่วถึงจงดี

ตัวอย่างการบอกข่าวตายและกำหนดการอาบน้ำศพนั้น ประมาณดังนี้-

"ด้วย.....บิดาข้าพเจ้าป่วยเป็นโรค.....และได้ถึงแก่กรรมเสียแล้วที่บ้าน.....ถนน.....เมื่อวันที่.....พ.ศ.....เวลา.....ด้วยความสงบ กำหนดการ (พระราชทานน้ำ) อาบน้ำศพวันที่.....เวลา.....

ขอกราบทูลและกราบเรียนเพื่อทราบ

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

(ลงนาม).....

บุตร ผู้รับมอบฉันทะแทนบรรดาพี่น้อง"

ตัวอย่างใบกำหนดการอาบน้ำศพประมาณดังนี้-

"เนื่องจากการที่นาย.....ได้ถึงแก่กรรมลงเมื่อวันที่.....พ.ศ.....จะได้มีการอาบน้ำศพณบ้าน.....ถนน.....วันที่.....พ.ศ.....เวลา....."

แต่วิธีนี้เป็นการให้ความเคารพแก่ผู้ที่จะได้รับข่าวน้อยไป จึงจำเป็นจะต้องคำนึงถึงฐานะของผู้บอกประกอบด้วย

ตัวอย่างบัตรเชิญในการทำบุญศพนั้นประมาณดังนี้-

บุตรและธิดา.....ผู้ล่วงลับไปแล้ว
ขอเชิญ.....เพื่อเป็นเกียรติยศในการทำบุญ
๗ วันศพ..... ณ บ้าน..... ถนน.....
วันที่.....พ.ศ.....เวลา.....

ถ้าจะไม่ออกบัตรเชิญ เพราะเป็นการไว้ทุกข์ ซึ่งเห็นเป็นการไม่เหมาะ จะส่งเพียงเป็นใบกำหนดการทำบุญก็ได้ การส่งใบกำหนดการย่อมไม่เป็นการผูกมัดให้ใครต้องตอบหรือต้องมาในงานนั้นเลย เป็นการบอกให้ทราบ เพื่อติดต่อว่าจะทำอะไรเวลาไหนมากกว่า ในใบกำหนดการเช่นนี้บางคนชอบให้พิมพ์นามเจ้าภาพลงไปด้วย ซึ่งเป็นวิธีที่เราชอบทำกันในเวลานี้โดยทั่วไป แล้วก็เลยใช้ในการปลงศพด้วยทำนองเดียวกัน ผู้ที่สนิทสนมกับผู้ตายหรือผู้อยู่มักไปช่วยทั้งเวลาทำบุญที่บ้านและเวลาเผาที่วัด ส่วนผู้ที่รู้จักกันเพียงเผิน ๆ ไปฉะเพาะเวลาเผาเท่านั้น

๔. **ถ้าผู้ตายเป็นข้าราชการสัญญาบัตร** มีธรรมเนียมที่ใช้กันมาแต่เดิมว่า เจ้าภาพจักต้องรีบจัดการส่งดอกไม้ธูปเทียน กราบถวายบังคมลาในนามของผู้ตายไปยังห้องกรมพระราชพิธีสำนักพระราชวังด้วย ถ้าผู้ตายเป็นผู้ที่เคยได้รับพระกรุณาจากสมเด็จพระบรมราชินี หรือเป็นสตรีบรรดาศักดิ์สมาชิกแห่งตราจุลจอมเกล้าฝ่ายใน จะต้องส่งดอกไม้ธูปเทียนทูลลาสมเด็จพระบรมราชินีด้วยเสมอ คือใช้ธูปเทียนขนาดย่อม ๑ คู่ กับดอกไม้ ๑ กะทงมีฝาชีครอบ ใส่พานทองหรือพานที่ทำด้วยโลหะอย่างอื่นตามแต่จะมี และเขียนข้อความ ตามตัวอย่างต่อไปนี้ลงในบัตรแข็งหรือกระดาษจดหมายไว้ทุกข์ธรรมดาสีขาว

"ข้าพระพุทธเจ้าคุณหญิง.....ต.จ. ป่วยเป็นโรค.....
ถึงแก่กรรม ณ บ้าน.....ถนน.....วันที่.....พ.ศ.....
เวลา.....ศิริรวมอายุ.....ปี.....เดือน.....วัน.....ขอ
พระราชทานกราบถวายบังคมลา
ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ"

การนำดอกไม้ธูปเทียนกราบถวายบังคมลาไปวางต่อเจ้าพนักงานกรมพระราชพิธีสำนักพระราชวังนั้น ผู้ไปวางควรเป็นญาติสนิทของผู้ตาย และจะต้องบอกเจ้าพนักงานสำนักพระราชวังด้วยว่า เจ้าภาพขอรับพระราชทานน้ำอาบศพเวลาไหน และต้องการลดหย่อนเครื่องที่จะพระราชทานเกียรติยศอย่างไรบ้าง ถ้าไม่กล่าวถึงเลย แปลว่าขอรับทุกอย่าง หรือจะหมายไว้ที่มุมล่างข้างซ้ายของซองหนังสือกราบถวายบังคมลาด้วยเส้นดินสอดำก็ได้ ทั้งนี้เพื่อว่า เมื่อเจ้าพนักงานรับแล้ว จะได้ทราบความประสงค์อย่างแน่นอนของเจ้าภาพ และเมื่อจะนำบัตรกราบถวายบังคับลาขึ้นทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายจะได้ลบเส้นดินสอดำนั้นได้สะดวก

บัตร อย่างอื่นคงทำตามตัวอย่างทั้งปวงที่แสดงมาแล้วโดยอนุโลม

ค. การตอบบัตรทั้งปวงนั้น สำหรับการตอบบัตรเชิญในการเลี้ยง ควรตอบเป็นบุรุษที่ ๓ ถ้าสนิทกันมากจะตอบเป็นทำนองจดหมายธรรมดาก็ได้ แต่จะต้องระวังในการใช้คำพูดจงดี ถ้าเป็นการเชิญใน**งานมงคลหรืองานศพ ไม่ต้องตอบ**

ตัวอย่างการตอบเป็นบุรุษที่ ๓ นั้นประมาณดังนี้-

"หลวงและนาง.....ขอบพระคุณพระยาและคุณหญิง..... ที่เชิญเลี้ยงอาหารเย็น ณ บ้าน..... ถนน..... วันที่..... พ.ศ.....เวลา.....และมีความยินดีจะไปได้ตามบัตรนั้น"

หมายเหตุ ถ้าไปไม่ได้ ก็ใช้คำในประโยคต่อไปนี้แทนประโยคสุดท้าย "แต่เสียใจที่ติดธุระจำเป็น จะไปตามที่กรุณาเชิญนั้นไม่ได้"

บทที่ ๑๒
การเขียนและใช้คำพูดต่อบุคคลชั้นต่าง ๆ

เพื่อให้จดหมายต้องใจผู้รับ ในจดหมายจะต้องไม่มีถ้อยคำที่ก่อให้เกิดการสงสัยหรือเข้าใจเป็น ๒ แง่ และจะต้องเขียนให้ถูกต้องตามกาลนิยมด้วย ในการเขียนจะต้องแยกเป็นจดหมาย**ในระหว่างกันเอง**หรือในระหว่างครอบครัว และจดหมาย**ที่เป็นงานเป็นการ** ให้ต่างกัน ซึ่งโดยมากอยู่ที่แบบ การใช้คำพูดและคำส่งท้าย

เราลองคิดดูถึงตัวเองว่า ถ้าได้รับจดหมายจากใครผู้ ๑ แต่เขียนด้วยกระดาษที่ไม่สมควร เช่นฉีกหน้ากระดาษจากสมุด ที่ใช้ย่อยยับแล้วหรือไม่สะอาดมาเขียน ทั้งเขียนหวัดจนอ่านไม่ใคร่จะออกและไม่มีข้อความอะไรที่สำคัญหรือเร่งร้อน ที่จะให้เขียนด้วยอาการเช่นนั้นด้วยดังนี้ เราย่อมจะเกิดการสงสัยในคุณความดีหรือมรรยาทของผู้ที่เขียนนั้นขึ้นทันที และกว่าการสงสัยนั้นจะหมดก็ย่อมกินเวลานานพอใช้ นอกจากนั้นลักษณะภายนอกของจดหมายก็มีความสำคัญเหมือนกัน ในการเขียนจดหมายต้องไม่ใช้กระดาษสีสดหรือฉูดฉาด หรือเป็นกระดาษที่มีลวดลายหรือมีพื้นขรุขระไม่เรียบร้อย เพราะสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเหตุให้อ่านยาก จดหมายเป็นงานเป็นการควรใช้กระดาษสีขาวเสมอ หรือถ้าเป็นสีก็ต้องเป็นสีอ่อนที่สุด จดหมายส่วนตัวก็ควรใช้กระดาษสีขาวหรือสีอ่อนเหมือนกัน เพราะเป็นการสุภาพ

ว่าโดยหลัก จดหมายทั้ง ๒ อย่างจะต้อง**มีหัวหนังสือ**เสมอคือมีตำบลวันที่อยู่ที่ตอนบนของกระดาษซีกข้างขวามือ ให้อักษรตัวสุดท้ายอยู่ใกล้ริมกระดาษทางขวาให้มากที่สุดตามแต่จะได้ และเขียนเป็น ๒ บรรทัด คือตำบลบ้านและจังหวัดอยู่บรรทัดบนส่วนวันเดือนปีอยู่บรรทัดที่ ๒ ซึ่งรวมกันเป็นหัวหนังสือ ในแนวเดียวกันซีกข้างซ้ายของกระดาษ บางแห่งชอบเขียนนามผู้ส่งแต่จะต้องเหลือริมทางซ้ายมือให้ว่างไว้พอสมควร และต้องเหลือให้เสมอกันทั้งหน้ากระดาษด้วย การเว้นริมบนและริมล่างก็จะต้องเว้นให้เสมอและเหมือนกันจึงจะดูงาม การใช้กระดาษจนไม่เหลือริมบนริมล่างเลย ย่อมทำให้จดหมายนั้นไม่น่าดู ถ้าข้อความในจดหมายมีมากกว่า ๑ หน้ากระดาษต้องขยักข้อความเหลือไปบรรจุในหน้าที่ ๒ บ้าง การเหลือแต่คำส่งท้ายไปบรรจุหน้า ๒ เท่านั้นเป็นการไม่เหมาะ เช่นเหลือเพียงคำว่า “ขอแสดงความนับถืออย่างสูง” เป็นต้น จึงสมควรจะขยักข้อความไว้บรรจุหน้า ๒ อย่างน้อยอีก ๑ บรรทัด ถ้าเป็นจดหมายที่มีข้อความมาก **ทุกแห่งที่ขึ้นข้อความใหม่จะต้องย่อหน้า และเว้นระยะระหว่างบรรทัดให้มากกว่าธรรมดา ๑ ชั่วระยะ** การไม่ย่อหน้าย่อมเป็นเหตุให้อ่านข้อความเข้าใจยาก ส่วนการเว้นระยะบรรทัดให้ผิดกว่าธรรมดา ย่อมเป็นการชี้ให้เห็นเด่นได้ชัดว่า เป็นการขึ้นข้อความใหม่ ถ้าเป็นจดหมายที่มีข้อความเล็กน้อยบรรจุหน้าเดียวไม่เต็ม จะต้องคำนวณให้ทั้งหัวหนังสือตลอดจนข้อความและคำส่งท้ายอยู่พอดีประมาณตอนกลางของกระดาษที่เขียนหรือพิมพ์นั้น จึงจะทำให้จดหมายดูงาม

ระหว่างหัวหนังสือกับข้อความก็ควรมีระยะว่างประมาณเช่นกล่าวแล้วสำหรับการขึ้นข้อความใหม่ บรรทัดแรกแห่งการขึ้นข้อความจะต้องบอกถึงผู้รับก่อน ซึ่งโดยธรรมดามักเริ่มตรงจุดที่กำหนดว่าพอดีสำหรับจะให้ห่างจากริมซ้ายเท่าใดและใช้เป็นตำบลหลักสำหรับบรรทัดอื่นที่ไม่ย่อหน้าด้วย เช่นเขียนหรือพิมพ์ว่า "แจ้งความไปยัง..." ดังนี้เป็นต้น แล้วก็ย่อหน้าและเขียนข้อความที่ต้องการต่อไป พอจบข้อความก็ย่อหน้าและตรอก คำส่งท้ายเช่น "ขอแสดงความนับถืออย่างสูง" ฯลฯ

ในที่นี้ใคร่จะขอถือโอกาสบรรยายคำใช้ที่บอกถึงผู้รับสักเล็กน้อย คือการที่เขียนว่า "แจ้งความไปยัง" หรือ "แจ้งความมายัง" ซึ่งใช้ได้ทั้ง ๒ อย่าง ผู้ที่ใช้ "แจ้งความไปยัง" นั้นย่อมนึกถึงผู้เขียน แต่ผู้ที่ใช้ "แจ้งความมายัง" ซึ่งเป็นแบบโบราณนั้น นึกถึงผู้ที่จะรับ ดังนั้นถ้าใครใช้อย่างไหน ในเวลาใช้คำว่า "ไป" หรือ "มา" ก็จะต้องระวังใช้ให้ตรงกันด้วย อย่างไรก็ตามผู้เรียบเรียงรู้สึกว่า อย่างที่กล่าวหลังสุภาพมากกว่า เพราะอย่างที่กล่าวแรกดูเป็นการยกตนเองเป็นใหญ่มากไป พลเรือนนิยมใช้ตามแบบโบราณ คืออย่างที่กล่าวหลัง แต่ในราชการทหารเคยใช้อย่างที่กล่าวแรก

๑. **จดหมายเป็นงานเป็นการ** โดยมากใช้พิมพ์ดีดตัวใหญ่พอให้อ่านออกง่าย ระยะระหว่างบรรทัดและระยะที่ริมซ้ายตลอดจนริมบนและริมล่าง และการเว้นระยะระหว่างข้อความที่ขึ้นใหม่ ย่อมเป็นเครื่องแสดงระเบียบ อันจะทำให้จดหมายหรือหนังสือนั้นดูงามและอ่านเข้าใจง่ายดังกล่าวแล้ว ซึ่งผู้ที่สนใจ และรักระเบียบทุกคนถ้าตั้งใจก็ทำได้

การเขียนจดหมายของงานหรือทำใบสมัครนั้น แต่ก่อนนี้ไม่นิยมการใช้พิมพ์ดีด และต้องการให้เขียนเสมอ เวลานี้เท่าที่เคยพบปะ มีผู้เขียนด้วยลายมือก็มี ที่ใช้ตัวพิมพ์ดีดก็มีออกจะเป็นการคละกันไปเสียแล้ว จนเป็นการยากที่จะกล่าวว่า อย่างไหนดี แต่การเขียนด้วยลายมือย่อมสะดวกแก่ผู้รับที่จะได้เห็นแต่แรกทีเดียวว่า ผู้สมัครมีลายมือ และระเบียบการเขียนเป็นอย่างไร

หลักในการเขียนใบสมัคร ข้อสำคัญนอกจากจะต้องลงวันที่ยื่นใบสมัครแล้ว จะต้องมีรายการดังต่อไปนี้- นามผู้สมัครทั้งนามตัวและนามสกุล วันเดือนปีและตำบลที่เกิด สำนักที่ได้รับการศึกษาทุกแห่งตามลำดับ ผลของการศึกษาที่เป็นขีดสุดท้าย ความมุ่งหมายจะเข้าทำงานในสาขาใด ทั้งต้องแสดงเหตุผลและหลักฐานอย่างอื่นประกอบด้วยตามควร การเขียนจะต้องพยายามเขียนให้สั้น แต่อมความสำคัญได้หมด ทั้งต้องใช้กระดาษและสีหมึกที่สุภาพที่สุด ถ้าเป็นผู้มีประกาศนียบัตรหรือใบสุทธิต้องคัดสำเนาฉะบับสุดท้ายแนบด้วยเสมอ หลักฐานการเกิดนั้นเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นที่เกิดต้องรับรองว่าสำเนาถูกกับต้นฉะบับ

๒. **จดหมายส่วนตัวจะใช้พิมพ์ดีดเป็นการควรหรือไม่นั้น** ไม่มีใครเป็นผู้ชี้ขาดได้แน่ คุณป้าคุณลุงหรือท่านผู้เฒ่าผู้แก่ยังชอบให้ลูกหลานเขียนถึงตนด้วยลายมือ ส่วนพวกเด็กที่เขียนถึงกันมักใช้พิมพ์ดีดมากเข้าทุกที ว่าที่จริงการใช้พิมพ์ดีดย่อมทำให้ผู้รับอ่านจดหมายสะดวกมาก เพราะตัวพิมพ์ย่อมเรียบเหมือนกันตลอด ส่วนตัวเขียนนั้น ถ้าผู้เขียนลายมือไม่งามหรือเขียนหวัดมาก ก็อ่านยาก ดังนั้นคนลายมือไม่ดีจึงสมัครใจใช้พิมพ์ดีด แต่การลงนามจะ**ต้องเขียน**เสมอ

และต้องเขียนนามเต็ม การเขียนนามย่อหรือใช้ตัวพิมพ์ก็ดี เป็นการไม่สุภาพ ทางที่ควรจะต้องลงนามเต็มด้วยเส้นหมึกดำหรือสีที่สุภาพ หมึกสีแดงใช้สำหรับลงนามไม่ได้เป็นอันขาด การลงนามด้วยอักษรย่อ ถ้าใช้กับคนทั่วไป หรือใช้กับผู้ใหญ่ย่อมไม่เป็นการสมควร มีบางท่านถือว่าเป็นการหยาบคายด้วยซ้ำไป จึงเป็นการไม่เหมาะ และใช้ได้ฉะเพาะกับผู้อยู่ใต้บังคับที่ทราบและเข้าใจกันแล้วเท่านั้น ผู้ที่มีบรรดาศักดิ์ ไม่นิยมให้เขียนบรรดาศักดิ์ลงไปด้วย เขียนเพียงราชทินนามเต็มพอแล้ว หนังสือราชการเมื่อมีการลงนามแล้ว ยังพิมพ์บรรดาศักดิ์และราชทินนามไว้ในวงเล็บข้างใต้อีกด้วย ทั้งนี้เพราะลายมือบางคน แม้จะได้พยายามบรรจงอย่างดีแล้ว ผู้อื่นก็ยังอ่านไม่ใคร่ออก ดังนั้นการที่มีบัญญัติให้พิมพ์บรรดาศักดิ์และราชทินนามไว้ด้วยเช่นนี้ ย่อมช่วยให้สะดวกด้วยประการทั้งปวง

การส่งความยินดีหรือแสดงความเสียใจด้วย ควรต้องเขียนด้วยลายมือเสมอ ในเรื่องนี้ชาวยุโรปถือกันนักว่า การใช้พิมพ์ดีดในโอกาสแสดงความยินดีหรือเสียใจด้วย เป็นการขาดสัมมาคารวะ และหย่อนสมบัติผู้ดี

การเขียนข้อความเพิ่มเติมภายหลังที่ได้จบข้อความในจดหมาย และลงนามแล้วด้วยวิธีใช้ ป.ล. ซึ่งแปลว่า "ปัจฉิมลิขิต" นั้นควรพยายามหลีกเลี่ยงให้มากที่สุด เพราะเป็นการแสดงว่าผู้เขียนมิได้วางหัวข้อในการเขียน หรือเป็นคนขี้หลงขี้ลืม

จดหมายทุกฉะบับต้องมีข้อความพอควร การเขียนจดหมายไม่มีข้อความอะไรย่อมเป็นการเหลวไหล อนึ่งในการเขียนจดหมายต้องระวังต้องไม่เขียนลงไปว่า "ผมขอโทษที่ต้องเขียนหวัดมาก เพราะไม่มีเวลาเลย" ในเรื่องเช่นนี้เสียใจที่ได้เห็นทำกันหนาตา บางทีผู้เขียนอาจเข้าใจผิดว่าการใช้ประโยคเช่นนั้นเป็นการโก้เก๋ก็ได้ แต่ที่จริงหาเป็นเช่นนั้นไม่เลย เป็นการแสดงความไม่ตั้งใจและไม่ให้การคารวะแก่ผู้รับจดหมายมากกว่าทั้งเป็นการส่อตัวด้วยประการทั้งปวง ถ้ายังไม่มีเวลาก็ยังไม่ควรจะเขียนจดหมายถึงใครต่อใคร หามีผู้ใดบังคับไม่เลย แน่นอนบางโอกาสก็จำเป็นต้องเร่งรัดในการตอบ แต่ย่อมมีน้อยครั้งมาก แม้กระนั้นก็จะต้องปราณีตและให้ความสำเร็จในการเขียนด้วยดีที่สุดการเขียนจดหมายส่วนตัวย่อมมีเวลารอเสมอ คือรอจนกว่าจะมีเวลาเขียนได้เรียบร้อยและมีข้อความพอสมควร

ประโยคในการเขียนต้องผูกให้สั้น เพื่อผู้อ่านเข้าใจง่าย ทั้งต้องระวังวรรคตอนและคำต่อด้วย เพราะสิ่งเหล่านี้ย่อมช่วยให้จดหมายพริ้งเพราและชวนอ่านยิ่งขึ้น

การใช้คำแผลงและคำที่ไม่สุภาพควรจะงดเว้น เพราะจะทำให้ผู้อ่านเกิดความรำคาญหรือกะดากใจ และจะต้องใช้ภาษาที่ถูกต้องด้วย สุภาพชนต้องรู้จักภาษามารดรของตัวดี และใช้ถ้อยคำที่สมควรเสมอ คำย่อเช่น จ.ม. ซึ่งแปลว่า "จดหมาย" หรือ ด.น. ซึ่งแปลว่า "เดือนนี้"ฯ ต้องไม่เขียนในจดหมายเป็นอันขาด

ถ้าจะบอกข้อความให้ผู้ใดร่างจดหมายแทนตัว ต้องบอกความประสงค์ให้แจ่มแจ้งชัดเจน เพื่อให้ผู้ที่ได้รับมอบให้เขียนเข้าใจเรื่องโดยแท้จริง เวลานำร่างจดหมายหรือนำตัวจริงมาให้ดู ถ้าจะให้อ่านให้ฟัง ผู้อ่านต้องอ่านดังพอได้ยินในระหว่าง ๒ คน เท่านั้น

ข้อความสำคัญทั้งสำหรับผู้ส่งและรับจดหมายควรขีดเส้นใต้ให้เด่นพอเป็นที่เข้าใจในจดหมายไม่ควรจะรับรองอะไรล่วงหน้าที่ยังมิได้เกิดผลโดยแท้จริง ทั้งต้องไม่ยั่วให้เกิดความโกรธเคืองโดยไม่จำเป็นด้วย ถ้าสงสัยข้อความในจดหมายว่าจะยังมีอะไรไม่เหมาะควรระงับการส่งไว้ชั่วคราว เมื่อข้ามวันแล้ว เอาออกมาตรวจและพิจารณาใหม่อีกครั้งดีกว่า เมื่อพอใจแน่จึงค่อยส่ง

๓. **จดหมายระหว่างคู่รัก** ข้อความในจดหมายเช่นนี้ จะยกเอาอะไรมาเป็นเกณฑ์ไม่ได้ ผู้เขียนมักจะเขียนตามความรู้สึกเสียโดยมาก อย่างไรก็ตามในการเขียนจดหมายถึงคู่รักย่อมมีหลักที่ควรระวังคือ **อย่าให้เกิดการเข้าใจผิด** และต้อง**หาถ้อยคำสำนวนที่จับใจแต่ต้นจนปลาย**

คนที่หมั้นกันแล้ว แต่ยังอยู่ต่างจังหวัด มักมีการส่งข่าวคราวติดต่อกันทางจดหมายมาก ซึ่งในการนี้มักจะระวังสังเกตถ้อยคำสำนวนซึ่งกันและกันมาก ถ้ามีอะไรสะกิดใจก็มักมีการระแวงสงสัย อันเป็นเหตุให้มิตรภาพเกิดการเย็นชาหรือห่างเหิน ซึ่งการเขียนจดหมายนั้นแหละเป็นต้นเหตุสำคัญ ดังนั้นการจะบอกเล่าอะไรต้องไม่ยืนยันเอาเป็นจริงเป็นจังจนเกินกว่าที่ควร ทั้งต้องพยายามหลีกเลี่ยงไม่ยั่วให้อีกฝ่าย ๑ เกิดโทษะ หรือแสลงใจ หรือเป็นเหตุให้วิตกทุกข์ร้อน ดังนั้นจดหมายถึงคู่รักจึงต้อง**เขียนให้หมดข้อกังขา**เสมอ

ผู้ที่รู้จักตัวเองว่าเป็นผู้ไม่สามารถในการเขียนจดหมายให้คู่รักรู้สึกจับใจ ควรเขียนเป็นจดหมายสั้น ๆ การเขียนให้เป็นที่ถูกใจผู้รับเสมอนั้นยากนัก และจะหวังผลทุกคราวไม่ได้ด้วย การที่จะให้คนอยู่ต่างถิ่นมีความคิดความเห็นตรงกันเสมอย่อมเป็นการสุดหวัง แม้แต่ตัวของตัวเองที่เห็นอะไรดีในวันนี้ วันรุ่งขึ้นหรือวันอื่นข้างหน้าอาจมีความเห็นเป็นอย่างอื่นไปแล้วก็ได้

ในการตอบจดหมายต้องไม่เร่งรัดตัวเองจนเหลือเกิน

คู่รักไม่ควรใช้สัญญาณลับใด ๆ เพื่อแสดงความรักในกันเช่นใช้กระดาษสีหรือหมึกสีหรือเครื่องหมายอื่น ๆ อันมีความหมายที่ทราบกันในวงที่แคบ การทั้งปวงต้องแสดงเปิดเผยเป็นตัวอักษรที่หน้าซองก็ไม่ควรแสดงเช่นเดียวกัน พวกหนุ่ม ๆ ที่ไร้ความคิดชอบใช้สัญญาณในการปิดไปรษณียากรบ้าง เขียนรูปหัวใจมีลูกศรเสียบไว้ที่หน้าซองบ้าง ฯลฯ ซึ่งล้วนเป็นการไม่สุภาพ และไม่เป็นการสมควรสำหรับสุภาพชนเลย การฝ่าฝืนทั้งปวงที่เกินกว่าความจริงอาจส่อให้อีกฝ่าย ๑ เห็นเป็นการเสกสรร หรืออาจเห็นเป็นการล่อลวงชั่วครั้งชั่วคราว

๔. **หนังสือราชการ**ในสมัยนี้เลิกการเขียนถึงบุคคล แต่เขียนถึงตำแหน่ง ถ้าเป็นการติดต่อกับบุคคล ตำแหน่งก็เขียนถึงบุคคลคือบอกว่าตำแหน่งไหน ถึงตำแหน่งไหน หรือตำแหน่งไหนถึงใคร ส่วนคำส่งท้ายใช้เพียง "ขอแสดงความนับถืออย่างสูง" เท่านั้นแต่การลงนามนั้น บุคคลผู้เป็นหัวหน้าหรือผู้แทนเป็นผู้ลงนาม

๕. **การจ่าหน้าซอง** ย่อมมุ่งที่จะให้ผู้ส่งหนังสือนั้นหรือบุรุษไปรษณีย์อ่าน เพื่อจะได้ส่งถูกจึงควรเขียนบอกชื่อผู้ที่จะรับและต้องเขียนให้ชัดเจน ไม่ต้องใช้คำว่า "เรียน" หรือ "แจ้งความไปยัง" อย่างที่ใช้ภายในซองก็ได้ คือเขียนแต่นาม ตำบลที่อยู่ และจังหวัดเท่านั้นพอแล้ว ถ้าผู้รับมียศบรรดาศักดิ์ก็ต้องเขียนลงไป หรือถ้าเป็นการเขียนถึงตำแหน่ง คือเป็นหนังสือราชการ

ก็เขียนแต่นามตำแหน่ง หรือจะเขียนนามคือยศและบรรดาศักดิ์กำกับตำแหน่งเพื่อเป็นการชัดเจนยิ่งขึ้นก็ได้

อนึ่งพึงสังเกตว่า จดหมายในทางราชการหรือที่เรียกว่า "หนังสือราชการ" นั้นมักจะมีเลขที่ของหนังสืออยู่ที่ริมบนข้างซ้าย หนังสือเช่นนี้เจ้าหน้าที่ผู้รับหนังสือมักจะเป็นผู้ฉีกซองและบรรทึกเรื่องของหนังสือนั้น ถ้าเป็นเรื่องที่ติดต่อกับเรื่องเดิมที่มีอยู่ก่อนแล้วก็บรรทึกต้นเรื่องลงไว้โดยย่อ หรือส่งให้เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นแถลงความเห็นก่อนแล้วจึงนำเสนอท่านผู้ใหญ่ในสาขานั้น ๆ ถ้าที่มุมบนข้างซ้ายของซองมีคำว่า "ลับ" หรือ "ฉะเพาะ" หรือ "ลับฉะเพาะ" จะมีเลขที่หรือไม่ก็ตาม มีเกณฑ์ที่ทุกคนควรทราบว่า **ผู้อื่นจะฉีกซองนั้นไม่ได้** จะฉีกได้ฉะเพาะผู้ที่หนังสือนั้นจ่าหน้าซองถึง ทั้งนี้หมายถึงจดหมายส่วนตัวด้วย ถ้าเป็นหนังสือร้อนมักมีคำว่า "ด่วน" อยู่ณมุมที่กล่าวแล้วแทนซึ่งจะต้องเขียนให้เด่นชัด เช่นเขียนด้วยตัวใหญ่หรือเขียนด้วยเส้นแดง หรือขีดเส้นใต้หนา ๆ เป็นต้น หนังสือเช่นนี้โดยธรรมดาไม่ว่าจะเป็นเวลาไหน จะต้องรีบส่งต่อให้ถึงมือผู้รับโดยเร็ว หรืออาจมีเจ้าหน้าที่ผู้ใหญ่ชั้นรองได้รับมอบให้ทำหน้าที่นี้แทนก็ได้

อนึ่งสุภาพชนควรจะรู้จัก**การใช้คำพูด**และ**คำที่ต้องเขียนถึง**บุคคลทั้งปวงไม่ว่าชั้นใดและควรจะใช้ให้ถูกต้องด้วย สุภาพชนไม่รู้จักใช้ถ้อยคำในภาษาของตนเอง ย่อมเป็นที่น่าบัดสียิ่งนัก จึงเป็นการสมควรจะต้องป้องกันไว้แต่ต้นมือ

ก. แบบการเขียนที่ใช้ในราชการทั่ว ๆ ไป มีหลักเกณฑ์ดังต่อไปนี้-

๑. เขียนกราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินี

คำเริ่มต้น	ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม
เรียกตนเอง	ข้าพระพุทธเจ้า
เรียกพระองค์ท่าน	ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท
คำส่งท้าย	ควรมิควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ขอเดชะ
ลงนามตน	ข้างหน้าการลงนามเขียนว่า "ข้าพระพุทธเจ้า"

๒. เขียนกราบบังคมทูลสมเด็จพระยุพราช และสมเด็จพระมเหษีองค์อื่น

คำเริ่มต้น	ข้าพระพุทธเจ้า.....ขอพระราชทาน
	กราบบังคมทูล.....ทราบฝ่าละอองพระบาท
เรียกตนเอง	ข้าพระพุทธเจ้า (สตรีใช้คำว่า "เกล้ากระหม่อมฉัน")
เรียกพระองค์ท่าน	ใต้ฝ่าละอองพระบาท
คำส่งท้าย	ควรมิควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม
ลงนามตน	ข้างหน้าการลงนามเขียนว่า "ข้าพระพุทธเจ้า"

๓. เขียนกราบบังคมทูลสมเด็จเจ้าฟ้า และมเหษีที่ไม่ใช่สมเด็จ

คำเริ่มต้น	ขอพระราชทานกราบบังคมทูล.....ทราบฝ่าละอองพระบาท
เรียกตนเอง	ข้าพระพุทธเจ้า (สตรีใช้ว่า "เกล้ากระหม่อมฉัน")

เรียกพระองค์ท่าน ใต้ฝ่าละอองพระบาท
คำส่งท้าย ควรมิควรแล้วแต่จะโปรดเกล้า
ลงนามตน ข้างหน้าการลงนามเขียนว่า "ข้าพระพุทธเจ้า"

๔. เขียนกราบทูลเจ้านายทรงกรม และพระองค์เจ้าชั้นบรมวงศ์ คือผู้ที่เป็นพระโอรสหรือพระธิดาในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชชกาลใด ๆ

คำเริ่มต้น ขอพระราชทานกราบทูล.....ทราบฝ่าพระบาท
เรียกตนเอง ข้าพระพุทธเจ้า (สตรีใช้ว่า "เกล้ากระหม่อมฉัน")
เรียกพระองค์ท่าน ใต้ฝ่าพระบาท
คำส่งท้าย ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

๕. เขียนทูลพระองค์เจ้าที่ไม่ใช่บรมวงศ์ และหม่อมเจ้าที่ได้รับพระราชทานพานทองหรือที่มีตำแหน่งบังคับบัญชาเหนือตน

คำเริ่มต้น กราบทูล.....
เรียกตนเอง เกล้ากระหม่อม (สตรีใช้ว่า "หม่อมฉัน")
เรียกพระองค์ท่าน ฝ่าพระบาท
คำส่งท้าย ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

๖. เขียนทูลหม่อมเจ้านอกจากที่กล่าวใน ๕.

คำเริ่มต้น ทูล.....
เรียกตนเอง เกล้ากระหม่อม (สตรีใช้ว่า "หม่อมฉัน")
เรียกพระองค์ท่าน ฝ่าพระบาท
คำส่งท้าย ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

๗. เขียนถึงผู้มีบรรดาศักดิ์สูง หรือผู้บังคับบัญชาเหนือตน

คำเริ่มต้น กราบเรียน หรือเรียน.....
เรียกตนเอง เกล้ากระผม หรือกระผม (สตรีใช้ว่า "ดิฉัน")
เรียกท่านผู้นั้น ใต้เท้ากรุณา หรือใต้เท้า หรือเจ้าคุณ (ถ้าเป็นพระยา) คุณพระ คุณหลวง ท่านขุนฯ ถ้าไม่มีบรรดาศักดิ์ใช้ "คุณ" ควบกับยศ
คำส่งท้าย ควรมิควรแล้วแต่จะกรุณา

ถ้าผู้เขียนมียศหรือบรรดาศักดิ์เสมอกับผู้ที่จะรับหนังสือนั้นเปลี่ยนเขียนคำส่งท้ายเป็น "ขอแสดงความนับถืออย่างสูง"

๘. เขียนถึงข้าราชการที่มีบรรดาศักดิ์ต่ำกว่าพระยา ทั้งไม่ใช่เป็นผู้บังคับบัญชาเหนือตน ตลอดจนการเขียนถึงสุภาพชนโดยทั่วไป

คำเริ่มต้น แจ้งความไปยัง.....หรือ
แจ้งความมายัง.....หรือคำนับ.....

เรียกตนเอง	ผม หรือ ข้าพเจ้า (สตรีใช้ว่า "ดิฉัน")
เรียกผู้นั้น	คุณพระ คุณหลวง ท่านขุน หรือคุณควบกับยศหรือท่าน
คำส่งท้าย	ขอแสดงความนับถืออย่างสูง

๙. ผู้มีหน้าที่บังคับบัญชาเขียนถึงผู้อยู่ใต้บังคับ มีหลักดังนี้

ถ้าผู้เขียนถึงเป็นเจ้า ก็เขียนตามแบบที่ปรากฏแล้ว แต่ถ้าเป็นเพียงชั้นพระองค์เจ้าที่ไม่ใช่บรมวงศ์ งดคำว่า "กราบทูล" และเขียนคำว่า "ทูล" แทน กับทั้งสำหรับพระองค์เจ้าชั้นนี้ตลอดลงมาจนหม่อมเจ้า งดคำว่า "ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด" ด้วย

ถ้าผู้เขียนถึงมิใช่เจ้า ใช้คำเริ่มต้นว่า "ถึง" เรียกตนเองว่า "ข้าพเจ้า" เรียกผู้ที่ตนเขียนถึงว่า "ท่าน"

ข. การใช้คำพูดกับบุคคลชั้นต่าง ๆ มีหลักดังนี้-

๑. กับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินี ถ้าตนมีเหตุจะต้องเป็นผู้เริ่มพูดก่อนด้วยประการใด ๆ ก็ดี เช่นต้องกราบบังคมทูลรายงานในบางโอกาสเป็นต้น ต้องใช้คำเริ่มต้นว่า "ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม" แต่ถ้ามีพระราชดำรัสด้วยก่อนเมื่อจะกราบบังคมทูลตอบ ไม่ต้องใช้คำเริ่มต้นดังว่า ในการโต้ตอบเรียกตนเองว่า "ข้าพระพุทธเจ้า" สตรีใช้อย่างผู้ชาย หรือจะใช้ "เกล้ากระหม่อม" แทนก็ได้ เรียกพระองค์ท่านว่า "ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท" คำรับใช้ "พระพุทธเจ้าข้าขอรับใส่เกล้าใส่กระหม่อม" แต่ถ้าเป็นการหลายครั้งติดกัน จะลดคำว่า "ใส่เกล้าใส่กระหม่อม" เสียบ้างก็ได้ มิฉะนั้นจะยืดยาวเยิ่นเย้อเกินไป สตรีใช้คำว่า "เพคะ" และต่อข้อความเช่นเดียวกับผู้ชาย คำพูดพิเศษประกอบกับคำว่า "คิด" หรือ "เห็น" ต้องเติมคำว่า "ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม" ต่อคำนั้นด้วยเสมอ

ถ้ามีพระราชดำรัสถามถึงสุขทุกข์เช่น "เดินทางสะดวกหรือ" "สบายดีอยู่ดอกหรือ" ดังนี้เป็นต้น ในการกราบบังคมทูลตอบเป็นธรรมเนียมจะต้องพูดว่า "เดชะพระบารมีปกเกล้าปกกระหม่อม เดินทางสะดวกดี" หรือ "เดชะพระบารมีปกเกล้าปกกระหม่อม มีความสุขสบายดี"

ถ้าจำเป็นจะต้องพูดถึงส่วนร่างกายซึ่งอยู่ภายล่างสะเอวลงไป หรือพูดถึงสิ่งซึ่งนับว่าค่อนข้างหยาบหรือปฏิกูล ก่อนจะพูดถึงสิ่งนั้นจะต้องเติมคำว่า "ไม่ควรกราบบังคมทูลพระกรุณา" นำหน้า เป็นต้นว่าต้องกราบบังคมทูลพระกรุณาถึงอาการของคนไข้และอธิบายว่าท้องร่วงดังนี้ ก็ให้พูดว่า "ไม่ควรกราบบังคมทูลพระกรุณา ที่อาการท้องร่วง" ถ้าจะพูดเป็นเชิงขอโทษหรือขออภัยล่วงหน้าใช้คำว่า "พระราชอาชญาไม่พ้นเกล้าพ้นกระหม่อม"

๒. กับสมเด็จพระยุพราช และสมเด็จพระมเหษีที่มิใช่สมเด็จพระบรมราชินี เรียกตนเองว่า "ข้าพระพุทธเจ้า" สตรีจะใช้อย่างชายหรือใช้ "เกล้ากระหม่อม" ก็ได้เรียกพระองค์ท่านว่า "ใต้ฝ่าละอองพระบาท" คำรับ ใช้ "พระพุทธเจ้าข้าขอรับ" หรือจะใช้ "พระพุทธเจ้าข้า" เฉย ๆ ก็ได้ สตรีใช้ "เพคะ" เฉย ๆ คำพูดพิเศษใช้เช่นกล่าวใน ๑

๓. กับสมเด็จเจ้าฟ้าและพระมเหษีที่ไม่ใช่สมเด็จ เรียกตนเองและพระองค์ท่านอย่างใน ๒ ใช้คำรับว่า "พระพุทธเจ้าข้า" สตรีใช้ "เพคะ" คำพูดพิเศษใช้อย่าง ๒ แต่ตัดคำว่า "พระกรุณา"

ออกคำพูดที่กล่าวเป็นเชิงขอโทษหรือขออภัยนั้นใช้ “พระอาชญา” แทน “พระราชอาชญา”

๔. กับเจ้านายชั้นบรมวงศ์ เรียกตนเองและคำรับอย่างใน ๒ เรียกพระองค์ท่านว่า “ใต้ฝ่าพระบาท” คำพูดพิเศษใช้อย่าง ๒ แต่ใช้ “กราบทูล” แทน “กราบบังคมทูล”

๕. กับพระองค์เจ้าที่มิใช่บรมวงศ์ และกับหม่อมเจ้าทั่วไปเรียกตนเองว่า “เกล้ากระหม่อม” เรียกพระองค์ท่านว่า “ใต้ฝ่าพระบาท” คำรับใช้ว่า “กระหม่อม” สตรีใช้ “เพคะ” คำพูดพิเศษแต่ชั้นนี้ลงไปไม่มี

๖. กับเจ้าพระยาและพระยาพานทอง หรือที่เทียบชั้นนั้น ๆ เรียกตนเองว่า “เกล้ากระผม” สตรีใช้ “ดิฉัน” เรียกท่านผู้นั้นว่า “ใต้เท้ากรุณา” คำรับใช้ “ขอรับกระผม” สตรีใช้ “เจ้าคะ”

๗. กับพระยาทั่วไป หรือผู้บังคับบัญชาชั้นสัญญาบัตร เรียกตนเองว่า “กระผม” สตรีใช้ “ดิฉัน” เรียกท่านผู้นั้นว่า “เจ้าคุณ” ถ้าเป็นผู้บังคับบัญชาเรียก “ใต้เท้า” หรือ “เจ้าคุณเจ้ากรม” หรือ “ท่านเจ้ากรม” หรือ “คุณพันเอก” ฯลฯ ใช้คำรับว่า “ขอรับ” สตรีใช้ “เจ้าคะ”

๘. ข้าราชการชั้นสัญญาบัตร พูดกับชั้นสัญญาบัตรด้วยกัน (ไม่ใช่สั่งการในหน้าที่บังคับบัญชา) เรียกตนเองว่า “ผม” สตรีใช้ “ดิฉัน” เรียกผู้ซึ่งตนพูดด้วยว่า “คุณพระ” “คุณหลวง” “คุณพันโท” “คุณร้อยเอก” ฯลฯ ถ้าไม่มีราชทินนามใช้ “คุณ” ควบกับยศ ถ้าไม่มียศใช้ “คุณ” เฉย ๆ คำรับใช้ “ขอรับ” สตรีใช้ “เจ้าคะ”

๙. ผู้มีหน้าที่บังคับบัญชาสั่งการแก่ผู้ใต้บังคับ ไม่ว่าชั้นใดเว้นแต่จะเป็นเจ้าก็ต้องพูดอย่างที่กำหนดสำหรับให้พูดกับเจ้า มิฉะนั้นใช้คำแทนชื่อตนว่า “ข้าพเจ้า” เรียกผู้รับคำสั่งว่า “ท่าน”

๑๐. ผู้ใหญ่พูดกับผู้น้อยโดยทั่วไป เรียกตนเองว่า “ฉัน” เรียกผู้ที่ตนพูดด้วยว่า “เธอ” ในระหว่างสตรีด้วยกันแต่ก่อนนี้เคยได้ยินใช้คำว่า “หล่อน” กันมาก แต่เดี๋ยวนี้ดูเหมือนจะค่อย ๆ ศูนย์ไปเสียแล้ว คำรับใช้ว่า “จ๊ะ”

๑๑. พูดกับคนที่เราไม่ทราบชั้นยศและฐานะ เรียกตนเองว่า “ผม” สตรีใช้ “ดิฉัน” เรียกผู้นั้นว่า “คุณ” คำรับใช้ “ขอรับ” สตรีใช้ “ค๊ะ”

๑๒. คนชั้นกรรมกรพูดกันเรียกตนเองว่า “ฉัน” หรือ “ผม” สตรีใช้ “ดิฉัน” หรือ “ฉัน” เรียกผู้ที่ตนพูดด้วยว่า “เพื่อน” คำรับใช้ “จ๊ะ” หรือ “ขอรับ” สตรีใช้ “ค๊ะ”

๑๓. อนึ่งไม่ควรลืมกล่าวไว้ในที่นี้ด้วยว่า ยังมีสตรีชั้นบรรดาศักดิ์อีก ๒ จำพวก คือ เรียกตามศัพท์สำนักพระราชวังว่า “คุณพนักงาน” และ “นางพระกำนันกับนางสนองพระโอษฐ์” คุณพนักงานคือสตรีที่ถวายตัวต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน อาจเป็นเจ้าจอมหรือมิได้เป็นเจ้าจอมก็ตาม แต่โปรดเกล้าฯ ให้รับราชการในตำแหน่งฝ่ายใน เช่นเป็นคุณพนักงานประจำห้องพระหรืออย่างอื่น หรือเป็นกิติมศักดิ์ก็ตาม และได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดเงินปี ทั้งอาจได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าฝ่ายในด้วย ซึ่งเป็นประเพณีสืบต่อมาว่า ถ้าใครจะออกนามสตรีชะนิดนี้ ย่อมใช้คำว่า “คุณ” นำหน้านามเดิมด้วยเสมอ

ส่วนนางพระกำนันและนางสนองพระโอษฐ์นั้น เพิ่งมีเมื่อรัชชกาลที่ ๗ และมีเกณฑ์เลือกดังนี้ นางสนองพระโอษฐ์เลือกจากภริยาข้าราชการชั้นสูงผู้ทรงไว้วางพระราชหฤทัย ทั้งเป็นผู้รู้ภาษาต่างประเทศและขนบธรรมเนียมของชาวต่างประเทศเป็นอย่างดี สำหรับเป็นข้าหลวงผู้ใหญ่โดยเสด็จสมเด็จพระบรมราชินีเวลาเสด็จไหน ๆ เป็นงานเป็นการ นางพระกำนันนั้นเลือกจากบุตรีข้าราชการที่ทรงสนิทชิดชอบ และถือเป็นข้าหลวงชั้นน้อยมีหน้าที่โดยเสด็จสมเด็จพระบรมราชินีอย่างที่กล่าว สำหรับนางสนองพระโอษฐ์นอกจากนั้นผู้ที่ถูกเลือกเป็นนางพระกำนันมักเลือกสตรีที่ยังเป็นสาวและมีความรู้ภาษาต่างประเทศพอสมควรทั้ง ๒ ตำแหน่งถือเป็นการพระราชทานเกียรติยศพิเศษ และมีการประกาศตั้งในหนังสือราชกิจจานุเบกษา มีอายุเวลารับราชการคราวละ ๓ ปี ถ้าเป็นนางสนองพระโอษฐ์คนทั้งหลายเรียกตามเกียรติยศของท่านผู้นั้น เช่นเป็นคุณหญิงก็เรียกว่า "คุณหญิง" ถ้าเป็นนางพระกำนัน คนทั้งหลายก็เรียกว่า "คุณ" ประกอบกับนามตัวนามสกุล เช่น "คุณสดับ บุนนาค" เป็นต้น ถ้าเป็นสตรีที่มีศักดิ์โดยกำเนิด ก็เรียกตามศักดิ์ที่กำเนิดนั้น แท้จริงในเรื่องนางสนองพระโอษฐ์นี้เป็นศัพท์และตำแหน่งเก่าที่มีมาแต่โบราณกาล คือสมัยที่กรุงศรีอยุธยายังเป็นราชธานี แต่ในสมัยโน้นเรียกกันว่า "นางพฤฒิชราสนองพระโอษฐ์" ซึ่งพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นท้าวสมศักดิ์ ท้าวโสภา ท้าวศรีสัจจา และท้าวอินสุริยารวม ๔ ตำแหน่งด้วยกัน ทุกท่านถือศักดินา ๑๐๐๐ ไร่ แล้วก็ค่อย ๆ เลือนไปจนกลายเป็นอย่างอื่น จนคนสมัยหลัง ๆ ไม่สู้จะเข้าใจกันนักว่าพวกคุณท้าวเป็นตำแหน่งนางสนองพระโอษฐ์เลย ดังนั้นเมื่อรัชชกาลที่ ๗ ทรงตั้งนางสนองพระโอษฐ์ครั้งแรก พวกเด็ก ๆ จึงพากันเห็นเป็นของใหม่

ค. แบบใช้ออกนามบุคคลชั้นต่าง ๆ คือจะพูดถึงใครไม่ออกนามเต็มควรใช้ดังนี้-

(๑) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว	พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหรือสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
(๒) สมเด็จพระบรมราชินี	สมเด็จพระบรมราชินี
(๓) สมเด็จพระยุพราช	สมเด็จพระยุพราช
(๔) สมเด็จพระมเหษี	สมเด็จ แล้วออกพระนามตามพระเกียรติยศอย่างสั้น เช่น สมเด็จพระมาตุจฉา
(๕) พระมเหษีที่มิใช่สมเด็จ	ออกพระนามตามพระเกียรติยศอย่างสั้น เช่น พระราชเทวี พระอรรคชายา พระราชชายาฯ
(๖) สมเด็จเจ้าฟ้าที่พระมารดาเป็นพระองค์เจ้าแต่ประสูติกาล	ทูลกระหม่อม ถ้าจะบ่งให้ชัดถึงพระองค์ใด ก็ออกพระนามตาม เช่นทูลกระหม่อมกรมหลวงสงขลาฯ
(๗) สมเด็จเจ้าฟ้า ที่พระมารดามิได้เป็นพระองค์เจ้าแต่ประสูติกาล	สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยา หรือตามแต่จะทรงกรมชั้นใดและจะเว้นคำว่า "เจ้าฟ้า" ไม่ได้เป็นอันขาด ถ้าจะกล่าวให้ชัดถึงพระองค์ใดก็ให้ออกพระนามสั้น ๆ เช่นสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนอู่ทองเป็นต้น

(๘) พระบรมวงศ์ทรงกรม	เสด็จในกรม ถ้าจะบ่งให้ชัดถึงพระองค์ใด ก็ออกพระนามพระองค์นั้นเช่นเสด็จในกรมหลวงสิงห์
(๙) พระบรมวงศ์ที่มิได้ทรงกรม	เสด็จ ถ้าจะบ่งให้ชัดต้องออกพระนามต่อคำว่า "พระองค์" เช่นเสด็จพระองค์สร้อย
(๑๐) พระองค์เจ้าที่มิใช่บรมวงศ์และหม่อมเจ้าทั่วไป	ต้องออกพระนาม และต้องใช้คำว่า "พระองค์เจ้า" หรือ "หม่อมเจ้า" นำหน้าเสมอ เช่นพระองค์เจ้าอลงกฎ ส่วนคำว่า "เจ้าครอก" ซึ่งแต่ก่อนใช้แทนคำว่า "หม่อมเจ้า" นั้น บัดนี้ไม่ใช้กันเลย
(๑๑) เจ้าพระยาและพระยา	เจ้าคุณ แล้วออกนามบรรดาศักดิ์ต่อนั้น
(๑๒) ผู้มีบรรดาศักดิ์ต่ำกว่าพระยา	คุณ ประกอบชั้นบรรดาศักดิ์และนามบรรดาศักดิ์
(๑๓) ผู้มียศ	คุณ ยศ ตัดคำว่า "นาย" ออกเวลานี้มีแต่ยศทหารและตำรวจเท่านั้น เช่น คุณร้อยตรี เฉลิมฯ

ในที่นี้เป็นการสมควรที่จะนำเอาราชาศัพท์มาแสดงด้วย เพราะสุภาพชนสมควรจะรู้จักราชาศัพท์ตามอัตตภาพ แต่สมุดราชาศัพท์ย่อมแพร่หลายอยู่แล้ว ครั้นจะคัดเอามา ก็จะเป็นการซ้ำและเสียเวลามาก เพราะฉะนั้นจึงขอระงับไม่คัดเข้ามาแทรกไว้ในที่นี้ดีกว่า

บทที่ ๑๓
การเลือกคู่

ตามลักษณธรรมชาติของสตรีย่อมจะเกิดปลงใจรักบุรุษขึ้นสักวันหนึ่ง สตรีที่ได้รับการศึกษาถึงขนาดก่อนที่จะปลงใจให้ความรักแก่ผู้ใด เป็นการสมควรที่จะไตร่ตรองให้เป็นที่แน่แก่ใจแล้วเสมอ การปล่อยให้ความรักอย่างหน้ามืดนำตนไปสู่ความปลงใจ ย่อมไม่เป็นการสมควรเลย บุรุษที่จะบำเพ็ญตนให้สตรีปลงใจด้วยนั้นเล่าก็จะต้องทำตนเป็นคนฉลาดสุขุมเป็นคนขยันหมั่นเพียร หรือประกอบด้วยคุณสมบัติอย่างอื่น อันเป็นเหตุให้สตรีประสงค์ในตนคือหมายความว่า อาจให้ความร่มเย็นแก่เจ้าหล่อนได้ หรือเป็นที่หวังแก่เจ้าหล่อนในอนาคต ผู้ที่จะร่วมสุขร่วมทุกข์กันในภายหน้า จะต้องไม่ทำอะไรที่จะเป็นการล่อลวงกันเป็นอันขาด

การตัดสินใจของสตรีที่จะปลงใจรักในผู้ใด ย่อมเป็นของยากในชั้นแรกหล่อนจะต้องเอาบุรุษที่หล่อนใฝ่ใจ หรือที่ใฝ่ใจในหล่อนมาชั่งน้ำหนักว่า คนไหนจะมีน้ำหนักต้องใจตนมากกว่ากัน แล้วก็ตกลงตั้งเข็มไปทางผู้นั้น ความสวยงามและความเป็นหนุ่มไม่เป็นสิ่งที่ควรเอามาเป็นเครื่องประกอบการชั่งน้ำหนัก หรือเพื่อความตกลงปลงใจให้มากนัก แต่เสียใจที่จะกล่าวว่า สตรีมากคนใช้สิ่งที่กล่าวนั้นเป็นเครื่องประกอบการชั่งน้ำหนักมากอยู่ ว่าที่จริงความสวยงาม และการเป็นหนุ่มจะบันดาลสันติสุขในอนาคตของสตรีไม่ได้มากนักสตรีบางคนไม่สู้จะมีความตกลงใจว่า จะปลงใจในบุรุษคนไหน และเห็นบุรุษทุกคนที่แสดงไมตรีจิตต์ต่อตนเป็นคนดีไปเสียหมด แล้วก็วิสสาสะด้วยอัธยาศัยไมตรีแก่เขาทุกคน ซึ่งหมายความว่า ทุกคนอาจมีหวังที่จะชะนะใจในหล่อนได้ การกระทำดังนั้นเป็นการผิดแน่ ถึงแม้คนเราจะควรสนทนาวิสสาสะกับคนหลายคนได้ แต่อัธยาศัยไมตรีย่อมจะต้องมีขีดจำกัด จึงควรปล่อยให้ดำเนินเพียงพอควร และจำต้องระวังอย่าให้ทุกคนเชื่อว่าหล่อนปลงความรักในเขา คือหมายความว่า ไม่เป็นการสมควรที่จะผูกสนิทกับทุกคน ถ้ายังไม่แน่ว่าจะควรปลงใจในคนไหน เพราะต้องการเวลาพิจารณา แต่ก็ไม่เป็นการสมควรที่จะวางตัวสนิทกับคนใดคนหนึ่งในจำนวนนั้น บุรุษที่จะทำให้สตรีหลงใหลได้ ย่อมอยู่ที่การวางตนเป็นคนฉลาดสุขุม อันจะพิสูจน์ความจริงในเรื่องนี้ได้ในโอกาสต่าง ๆ การปลงใจในบุรุษอันเกิดจากการหลงรักอย่างหน้ามืดเป็นการไม่สมควรสำหรับสุภาพสตรีการสมาคมไม่ใช่เป็นเครื่องป้องกันการที่ใครต่อใครจะทำความตกลงอะไรกัน และไม่เป็นเครื่องจำกัดเสรีภาพด้วย จึงเป็นการสมควรที่สตรีจะต้องคิดถึงอนาคตของตนเป็นประมาณ

กล่าวโดยหลัก ธรรมชาติย่อมเสกสรรบุรุษสำหรับให้เป็นสามี และสตรีสำหรับให้เป็นภริยา ทั้งได้บันดาลให้ชนทุกชั้นต้องเป็นเช่นนั้นในกาลอันควร แม้จะมีผู้หลีกเลี่ยงได้บ้างก็เป็นจำนวนน้อยที่สุด การสมสู่เป็นคู่สามีภริยากันนั้น สำหรับชายแม้จะเป็นอย่างไรในภายหน้า ก็ไม่สู้จะมีการเสียหายมากมายนัก แต่สำหรับหญิงซิ ถ้าผู้ใดแต่งงานแล้วคราวหนึ่งและบังเกิดการไม่พอใจในสามี

ขึ้น จะเปลี่ยนใหม่โดยปราศจากการติเตียนจากผู้อื่นหาได้ไม่ ทั้งความบริสุทธิ์หรือพรหมจารีของสตรีนั้น เมื่อเสียไปครั้ง ๑ แล้วย่อมไม่มีหนทางที่จะกลับคืนดีได้อีกเลย ดังนั้นในการที่สตรีจะตกลงสละความบริสุทธิ์และทำการสมรสกับชายใด จึงต้องมีการระมัดระวังและรั้งรอใจเลือกบุรุษที่ดีจริง คือต้องเป็นผู้ที่สมควร และสามารถปกครองตนให้เกิดสันติสุขในอนาคต

แต่ก่อนนี้ธรรมเนียมของไทยเราในการเลือกคู่ ผู้ใหญ่เป็นผู้เลือกให้ โดยฝ่ายหญิงไม่เคยพบเห็นชายผู้ที่จะมาเป็นสามีของตนเลย ผู้ใหญ่ทั้ง ๒ ฝ่ายเป็นผู้สืบสวนและทำความตกลงทั้งปวงกันเอง บุรุษสตรีผู้เป็นบุตรธิดาเป็นเครื่องมือของท่านผู้ใหญ่ แม้เวลานี้ในบางครอบครัวก็ยังถือว่า การตกลงด้วยความเห็นดีและปรองดองในระหว่างผู้ใหญ่ทั้ง ๒ ฝ่ายมีค่ากว่าอย่างอื่น แต่สมัยนี้การศึกษาของเราได้เดินหน้ากว่าแต่ก่อนมากมาย ทั้งชายและหญิงย่อมได้รับการศึกษาคล้ายกันด้วย **จึงเป็นที่สงสัยนักว่าความนิยมที่ยังมีอยู่ในบางครอบครัวนั้นยังจะเป็นการสมควรแก่บุรุษสตรีที่ได้รับการศึกษาแล้วหรือ ควรถือเอาความนิยมนั้นเป็นการพ้นสมัยเสียทีจะดีกระมัง การเลือกคู่ให้เหมาะแก่ตนย่อมเป็นการสำคัญยิ่งนัก เพราะฉะนั้นเพื่อให้ผู้เยาว์รู้จักใช้ความวิจารณ์จึงขอยกเอาคุณและโทษของทั้ง ๒ อย่างมาเปรียบเทียบให้เห็นพอเป็นสังเขป**

ก. การเลือกคู่ตามความตกลงใจของผู้ใหญ่ทั้ง ๒ ฝ่ายนั้น ถ้าจะกล่าวตามศัพท์ที่สามัญชนรู้จักกันทั่วไปก็คือ "การคลุมถุงชน" วิธีนี้ผู้ใหญ่ทั้ง ๒ ฝ่ายปรึกษาหารือกัน และทำความตกลงโดยฉะเพาะ แต่ก็นัดวันประกอบพิธีสมรส บางคนก็ได้กำหนดและตกลงในการเลือกคู่ไว้ให้บุตรธิดาแล้วตั้งแต่เกิด ทั้งนี้มักเนื่องมาจากตระกูลหรือปึกแผ่นที่เห็นว่าคู่ควรกัน ผู้ใหญ่ในสมัยโน้นมักถือว่า เมื่อหนุ่มสาวอยู่ด้วยกันแล้วก็จะรักกันเอง อย่างไรก็ตามเวลานี้เป็นสมัยหัวต่อที่เรากำลังมีการเลือกคู่กันหลายอย่าง จึงเป็นการสมควรที่จะพิจารณาให้ละเอียดสักหน่อย คือ

๑. **ทางที่ดี**ในการปล่อยให้ผู้ใหญ่เลือกคู่ครองให้นั้นมีดังนี้-

(๑) ผู้ใหญ่ย่อมเป็นผู้คุ้นเคยและรู้จักโลกมาก่อนแล้ว จึงน่าจะเป็นที่หวังว่า จะสามารถเลือกคู่ให้บุตรธิดาได้เหมาะ เมื่อเป็นเช่นนี้ การระลึกถึงความรักเบื้องต้นก็ไม่มีความจำเป็น และอาจรักกันในภายหลัง คือเมื่ออยู่ด้วยกันแล้วก็ได้

(๒) ตัดความกังวลทั้งปวงของหนุ่มสาวก่อนเวลาสมรสมิให้ต้องเสียเวลาเสาะแสวงหาคู่ด้วยตนเอง

(๓) วงศ์ญาติผู้ใหญ่จะพร้อมใจและพอใจกันทั่วหน้า อันจะเป็นเหตุให้อุ่นหนาฝาคั่ง

(๔) ยังความเป็นทายาทให้ได้รับความสะดวกด้วยทั้ง ๒ ฝ่าย

(๕) มีสรรพเครื่องใช้พร้อมทั้งเครื่องอุปโภคบริโภค สมฐานะแห่งคู่สามีภริยา อันเชิดหน้าชูตา

(๖) ได้รับเกียรติยศในคำอำนวยพรและเพิ่มพูนทรัพย์สมบัติจากญาติที่สนิทและผู้ที่เคารพทั้ง ๒ ฝ่าย

(๗) หากจะเกิดมีเหตุอันมิได้นึกฝันขึ้นในระหว่างคู่สามีภริยานั้น ก็ยังเป็นการปิดปากมิให้ผู้ใหญ่ว่ากล่าวติเตียนได้มากนัก เพราะเป็นการที่ผู้ใหญ่ตกลงให้เอง และเด็กมิได้มีส่วนเกี่ยวข้องในการนั้นด้วยเลย

(๒) ทางที่ไม่ดีนั้น จิตต์ใจของมนุษย์ย่อมเหลือประมาณที่คนอื่นจะคำนวณหรือหยั่งถึง และใครจะคาดการล่วงหน้าสำหรับใครไม่ได้หมด ดังนั้นความผิดพลาดของผู้ใหญ่จึงอาจมีได้เสมอ และมักจะมีไม่น้อยรายเสียด้วย แม้ผู้ใหญ่จะได้พยายามเลือกให้คู่ครองได้ลักษณะที่สมกัน แต่ก็ย่อมเป็นการต่างจิตต์ต่างใจอาจดีสำหรับคน ๑ แต่ไม่ดีสำหรับอีกคน ๑ ก็ได้ **คู่สามีภริยาจำจะต้องถูกฝาถูกตัว พ่อแม่เลือกลูกเขยลูกสะใภ้ที่ไหนจะเหมาะเท่าเมียเลือกผัว หรือผัวเลือกเมีย** ผัวเมียเขาย่อมเลือกกันเป็นคู่ชีวิต แต่พ่อแม่กับลูกเขยลูกสะใภ้หาได้เป็นเช่นนั้นไม่ ดังนั้นสามีภริยาบางคู่ที่เลือกด้วยวิธีนี้จึงมักมีเหตุไม่ปกติสุขเพราะความแตกร้าวในภายหลัง ทั้งนี้ย่อมเกิดจากเหตุหลายประการ คือ -

(๑) ไม่มีความรักใคร่ในกันดูดดื่มอย่างแท้จริง ถ้ายิ่งฝ่ายใดฝ่าย ๑ หรือทั้ง ๒ ฝ่ายต่างมีความพอใจในผู้อื่นอยู่แล้ว ก็จะยิ่งร้ายใหญ่ และเป็นอันว่าสามีภริยาคู่นั้นจะต้องไร้ความสุขตลอดชีวิต

(๒) ผิดหวังในความประพฤติของฝ่ายใดฝ่าย ๑ ซึ่งได้ตบตาผู้ใหญ่มาแล้วเป็นอย่างดี และปรากฏขึ้นเมื่อได้อยู่ด้วยกันเป็นเวลานานวัน

(๓) ฐานะและทรัพย์สมบัติของอีกฝ่าย ๑ อาจมิได้เป็นไปตามคาดหมายของอีกฝ่าย ๑

(๔) อาจได้รับความดูหมิ่นดูแคลน หรือหยาบคายร้ายกาจ อันจะทำให้หมดความเกรงใจกัน ซึ่งนับวันก็จะมีแต่ร้ายแรงขึ้น และไม่ถนอมกันเท่าที่ควร

(๕) เมื่อความไม่พอใจในกันรวบรวมมากขึ้น จนสุดแสนที่จะทนทานได้แล้ว อย่างน้อยก็ต่างจะไม่สมัครในการทำหน้าที่อันควรแก่กัน และที่มีมากที่สุดนั้นก็คือ การต้องเลิกร้างไม่อยู่ด้วยกัน ซึ่งสตรีจะต้องเป็นฝ่ายเสียเปรียบมากทั้งจะเรียกเอาพรหมจารีคืนหรือกลับเป็นสาวอีกไม่ได้ด้วย

ข. การเลือกคู่เอาเองโดยลำพังนั้น หมายความว่า ผู้เลือกย่อมมุ่งในการเลือกคู่ครองให้เหมาะกับนิสสัยของตน ไม่จำเป็นที่ผู้ใหญ่จะต้องมีความเห็นสอดคล้อง

๑. **ทางที่ดี** ถ้าคู่หนุ่มสาวมีรายได้เพียงพอ หรือสมกับฐานะ และถูกอัธยาศัยกันแน่แล้วก็นับว่าหนุ่มสาวคู่นั้นจะประสพบรมสุขอย่างยวดยิ่ง กล่าวคือ-

(๑) ได้เสพรสความรักอันแท้จริงจากน้ำใจที่ตรงกันทั้ง ๒ ฝ่ายอำนาจแห่งความรักย่อมบันดาลให้มนุษย์สามารถกัดฟันทนความตรากตรำทั้งปวง และทำอะไร ๆ ได้ทุกอย่างเกินกว่าธรรมดาทั้ง ๒ ฝ่ายจะได้รับการปรนนิบัติอันเต็มใจยิ่งจากกันและกัน อันจะเกิดคุณลักษณะที่มนุษย์พึงประสงค์ขึ้นในสามีภริยาคู่นั้นได้มาก

(๒) ลบล้างโทษในประการต่าง ๆ ที่กล่าวไว้ในการเลือกคู่อย่างที่กล่าวแรก

๒. **ทางไม่ดี** ก็ย่อมมีเหมือนกัน และมักจะมีเมื่อไร้ความอุปกรณ์ที่คาดหมาย กล่าวคือปราศจากทรัพย์หรือรายได้ที่เพียงพอ และผิดอัธยาศัยกันในภายหลัง แล้วก็จะได้รับโทษเต็มตามหัวข้อที่ได้กล่าวไว้แล้วสำหรับความดีและไม่ดีแห่งการที่ผู้ใหญ่เลือกสรรคู่ครองให้นั้นอย่างบริบูรณ์

ตามกล่าวแล้วโดยสังเขปทั้งปวงเห็นได้ว่าการเลือกคู่ทั้ง ๒ อย่างมีคุณและโทษก้ำกึ่งกัน ได้ทางโน้นมักเสียทางนี้ คือคุณในสถาน ๑ เป็นโทษของอีกสถาน ๑ เพราะฉะนั้นหนุ่มสาวทั้งหลายจึงควรระวัง อย่าปล่อยตัวให้เข้าอยู่ในข่ายของประการใดประการ ๑ โดยฉะเพาะ เกณฑ์ที่เหมาะและที่ควรแท้นั้นคือ **การเลือกคู่ที่พอใจตน พร้อมด้วยความตกลงของผู้ใหญ่** เพราะจะลบล้างทางไม่ดีได้มากประการ

ค. การที่จะวาง**หลักแนะนำในการออกเรือน**นั้น เป็นสิ่งที่ยากยิ่งนัก ทั้งนี้เพราะย่อมจะอยู่ในฐานะและความประสงค์ของบุคคลนั้นเองโดยมาก ในที่นี้ขอกล่าวฉะเพาะข้อสำคัญพอเป็นเครื่องบำรุงความคิดเห็น ดังต่อไปนี้คือ-

๑. **อย่าเห็นยศศักดิ์และทรัพย์สมบัติ เป็นสิ่งสำคัญกว่าความประพฤติอันถูกอัธยาศัย** คืออย่าเพ่อหลงเชื่อเมื่อเห็นเครื่องประกอบการแต่งกาย ซึ่งเป็นการภายนอก หรือเป็นเครื่องยศศักดิ์ จนลืมตัวและคิดว่าบุคคลนั้น ๆ จะต้องเป็นคนดีเสียแต่ต้นควรสำรวมตนยอมนิยมนับถือฉะเพาะความประพฤติและความเป็นไปของผู้นั้น คือหมายความว่า ผู้นั้นได้ทำตนเป็นประโยชน์แก่ชาติแล้วเพียงใด และไม่จำเป็นจะต้องเป็นข้าราชการเท่านั้นที่จะปฏิบัติกิจการดังกล่าวแล้วได้ ชาวนา ชาวสวน และพ่อค้าก็สามารถทำประโยชน์แก่ชาติในทางที่ตนถนัดได้เหมือนกัน

คนเราชอบพูดหนาหูว่า "เงินเป็นแก้วสารพัดนึก" ซึ่งเป็นการถูกต้องไม่มีใครค้านเลย แต่การที่ทุกคนเห็นพ้องนั้นเองเป็นเหตุให้คุณงามความดีของมนุษย์เสื่อมทรามลง เมื่อมีโอกาสจะกอบโกยได้ เป็นไม่ทิ้งโอกาสนั้น จนถึงทำแก่เงินหลวง ซึ่งเป็นของชาติ และเป็นนายจ้างของตนเอง การกระทำเช่นนี้ที่รู้กันจนแน่นอนก็มี หรือที่ถูกตรวจตราจับกุมเอาตัวไปรับพระราชอาญาก็มี แต่เมื่อพ้นโทษแล้ว ก็ยังมีผู้ยินดีร่วมสมาคมด้วยและลืมการกระทำอันบัดซบแต่หนหลังรวดเร็วมาก **ในทางที่ควรนั้น สุภาพชนไม่ควรจะร่วมทางกับคนชะนิดนั้นเป็นอันขาด**

ชายที่ทำให้หญิงเสียคนก็มีตัวอย่างมาแล้วไม่น้อยเหมือนกัน แต่สตรีไม่สู้จะเรียนรู้และเข็ดหลาบ ชายชะนิดนี้จะว่าเป็นคนเลวทรามต่ำช้าก็ไม่ถนัดนัก หญิงย่อมจะมีความผิดในการนั้นปนอยู่ด้วย เป็นความจริงการชู้สาวโดยมาก ผู้ชายมักจะเป็นผู้ก่อก่อน แต่ถ้าผู้หญิงไม่พลอยเป็นไปด้วยแล้ว ผู้ชายก็จะทำอะไรไม่ได้

สตรีที่ตั้งข้อกติกาในการเลือกคู่โดยยกเอาการเงินเป็นข้อสำคัญอย่างยวดยิ่งนั้นก็มีจำนวนไม่แพ้ชายนัก เช่นเด็กหญิงสาว ๆ พลีความบริสุทธิ์แก่ชายชราเป็นต้น การที่เป็นเช่นนั้นเพราะอะไร โดยมากก็เพราะการเงินนั่นแหละ อาจเป็นเพราะความรักหรือถูกอัธยาศัยกันก็ได้เหมือนกัน แต่เห็นจะน้อยนัก สิ่งที่ร้ายยิ่งก็คือสตรีสาวมากคนยอมตัวเป็นเมียน้อยหรือแย่งสามีผู้อื่น ในเหตุการดังว่า แทนที่ผู้นั้นจะสำนึกในความประพฤติอันเหลวไหลกลับฟุ้งเฟ้อทะนงในความงามของตนที่บันดาลความสำเร็จ หรือมีชัย มีบางคนที่แก้แทนคนจำพวกนี้ว่า การกระทำของสตรีดังว่าย่อมเป็นการช่วยชาติให้เพิ่มพูนสำมะโนครัวรวดเร็ว แต่เป็นการแก้ตัวอย่างสด ๆ ร้อน ๆ เอาชาติมาบังหน้าความใคร่ คนหนุ่ม ๆ ตัวเปล่าที่พอจะเลือกได้ยังมีอีกถมไป ทำไมจึงต้องเจาะจงผู้ที่มีเจ้าของแล้ว ซึ่งโลกไม่นิยมเลยนั้น เป็นการสมควรแล้วหรือ อันที่แท้การเป็นเมียน้อย ก็คือการ

ทำหน้าที่นางบำเรอสำหรับผู้ที่เป็นสามีนั่นเอง

ที่กล่าวมาแล้วย่อมมุ่งที่จะให้หญิงเกิดความรู้สึก และใคร่ในความเป็นอิสสระจนเข้าเลือด ทั้งไม่ยอมตนนอบน้อมสตรีผู้มีความประพฤติเช่นนั้น หรือเห็นดีเห็นชอบในการกระทำของเขาเหล่านั้น และจักต้องปลีกตัวให้อยู่ห่างที่สุดด้วย

สรุปข้อความก็คือ **หญิงสาวต้องไม่เลือกคู่โดยเห็นแก่ยศศักดิ์และทรัพย์สมบัติ** ต้องเลือก**ด้วยเห็นแก่ตัวเขา** หากไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงได้ **ต้องไม่ลืมเอานิสสัยและอัธยาศัย** มารวมเข้าเป็นเกณฑ์ด้วย คนเราควรพยายามดำเนินชีพในทางเป็นอิสสระ ดังนั้นเมื่อยังไม่ช้าเกินไป ควรวางหลักความตั้งใจไว้ให้ดี

๒. ทำอย่างไรจึงทราบว่า ผู้ที่ตนเลือกมีลักษณะเหมาะกับอัธยาศัยของตนแล้ว

สตรีย่อมมีความลำบากเป็นอันมาก เพราะนอกจากจะต้องระมัดระวังกิริยาอาการทุกอย่างเพื่อส่งเสริมคุณความดีในเวลาถูกสืบสวนแล้ว ชายที่มาแสดงตนให้เป็นที่พอใจหญิงมักพยายามดัดกิริยาอาการทุกส่วนของเขา ให้สวยงามละมุนละม่อมอ่อนหวานที่สุดตามแต่จะได้ และได้มีเวลาเตรียมตัวก่อนเข้าบ้านหญิงสาวด้วยซ้ำ แปลว่าสตรีจะต้องได้เห็นรูปสมบัติของเขาก่อน ถ้าสตรีมีใจเอนเอียงเสียในตอนนี้ ก็ไม่มีโอกาสทราบสิ่งที่ควรจะได้ทราบอีกเลย ครั้นจะหวังทราบจากการบอกเล่าของผู้อื่นก็ย่อมเป็นการหวังที่ยาก คนดีย่อมไม่นำเอาความร้ายของผู้อื่นออกป่าวประกาศให้โลกทราบโดยเปิดเผย ถ้ายิ่งสืบมาก ก็เท่ากับกระเสือกกระสนนำตนเองไปให้สื่ออันเป็นตัวกาลีในเรื่องเช่นนี้ จริงอยู่ชายที่ดีก็ย่อมมีเป็นจำนวนที่มาก แต่ก็ย่อมเป็นสิ่งยากสำหรับผู้หญิงที่จะสืบให้รู้แจ้งเห็นจริง ข้อที่อาจแก้ความลำบากได้มีดังนี้-

(๑) จะต้อง**ปฏิบัติตนตามหลักการสมาคม** ที่กล่าวในบทที่ ๖ แห่งเล่มนี้

(๒) **อย่ารีบรัดตกลงใจ**ในผู้ที่มาประจบประแจง ต้องปล่อยให้รูปการค่อยเป็นค่อยไปในทางที่ควร เพราะยิ่งนานเข้าก็ยิ่งจะได้เห็นเหตุการณ์แจ่มแจ้งเข้า การมอบความรักแก่ชายก่อนเวลาอันควร คือก่อนการสมรสนั้น ย่อมเป็นการมัดตัวเองซึ่งไม่มีความจำเป็นเลย และจะทำอะไรตามใจตนนั้นหาได้ไม่ก่อนการแต่งงาน หญิงจะต้องพยายามวางตัวเป็นเบี้ยบนให้ได้เสมอ

(๓) จงพยายาม**ปฏิบัติตนให้ชอบด้วยประเพณีนิยม** คือต้องให้ผู้ใหญ่เห็นพ้องด้วย ถ้ายังมีเสียงค้านกันอยู่ ก็ควรจะรอไว้ก่อนและพิจารณาต่อไปอีก

(๔) **อย่าปิดบังความจริงแก่ผู้ที่ตนเคารพนับถือ** เมื่อถึงคราวจะต้องให้ความจริงก็ควรให้ เมื่อได้รับคำตักเตือนจะต้องตรึกตรองจงดีทั้งในทางที่ดีและที่ร้าย คือจะต้องทำตัวเป็นคนสุขุมรอบคอบเสมอ เพราะเป็นการสำคัญสำหรับชีวิตหรืออนาคตสำหรับตนเอง

๓. วัยอันควรแก่การมีคู่ ประเทศจะเจริญรุ่งเรืองได้ก็เพราะพลเมืองของประเทศเอง เพราะฉะนั้นในการเลือกคู่นอกจากจะต้องนึกถึงบุตรธิดาที่จะเกิดในต่อไปให้เป็น**คนไทย**เสมอเยี่ยงบรรพบุรุษของเขาแล้วจะต้องนึกถึงวัยหนุ่มสาว อันจะยังความสมบูรณ์แห่งร่างกายแก่เด็กในอนาคต ดังหัวข้อต่อไปนี้-

(๑) หญิงที่กำลังอยู่ในระหว่างเวลาการศึกษา จะต้องรอให้เสร็จการศึกษานั้นเสียก่อน ถ้าการศึกษาไม่เพียงพอ การรู้เท่าถึงการก็มักจะน้อย อันอาจต้องเสียใจในภายหลัง ชายที่สตรีจะเลือกแต่งงานด้วยต้องเป็นผู้ประกอบกิจในหน้าที่ของลูกผู้ชายได้เรียบร้อยจริง ๆ หรือสมบูรณ์แล้ว เช่นเป็นผู้สำเร็จการศึกษา มีอาชีพเป็นหลักฐานพอจะหาเลี้ยงตัวเองและครอบครัวได้แล้ว ถ้ายิ่งเป็นผู้มีโอกาสได้รับราชการทหารแล้ว และบวชแล้วก็ยิ่งดี

(๒) หญิงควรมีอายุระหว่าง ๒๐ กับ ๒๕ ปี ซึ่งตามหลักแห่งแพทย์ศาสตร์แสดงว่า เป็นวัยที่กำลังเจริญสำหรับการมีบุตรอย่างเต็มที่ และการรู้จักผิดชอบของหญิงสาวในวัยนี้ย่อมมีมากพอที่จะหวังเป็นผู้ปกครองบ้านเรือนให้เรียบร้อยได้

๔. **ทุนรอนที่จะเลี้ยงกันต่อไป** จำเดิมแต่หนุ่มสาวเป็นสามีภริยากันเป็นต้นไป ความทุกข์ข้อแรกที่จะได้รับ มักเกิดจากขาดแคลนในทางการเงิน ดังนั้นทุนจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จำเป็นจะต้องระลึกถึงด้วยเสมอ คือจะต้องคิดก่อนเวลาที่จะช้าเกินไปเสียแล้วและควรตั้งปัญหาแก่ตนเองดังนี้-

(๑) ฝ่ายหญิงมีทางได้อย่างไรบ้าง

(๒) รายได้ของฝ่ายชายเป็นอย่างไร

(๓) ถ้ารวมกันเข้าทั้ง ๒ ฝ่าย เมื่อหักรายจ่ายที่จำเป็นแล้วยังจะมีเหลือพอปะทะปะทังฐานะให้ดีขึ้น หรือทรุดลงหรือทรงอยู่

(๔) ถ้ามีเหตุการณ์นอกเหนืออำนาจเกิดขึ้น ที่ฝ่าย ๑ ฝ่ายใดต้องขาดรายได้จากอาชีพประจำลงไป เช่นค้าขายขาดทุน หรือต้องออกจากหน้าที่การงานเป็นต้น จะยังมีความสามารถหาเงินมาเลี้ยงครอบครัวในทางใดเป็นส่วนพิเศษได้บ้าง

(๕) เมื่อได้คำนวณผลลัพธ์พอกับความปรารถนาแล้ว สำหรับหญิงย่อมมีความจำเป็นจะต้องมีการเก็บหอมออมทรัพย์เป็นส่วนตัวบ้าง เพื่อแก้ข้อขัดข้องอันอาจประสพได้ในเมื่ออยู่กินเป็นสามีภริยากันแล้ว

๕. **ผู้ปกครองหญิงควรปฏิบัติอย่างไร** ผู้ปกครองหญิงย่อมมีหน้าที่ประกอบการสมรสให้แก่หญิงสาวในปกครองของตน ในเมื่อหญิงสาวนั้นถึงวัยที่สมควรจะออกเรือนได้แล้ว นอกจากนั้นผู้ปกครองหญิงสาวจะต้องนึกถึงหัวข้อดังต่อไปนี้-

(๑) จงระวังสังเกตการสมาคมของผู้ที่ไปมาหาสู่ หรือผู้อยู่ใกล้ชิด

(๒) อย่าตัดการสมาคมของหญิงสาวเสียเลย แต่อย่าปล่อยจนไม่เหลียวแลควบคุม

ประเพณีเอาอย่างจากชาวอัสดงคตของคนไทยบางจำพวก ที่ปล่อยให้หญิงสาวไปไหน ๆ ตามลำพัง หรืออยู่ ๒ ต่อ ๒ โดยลำพังกับชายในที่ลับตาคนนั้น ไม่ควรนำมาใช้เลย เรื่องเช่นนี้ฝรั่งที่ดีเขาก็ระวังกันมากเหมือนกัน มิได้ปล่อยจนเลยเถิดดอก พ่อหนุ่ม ๆ มักชอบกล่าวว่า ฝรั่งเขาทำอย่างนั้นอย่างนี้กันได้และยกเอามาแต่ในทางที่ตนจะได้เปรียบ แล้วผู้ปกครองที่ไม่รู้อะไรก็เชื่อ ขอจงสำนึกเถิดว่ามรรยาทที่ดีในเรื่องเช่นนี้ ไม่ว่าชาติใดภาษาใดย่อมมีหลักที่ไม่สู้จะไกลกันนักดอก เพราะต่างก็ย่อมพยายามป้องกันความบริสุทธิ์ของหญิงสาวในปกครองของตนด้วย

เหมือนกันทั้งนั้น

(๓) **อย่าโลภเห็นแก่ยศศักดิ์และทรัพย์สมบัติ** ของฝ่ายชายยิ่งไปกว่าที่จะให้ความพอใจแก่หญิงสาวในปกครองของตน ถ้าเกิดความเห็นแย้งกันขึ้น จงอย่าเอาอำนาจกดขี่บังคับให้การนั้นเป็นไปตามความเห็นของตน จงทำตนให้หญิงสาวรู้สึกและไว้วางใจที่จะขอความเห็น และปรึกษาหารือด้วย ไม่ใช่ทำตัวให้หญิงสาวใต้บังคับกลัวลาน จนไม่กล้าที่จะไว้ใจอะไร

๖. บุคคลที่จะเลือกเอาเป็นคู่ครองนั้น **ต้องไม่เป็นผู้ที่สืบสายโลหิตเดียวกัน** แต่ก่อนนี้เราไม่ถือ เพราะเรายังไม่ทราบหลักทางวิทยาศาสตร์ในเรื่องนี้ สมัยนี้อารยชนเขาถือกันมาก เพราะพิสูจน์ว่า การที่สามีภริยาเป็นผู้ที่มีเชื้อสายเดียวกัน จะเป็นเหตุให้เด็กที่เกิดต่อไปอ่อนแอไม่แข็งแรง อาจเป็นในทางกำลังกาย หรือกำลังความคิดหรือทั้ง ๒ อย่าง ด้วยเหตุฉะนี้จึงควรเลือกคู่ที่เป็นผู้ไม่เกี่ยวข้องเป็นญาติ ทั้งทางฝ่ายบิดาหรือมารดา ซึ่งอารยชนเห็นว่าเป็นเหตุให้เลือดแรงและเด็กฉลาด ตามหลักกฎหมายของเรา ห้ามการสมรสกับผู้ที่สืบสายตรงเท่านั้น เพราะเป็นการเริ่มต้น ถึงอารยประเทศอื่นเขาก็กำหนดเช่นเดียวกัน แต่ที่กล่าวข้างบนเป็นเพียงการนิยมตามทางวิทยาศาสตร์

๗. ในการเลือกคู่ครองจะต้องเลือกผู้ที่**ปราศจากโรคพันธุกรรมและโรคติดต่อ** โรคพันธุกรรมย่อมเป็นโรคที่ติดต่อได้ในทางสืบเชื้อสาย เช่นผู้ที่บรรพบุรุษวิกลจริต หรือเป็นวรรณโรคเป็นต้น เพราะโรคเหล่านี้อาจเพาะแก่ผู้สืบสายได้ ซึ่งไม่น่าจะไว้ใจ ส่วนโรคติดต่อ เช่นโรคสำหรับบุรุษเป็นต้น เป็นโรคที่หายสนิทได้ยากนัก ถ้าเกิดในขณะที่โรคยังไม่หายสนิท เด็กที่เกิดก็อาจรับเชื้อนั้นโดยตรง หรือเป็นเด็กพิการต่าง ๆ แม้ตัวผู้ครองคู่เองฝ่ายที่ไม่มีโรคก็อาจได้รับเชื้อโรคนั้น อันเป็นเรื่องที่จะให้ได้รับความทรมานโดยใช่เหตุ และเป็นการขายหน้าผู้อื่นด้วย การครองคู่ด้วยความใคร่จนหน้ามืดไม่พิจารณาเหตุการณ์ให้รอบคอบนั้น หาใช่เป็นการสมควรสำหรับที่อยู่ในชั้นได้รับการศึกษาดีไม่ เพื่อเป็นหนทางที่สมควรยิ่ง น่าจะได้ให้แพทย์ตรวจและรับรองว่า ไม่มีโรคพันธุกรรมและโรคติดต่อ ล่วงหน้าเสมอ เรื่องนี้ในประเทศญี่ปุ่นและเยรมันเขากวดขันเป็นพิเศษ ซึ่งมีพะยานแสดงว่า คนญี่ปุ่นเดี๋ยวนี้แข็งแรงและมีร่างใหญ่ไม่แพ้ชาวอัสดงคตแล้ว ส่วนชาวเยรมันก็นับว่าแข็งแรงล่ำสันเป็นเยี่ยมในยุโรป ซึ่งเราจะต้องช่วยกันพยายามเจริญรอยให้ได้

บทที่ ๑๔
การปฏิบัติในระหว่างครอบครัว

การนำเอาการปฏิบัติในระหว่างครอบครัวมาแสดงในที่นี้ด้วยก็โดยเห็นว่า การปฏิบัติในระหว่างครอบครัวนั้นมีส่วนที่เกี่ยวพันกับการสมาคมมาก คือมิใช่เป็นการฉะเพาะภายในครอบครัว หรือในระหว่างคู่สามีภริยาเท่านั้นเลย แต่ถ้าครอบครัวนั้นมิได้มุ่งที่จะสมาคมกับโลกและจำกัดช่องน้อยแต่พอตัว ก็ไม่เกี่ยวกับความมุ่งหมายที่จะกล่าวในบทนี้ อย่างไรก็ดีการตัดช่องน้อยแต่พอตัว หรือทำอะไรเอาแต่จะได้ประโยชน์ส่วนตัวเท่านั้น ย่อมเป็นการผิดหลักพุทธมามกะซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสั่งสอน **ให้บำเพ็ญตนเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น**ด้วย ดังนั้นการเห็นแก่ตัวจนเกินเหตุ หรือเอาแต่ได้สำหรับตนและไม่ยอมเสียสละในโอกาสที่ควรจะยอมเสียบ้าง ทั้งเป็นผู้ไม่สนใจในการสร้างชาติ จึงเป็นผู้ไม่สมควรจะยกย่องสรรเสริญในหมู่อารยชนเป็นอันขาด **ในครอบครัวที่ดีนั้นสามีต้องเป็นมิตรต่อภริยา ภริยาต้องเป็นมิตรต่อสามี บิดามารดาเป็นมิตรต่อบุตรธิดา บุตรธิดาเป็นมิตรต่อบิดามารดา นายเป็นมิตรต่อคนใช้ คนใช้เป็นมิตรต่อนาย** อาการในบ้านเช่นนี้ย่อมจะเป็นที่รื่นรมย์ด้วยสุข ส่วนที่ตรงกันข้าม คือกลายเป็นสตรูต่อกันย่อมจะเป็นที่แผดเผาด้วยความทุกข์

ก. ลักษณะของคู่สามีภริยา ในการอยู่กินเป็นสามีภริยาของคู่หนุ่มสาวนั้นตามรูปเหตุการณ์ที่ได้สังเกตมาแล้ว แยกออกได้เป็น ๓ ประการ คือ

(๑) ฝ่ายใดฝ่าย ๑ เป็นผู้นำคือหมายความว่า สามีเป็นผู้นำภริยาในการทั้งปวง หรือภริยาเป็นผู้นำในการกระทำของสามี

(๒) อะลุ้มอล่วยถ้อยทีถ้อยอาศัยและผ่อนปรนกัน

(๓) ต่างดำเนินความคิดเห็นไปคนละรูป ไม่ลงรอยกันเลย

๑. ในประการที่ ๑ นั้น ถ้าจะกล่าวโดยรวม สามีภริยาคู่นั้นอาจประสพสุข ในเมื่อทั้ง ๒ ฝ่ายยินดีและเต็มใจให้อีกฝ่าย ๑ เป็นผู้นำจริง ๆ ซึ่งมิใช่จำใจเพียงภายนอก

โดยธรรมดาสามีภริยาที่เราเห็น ๆ กันอยู่โดยมาก สามีมักจะต้องเป็นผู้นำ และนำเข้าทางที่ชอบของตน ทั้งนี้เพราะแต่ไหนแต่ไรมา บุรุษย่อมได้รับการศึกษาและรอบรู้กิจการทั่วไป**กว้างขวางกว่าสตรี ดังนั้นเมื่อสมรสแล้ว ผู้เป็นสามีก็ย่อมหาหนทางเริ่มนำภริยาเข้าสู่วิถีที่ควร**และที่ชอบโดยเร็ว แต่การนำย่อมต้องนำอย่างผู้ใหญ่ ไม่ใช่สอนกันอย่างเด็กนักเรียนหรือสอนคนใช้ เช่นเราจะสอนภริยาของเราให้รู้จักการรักษาความสะอาดเรียบร้อยของบ้านเรือนเป็นต้น ถ้าสามีเอาแต่จะติเตียนว่าบ้านรกหรือไม่มีระเบียบ และบังคับให้ภริยาดูแลบ้านช่องให้สะอาดเรียบร้อยยิ่งขึ้นฉะนี้ ผู้เป็นภริยาย่อมจะเกิดการโทมนัสน้อยใจและแทนที่จะปฏิบัติตามคำบังคับอาจหมดศรัทธาที่จะทำอะไรให้ดียิ่งขึ้นก็ได้ อันเป็นหนทางที่อาจมีการเสียกำลังใจได้มากตรงกันข้าม ถ้าผู้เป็นสามีต้องการจะให้เกิดผลสมประสงค์ ผู้เป็นสามีควรจะเลือกหาบ้านเพื่อนสนิท

ที่แม่บ้านรักความสะอาดเรียบร้อย และมีระเบียบการเรือนที่สมควรจะเอาเป็นตัวอย่างได้ แล้วก็พาภริยาของตนไปทำความรู้จักมักคุ้นกับแม่บ้านนั้น ๆ ในโอกาสเดียวกันสามีจักต้องยกย่องชมเชยระเบียบการเรือนหรือการอื่น ๆ ของแม่บ้านผู้นั้นว่า เป็นระเบียบการเรือนที่ดียิ่งและเป็นที่ต้องใจตนนัก ธรรมดาภริยาย่อมรักสามี และอยากทำอะไรต่ออะไรให้สามีชมเสมอ ใครอื่นทั้งโลกจะชมก็ไม่ดีใจเท่าดังนั้นเมื่อสำเหนียกว่า สามีของตนชอบอะไร ก็ย่อมจะพยายามปฏิบัติตนให้เป็นที่ถูกใจสามี แม้ในชั้นต้นจะยังไม่ได้ผลดีแท้ แต่ผู้เป็นสามีก็ต้องพยายามชมเชยเพื่อให้ภริยามีแก่ใจ แล้วก็เข้าช่วยแต้มเติมส่งเสริมตามการอันควร อันจะเป็นการนำให้ภริยาค่อยเคยตัวในเรื่องที่ตนตั้งความประสงค์เองตามลำดับ คนเราจะทราบอะไรดีอะไรไม่ดีมาแต่ก่อนเกิดมิได้ฉันใด การให้ความรู้ในสิ่งที่ต้องการก็ย่อมมีความจำเป็นจะต้องผ่อนเข้าไปตามลำดับฉันนั้น แต่ข้อที่สำคัญยิ่งก็คือจะต้องพยายามให้ภริยาประกอบกิจทั้งปวงด้วยความรักและเต็มใจจริง ไม่ใช่ใช้วิธีบังคับ เมื่อยังผลในเรื่อง ๑ แล้ว ก็ค่อย ๆ คืบแสดงความจงใจเรื่องอื่นต่อไป อนึ่ง การกระทำทั้งปวงของผู้เป็นสามีจะต้องเป็นตัวอย่าง และเป็นบทเรียนแก่ภริยาเสมอ ยิ่งการสมาคมกับผู้อื่นด้วยแล้วสำคัญนัก ภริยาบางคนชอบเอาชะนะสามี แต่สามีก็อาจเป็นผู้นำภริยาชะนิดนี้ได้โดยวิธีเปิดโอกาสให้ได้พิสูจน์การกระทำที่บกพร่อง จนเกิดการรู้แจ้งเห็นจริงและยอมจำนนเอง การหักด้ามพร้าด้วยหัวเข่าย่อมเป็นการมีแต่จะนำมาซึ่งความไม่สงบสุขแก่ครอบครัวโดยมาก คนหัวเก่าเมื่อเวลาจะให้ลูกหลานมีเรือน บางคนชอบสอนหญิงสาวของตนให้เอาชะนะสามี ถ้าภริยานั้นโง่หน่อยก็ตั้งหน้าจะเอาชะนะตะบันไป อันอาจเกิดการผิดมาดพลาดหมายนานาประการได้เสมอ แล้วก็จะต้องขายหน้าผู้อื่น สามีภริยาย่อมเปรียบด้วยคนคนเดียวกัน คนใดพลาดลงอีกคนหนึ่งก็พลอยรู้สึกเสียหายด้วย และถ้าพลาดบ่อยเข้าความสงบสุขก็จะลดน้อยลง การที่กล่าวทั้งนี้ก็เพราะสตรีของเราจนถึงเวลานี้ ถ้าจะเปรียบเทียบกับจำนวนชายแล้ว มีที่ได้รับการศึกษาเพียงพอยังน้อยกว่ากันมาก อย่างไรก็ตามสตรีจะเจริญได้ก็เพราะสามี ซึ่งมีคำโบราณเทียบไว้ว่า "สามีเปรียบด้วยช้างเท้าหน้า ภริยาเป็นช้างเท้าหลัง" เมื่อเป็นดังนี้สตรีจะต้องระวังอย่าทำอะไรผิด ๆ พลาด ๆ อันจะเป็นเหตุให้สามีพลอยเสียหายหรือพลอยต้องเสียใจ ภริยาควรปล่อยให้สามีผู้เป็นช้างเท้าหน้านำตนดีกว่า อย่าพยายามเอาเท้าหลังนำเลย

๒. ในประการที่ ๒ คือสามีภริยาต่างอะลุ้มอล่วยถ้อยทีถ้อยอาศัยและผ่อนปรนกันนั้น ถ้าคู่สามีภริยามีแนวความคิดที่ดีความเจริญก็ย่อมจะเพิ่มพูนเป็นทวีคูณ และจะได้รับความสุขอย่างเต็มเปี่ยม การที่คู่สามีภริยาผ่อนปรนและถ้อยทีถ้อยฟังความคิดเห็นกัน คือจะทำอะไรก็ปรึกษาหารือกันนั้น ย่อมป้องกันการผิดพลาดอันจะเป็นผลร้ายได้มาก และจะประสพแต่ความชื่นบานสำราญใจในผลที่ได้ ทั้งภายในครอบครัวและภายนอก คือจะมีแต่ผู้ยกย่องสรรเสริญโดยทั่วไป แต่ถ้าการกระทำนั้นเป็นไปในทางที่ไม่ดี และความเห็นของทั้ง ๒ ฝ่ายก็สอดคล้องไปในทางนั้นหมด หรือแม้จะมีฝ่าย ๑ ไม่เห็นด้วย แต่ไม่คัดค้านหรือขัดขืนในการประพฤติชั่วของอีกฝ่าย ๑ ก็ดี ความดีในการที่ลงรอยหรือผ่อนปรนถ้อยทีถ้อยตามใจกันย่อมจะอำนวยผลในทางตรงกันข้ามแล้วในที่สุดก็จะประชันหน้ากับความหายนะ อันจะนำมาซึ่งความระทมทุกข์อย่างมหันต์ ได้เคย

กล่าวแล้วว่า คู่สามีภริยาย่อมเปรียบด้วยคนคนเดียวกัน ดังนั้นเมื่อฝ่าย ๑ ได้ประสพความระทมทุกข์ อีกฝ่ายหนึ่งจะเป็นสุขได้อย่างไร ในการครองคู่หรือปรึกษาหารือการใด ๆ ในระหว่างสามีภริยาจะต้องถ้อยทีแลกเปลี่ยนความเห็นแก่กัน และฟังเสียงกันบ้างตามที่มีเหตุผลควรจะฟังได้ การดื้อถือดีคิดแต่จะเอาชะนะกันนั้น จะไม่มีความสงบสุขภายในครอบครัวได้เลย เพราะฉะนั้นการอะลุ้มอล่วยและถ้อยทีถ้อยฟังกัน จึงเป็นสิ่งที่มีค่ามากและอาจอำนวยความสงบสุขภายในครอบครัวได้เสมอ

๓. ในประการที่ ๓ คือสามีภริยาต่างมีความคิดเห็นไปคนละรูปไม่ลงรอยกันเลยนั้น ถ้าคู่สามีภริยาต่างดำเนินรูปการกระทำของตนไปคนละทาง และไม่ผ่อนผันเห็นอกกันบ้างสามีภริยาคู่นั้นย่อมจะไร้ความสุขตลอดชาติ หรือจะต้องแตกร้าวและแยกกันอยู่ซึ่งมิใช่เป็นความประสงค์แห่งการมีเหย้าเรือนเลย

ข. การควรปฏิบัติของคู่สามีภริยา แยกออกได้เป็นหลักที่สามีควรปฏิบัติต่อภริยาและหลักที่ภริยาควรปฏิบัติและบำรุงสามี

๑. หลักที่สามีควรปฏิบัติต่อภริยา มีหัวข้อประมาณดังนี้-

(๑) สามีควรยกย่องภริยาอย่างเปิดเผย คือเลี้ยงดูอย่างเต็มที่ จะไปไหนก็ยกย่องให้คนทั้งหลายรู้จักว่า เป็นภริยาที่รักของตน ไม่มีการปิดบังหรือกะดากกะเดื่อง และเลี้ยงดูทำนุบำรุงภริยาโดยชอบธรรมที่สุด

(๒) ไม่ดูหมิ่นและเหยียดภริยาว่าเลวกว่าตน จะต้องยกย่องภริยาเสมอด้วยตนเอง ใครทำอะไรให้ภริยาเจ็บแค้นก็รู้สึกเจ็บเท่าหรือเจ็บกว่าทำแก่ตนคือแปลว่า ต้องแสดงตนเป็นคู่สามีภริยาจริง ๆ และไม่เหยียดภริยาเยี่ยงทาษ

(๓) ต้องไม่ประพฤตินอกใจภริยา คือทำตัวเป็นคนเจ้าชู้ ซึ่งสำหรับสตรีโดยทั่วไปไม่มีอะไรจะแสลงใจเท่าในเรื่องนี้ ย่อมมีคำโบราณกล่าวไว้สำหรับสตรีว่า “แม้จะเสียทองเท่าหัวก็ยังดีกว่าจะเสียผัวให้ผู้อื่น” การที่สตรีพลีความบริสุทธิ์ให้แก่ชาย ย่อมเป็นเครื่องแสดงความจงรักบุรุษจึงควรตอบแทนความเจตนานั้นให้สาสม และไม่ควรประพฤตินอกใจภริยาในทางชู้สาวเลย คนที่มีเมียมากหรือมักมากในทางกามคุณ ย่อมไม่สมควรแก่อารยชน แม้การนี้จะไม่มีข้อห้ามสำหรับคนไทย แต่ก็เป็นการสมควรที่ยุวบุรุษจะช่วยกันปฏิบัติ แต่ในทางที่โลกเขานิยมกันว่าดีอันเป็นการสร้างชาติหรือนำชาติที่รักยิ่งของเราไปสู่วิถีแห่งความเจริญได้อย่าง ๑ และจะต้องร่วมมือกันช่วยเริ่มการนี้โดยเร็วด้วย

(๔) มอบการเป็นใหญ่ในบ้านแก่ภริยา ซึ่งหมายถึงการมอบหน้าที่การเป็นแม่บ้านแม่เรือน และแบ่งปันหน้าที่อย่างอื่นเป็นบางอย่างให้อย่างเด็ดขาด เช่นการครัว การรักษาความสะอาดบ้านเรือน การบังคับบัญชาคนใช้ และการใช้จ่ายประจำเดือนเป็นต้น การที่จะมอบหมายหน้าที่แก่แม่บ้านเพียงไร ควรจะต้องทำความเข้าใจกันจงดี และระวังอย่าให้เกิดการแย่งหน้าที่กันขึ้น เมื่อฝ่ายใดทำอะไรไปแล้ว แม้จะเป็นการไม่สู้ตรงกับใจของอีกฝ่าย ๑ นัก ก็ต้องพยายามชมหรืออย่างเลวที่สุดก็ไม่พูดอะไรเลย การติมักจะทำให้อีกฝ่าย ๑ ย่อท้อ และไม่กล้ารับผิดชอบที่

จะทำอะไรต่อไป หรือจะทำอะไรก็มักจะต้องรอถามก่อนเสมอ อันเป็นการรอนอิสสรภาพของตัวเองดังนั้นการนิ่งไว้ก่อน แล้วจึงค่อยเปลี่ยนแปลงเมื่อพูดจาทำความเข้าใจกันแล้ว ย่อมจะเป็นทางที่ดีมากเสมอ

(๕) ภริยาย่อมเป็นผู้ที่เชิดหน้าชูตาของสามี ดังนั้นการที่จะนำภริยาเข้าสู่วงสมาคมก็ย่อมจะต้องให้มีเครื่องแต่งกายสมแก่ฐานะ คือไม่ให้ซอมมะซ่อ จนเป็นเหตุให้ภริยารู้สึกขายหน้าผู้อื่นหรือน้อยหน้าผู้ที่มีฐานะเสมอกัน แต่ก็มิใช่ส่งเสริมให้ภริยาฟุ้งเฟ้อ จนไม่รู้จักค่าของเงินทอง อันเป็นของหายากความพอดีในเรื่องนี้สำคัญนัก แต่เป็นสิ่งที่จะต้องประมาณเอาเอง ใครอื่นจะบอกว่าเพียงไหนพอดีหาได้ไม่

๒. หลักที่ภริยาควรปฏิบัติและบำรุงสามี มีหัวข้อประมาณดังนี้-

(๑) ภริยาย่อมไม่ทิ้งงานในบ้าน และพยายามทำบ้านเรือนให้สะอาดมีระเบียบอันดีอยู่เป็นนิตย์ ทั้งเสียดายในสิ่งที่ไม่ควรจะเสีย และรู้สึกในสิ่งของทั้งปวงเป็นเสมือนของตนเอง เวลาสามีไม่อยู่ก็พยายามสอดส่องดูแลการทั้งปวงต่างหูต่างตาตามกำลังที่ตนจะทำได้โดยสุจริต เมื่อเวลาจวนสามีจะกลับก็แต่งกายสะสวยคอยต้อนรับ และตระเตรียมอาหารคอยเลี้ยงดูให้อิ่มหนำสำราญ เพื่อบรรเทาความเหน็ดเหนื่อย เวลาสามีมีทุกข์ร้อน หรือมีเรื่องไม่สบายใจ ก็คอยปลอบโยนให้ชื่นบาน

(๒) ภริยาย่อมจะต้องเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ในญาติตลอดจนคนใช้ของสามี ประดุจเป็นญาติและมิตรหรือคนใช้ของตนเอง คือไม่เกี่ยงงอนว่าคนนั้นเป็นส่วนของสามี และคนนี้เป็นส่วนของตน การเกี่ยงงอนย่อมเป็นเครื่องหมายแห่งความไม่สงบสุข และจะทำให้สามีเกิดความรำคาญ จนเป็นเหตุให้หมางใจกันในวันข้างหน้าได้ จึงเป็นเรื่องที่ภริยาจะต้องใช้ความระวังและเอาใจใส่ให้มาก ซึ่งนับเป็นกิจของแม่บ้านที่สำคัญอย่าง ๑

(๓) ภริยาย่อมไม่ประพฤตินอกใจ คือต้องซื่อตรงและรักใคร่สามีเสมอ โบราณกล่าวว่า "สตรีมีผัวได้ครั้งเดียว" ซึ่งหมายความว่า การสับเปลี่ยนสามีประดุจการเปลี่ยนเสื้อผ้าหรือการมีสามีหลายคน ย่อมเป็นประเพณีที่ไม่นิยมกัน แม้เดี๋ยวนี้ความเห็นนั้นก็ยังไม่สู้จะได้เปลี่ยนแปลงไปนัก จึงเป็นการสมควรที่จะต้องระมัดระวังจงดี แม้จะมีชายใดทำทางเข้ามา แต่ถ้าตนไม่ทอดสะพานรับ ความสัมพันธ์กับชายผู้มีความตั้งใจไม่ดีในตนนั้น จะมีความเจริญถึงขีดที่สุดไม่ได้เลย การตบมือข้างเดียวจะดังอย่างไรได้ หญิงย่อมเป็นเพศที่มีธรรมชาติอ่อนแอแต่กำเนิด เมื่อปล่อยทำอะไรตามใจตัวนัก ถ้าเกิดการบังคับ ใจตนไม่อยู่จนลืมตัวแม้เพียงครั้งเดียวอาจต้องเสียใจในภายหลังไม่รู้จักสิ้นสุด ซึ่งเป็นการไม่สมควรเลย ระวังไว้ให้มากหน่อย ดีกว่าปล่อยหรือคิดแก้เมื่อเหตุการณ์ได้ช้าเกินไปเสียแล้ว

(๔) ภริยาจะต้องรักษาทรัพย์สมบัติที่สามีหาได้มิให้หมดเปลืองเกินกว่าที่ควร การใช้จ่ายที่สุรุ่ยสุร่ายมิใช่เป็นสมบัติที่ดีของแม่บ้านแม่เรือนเลย ยิ่งถ้าเงินทองที่สามีหาได้ไม่พอใช้สามีผู้น่าสงสารก็ย่อมถือเป็นหน้าที่ที่จะขวนขวายหามาเลี้ยงกันจงได้ และอาจต้องหาจนไม่มีเวลาพักผ่อนเลย ยิ่งกว่านั้นถ้าภริยาประพฤติตนเป็นผู้ทำลายทรัพย์ เช่นมัวเมาในการพนันหรือฟุ้งเฟ้อ

อย่างอื่น จนเป็นเหตุให้มีหนี้สินก็ดี จะทำให้ผู้เป็นสามีเดือดร้อนถึงขนาด สามีบางคนเมื่อภริยาทำหนี้สินมากจนหมดหนทางแก้ ก็มักพลอยทำผิดตามภริยา เช่นหวังลาภในทางเสี่ยงโชคจนเพิ่มพูนหนี้สินล้นพ้นตัว หรือหยิบฉวยฉกลักทรัพย์สินของผู้อื่น อันจะเป็นเหตุให้ต้องรับพระราชอาชญาสักวันหนึ่ง ดังนั้นภริยาที่ดีจึงจำเป็นจะต้องพยายามออมทรัพย์ที่สามีหามาได้ และใช้จ่ายให้พอตามมากตามน้อย ถ้ายังไม่พอก็ต้องช่วยหารายได้อย่างอื่นประกอบ ถ้าสามารถจะทำได้ควรคิด**ประหยัดในยามดีเอาไว้ใช้เมื่อยามไข้** การใช้จ่ายเท่าจำนวนที่หาได้ หรือใช้เกินจำนวนที่หาได้ก็ดี เป็นสิ่งพึงระวังป้องกันยิ่งนัก และจะระวังได้ด้วยการถือบัญชีรายรับรายจ่ายอย่างเดียว แต่จะต้องซื่อตรงต่อการลงบัญชีนั้นจริง ๆ คือใช้จ่ายค่าอะไรไปบ้างจะเป็นจำนวนที่มากหรือน้อยก็ตาม ต้องลงบัญชีรายการอย่างละเอียดเป็นนิตย์ และต้องจดเป็นรายวัน เมื่อถึงปลายเดือนหรือขึ้นเดือนใหม่ ก็รวมยอดรายการที่จ่ายนั้น ถ้าต้องการประหยัด หรือเงินทองยอบแยบจนเกิดความจำเป็นจะต้องเบียดกรอยิ่งขึ้นก็ดี จะต้องย้อนพิจารณารายการใช้จ่ายในเดือนนั้น ๆ ว่าจะควรตัดรอนรายจ่ายอะไรลงไปอีกได้บ้าง แล้วก็ระวังการใช้จ่ายในเดือนต่อ ๆ ไป การกระทำดังว่า ย่อมยังความไม่ประมาทและทราบรายการใช้จ่ายได้เสมอ อันมีประโยชน์นอกจากหาหนทางประหยัดดังกล่าวแล้ว ย่อมเป็นการแสดงความซื่อตรงต่อสามี ผู้พยายามหาเงินมาให้ใช้ด้วยความเหนื่อยยากแสนสาหัสนั้นด้วย โดยธรรมดาจากเงินรายได้ควรจะแบ่งเป็นส่วน สำหรับเป็นยอดใช้จ่ายประจำเดือน ยอดการจร และเป็นเงินเก็บ

ยอดใช้จ่ายประจำเดือน คือเงินที่จำต้องใช้ให้พอหรือให้เหลือในเดือนหนึ่ง ๆ เสมอ เช่น ค่ากับข้าว ค่าข้าว ค่าเงินเดือนคนใช้ และค่าพาหนะต่าง ๆ ยอดการจร คือเงินที่ตั้งไว้สำหรับค่าใช้จ่ายพิเศษ นอกจากค่าใช้จ่ายประจำเดือน เช่น ซื้อเครื่องบำรุงการแต่งกายต่าง ๆ ที่ไม่ต้องซื้อทุกเดือนแล้วสะสมเงินที่เหลือจากยอดนี้ไว้ เมื่อถึงปลายปีถ้ามีเงินเหลือมาก ก็ใช้สำหรับไปเที่ยวตากอากาศ เป็นการบำรุงความสุขสำราญประจำปี และเพื่อความปราศจากโรค เงินเก็บคือเงินที่ถนอมไว้เมื่อดีสำหรับใช้ในยามป่วยไข้ได้ทุกข์ หรือในเมื่อจะต้องออกจากหน้าที่การงานที่ทำอยู่โดยปัจจุบันทันที ทั้งเป็นเงินสำหรับสะสมเพื่อความมั่งคั่งในอนาคตด้วย คนเราที่จะมั่งมีได้ก็ด้วยการรู้จักเก็บหอมรอมริบ แต่จะต้องมีหลักในการถือบัญชีดังกล่าวแล้ว ถ้าได้มาเท่าใดก็ใช้ไปโดยไม่มีการจำกัดย่อมเป็นการแสดงว่า ผู้นั้นไม่รู้จักค่าแห่งเงิน และจะเป็นผู้มีทรัพย์ในอนาคตไม่ได้เป็นอันขาด ธรรมดาคนเรานอกจากจะคิดถึงความสุขสำราญส่วนตัวแล้วย่อมจะมีห่วงต้องนึกถึงเชื้อสายซึ่งอาจมีมากหรือน้อยได้เสมอ การเริ่มกระทำดังว่าแต่เวลาเริ่มการเป็นคู่ครองกัน ย่อมเป็นการไม่ประมาท และจะไม่ต้องเสียใจในภายหลังด้วย ดังนั้นภริยาที่ดีจึงจำต้องพยายามรักษาทรัพย์สมบัติของสามีให้อยู่และงอกงามตามลำดับ

(๕) ภริยาย่อมไม่เกียจคร้านต่อการงานทั้งปวง งานที่ทำเองได้ก็ทำเอง ที่ควรจะให้คนใช้ทำก็ใช้คนใช้ ไม่ปล่อยมือให้คนใช้ทำทุกอย่าง หรือตามศัพท์ที่คนโบราณเรียกว่า "คีบก็ใช้ เกรียกก็ใช้" เพราะถ้าปล่อยมือให้คนใช้ทำมากนัก ตัวเองจะเคยตัว แล้วในที่สุดก็จะไม่ทำอะไรเลย **ถ้ารวบเอางานมาทำเสียเองหมดก็จะเป็นการที่หนักเกินไป และคนใช้ก็จะไม่มีงานพอมือ แม่บ้านที่ดี**

จะต้องทำงานทั้งปวงได้เอง และรู้จักอำนวยการใช้คนใช้ให้ทำงานด้วย เมื่อจำเป็นจะต้องทำอะไรให้คนใช้ดูเป็นตัวอย่าง ต้องแสดงให้คนใช้เลื่อมใสและเชื่อในความสามารถ ทั้งรู้จักแบ่งงานเฉลี่ยแก่คนในบ้านโดยทั่วหน้า และต้องหาเวลาตรวจงานที่มอบทุก ๆ หน้าที่ เพื่อให้งานที่มอบนั้นดำเนินด้วยดีเสมอ ทั้งนี้ก็เป็นคุณสมบัติของภริยาอีกอย่าง ๑ ซึ่งแม่เรือนจักต้องพยายามและต้องใช้ความรอบคอบมากทีเดียว

ค. การภายในครอบครัวกล่าวโดยทั่วไป ครอบครัวย่อมเป็นโรงเรียนเบื้องต้นแห่งการสมาคม ดังนั้นคนในครอบครัวเดียวกันจึงต้องมีอัธยาศัยไมตรีต่อกันและผ่อนปรนกัน อย่าคิดเอาแต่ใจตัวเองเป็นประมาณ คนที่อยู่ในครอบครัวเดียวกันควรจะรู้จักกันดี คนดีย่อมจะแสดงคุณสมบัติ และคนเลวก็ย่อมจะแสดงความเลวทรามให้เห็นกันได้เสมอ การปฏิบัติภายในครอบครัวย่อมเป็นข้อพิสูจน์สมบัติผู้ดีเบื้องต้นที่มีในบุคคลต่าง ๆ ซึ่งผู้เป็นบิดามารดาแห่งครอบครัวย่อมต้องเป็นผู้รับผิดชอบ ที่จะอำนวยให้การเป็นไปภายในครอบครัวดำเนินในสถานใด

ในที่นี้ถึงแม้การสังเกตของคนภายนอกจะมีส่วนบังคับ ให้บุคคลจำต้องดำเนินในทางของสมบัติผู้ดี หรืออาจบันดาลให้ต้องใช้สมบัติผู้ดี เพื่อถูกใจผู้อื่นได้ก็ดี ของดไม่กล่าวถึงการภายในครอบครัวนั้น ถ้าละเลยขนบธรรมเนียมเสียจนพากันเคยตัวแล้ว ผู้ที่อยู่ในครอบครัวนั้น ก็นับวันแต่จะแฉะชาลงทุนที จะพากันเอาแต่ใจตัวเป็นที่ตั้ง และจะทำอะไรต่ออะไรตามใจตัวเองหมด ซึ่งเป็นการผิดหลักการสร้างชาติ และอารยชนไม่นิยมเลย คนเราเกิดมาเพื่อประกอบกิจ และต้องพยายามทำตัวให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นด้วย

กิจที่เกี่ยวกับการสมาคมนั้น บางคนเห็นว่าจะเอาอะไรแก่พ่อบ้าน ผู้ต้องมีหน้าที่ขวนขวายหาเลี้ยงครอบครัวและเป็นผู้ที่เหน็ดเหนื่อยแสนสาหัส และแม่บ้านผู้มีภาระในการบ้านทับถมจนท่วมตัวมากนัก แต่การปล่อยให้การในบ้านไม่มีระเบียบอะไรเลย หรือไม่แก้ไขสิ่งที่น่าเกลียดทั้งหลายให้ศูนย์สิ้นได้นั้น ก็เป็นสิ่งที่ครอบครัวหรือหัวหน้าในครอบครัวไม่ควรจะทนเหมือนกัน ดังนั้นในคั่นต้นจะต้องปลุกให้ทุกคนที่อยู่ร่วมกันรู้จักรักหมู่รักคณะ คือไม่กล่าวหรือแสดงให้เป็นการอดสูแก่บุคคลภายนอก ซึ่งถ้าแสดงออกไป ความครหานินทาก็ย่อมจะตกแก่ครอบครัวอันเป็นที่รักของตน และจะต้องพยายามให้ผู้อื่นเห็นว่า ตนเป็นผู้ที่ได้รับการอบรมจากครอบครัวที่ดีที่สุดเสมอ

การภายในครอบครัวนั้นกล่าวโดยหลัก ผู้เป็นมารดาในครอบครัวย่อมเป็นผู้ให้ทางดำเนินการ และมีอำนาจที่จะบังคับให้กิจการดำเนินตามความมุ่งหมายของตนได้อย่างสิทธิ์ขาด แม้จะมีภาระสักเพียงใดก็จะเว้นการรับผิดชอบในเรื่องการฝึกมรรยาทของบุตรธิดาและคนภายในครอบครัวของตนไม่ได้เลย การให้บุคคลภายในครอบครัววางตัวเป็นอันดีต่อกันและกับผู้อื่นที่อยู่ในร่มแห่งครอบครัวเดียวกัน ย่อมจะนำมาซึ่งความสุขและความสงบภายในครอบครัว

พ่อบ้านนั้นนอกจากเป็นผู้ประกอบกิจ เพื่อความเป็นอยู่ของครอบครัวแล้ว ย่อมเป็นผู้มีเสียงที่สุดจะชี้ขาดกิจการทั้งปวง แต่สิทธิ์อันนี้พ่อบ้านที่ฉลาดย่อมไม่ใช้ในทางที่ผิด เมื่อจะทำอะไรพ่อบ้านควรปรึกษาหารือกับแม่บ้าน และฟังความเห็นของแม่บ้านดูบ้างก่อน เมื่อได้ความ

เห็นและปรับปรุงความเข้าใจกันแล้ว จึงพร้อมกันทำความตกลงว่า ควรจะทำอะไรอย่างไร ผู้เป็นสามีควรถือผู้เป็นภริยาเท่ากับที่ปรึกษา หรือเป็นประดุจคนคนเดียวกัน เมื่อมีอะไรเกิดขึ้นก็ควรต้องมีส่วนทราบ ต้องมีอัธยาศัยอันดีต่อ ต้องคอยระวังเอาใจ และข้อที่สำคัญยิ่งก็คือต้องซื่อตรงต่อภริยาเสมอ

สามีที่แต่งงานใหม่ ๆ ต้องระวังไม่ทำอะไรรุนแรงต่อภริยา ต้องไม่หวงหึง และต้องไม่คอยจับผิดหรือบ่นว่า อันจะเป็นเหตุให้ภริยาช้ำใจ ทั้งนี้เพราะสิ่งที่กล่าวทั้งปวงย่อมเป็นต้นเหตุในการไม่ไว้วางใจในกัน เมื่อภริยาเกิดความรู้สึกดังว่าขึ้น ก็จะเริ่มละเลยการงาน แล้วก็จะเกิดการขายหน้าผู้อื่น อันการกินแหนงแคลงใจในกันดังกล่าวแล้วเป็นต้นเหตุ

คนที่มีงานทางสำนักงานภายนอกมาก ไม่ควรปล่อยให้ความหมกมุ่นในการงานเป็นเครื่องทำลายความสงบภายในครอบครัว การที่เขาเป็นคนเคร่งครัดก็เป็นการดีอยู่ แต่ก็ควรจะเคร่งครัดสำหรับตนในที่แห่งอื่น ส่วนเวลาจะพูดจาหารือกับภริยา ย่อมต้องใช้ความสงบ และพูดให้เข้าใจกันด้วยดีเสมอ เวลาค่ำย่อมเป็นระยะสุดท้ายของวันและของงานด้วย จึงควรใช้สำหรับบำรุงความร่าเริงเบิกบานภายในครอบครัว และครอบครัวจะเกิดการผาสุขได้ ฉะเพาะเมื่อพ่อบ้านรู้จักแยกเวลาการงานและการอยู่บ้านเท่านั้น

บุรุษมากคนชอบเอาการงานทับถมตนเองในเวลาเย็นค่ำ ซึ่งเป็นเวลาควรจะว่างตั้งสัปดาห์ละมากวัน การกระทำดังนั้นว่าที่จริงก็ไม่ควรจะติเตียนเพราะเป็นการมุ่งดีต่อกิจการตามหน้าที่อันอาจนำไปสู่ความเจริญในทางอาชีพ ซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งรายได้ที่จะนำมาเลี้ยงกันภายในครอบครัว แต่การหักโหมจนไม่มีเวลาพักผ่อน หรือได้พักน้อยเกินไปย่อมเป็นการทำลายสุขภาพและความสำราญ อันครอบครัวต้องการจากพ่อบ้านมากอยู่ ดังนั้นจึงเป็นการสมควรที่พ่อบ้านจะต้องแบ่งเวลาการงานและเวลาทางบ้านให้ออกหากจากกัน นอกจากนั้นการหมกมุ่นย่อมเป็นเหตุให้เกิดการเย็นชาภายในครอบครัว แล้วก็จะเลยกลายเป็นการระหองระแหงและกินแหนงแคลงใจกันต่อไป อันเป็นสิ่งไม่พึงประสงค์

สิ่งที่จำเป็นจะต้องทำความเข้าใจกันเป็นอย่างดีที่สุด ในระหว่างคู่สามีภริยาก็คือ**ปัญหาการเงิน** ถ้าผู้เป็นสามีปกปิดไม่ให้ความจริงแก่ภริยาในเรื่องนี้ ภริยาก็จะทราบฐานะอันแท้จริงของการเงินไม่ได้ แล้วก็จะกำหนดรายการใช้จ่ายประจำบ้านให้ถูกต้องไม่ได้ การที่แม่บ้านถือเงินไม่พอใช้แม้จะได้พยายามเบียดกรอเป็นที่สุดแล้ว หรือจนจำเป็นต้องร้องขอเพิ่มเติมจากสามีเนือง ๆ นั้น ภริยามักเป็นทุกข์และมีความร้อนใจ ว่าที่จริงแม่บ้านควรมีสิทธิ์ในการถือเงินสำหรับเป็นยอดใช้จ่ายประจำเดือน และใช้จ่ายส่วนตัวให้เพียงพอตามฐานะ ทั้งต้องได้รับเงินนั้นตามกำหนดวันเสมอด้วย มิฉะนั้นจะคะเนการใช้จ่ายทั้งปวงให้เหมาะเจาะไม่ได้เลย

แม่บ้านย่อมเป็นผู้แทนสามีในครอบครัวของตนในการขบปัญหาสำคัญต่าง ๆ และจำเป็นจะต้องมีเงินพอสำหรับใช้บำรุงบ้านเรือน เพื่อให้ผู้เป็นสามีและคนภายในครอบครัวได้รับความสุขในเวลาที่อยู่บ้าน แต่การที่จะทำได้เพียงไร ย่อมแล้วแต่ฐานะและเหตุการณ์ ทั้งย่อมแล้วแต่นิสสัยใจคอของแม่บ้านด้วย คือแล้วแต่ความถี่ถ้วน การประหยัด การเหนียวแน่น และการไม่เห็นแก่ตัวจนเกินกว่าที่ควร

ความเห็นแตกต่างระหว่างคู่สามีภริยานั้นย่อมมีได้เสมอ แต่ต้องไม่เอาชนะกันต่อหน้าคนอื่น และต้องระวังปกปิดเป็นความลับในระหว่าง ๒ คน สิ่งที่สำคัญยิ่งก็คือ ต้องไม่เถียงกันต่อหน้าลูก เพราะธรรมดาเด็กย่อมจะเจริญวัยขึ้นทุกวัน และพยายามสังเกตเอาอย่างผู้ใหญ่ด้วย แต่ถ้าได้ยินบิดามารดาเถียงกัน เด็กที่หัดใช้ความคิดย่อมจะเห็นพ้องกับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เมื่อบ่อยเข้าก็จะขาดความนับถือฝ่ายที่ตนไม่เห็นพ้องด้วย ซึ่งบิดาหรือมารดาจะเป็นผู้ขาดทุนเสมอ ทั้งไม่เป็นหนทางอันดีในการอบรมเด็กด้วย

บ้านเรือนและการงานภายในบ้านเรือนย่อมเป็นกิจของแม่บ้านโดยตรง ถ้าแม่บ้านทำอะไรในเรื่องบ้านเรือนหรือการงานภายในบ้านไม่ได้สมประสงค์ ก็ย่อมไม่เป็นที่พอใจ และเกิดการต่อสู้เพื่อความสำเร็จ วิธีต่อสู้ย่อมแล้วแต่นิสสัย ถ้าเป็นแม่บ้านที่มีความสงบก็ต่อสู้ด้วยอาการนุ่มนวลและใช้ถ้อยคำที่อ่อนหวานสุภาพ แต่ถ้าเป็นคนเลือดร้อนก็ขึ้นเสียงและทำเชิงจะก่อการวิวาท การปิดเปิดประตูหน้าต่างโครมคราม การขึ้นเสียงดังเกินกว่าที่จำเป็น การเอ็ดตะโรด่าว่ากัน และการกะแทกกะทั้นเข้าของในยามที่มีอะไรไม่สมหวัง ล้วนเป็นเครื่องแสดงว่า แม่บ้านผู้นั้นเป็นผู้ที่**ได้รับการอบรมสั่งสอนน้อย** และเป็นเครื่องพิสูจน์**ความมุทะลุ** อันมิใช่เป็นคุณสมบัติของสุภาพสตรี

อนึ่งพ่อบ้านและแม่บ้านที่ดีจะต้องพยายามปฏิบัติตนให้ชอบด้วยลักษณะการปกครองของประเทศด้วยคือ ถ้ามีเด็กในบ้านที่เจริญวัยเข้าขีดอันควรได้รับการศึกษา ก็อำนวยให้ได้เข้าโรงเรียนเพื่อเด็กจะได้มีวิชาสำหรับเลี้ยงตัวในภายหน้า ถ้าครอบครัวนั้นไม่สมบูรณ์พอที่จะส่ง เพราะต้องเสียค่าเล่าเรียน ก็ส่งเข้าโรงเรียนเทศบาลตามเวลาที่เจ้าหน้าที่ปกครองท้องถิ่นจะกำหนดให้ และช่วยส่งเสริมให้เด็กได้เรียนอย่างน้อยเต็มตามขีดแห่งพระราชบัญญัติประถมศึกษา การเอาเด็กไว้กับบ้านเพื่อใช้การส่วนตัว ไม่ให้เด็กได้รับการศึกษาตามทางที่ควรนั้นเป็นการเห็นแก่ตัว แต่ย่อมจะขาดประโยชน์สำหรับเด็กและชาติภูมิของตนเองในอนาคต

ถ้ามีคนที่ย้ายมาอยู่ใหม่ จะเป็นอยู่ประจำหรือชั่วคราวที่เกินกว่า ๔๘ ชั่วโมงก็ดี หรือออกจากบ้านไปอยู่ที่อื่นก็ดี ต้องบอกขึ้นหรือถอนทะเบียนที่อำเภอท้องที่ และยึดใบสำคัญเป็นหลักฐานไว้สำหรับตนเสมอ

ถ้ามีชายฉกรรจ์ที่จะต้องขึ้นทะเบียนเป็นทหาร เมื่อผู้นั้นมีอายุครบ ๑๘ ปี จะต้องบังคับ**ให้ไปขึ้นทะเบียนเป็นทหารกองเกินอัตราตามภูมิลำเนาของเขา เมื่อคราวได้รับหมายเกณฑ์และ**ถึงวันตรวจคัดเลือกคนเข้ารับราชการทหารสำหรับป้องกันชาติบ้านเมืองก็ต้องอำนวยให้ได้ไปถึงตำบลนัดตามวันที่กำหนด

ฆ. หน้าที่คนในบ้านและการฝึก แต่ไหนแต่ไรมาแล้วหน้าที่คนในบ้านย่อมมีความสำคัญมาก ความเจริญหรือทรุดโทรมของครอบครัวโดยมาก มักจะอยู่ในการแบ่งตำแหน่งหน้าที่นี้แหละ การตั้งตัวเป็นคนสำคัญ การเป็นเจ้ากี้เจ้าการ การชอบออกเสียง และการชอบมีความคิดความเห็นในเรื่องต่าง ๆ นั้น เป็นนิสสัยของสตรีโดยมาก

การตรวจตราดูแลกิจการทั้งปวงย่อมตกเป็นหน้าที่ของสตรีเพศ ซึ่งปู่ย่าตายายของเรา

ได้สอนกันต่อ ๆ มา และเดี๋ยวนี้ก็ยังถือกันว่าเป็นการสมควรอยู่ คนในบ้านจะต้องยำเกรงแม่บ้าน แต่แม่บ้านก็จะต้องทำตนให้เป็นที่เคารพและรักใคร่ของคนในบ้านเหมือนกัน โดยจะต้องมีไมตรีจิตต์ต่อเขาทุกคน ทุกวันนี้ดูเหมือนการกวดขันในการให้คนทำงานออกจะเพลาลงโดยทั่ว ๆ ไป เพราะคนเดี๋ยวนี้ถือว่า **คนเหมือนกันไม่ควรเคี่ยวเข็ญกันนัก** อันอาจเป็นเหตุให้กิจการภายในทรามลง แต่ก็มีข้อแก้ที่คนสมัยนี้ย่อมได้รับการศึกษามากกว่าแต่ก่อน และย่อมจะทราบหน้าที่ของตนอยู่แล้วโดยมาก ถ้าเป็นเช่นนั้นจริง แม่บ้านก็จะได้รับความสงบและความพอใจ แต่เหตุการณ์ได้เป็นเช่นนั้นจริงหรือ โดยมากมิได้เป็นเช่นนั้นและยังบกพร่องอยู่โดยทั่วไป จึงเป็นที่น่าหนักอกสำหรับแม่บ้านที่จะหาความพอดีในเรื่องนี้ และจำจะต้องเป็นผู้รู้จักใช้โอกาสอันควรและเหมาะเสมอ สตรีทุกคนพอเข้าเขตต์การเป็นผู้ใหญ่ ย่อมพยายามหัดตนเป็นคนอ่อนโยน แล้วก็เลยอ่อนเกินไปสำหรับการเป็นแม่บ้าน เพราะการเป็นแม่บ้านนั้นย่อมต้องการความเฉียบขาดในบางโอกาสเหมือนกัน อย่างไรก็ตามในการบังคับบัญชาคน แม่บ้านย่อมจะได้บทเรียนจากคนใช้เองโดยมาก แม่บ้านที่ฉลาดจะต้องรู้จักผ่อนผันตามการที่ควรเสมอ

ท่านผู้ใหญ่ของเราสอนลูกว่า "ไม่ให้พูดเล่นหรือตีสนิทกับคนใช้" หรือปล่อยให้คนใช้ตีสนิทนั้น สมัยนี้ก็ยังกันว่า**เป็นวิธีที่ถูกอยู่** และนิยมใช้กันทั่วภาคตะวันออกของโลก ส่วนทางภาคตะวันตกนั้นเขาแนะนำว่า "ให้ทำเฉย ๆ และวางขรึมกับคนใช้ และคนใช้ก็จะต้องทำหน้าเฉยเสมอ" ซึ่งเป็นข้อใหญ่ใจความที่ตรงกัน

การที่คนในบ้านจะให้ความเคารพแก่แม่บ้านเพียงไร ย่อมแล้วแต่ฐานะและเหตุการณ์สำหรับครอบครัวนั้น ๆ ผู้ที่มีฐานะดีขึ้นในปัจจุบันทันด่วน ย่อมพยายามจะปกปิดฐานะเดิมของตน และพยายามจะให้คนในใต้บังคับยกย่องมาก ทั้งมักจะใช้คนใช้ไม่ถูกต้องด้วยทางการที่ควร เมื่อไม่ถูกใจอะไรก็เกรี้ยวกราด และปรับโทษแก่ผู้แบ่งงานเสมอ ดังนั้นผู้มีหน้าที่ในการแบ่งงานจึงจำต้องแบ่งให้เหมาะ การที่จะให้คนใต้บังคับนิยมนับถือและทำงานตามหน้าที่ด้วยความเต็มใจนั้นย่อมเกิดจากความตั้งใจของผู้ที่ทำงานซึ่งมุ่งจะยังความสำเร็จด้วยดี แม่บ้านที่ไม่มีปากเสียงหรือทำตนประดุจน้ำซึมในทะเลทราย ย่อมจะเป็นเหตุให้การงานเลอะเทอะเข้าทุกที ดังนั้นใน**การมอบการงานผู้มอบจักต้องตรวจตราและอำนวยให้กิจการนั้นดำเนินอย่างเคร่งครัดเสมอ** ประดุจน้ำในทะเลทราย อันอาจยังให้เกิดพฤกษชาติในพื้นที่ที่ร้อนจัดได้

แม่บ้านจักต้องวางตนต่อคนใช้ด้วยดี คือนุ่มนวลอ่อนหวาน เวลาจะมอบหน้าที่อะไรก็ต้องมอบอย่างแน่นอน และจะต้องชี้แจงให้คนใช้เข้าใจงานที่มอบนั้นจริง ๆ การสั่งการใด ๆ ด้วยวาจาที่รุนแรงหยาบคาย ย่อมเป็นการไม่งามและไม่มีความจำเป็นเลย การมอบหน้าที่ด้วยดีย่อมเป็นเครื่องส่งเสริมน้ำใจให้บุคคลทำอะไร ๆ ถูกใจผู้สั่งได้ง่าย และย่อมจะยินดีทำมากกว่าในการสั่งในเชิงเกรี้ยวกราดเคี่ยวเข็ญ

การสรวลเสเฮฮากับคนใช้นั้น แม่บ้านที่ดีย่อมไม่ทำเลย ทั้งจะต้องคอยสอดส่องห้ามปรามลูกหลานมิให้ทำเช่นนั้นด้วย

คนใช้ในหน้าที่ต่าง ๆ เมื่อได้ทำหน้าที่เสร็จแล้ว ควรให้มีเวลาได้พักตามโอกาสที่เปิด

ให้พักได้ อย่าพยายามใช้งานจนคนใช้ไม่มีเวลาจะพักผ่อนเลย เพราะการกระทำเช่นนั้น จะเป็นทางให้คนใช้เบื่อหน่าย และขาดความพยายามที่จะทำงานประจำให้สำเร็จโดยคิดเสียว่า เมื่องานนั้นแล้ว นายก็คงจะต้องหางานมาใช้ใหม่อีก แล้วก็จะเลยเกียจคร้านหรือรู้จักหลบหลีกการงานจนเคยตัวแล้วในที่สุดแม่บ้านก็จะต้องเป็นผู้ร้อนใจเอง

ในสมัยนี้บุคคลย่อมมีเสรีภาพโดยทั่วหน้า ดังนั้นการพักจึงย่อมต้องการโดยทั่วไป เพื่อจะได้ใช้เวลาที่ว่างงานทำอะไร ๆ ตามพอใจของเขา แม่บ้านที่ฉลาดรอบคอบจะต้องนึกถึงเหตุที่กล่าวล่วงหน้า และต้องแยกตำแหน่งหน้าที่ในการทำงานประจำบ้าน กับการครอบครัวให้ออกจากกันทีเดียว คนใช้ที่ทำงานให้ย่อมทำเพื่อสินจ้าง แม้กระนั้นถ้าแม่บ้านเอาใจดูหูใส่ในคนใช้ ๆ ก็ย่อมจะจดจำในการที่เขาได้รับความเมตตากรุณา และสำนึกในการนั้นว่าเป็นบุญเป็นคุณแล้วงานของเราก็จะเดิน ส่วนการใช้อำนาจนายจ้างกดขี่และจะเอาอะไรตามใจตนเองเสมอนั้นเป็นการไม่เห็นอกคนอื่น อันเป็นสิ่งที่ควรจะระวังให้มากทีเดียว

ถ้าแม่บ้านจ้างคนใช้ที่เคยงานไม่ได้ และจำต้องจ้างผู้ที่ไม่เคยงาน กว่าแม่บ้านจะหัดคนใช้นั้น ๆ ให้ทำอะไรต่ออะไรได้ตามใจของตน ย่อมต้องมีการลำบากใจมาก เช่นจะต้องคอยสังเกตเครื่องแต่งกายของคนใช้ว่า สะอาดพอกับความต้องการหรือไม่ การเช็ดปัดเกลี้ยงเกลาเพียงไร ผมสะอาดพอจะไม่เป็นที่รังเกียจสำหรับผู้อื่นหรือไม่ ผ้าต่าง ๆ ที่ใช้ในครัวจะต้องดูให้ซักฟอกเสมอ เวลาจะเข้าทำที่นอนหรือทำความสะอาดห้องนอน หรือรับใช้ในเวลารับประทานอาหารก็ดี คนใช้จักต้องทำร่างกายให้สะอาด และสวมเสื้อผ้าที่สะอาดเรียบร้อยด้วย ฯลฯ

นอกจากนั้นแม่บ้านจะต้องฝึกคนใช้ให้ทำอะไร ๆ ทั้งปวงโดยปราศจากเสียง และเคารพนบนอบในเวลาพบปะหรือเดินผ่านกับผู้เป็นนาย เช่นเวลาสวนกันที่บันไดหรือช่องแคบเป็นต้น จะต้องรอให้นายผ่านก่อนด้วยการแอบเข้าข้างทาง

ถ้ามีแขกมาเยี่ยม จะต้องหัดให้คนใช้ออกไปเปิดประตูรับและเคารพแขกด้วยดี ถ้าไม่รู้จักนามแขกที่มาและแขกนั้นมิได้ส่งนามบัตร ต้องหัดให้ถามแขกด้วยวาจาที่สุภาพ แล้วต้องจดจำไว้ให้ดีถ้าผู้เป็นนายอยู่บ้านและจะรับรองแขกได้ คนใช้จะต้องนำแขกไปยังห้องที่แม่บ้านกำหนดไว้สำหรับให้แขกพัก และเชิญให้นั่งก่อน แล้วจึงเข้าไปรายงานนาย หรือผู้ที่แขกต้องการจะพบ การปล่อยให้แขกยืนรอที่บันไดหรือข้างนอก ขณะคนใช้เข้าไปรายงานนายนั้นเป็นการไม่เหมาะจะทำเช่นนั้นได้ฉะเพาะผู้ที่มานั้นเป็นคนที่ท่านผู้อื่นใช้มาหรือเป็นชั้นคนใช้ด้วยกัน

ข้อที่ควรระวังยิ่งสำหรับคนใช้ก็คือ เมื่อคนใช้ทำอะไรอยู่จนมือเปรอะเปื้อนแล้ว เวลาจะทำธุระอย่างอื่นต้องกำชับให้ล้างมือเสียก่อน ถ้าเปรอะเปื้อนมากก็ต้องบังคับให้อาบน้ำทีเดียว และต้องชำระร่างกายให้สะอาดก่อนเวลาจะทำงานใกล้ชิดนายเสมอ

ห้องที่คนใช้อยู่จะต้องมีอากาศโปร่งพอสมควร ทั้งมีที่ทางพออยู่สบาย และแม่บ้านจะต้องสอดส่องดูแลให้คนใช้รักษาห้องของตนให้สะอาดพอควรด้วย แต่การเข้าไปตรวจควรเข้าเวลาเจ้าของห้องอยู่ มิฉะนั้นอาจมีการเข้าใจผิดบางอย่างเกิดขึ้นได้

ต้องสอนให้คนใช้เรียกหรือกล่าวถึงผู้เป็นนายด้วยบุรุษที่ ๓ เช่นถามนายว่า “คุณนายต้องการอะไรหรือเจ้าคะ” “คุณหลวงสั่งว่า ถ้าคุณมาให้ตามท่านไปที่เชิงสะพานพระพุทธยอดฟ้า”

"คุณหญิงของดิฉันเสียใจที่จะรับรองท่านผู้ใดในวันนี้ไม่ได้เจ้าค๊ะ" ฯลฯ

คำตอบนั้นตามธรรมเนียมที่ดี คนใช้ไม่ควรใช้คำย่อ เช่นคำว่า "ค๊ะ" หรือ "ครับ" ต้องใช้คำเต็มว่า "เจ้าค๊ะ" หรือ "ขอรับ" "ขอรับกระผม" เสมอ

เวลาแขกมาและผู้เป็นนายไม่รับแขก ถ้าคนใช้ใช้ถ้อยคำดังกล่าวข้างบน แขกทุกคนย่อมจะพอใจ เรื่องเช่นนี้ตามธรรมเนียมอังกฤษเขาใช้ว่า "น๊อทแอ๊ทโฮม" ซึ่งแปลว่า "ไม่อยู่บ้าน" ทั้ง ๆ ที่เป็นเวลาที่เจ้าของบ้านอยู่บ้านแท้ ๆ ดูประหนึ่งเป็นการปด แต่ถือกันว่าเป็นการปดที่จำเป็น และไม่ถือเป็นการเสียหายอย่างไร เพราะธรรมเนียมของเขาเป็นเช่นนั้น และเป็นสิ่งที่พวกเราสมควรจะทราบไว้ด้วย สำหรับไทยเราใช้คำว่า "ไม่รับแขก" ก็เหมาะดี

คนใช้ที่ยังไม่เคยแก่งานนั้น เมื่อแม่บ้านประสงค์จะให้ทำอะไร แม่บ้านควรจะทำให้ดูเป็นตัวอย่างก่อนสัก ๒-๓ ครั้ง แล้วจึงปล่อยให้ทำเองในความควบคุมสักหลาย ๆ หน จนกว่าจะเห็นว่าทำได้ดีแล้ว แต่ต้องระวังเข้าช่วยให้น้อยที่สุด แล้วคนใช้ก็จะชินงานเข้าทุกทีและทำงานได้เองโดยลำพัง การสอนให้คนใช้หรือคนในบ้านทำงานได้ตามลำพัง ย่อมเป็นประโยชน์สำหรับแม่บ้านมาก นอกจากนั้นย่อมเป็นการปลุกสำนึกและความจงรักภักดี ที่นายทำหน้าที่เป็นครูและไว้วางใจตน แล้วก็จะมีใจทำงานอย่างไม่เห็นแก่เหน็ดแก่เหนื่อย และมุ่งทำเพื่อให้นายชมด้วย

อย่างไรก็ดีแม่บ้านควรสำเหนียกเสมอว่า การที่จะให้คนใช้ทำงานอะไรจะต้องสั่ง อย่าปล่อยให้ทำอะไร ๆ ตามใจเขาชอบ และจะต้องสอดส่องเป็นนิตย์ว่า งานที่มอบให้ทำนั้นเป็นการชอบกับที่สั่งแล้วหรือ ถ้ามีอะไรผิดพลาดไม่ควรดุหรือว่าต่อหน้าผู้อื่น แม่บ้านจะต้องแก้และแนะนำด้วยความสงบ ยิ่งแม่บ้านแสดงตนในการแก้ข้อผิดพลาดด้วยความสงบได้ดีเพียงใด ความนิยมนับถืออันเกิดแต่หัวใจของคนใช้ก็ยิ่งจะเพิ่มพูน

การว่าอะไรที่ผิด ๆ ถึงแม้จะได้ถอนคำแล้วหรือเอาข้างเข้าดันย่อมมีแต่หนทางไม่ดี ดังนั้นเมื่อจะว่ากล่าวอะไรใคร จะต้องตรึกตรองให้เป็นการชอบเสียก่อน แม้จะถือว่าตนเป็นนายพูดอะไรต้องเป็นถูก ก็อาจทำได้ แต่เป็นการใช้แสนยานุภาพ ซึ่งจะไม่มีผลที่จะนำความนิยมมาสู่ตนได้เลย

หน้าที่คนใช้ผู้ชายนั้น ควรให้ขัดถูเครื่องเงินเครื่องโต๊ะ ปัดแปรงเสื้อผ้า ขัดรองเท้า แปรงหรือเคาะพรมปูห้อง รักษาเครื่องโคมไฟ ผูกและแก้หีบห่อวัตถุ จ่ายตลาด รับรองแขกและการเดินโต๊ะ ซึ่งรวมความว่า ใช้การที่หนักหน่อย

เครื่องแต่งกายคนใช้ชาย เจ้าของบ้านควรจะเป็นผู้หาให้ แต่คนใช้จะต้องรักษาเองให้สะอาดอยู่เสมอ ถ้ามีคนใช้ผู้ชายหลายคนเช่นใช้สำหรับรับใช้ทั่วไป คนขับรถ คนทำสวน ฯลฯ ควรให้ทุกคนมีเครื่องแต่งกายที่คล้ายกันสักคนละ ๑ ชุด เพื่อเมื่อจำเป็นจะต้องเรียกมาใช้รวมกันจะได้ไม่ดูกะพรอมกะแพรม*

เวลาคนใช้จะส่งหนังสือพิมพ์ จดหมาย หรือนามบัตรแก่ผู้เป็นนายก็ดี จะต้องใส่ถาดยื่นให้เสมอ ดังนั้นจะต้องมีถาดสำหรับใช้ในการนี้ไว้ที่ห้องนอก และเอาไว้ให้คนใช้ใช้สำหรับการนี้โดยฉะเพาะสัก ๑ ใบ

---

* กะพรอมกะแพรม แปลว่า ผลุบโผล่ ประปราย ไม่สม่ำเสมอ

หน้าที่คนใช้ในบ้านที่สำคัญยิ่งก็คือ จะต้องเคารพนอบน้อมผู้เป็นนาย ในเวลาที่คนใช้มีงานเต็มตัว นายที่ดีย่อมไม่ถือในการที่คนใช้จะลดหย่อนการนอบน้อมลงบ้าง เช่นคนใช้กำลังทำงานง่วนอยู่ และนายเข้าไปในห้องมิได้หลีกทางให้เป็นต้น แต่ถ้าเป็นการรู้ตัว หรือนายเรียกให้ได้ยินก่อนแล้ว ก็ไม่ควรอภัยในการที่ไม่หลีกทางให้

ลูกของนายไม่ใช่นาย และไม่มีหน้าที่สั่งการใด ๆ แก่คนใช้ เว้นแต่ผู้นั้นจะโตและบรรลุนิติภาวะ หรือทำหน้าที่แทนพ่อบ้านแม่บ้าน คนใช้มีหน้าที่เพียงนอบน้อมและช่วยเหลือลูกของนายในกิจการต่าง ๆ ตามควร การสนทนาปราศรัยอย่างถือสนิทในระหว่างคนใช้ผู้ชายกับนายผู้หญิงนั้น ย่อมเป็นเหตุให้คนใช้ผู้ชายลดหย่อนความนับถือได้เสมอ จึงเป็นการสมควรที่นายผู้หญิงจะต้องหลีกเลี่ยงให้ห่างไกลที่สุด

เวลามีแขกแปลกหน้ามาเยี่ยมโดยมิได้คาดหมาย หรือโดยมิทันรู้ตัว แม่บ้านต้องระวังไม่แสดงกิริยาตื่นเต้นให้แขกเห็น แม้จะต้องเปลี่ยนแปลงอะไรในบ้านเพื่อการรับรองบ้างก็ต้องทำด้วยความสงบ และระวังอย่าให้แขกสังเกตได้เลย

แม่บ้านจะต้องตรวจตราระวังบ้านเรือนให้มีระเบียบอยู่เสมอกับระวังการอื้ออึงทั้งปวงทั้งที่เกิดจากเด็กเล่นและเกิดจากเสียงคนใช้กับต้องคอยเตือนให้คนใช้ใช้ภาษาที่ดีพอสมควร เด็กมักได้ยินตามถนนหลวงหรือจากเพื่อนนักเรียนและจากคนขายของ แต่ภาษาหรือถ้อยคำที่ไม่สู้จะดีจะเหมาะ แล้วก็ชอบนำมาใช้บ้าง ซึ่งแม่บ้านจะต้องพยายามป้องกันสิ่งเหล่านี้อย่างเอาจริงเอาจัง เพราะการทำเช่นนั้นย่อมจะช่วยให้เด็กรู้จักว่า คำไหนควรใช้และคำไหนไม่ควรใช้ อันเป็นหนทางการอบรมเด็กอย่าง ๑ การใช้ถ้อยคำที่หยาบคายหรือด่าใครต่อใคร ต้องห้ามขาดทีเดียว อารยชนต้องใช้คำพูดที่สุภาพ ทั้งพูดเป็นประโยคและพูดชัดถ้อยชัดคำเสมอ

การแต่งกายต้องระวังไม่ให้สกปรกหรือแต่งด้วยเสื้อผ้าที่ขาดวิ่น เสื้อหรู ๆ ที่ไม่ใช้แล้วไม่ควรเอามาใช้อยู่กับบ้าน แม้จะใช้ก็ต้องแก้ไขให้เสื้อเรียบ และเหมาะที่จะใช้สำหรับอยู่กับบ้านก่อน เสื้อผ้าทุกชิ้นที่ใช้แล้วต้องทำความสะอาด เวลาแม่บ้านจะลงมือทำการบ้านเองควรใช้เสื้อผ้าที่เก่าหน่อย ถ้ามีผ้าผูกกันสกปรกด้วยก็ยิ่งดี เมื่อเสร็จกิจแล้ว จะต้องรีบผลัดเปลี่ยนเสื้อผ้าใหม่โดยเร็ว

โต๊ะรับประทานอาหารที่ปูลาดอย่างสะอาดหมดจด ย่อมแลดูงามและทำให้อาหารพลอยน่ารับประทานด้วย การประหยัดในทางนี้ไม่มีความจำเป็นเลย เพราะเป็นเวลาที่ตนและครอบครัวจะใช้ประโยชน์ในชีวิตได้ เครื่องโต๊ะงาม ๆ จัดเป็นระเบียบเรียบร้อย จานชามถ้วยและซ่อมช้อนเช็ดขัดสะอาดเป็นมันเงา และมีดอกไม้ประดับโต๊ะพองาม ย่อมปลุกความเบิกบานแก่ผู้นั่งโต๊ะ ถ้ายิ่งอาหารน่ารับประทานและอร่อยด้วยแล้ว ก็ย่อมจะยังความสำราญแก่ผู้รับประทานได้มาก

โต๊ะที่ใช้ในการรับประทานอาหาร ถ้าใช้โต๊ะกลมหรือรีย่อมสะดวกกว่าโต๊ะเหลี่ยมซึ่งพ้นสมัย และสะดวกด้วยประการทั้งปวง

ระหว่างเวลารับประทานอาหารแม่บ้านต้องคอยระวังป้องกันไม่ให้ใครพูดถึงสิ่งอากูล* หรือพูดเรื่องทุกข์ร้อนต่าง ๆ ต้องชวนให้พูดแต่สิ่งที่จะนำมาซึ่งความเบิกบาน อันจะช่วยให้

* อากูล แปลว่า วุ่นวาย สับสน ยุ่งเหยิง เช่นการงานอากูล

การรับประทานอาหารออกรส โดยไม่ต้องใช้หัวคิดหรือต้องวิตกถึงอะไร

การคะยั้นคะยอให้รับประทานอะไรต่ออะไรเพิ่มอีกจากที่ผู้รับประทานได้รับประทานจนนับว่าพอแล้วนั้น ทั้งในระหว่างครอบครัวและในเวลาที่มีแขกถือกันว่า ไม่เป็นสิ่งจำเป็น แม่บ้านเป็นแต่เพียงต้องพยายามสังเกตว่า คนที่ร่วมโต๊ะกับตนทุกคนได้อาหารทั่วถึงหรือไม่ และหาอุบายยั่วให้เขาเหล่านั้นรับประทานอร่อยด้วยการส่งเสริม เช่นแสดงการเป็นประโยชน์หรือเป็นของที่ดีวิเศษ หรือบอกให้แขกทราบว่า ตนตั้งใจทำเพื่อให้ผู้นั่งโต๊ะรับประทานได้จริง ๆ ฯลฯ

การส่งของให้ในเวลารับประทานอาหารต้องส่งให้ผู้รับรับของนั้นได้สะดวก การส่งมีดและส่งซ่อมต้องส่งด้ามให้ผู้รับ การนำจานเข้าวางหรือเก็บจานก็ดี ต้องสอนคนใช้ไม่ให้เอาปลายนิ้วหัวแม่มือจับล้ำเข้าไปในจานนั้นมากนัก คือสอนให้จับริมที่สุดเป็นดี ผ้าเช็ดมือของผู้ใดผืนไหนก็ควรให้ใช้ผืนนั้น เพราะการใช้ปนกันเป็นการผิดอนามัย เพื่อสำเร็จผลดังว่า ฝรั่งตามบ้านในเวลาไม่มีแขกเขามักใช้ปลอกผ้าเช็ดมือที่มีเลขประจำ หรือใช้ถุงผ้าเช็ดมือที่มีเครื่องหมายประจำ เวลามีแขกใช้ผ้าใหม่เสมอ

ในการรับประทานอาหาร แม่บ้านจะต้องคอยเตือนเด็กของตนอย่าให้รับประทานมีเสียง คือหมายถึงทั้งภาชนะกะทบกันตลอดจนเสียงการซดและการขบเคี้ยวด้วย เด็กที่รู้จักการรับประทานอาหารได้เองแล้ว ควรเริ่มหัดให้เข้าวงรับประทานกับผู้ใหญ่

วิธีรับประทานอาหารชะนิดต่าง ๆ แม่บ้านจะต้องสอนตามที่กล่าวในบทที่ ๘

เวลาเสร็จการรับประทานอาหารแล้วก่อนจะรื้อโต๊ะ ต้องสอนให้คนใช้ใช้แปรงรูปโค้งปัดสิ่งต่าง ๆ ที่ตกบนโต๊ะลงกะโถนหรือลงในที่รับขยะ ทั้งนี้เพื่อให้ผ้าปูโต๊ะสะอาดและใช้ได้นาน ทั้งจะได้ไม่ไปรกที่อื่นอันต้องกวาดกันใหม่ หรือเก็บเอาสิ่งสกปรกนั้นหุ้มห่อไว้ในผ้าปูโต๊ะซึ่งเป็นการอากูล

เมื่อได้กล่าวถึงการฝึกคนใช้และหน้าที่แม่บ้านประกอบมาถึงเพียงนี้ เป็นการสมควรจะต้องยกขึ้นแสดงให้เด่นอีกครั้งว่า ในการฝึกคนใช้นั้นแม่บ้านย่อมตั้งความประสงค์จะฝึกให้เป็นคนมีจรรยา ในเรื่องจรรยาคนใช้นี้ผู้เรียบเรียงเคยเห็นมีผู้เรียบเรียงไว้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๔ ซึ่งขนานนามว่า "จรรยาบ่าว ของพระยา เสถียรฐาปนกิจ (ชม ชมธวัช)" พระยาเสถียรฯ ทำขึ้นสำหรับแจกญาติมิตร ซึ่งผู้เรียบเรียงเองก็ได้รับแจกเหมือนกัน ข้อความที่เขียนออกจะยืดยาว แต่เห็นว่าดีและควรนำมาใช้ในที่นี้ได้ จึงขอถอดข้อความโดยสังเขปมาใช้ดังต่อไปนี้-

(๑) **การเลือกนาย** ก่อนที่คนใช้จะสมัครเป็นคนใช้ใคร ย่อมจะต้องพยายามเลือกนายที่มีอัธยาศัยดีและใจคอหนักแน่น ทั้งต้องเป็นผู้มีความประพฤติดีตรงกับความต้องการของตน เมื่อเป็นที่พอใจแล้วก็เข้ารับเป็นลูกจ้าง หรือสวามิภักดิ์สำหรับยึดถือเป็นที่พึ่งในอนาคต

(๒) **ความจงรักภักดี** เมื่อปลงใจเข้ารับงานต่อนายใด คนใช้ย่อมจะต้องมีความจงรักภักดีและมีความซื่อตรงต่อนายอย่างบริสุทธิ์

(๓) **อย่าหาเหตุเข้าบ้านนาย** คนที่จะไปมาหาสู่ตนต้องระวังอย่าให้มาทำทุจจริตขึ้นในบ้านของนาย หรือนำความชั่วร้ายมาทำให้บ้านนั้นพลอยมัวหมองด้วย

(๔) **อย่าชักคนเข้าสาวคนออก** คืออย่ายุยงส่งเสริมหรือชักพาคนออกจากบ้านนาย หรือนำญาติพี่น้องของตนเข้ามาอยู่ในบ้านนายโดยมิได้ขออนุญาตนายก่อน เมื่อจะมีใครมาอาศัยอยู่ด้วยแม้จะเป็นเพียงคนเดียว ก็จะต้องร้องเรียนให้นายทราบ และเมื่อได้รับอนุญาตแล้วจึงค่อยรับไว้ ทั้งต้องเป็นที่มั่นใจด้วยว่า คนที่จะมาอาศัยอยู่ด้วยนั้นเป็นคนดีและไว้วางใจได้เมื่อไม่แน่ใจไม่รับไว้ดีกว่า

(๕) **ต้องทำงานในหน้าที่ให้ดีที่สุด** คนใช้ควรระวังทำการงานในหน้าที่ที่ตนได้รับมอบให้เรียบร้อยที่สุด อย่าให้นายต้องเตือน และต้องทำด้วยความตั้งใจจริง ๆ ด้วยความเคร่งครัด อย่าทำสักแต่ว่าได้ทำ ทั้งต้องเป็นผู้รักระเบียบด้วย

(๖) **อย่าทำตนเป็นคนเฉื่อยชา เมื่อนายสั่งให้ทำธุระอะไรโดยเร่งร้อน ต้องทำให้ถูกใจนาย** อย่าเฉื่อยชาละเลยงานนั้น ถ้าติดขัดต้องเรียนการปฏิบัติต่อนายใหม่

(๗) **อยู่บ้านท่านอย่าดูดาย** เมื่ออยู่ในบ้านนายคนใช้ต้องไม่เกียจคร้าน เห็นที่ไหนสกปรกก็รื้อกวาดทำ อะไรที่จะก่ออันตรายแก่บุตรธิดาของนายได้ ต้องพยายามป้องกันเช่นที่นอกชานมีหัวตาปูโผล่ขึ้นมา ต้องตอกเสีย หรือเห็นแก้วแตกอยู่ที่ทางเดิน ต้องเก็บแอบหรือฝังเสีย เวลาว่างงานช่วยดูแลลูกหลานของนายตามสมควร ฯลฯ

(๘) **อย่าเป็นคนสะเพร่า** จะทำอะไรต้องทำด้วยความระมัดระวัง เพื่อมิให้ของ ๆ นายเสียหายด้วยความมักง่ายถ้าเอาอะไรมาจากไหนเป็นจำนวนเท่าใด เมื่อหมดความต้องการใช้แล้วต้องเก็บเข้าที่ให้เรียบร้อยครบตามจำนวนที่เอาออก ถ้าจำนวนขาดไปด้วยความจำเป็น เช่นหายหรือแตกหักก็ดี ต้องรายงานให้นายทราบเสมอ ไม่ปิดบังอำพรางหรือป้ายความผิดให้ผู้อื่นเป็นอันขาด การใช้ของต้องพิจารณาของนั้นว่า จะทนทานได้เพียงใด การเอาแต่กำลังเข้าโหมเป็นการไม่สมควร

(๙) **ต้องเอาใจใส่ตรวจตราเข้าของของนาย** ของที่นายมอบก็ดี หรือของที่ผู้ใดมายืมไปใช้ก็ดี จะต้องเอาใจใส่ให้มาก ของที่มอบต้องหมั่นตรวจตรา ถ้าขาดหรือชำรุดเสียหาย ต้องบอกให้ผู้ที่นำส่งนั้นดูรับทราบ แล้วก็รายงานให้นายทราบด้วย แต่ต้องไม่เอะอะทุ่มเถียงกับผู้ส่ง

(๑๐) **อย่าเลินเล่อในการรักษาและขับรถ** คนรถต้องรักษารถให้สะอาด และระวังมิให้เกิดการเสียหายทั้งปวงเวลาขับรถต้องตั้งสติอารมณ์ อย่าเผลอตัวจะเป็นเหตุให้รถชนหรือทับคน ทั้งต้องไม่ขับรถเร็วนัก โดยธรรมดาขับเพียงชั่วโมงละ ๒๐ ไมล์ก็พอสมควรแล้ว การขับเร็วมีแต่หนทางจะนำมาซึ่งอันตราย จึงไม่เป็นการสมควร

(๑๑) **ของ ๆ นายถ้าอยากได้อะไรต้องขอก่อน** เมื่อต้องใจอะไรของนาย ต้องไม่หยิบฉวยเอาไปเฉย ๆ จะต้องขอนายก่อนเสมอ ถ้านายเห็นสมควรจะให้ได้ก็คงจะให้ การหยิบฉวยโดยไม่บอกเล่า เป็นการกระทำประดุจขะโมย จะไม่มีใครชมเชยเลย

(๑๒) **จงแต่งตัวให้สุภาพ** คนใช้เวลาอยู่ในบ้านของนายไม่ควรแต่งตัวกรุยกราย เช่นนุ่งสะโหร่ง นุ่งผ้าหยักรั้งหรือนุ่งผ้าลอยชาย เพราะเป็นการไม่คารวะต่อนายหรือเป็นการดูหมิ่นนายด้วยซ้ำ การนุ่งกางเกงสวมเสื้อให้เรียบร้อยตามประเพณีนิยม หรือนุ่งผ้าโจงกระเบน เสื้อผ้า

ที่ใช้ต้องสะอาดและไม่มีกลิ่นเหม็นสาบ ผมก็ต้องสะอาดและหัวเรียบเสมอร่างกายก็ต้องสะอาดเช่นเดียวกัน

(๑๓) เป็นผู้รู้จักประหยัด เมื่อมีรายได้เท่าใด ก็ควรใช้จ่ายเพียงให้เหมาะกับรายได้นั้น ต้องไม่สุรุ่ยสุร่ายและฟุ่งเฟ้อจนเกินควร ควรประหยัดไว้ใช้ในยามขัดบ้าง

(๑๔) จงเป็นผู้มีไหวพริบ เวลานายใช้ให้ทำธุระใด ๆ คนใช้จะต้องมีไหวพริบจดจำถ้อยคำของนายที่ใช้ไป เมื่อไปแล้วได้ความกลับมากระไร ต้องจดจำนำมารายงานตามที่ได้ความมา ทั้งต้องไม่เถลไถลและตรงไปตรงมาเสมอ เวลาไปหาใครต้องมีสัมมาคารวะ รู้จักที่ต่ำที่สูง และสุภาพเรียบร้อยเสมอ

(๑๕) การเคารพท่านผู้มีเกียรติ คนใช้จะต้องเป็นคนอ่อนน้อม เวลาไปหาท่านผู้มีเกียรติทั้งปวง จะต้องเคารพนบนอบ ไม่แสดงอาการพรวดพราดและโฮกฮาก เมื่อเข้าหาสุภาพชนไม่ว่าชั้นใด คนใช้จะต้องรู้จักวิธีใช้การเคารพตามฐานะ ถึงคราวควรหมอบก็ต้องหมอบ ถึงคราวควรคลานก็ต้องคลาน หรือกราบไหว้ตามที่ควร ควรอ่อนโยนเป็นที่เกิดแห่งความสำเร็จ ดังนั้นคนใช้จึงจำต้องหัดทำตัวให้สุภาพ ทั้งในทางกิริยาวาจา การสำเร็จกิจและการได้รับความชมเชยจะไม่มีเวลาเกิดจากขู่เข็ญเลยเป็นอันขาด

(๑๖) รู้จักเลือกโอกาสเข้าหาผู้ที่นายใช้ไป คนใช้ที่นายใช้ไปหาใคร ควรเป็นผู้มีกิริยาและรู้จักเลือกโอกาสที่ควรยังมาซึ่งผลสำเร็จด้วย จะพูดจาอะไรกับผู้ที่นายใช้ไปหาต้องไม่ทะลุกลางปล้องหรือสวนควัน เมื่อท่านผู้นั้นพูดกับผู้อื่นทางที่ควรจะต้องรอ เมื่อท่านผู้นั้นหันมาถามธุระก็เป็นหน้าที่ของตนที่จะเสนอข้อความตามที่นายใช้มา เว้นแต่ถ้าเป็นการด่วนจะรอดังว่ามิได้ก็จะต้องขออภัยผู้นั้นเสียก่อน แล้วจึงค่อยพูดธุระของตน

(๑๗) การปลุกตามเวลาที่นายสั่ง ถ้านายสั่งให้ปลุกเวลาใด คนใช้จะต้องคอยดูเวลาตามที่นายสั่ง เช่นนายไปไหนกลับมาดึก แต่มีธุระจะต้องไปแต่เช้าเป็นต้น ก่อนถึงเวลาที่ควรปลุกคนใช้จักต้องเตรียมการทั้งปวง เพื่อความสะดวกของนายและเพื่อมิให้นายเสียเวลาด้วย เช่น เตรียมต้มน้ำชงกาแฟไว้ให้นาย หาบุหรี่บรรจุกระเป๋าเสื้อนาย เตรียมเครื่องแต่งกายของนายเทียบไว้ให้พร้อม และเตรียมหาพาหนะที่นายต้องการเข้าประจำที่ก่อนนายตื่นตามเวลาที่สมควร เมื่อถึงเวลาก็ปลุกนายและนำเครื่องอาบน้ำหรือล้างหน้ามาให้ เมื่อเสร็จแล้วก็ช่วยนายแต่งตัว ดูอย่าให้มีอะไรบกพร่อง

(๑๘) การเฝ้าบ้าน เวลานายไม่อยู่คนใช้จะต้องตรวจตราดูแลบ้านให้ถี่ถ้วนเป็นพิเศษ เพื่อมิให้มีเหตุร้ายทั้งปวงเกิดขึ้นได้ คืนที่นายไม่อยู่คนใช้ต้องไม่ออกจากบ้าน ทั้งนี้ต้องคอยระวังสังเกตเข้าของและผู้คนทั้งที่อยู่ในบ้านด้วยกัน และที่แปลกปลอมเข้ามา อย่าได้เผลอเป็นอันขาด เวลาจะพักผ่อนถ้ามีด้วยกันหลายคน ก็ต้องผลัดกันตื่น

(๑๙) เวลาไปไหนกับนายระวังอย่าพลัดกับนาย ถ้านายเอาไปไหนด้วย คนใช้จะต้องระวังดูนาย ต้องไม่เหม่อหรือเซ่อเซอะ ถ้าเป็นการไปในที่ประชุมชนที่มีผู้คนมากหน้าหลายตาต้องเพิ่มความระวังให้ยิ่งขึ้น อย่ามัวเพลินดูอะไรต่ออะไรเสียจนเป็นเหตุให้ต้องพลัดกับนาย คือ

จะต้องคอยจับตาดูนายเสมอเมื่อนายออกมาต้องรีบเข้าไปหาทันที การที่ให้นายต้องเที่ยวหาหรือพลัดกับนายนั้น ไม่เป็นการสมควรสำหรับคนใช้ที่ดี

(๒๐) **เป็นผู้อดทนและเจียมตัว** ความอดทนหรือหนักเอาเบาสู้เป็นสิ่งที่จำเป็นยิ่งสำหรับคนใช้ เมื่อนายใช้ให้ทำอะไรต้องไม่ออมแรง และพยายามหาความดีใส่ตัวเพื่อให้นายรักไว้ยิ่งนานวันนายก็จะเกิดการไว้เนื้อเชื่อใจ อันเกิดจากการอดทนและหนักเอาเบาสู้ของตนเป็นต้นเหตุ นอกจากนั้นคนใช้จะต้องไม่ถือตัวในการที่จะทำอะไรต่ออะไรให้นาย ต้องไม่ดูหมิ่นหรือประมาทใคร ไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ ทั้งต้องเจียมตัวไม่เย่อหยิ่งฟุ้งเฟ้อ

(๒๑) **รักษาประโยชน์และเกียรติยศของนาย** คนใช้จะต้องเป็นผู้ตั้งใจรักษาประโยชน์ของนาย คือระวังอย่าให้เข้าของของนายเสียหาย เวลานายใช้ไปซื้อของควรพยายามต่อตามให้ถูกและให้ได้ของดีที่สุด แล้วก็มาคิดบัญชีกับนายตามราคาของที่ซื้อได้จริง ต้องไม่เอากำไร อะไรที่จะช่วยให้นายหมดเปลืองน้อยได้ ต้องทำเสมอ ต้องเป็นผู้ช่วยระวังรักษาเกียรติยศของนาย ถ้าเห็นสิ่งไหนจะนำมาซึ่งความเสื่อมเสียแก่นาย ก็ต้องไม่ทำสิ่งนั้น ถ้าเห็นผู้อื่นทำต้องพยายามป้องกันอย่างสุดความสามารถ ทั้งนี้หมายตลอดถึงครอบครัวของนายด้วย คนใช้ต้องไม่เป็นคนเย่อหยิ่งโยโส ต้องมีความซื่อตรงเสมอ ทั้งต้องไม่หัดเป็นคนสอพลอและติเตียนนายเป็นอันขาด

(๒๒) **อย่าลำเอียงในบุตรและภริยาของนาย** ลูกเมียของนายคนใช้มีหน้าที่ต้องเคารพและไม่เลือกที่รักมักที่ชัง ไม่ดูถูกคนไหน ไม่นำความของคนโน้นมาสอพลอหาความใส่คนนี้ ไม่คิดเอาแต่ได้สำหรับตัวเป็นเกณฑ์ จงคิดว่าเป็นส่วนของนายทั้งนั้น คนใช้ที่จงรักภักดีต่อนายจะต้องรักหมากทั้งทะลาย และจะต้องเคารพเหมือนกันหรือตามใหญ่ตามน้อย คนใช้จะต้องทำการตามหน้าที่ของตน ไม่ควรยุ่งในสิ่งที่ไม่ใช่การของตัวเลย

(๒๓) **อย่าทำเจ้าชู้ในบ้านท่าน** ตามธรรมดาไม่ว่าบ้านไหน ย่อมจะมีหญิงชายปะปนกัน คนใช้ผู้ชายจะต้องรักษาความสงบใจให้จงดี อย่าบัวเปีย*วุ่นวายกับหญิงที่ท่านหวงแหนหรือกับคนในบ้าน ซึ่งจะเป็นเหตุให้นายหย่อนความไว้วางใจ เมื่อรักชอบกันจริง ก็เข้าไปกราบไหว้ร้องขอต่อนายโดยตรง อันเป็นหนทางที่สุภาพและพ้นการครหา เพราะการโลกีย์เป็นวิสัยที่ใครทั้งหลายจะหลีกพ้นได้ยาก แต่เมื่อจะเป็นไป ต้องให้เป็นไปด้วยดีเสมอ

(๒๔) **ต้องอารีต่อเพื่อนคนใช้ด้วยกัน** คนใช้ที่อยู่ร่วมกันจะต้องรักชอบกัน ช่วยกันประกอบกิจของนาย ไม่แก่งแย่งและทะเลาะวิวาทกัน เมื่อมีอะไรก็เผื่อแผ่แก่กัน ไม่วางโตเย่อหยิ่งด่าว่าหรือข่มเหงกัน ทั้งไม่ให้ร้ายปรักปรำเพื่อนคนใช้ด้วยกันให้เกิดความเดือดร้อน คนใช้จะต้องมีธรรม จะพูดอะไรก็พูดแต่ที่จริงและมีเมตตาจิตต์

(๒๕) **รู้จักชะนิดของแขกที่มาหา** คนใช้จะต้องรู้จักสังเกตว่า แขกที่มาหานายนั้นเป็นใคร มาเพื่อธุระอะไร ตัวเองเคยรู้จักมาแต่ก่อนหรือไม่ ถ้าเป็นคนไม่เคยรู้จักจะต้องถามนามด้วยกิริยาอาการที่สุภาพ แล้วนำเสนอให้นายทราบ ถ้านายไม่อยู่ควรถามถึงธุระ ว่าถ้ามีกิจธุระอะไรจะสั่งไว้ได้ ก็ยินดีจะจดจำไว้เสนอนายเมื่อนายกลับมา ถ้าแขกบอกธุระของเขาไม่ได้ เมื่อนายกลับ

---

* บัวเปีย แปลว่า นัวเนีย ปะปน เกี่ยวข้อง คลุกคลี

ก็รายงานเพียงว่า คนนั้นคนนี้มา ถ้านายอยู่และจะรับแขกได้ ก็เชิญแขกเข้าห้องรับแขกหรือให้แขกพักตามที่ที่กำหนดไว้ แล้วรีบเสนอข่าวให้นายทราบ ถ้านายหลับก็ต้องบอกแขกว่านายหลับ แต่จะต้องถามแขกว่า ธุระที่เขามานั้นมีความสำคัญและเร่งร้อนหรือไม่ ถ้าเป็นการด่วนก็ต้องปลุกนาย ถ้าเป็นการเพียงมาเยี่ยมธรรมดาหรือมาหยิบยืมเข้าของเงินทองก็ไม่ควรจะปลุก ถ้าแขกที่มานั้นคนใช้รู้จักว่า เป็นผู้ที่นายเคารพนับถือหรือเป็นผู้มีศักดิ์สูง ก็ควรปลุกและบอกให้นายทราบว่า ท่านผู้นั้นมา การปลุกนายตะพึดตะพือไม่ว่าใครมาหา เป็นการไม่สมควรเลย

(๒๖) เวลามีแขกต้องอยู่ในที่ใกล้นาย เมื่อมีแขกมาหานายคนใช้จะต้องไม่หลบหลีกปลีกตัว เมื่อได้นำเครื่องรับรองไปวางให้แขกแล้ว จะต้องอยู่ในที่ใกล้เพื่อให้นายเรียกใช้ได้ แต่ก็ไม่ควรจะนั่งให้ใกล้นัก คือนั่งให้ไกลพอที่จะได้ยินนายเรียก และไม่ได้ยินการสนทนาระหว่างนายกับแขก เมื่อแขกจะกลับต้องเรียกรถหรือเรือเข้าเทียบที่คอย ในระหว่างเวลาที่แขกยังอยู่ต้องไม่ส่งเสียงดังและคอยห้ามผู้อื่นด้วย การส่งเสียงดังจะเป็นการคุยหรือทะเลาะวิวาทกัน หรือแม้แต่จะเป็นการสรวลเสเฮฮาก็ดี ย่อมเป็นเครื่องไม่แสดงความมีคารวะต่อนายและแขกของนาย อันเป็นการไม่สมควรยิ่ง

(๒๗) อย่าเย่อหยิ่งเป็นกิ้งก่าได้ทอง คนใช้เมื่อตระหนักใจว่านายรัก ต้องไม่ทะนงตัว ยิ่งนายปราณีมากก็ยิ่งควรจะยำเกรงและระมัดระวังให้ยิ่งขึ้น อย่าปล่อยให้ความชั่วมาลบล้างความดีที่ได้ทำมาแล้วแต่หนหลัง

(๒๘) ต้องทำตัวเป็นผู้ทรงพร้อมซึ่งสติปัญญา คือต้องไม่เผลอสติว่า ตนเป็นผู้วิเศษหรือเป็นคนโปรดปรานของนายจะทำอะไรต้องใช้ความคิดและใช้ความรู้สึก คือพิจารณาว่าอะไรชอบอะไรไม่ชอบ รักของของนายประดุจเป็นของของตัว และใช้ความระมัดระวังมิให้บกพร่องเสียหาย

(๒๙) ไม่เป็นคนหน้าไหว้หลังหลอก คืออย่าเป็นคนสับปรับ ทำงานเอาหน้าครั้นลับหลังนายไม่ทำอะไร หรือต่อหน้านายก็ว่าดี ครั้นลับหลังซิตั้งกองป่าวร้องนินทานาย คนดีที่เขาได้เห็นเหตุการณ์ หรือได้ยินได้ฟังจะไม่มีใครยกย่องสรรเสริญ มีแต่จะติเตียนและเห็นนิสสัยเช่นนั้นเป็นสิ่งที่เลวทราม ทั้งเป็นการขาดกตัญญูต่อนาย

(๓๐) อย่าคิดว่าการที่ตนต้องทำเป็นของเลวทราม คนใช้ไม่ควรตั้งความรังเกียจในงานใด ๆ คือควรทำงานได้ทุกอย่าง ตั้งแต่งานดีตลอดลงไปจนงานเลว ถ้าทำได้ทุกอย่างไม่มีความรังเกียจ นายย่อมจะสรรเสริญและเล็งเห็นความภักดี

(๓๑) ผู้ดีคืออะไร ผู้ดีคือผู้ที่มีความประพฤติดี มีกิริยาวาจาสุภาพเรียบร้อย มีใจมั่นคงหนักแน่น มีศีลธรรมและมีเมตตา ผู้ดีไม่จำเป็นจะต้องเป็นผู้มีทรัพย์หรือมีตระกูลเสมอเลย ผู้มีตระกูลหรือมีทรัพย์ หรือสมบูรณ์ทั้ง ๒ อย่าง แต่ถ้าประพฤติตนไม่ดี ก็ไม่ใช่เป็นผู้ที่สมควรจะเป็นผู้ดี คนใช้ที่ประพฤติดีก็เป็นผู้ดีได้เหมือนกัน

(๓๒) อย่าทำตัวเป็นคน "มั่งมีดีหอมช่วยกันตอมกินฯ" คนใช้ที่เห็นนายมั่งมีหรือมีทรัพย์สมบูรณ์ก็เข้าสวามิภักดิ์ ครั้นนายตกทุกข์ได้ยากก็ทอดทิ้งเอาตัวออกหาก หรือเหยียบย่ำ

ซ้ำเติมเมื่อนายตกอับ เป็นการไม่สมควรยิ่งนัก และเป็นการตรงกับคำสุภาษิตที่ว่า "มั่งมีดีหอมช่วยกันตอมกิน ฉิบหายวายวอด เอาตัวรอดสิ้น"

(๓๓) **อย่าประพฤติ "ปลาผุดเบ็ดหย่อน"** คือเมื่อเห็นใครมีลาภยศหรือมีบุญวาสนาก็เข้าไปพินอบพิเทา ทั้งเป็นคนมีใจโลเลไม่หนักแน่น เมื่อไม่ชอบใจอะไรสักนิดสักหน่อย ก็พรวดพราดเที่ยวหานายใหม่ ที่คิดว่าดีกว่าปล่อยให้นายตนลำบากใจ ในเมื่อต้องขาดคนใช้โดยปัจจุบันทันทีชั่วคราว ซึ่งแท้จริงนั้นมุ่งที่จะไปพึ่งวาสนานายใหม่ที่กำลังรุ่งเรืองมากกว่า โดยที่นายตนก็มิได้ยากไร้เท่าใดนัก ประดุจพรานเบ็ด เมื่อเห็นปลาผุดที่ไหนก็หย่อนเบ็ดลงไปที่ตรงนั้น ซึ่งอาจเป็นเวลาที่ปลาตัวนั้นไปเสียไหน ๆ แล้วก็ได้

(๓๔) **"ช้าเป็นการนานเป็นคุณ"** คนใช้จงมีความอดทนตั้งความพยายามจนถึงที่สุด แม้จะยากไร้ทุกข์ยาก ถ้าคิดต่อสู้ด้วยความอุตสาหะ และมีจิตต์มั่นคงในกตัญญูแล้วย่อมจะได้รับผลดีกว่าที่จะเที่ยวสุ่มและเปลี่ยนนายเรื่อย โดยธรรมดาไม่ว่าอะไร ถ้าตั้งความเพียรก็ย่อมจะมีหวังผลสำเร็จในวันข้างหน้าสักวัน ๑ ความทุกข์ย่อมเป็นเครื่องนำหน้าความสุขคนที่ต้องการจะมีสุขจะต้องทนมีทุกข์ก่อนเสมอ คนที่ดีต้องไม่ชิงสุกก่อนห่าม และต้องยึดเอาภาษิต "ช้าเป็นการนานเป็นคุณ" ไว้เป็นเครื่องยั้งใจเสมอ

(๓๕) **อย่าเป็นผู้ประมาท** คนใช้ต้องไม่ทะนงตัวว่าตนเป็นผู้สามารถ แม้ตนจะทำการงานได้ดีหรือไม่ก็ตาม ต้องพยายามทำดีเสมอ รวมความว่า ต้องเป็นผู้วางตนให้ห่างไกลจากการเป็นผู้ประมาทแล้ว

ง. เครือญาติภายในครอบครัว ถ้าครอบครัวนั้นมีบุตรธิดาที่เป็นผู้ใหญ่แล้ว หรือมีญาติอื่นช่วยทำการบ้านก็ดี ทุกคนที่อยู่ในครอบครัวเดียวกันจะต้องมีอัธยาศัยไมตรีต่อกัน ตามฐานะของครอบครัวนั้น ๆ ถ้าครอบครัวนั้นมีคนนอกบ้านมาติดต่อด้วยมากเช่นมีเพื่อนฝูงมาร่วมการรับประทานอาหารด้วยเสมอ หรือเป็นคราวที่เชิญแขกมารับประทานอาหารด้วยหลายคนก็ดี หรือจะเป็นการรับแขกด้วยประการใด ๆ ก็ตาม รูปการย่อมจะกลายเป็นการต้อนรับ และทุกคนที่เป็นผู้ใหญ่ คือที่บรรลุนิติภาวะแล้วในครอบครัวนั้น ๆ ย่อมจะต้องมีส่วนในการต้อนรับแขกด้วยทุกคน

๑. **บุตรชาย** ที่กำลังจะรุ่นหนุ่มหรือเป็นหนุ่มแล้ว ต้องหัดการวางตนในระหว่างครอบครัวอย่างสุภาพ และระมัดระวังขนบธรรมเนียมทั้งปวงเป็นการฝึกเบื้องต้นให้มากที่สุด หนุ่ม ๆ ทุกวันนี้มีอิสสระแก่ตัวและมีเสรีภาพมากกว่าแต่ก่อน แต่การหัดภายในครอบครัวให้ทราบว่า การควรไม่ควรอย่างไรสำหรับชายหนุ่มนั้น น่าจะยังประโยชน์ได้มาก มิฉะนั้นในภายหน้าจะทว เบ สิ่งที่ควรไม่ควรได้อย่างไร การที่มีการหัดภายในครอบครัวนั้น เมื่อยุวบุรุษเจริญวัยก็จะรู้จักระมัดระวังขนบธรรมเนียม ตลอดจนกิริยาอัธยาศัยทั้งปวงอันควรแก่สุภาพบุรุษ ทั้งจะเป็นเครื่องแสดงด้วยว่า "เป็นผู้ได้รับการอบรมจากครอบครัวและสำนักที่ดี" การเล่นกีฬาและการติดต่อกับผู้ใหญ่ทั้ง ๒ เพศย่อมเป็นช่องทางให้ยุวชนรู้จักวินัย รู้จักประมาณตัว และรู้จักการวางตัวที่ควรสำหรับเด็กและผู้ใหญ่ โดยธรรมดาบุตรคนหัวปีนั้นบิดาย่อมเชื่อถือและฟังความเห็นมาก

แม้ความเห็นในบางคราวจะไม่ตรงกัน บิดาก็มักจะเกรงใจและผ่อนตาม แต่ในเรื่องเช่นนี้มีสิ่งควรระลึกว่า **เด็กหนุ่มทุกคนจะรู้สึกการดีชั่วเองไม่ได้เลย** ผู้เป็นบิดาจะต้องเป็นผู้ชี้หลักและแนะนำเด็กหนุ่มของตนให้เข้าหนทางที่ดีที่ชอบตามที่ตนเองได้บทเรียนมาแล้ว การปล่อยตามใจอาจทำให้เด็กหนุ่มเคยตัว แล้วก็จะเอาแต่ใจตัวชอบเป็นเกณฑ์ ซึ่งอาจมีผลร้ายได้มาก ยุวชนย่อมเปรียบด้วยดินอ่อน และบิดามารดาย่อมเปรียบด้วยนายช่างปั้น นายช่างย่อมจะแก้ไข คือขุดลอกหรือพอกดินแต้มเติมรูปปั้นของตนให้ต้องใจได้สะดวกฉะเพาะเมื่อดินที่ปั้นนั้นยังอ่อนอยู่ แต่ถ้ารั้งรอจนดินแข็งเสียแล้ว การแก้ไขย่อมจะลำบากหรือแก้ไม่ได้เลย โดยธรรมดาบุตรชายย่อมสนิทสนมกลมเกลียวกับมารดามากกว่าบิดา แต่ก็เป็นประโยชน์ที่น้อยคนเล็งเห็น แท้จริงมารดาย่อมเป็นสตรีคน ๑ และการที่บุตรวางตนอยู่ใกล้ชิดมารดานั้น ก็ย่อมเป็นเครื่องมือสำหรับหัดมรรยาทในหน้าที่ของสุภาพบุรุษอย่าง ๑ โดยบุตรย่อมจะพยายามประคับประคองมารดาและผ่อนผันทุกอย่าง เช่นสุภาพบุรุษจะต้องแสดงตนต่อสตรีอื่น การติดต่อวิสสาสะกับพี่หรือน้องสาว ก็ย่อมมีหนทางอำนวยประโยชน์เช่นเดียวกัน ในหน้าที่ของพี่น้อง พี่ชายย่อมจะต้องเป็นผู้ปกปักรักษาน้องผู้หญิง การแสดงตนอันดีต่อน้องสาวก็เป็นบ่อเกิดอย่าง ๑ สำหรับคุณสมบัติของสุภาพบุรุษซึ่งอาจอำนวยประโยชน์สำหรับการที่จะสมาคมกับสตรีอื่นในต่อไป น้องสาวทุกคนย่อมไว้วางใจพี่ชายใหญ่ และยึดเอาเป็นที่ปรึกษาด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ผู้เป็นพี่ชายใหญ่จึงสมควรจะต้องหัดตนให้เป็นคนมีสติ จนสามารถให้ข้อปรึกษาแก่น้อง ๆ ในทางที่ควรที่ชอบได้ สำหรับน้อง ๆ ที่เป็นผู้ชายก็ย่อมจะต้องพยายามบำเพ็ญที่จะหัดตนเช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพราะไม่เป็นการแน่นักว่า พี่น้องผู้หญิงจะไว้วางใจในพี่น้องผู้ชายคนไหน ทั้งตัวเองก็นับวันจะต้องเป็นผู้ใหญ่ และมีครอบครัวบ้านเรือนในต่อไป ถ้าไม่เริ่มการหัดในเมื่อเป็นโอกาสที่จะหัดได้แล้ว ก็จะไม่มีเวลาที่จะหัดตัวได้อีกเลย

๒. บุตรสาว บุตรีที่เป็นสาวภายในครอบครัวนั้นถ้ามิได้มีหน้าที่การประจำบังคับให้ต้องจากบ้านแล้ว ย่อมจะต้องช่วยมารดาทำการบ้าน หน้าที่ที่สำคัญยิ่งสำหรับสตรีก็คือ จะต้องทำตนเป็นคนเบิกบานแช่มชื่น ใครทำอะไรก็เข้าช่วย ใครป่วยก็เอาใจใส่ ถ้าเป็นผู้มีงานประจำจะอยู่ช่วยมารดาทำการบ้านเรือนมิได้ จะต้องพยายามอยู่และช่วยในเวลาเย็นค่ำ คือเมื่อพ้นเวลางานประจำแล้วและในวันหยุด คือจะต้องพยายามช่วยมารดาให้มากที่สุดตามแต่จะได้ แม้จะประสพ**ความยากลำบากบ้างก็ต้องทน**

การประจำวันของแม่บ้านหรือผู้เป็นมารดาย่อมหนัก และย่อมเหน็ดเหนื่อยเช่นงานอย่างอื่นเหมือนกัน ดังนั้นจำจะต้องได้เวลาพักผ่อนเช่นคนที่ทำงานทั้งหลาย โดยมีผู้ช่วยผ่อนงานในเวลาและโอกาสอันควรบ้าง

บุตรีของบ้านจะต้องแสดงตนเป็นผู้เอื้อเฟื้ออารีต่อผู้ใหญ่ในครอบครัว ต่อเพื่อนฝูง ต่อเด็กตลอดจนคนใช้ และคนที่อยู่ร่วมบ้าน เพื่อให้ทุกคนเกิดความเคารพรักใคร่ และเป็นดาราอันสุกสะกาวประจำบ้านเสมอ ในเรื่องนี้สุภาษิตสอนสตรีของสุนทรภู่จะอำนวยประโยชน์เบื้องต้นได้มาก จึงขอแนะนำให้สตรีพิจารณาด้วยวิจารณ์อันสุขุม แล้วจะนำประโยชน์มาสู่ตนได้มากทีเดียว ผู้ที่ถือว่าสุภาษิตสุนทรภู่เป็นพันสมัยนั้น เป็นผู้ที่เข้าใจผิด

๓. **ญาติผู้ใหญ่** มีปู่ย่าตายายลุงป้าน้าอา ตลอดจนผู้ที่เป็นเกี่ยวดอง หรือเขยสะใภ้ ซึ่งอยู่ร่วมหลังคาเรือนหรือร่วมบ้านนั้นคนที่อยู่ในครอบครัวเดียวกันจะต้องเคารพนับถือ ข้อใหญ่ใจความก็คือ ต้องระวังมิให้เด็ก ๆ ก่อความรำคาญหรือล้อเลียน ซึ่งเป็นการไม่ควร

๔. **คนที่อยู่ร่วมบ้านทุกคน** ควรมีใจรักครอบครัวที่ตนอาศัยอยู่ และช่วยทำการบ้านเรือนตามแต่จะช่วยได้ ถ้ามีอะไรข้องใจเล็กน้อยไม่ควรถือเอาเป็นอารมณ์หรือเอาใจใส่มากนัก ต้องไม่คิดอะไรมากมายไม่รู้จักจบ ลิ้นกับฟันอาจกะทบกันได้เสมอฉันใด คนที่อยู่บ้านเดียวกันก็อาจมีเรื่องกะทบกะเทือนกันได้บ้างฉันนั้น แต่ถ้าไม่ถือเอาเป็นสาระแล้ว เรื่องโดยมากก็จะไม่เป็นใหญ่เป็นโตไปได้

๕. บางบ้านที่มีฐานะดี ๆ อาจจ้างสตรีที่รอบรู้การบ้านมาช่วยทำหน้าที่**แม่บ้าน**เพื่อเบาใจเบาแรงของแม่บ้านก็ได้ บุคคลชะนิดนี้ย่อมจะต้องถือเท่ากับคนภายในครอบครัว คือทุกคนจะต้องแสดงอัธยาศัยไมตรีกับเขาผู้นั้นด้วยดี เพื่อให้มีแก่ใจทำงานการเป็นผลสมประสงค์ตามตำแหน่งหน้าที่ที่มอบให้ และมีน้ำใจเป็นมิตรแก่ครอบครัวนั้น ๆ ในเรื่องนี้ยังมีใช้ในเมืองไทยเวลานี้น้อยมาก แต่ก็เคยเห็นมีผู้เริ่มการใช้บ้างแล้วเหมือนกัน แม้จะยังมิสู้จะตรงกับหลักของชาวอัสดงคตนัก แต่ก็ได้มีการเริ่มแล้ว และอาจเจริญเยี่ยงแบบของอารยชนในต่อไป ยิ่งถ้าโรงเรียนการเรือนของกระทรวงธรรมการดำเนินได้ผลตามความมุ่งหมายของเจ้ากระทรวงหน้าที่การรับจ้างเป็นแม่บ้านก็จะเป็นอาชีพอีกอย่าง ๑ สำหรับสตรี

จ. **การป่วยไข้** พ่อบ้านแม่บ้านจะต้องรู้จักอาการของโรคสามัญ และใช้ยาอย่างสามัญได้พอควร เพื่อโรคใดยังไม่ควรถึงหมอหรือควรเรียกหมอทันที ก็จะได้ปฏิบัติถูกต้องตามทางที่ควรคนไม่แสวงความรู้เช่นนี้ เมื่อเกิดการเจ็บไข้ขึ้นในบ้าน ไม่พอที่จะต้องเสียเงินมาก หรือไม่พอที่จะต้องตายก็ตาย เพราะอำนวยการรักษาผิด หรือเรียกหมอช้าเกินไป

ในครอบครัวย่อมมีวันสบายและวันป่วยไข้ปนกัน วันป่วยไข้นั้นแม้โดยธรรมดาจะมีน้อยกว่าก็จริง แต่เมื่อป่วยแล้วก็จำต้องปฏิบัติให้ชอบด้วยวิธีการเสมอ มิฉะนั้นอาการที่ป่วยไข้ก็จะซักยืดหรือมีอาการที่ร้ายแรงเข้า ผู้ที่มีบ้านเรือนเล็ก ๆ เวลาป่วยไข้ควรไปอยู่โรงพยาบาล แม้ผู้ที่มีบ้านช่องใหญ่โต ถ้าอาการป่วยนั้นหนักจนเป็นที่หนักใจของแพทย์ ก็ควรไปอยู่โรงพยาบาลเหมือนกัน ถ้าป่วยเล็ก ๆ น้อย ๆ จะอยู่บ้านก่อนก็ได้ การไปนอนป่วยที่โรงพยาบาลนั้น คนไทยเรายังนิยมกันน้อยนัก และมักเห็นเป็นการเสียหาย ทั้งตั้งข้อรังเกียจนานาประการ แต่ที่จริงไม่ควรคิดเช่นนั้น การอยู่โรงพยาบาลย่อมอยู่ในที่ใกล้หมอ เมื่อมีอาการหนักหนาแพทย์ย่อมจะช่วยเหลือได้ทันท่วงที นอกจากนั้นในการรักษาพยาบาลก็ย่อมจะได้รับในทางที่ควรตามที่โลกนิยมกันว่า เป็นการเหมาะสำหรับคนป่วยไข้ การรักษาตัวที่บ้านมักจะถูกพะนอหรือละเลยเกินไปอันอาจให้โทษแก่อาการป่วยไข้ ปัญหาในเรื่องความสะอาดหรือความปลอดภัย ทางโรงพยาบาลย่อมมีเจ้าหน้าที่และเครื่องมือประจำ ซึ่งสมควรประชาชนจะไว้วางใจได้ ว่าทำไมมี โรงพยาบาลย่อมสร้างขึ้นสำหรับรักษาพยาบาลคนป่วยไข้ แต่บ้านหาได้สร้างเพื่อประโยชน์เช่นนั้นไม่ สร้างสำหรับให้อยู่สุขสบายต่างหาก เวลาป่วยเล็ก ๆ น้อย ๆ จะอยู่บ้านก็ได้ แต่ถ้าเป็นอาการป่วยที่

ต้องการแพทย์และผู้พยาบาลอยู่ใกล้ชิดเสมอแล้ว ก็ควรไปอยู่โรงพยาบาลดีกว่า

๑. ห้องคนไข้ที่บ้าน นั้นควรเลือกห้องที่สว่าง อากาศโปร่ง แต่ไม่ใช่เป็นห้องที่ลมโกรกแรง เตียงคนไข้ควรให้หันศีร์ษะเข้าผนังด้านใดด้าน ๑ ของห้อง เพื่อผู้พยาบาลจะได้เข้าสะดวก ๓ ด้าน ถ้าทางด้านไหนแสงสว่างเข้ามาก จนเกรงจะเป็นการรำคาญสายตาคนไข้ จะเอาฉากบังแสงเสียบ้างก็ได้

เมื่อมีผู้ป่วยไข้ขึ้นในบ้านเรือน จะต้องเรียกแพทย์ที่ควรเชื่อถือมาตรวจและให้คำแนะนำโดยเร็ว ทั้งจะต้องปฏิบัติตามคำสั่งของแพทย์โดยเคร่งครัดเสมอ การใช้ยากลางบ้านหรือยาผีบอกออกจะเป็นการเสี่ยงโชคสำหรับชีวิตของคนไข้มากเกินไป จึงไม่ควรจะใช้เลย การกระทำดังว่าย่อมเป็นการโง่เขลาและเหนียวแน่นในทางที่ไม่สมควร ซึ่งคนที่ได้รับการศึกษาอย่างดีของสมัยนี้ไม่บังควรที่จะยอมตนไปในทางนั้นเลย

อาการของคนไข้ที่น่าวิตกนั้น ผู้พยาบาลไม่ควรแสดงให้คนไข้เห็นหรือได้ยินเป็นอันขาด เพราะจะเป็นเครื่องทำให้อาการของคนไข้ทรุด ถึงแม้ผู้เป็นเจ้าไข้จะทราบดีว่าอาการไข้นั้นเป็นที่น่าจะควรวิตกมาก แต่ในห้องคนไข้จะต้องมีอาการสงบเสมอ ผู้พยาบาลจะต้องพยายามทำหน้าตาให้เบิกบานอยู่เป็นนิตย์

คนไข้ทุกคนย่อมต้องการให้อาการไข้ของตนค่อยยังชั่ว หรือหายวันหายคืน ถ้าคนพยาบาลมีสีหน้าเบิกบาน ความหวังของคนไข้ก็ย่อมจะมั่นคงขึ้น จึงเป็นหน้าที่ของผู้พยาบาลและทุกคนในครอบครัวจะต้องพยายามข่มสติระงับความวิตกไว้แต่ในใจ และต้องพยายามปลอบโยนคนไข้ให้ตั้งใจรักษาตัว ทั้งต้องแสดงความหวังต่าง ๆ ด้วย ทั้งนี้ย่อมจะช่วยการรักษาของแพทย์ได้เป็นอย่างดียิ่ง

๒. การเยี่ยมไข้ การที่จะอนุญาตให้ญาติหรือมิตรเข้าไปเยี่ยมในห้องคนไข้ได้หรือไม่ย่อมแล้วแต่ความเห็นของแพทย์ อย่างไรก็ตามผู้ที่รักชอบกับคนไข้เมื่อได้รับอนุญาตให้เข้าไปเยี่ยม ถ้าจะพูดอะไรต้องระวังให้มาก และอยู่ในห้องคนไข้เป็นระยะเวลาที่สั้นที่สุดตามแต่จะสมควรอยู่ได้ การเล่าถึงอาการป่วยของผู้อื่น ที่เป็นโรคอย่างเดียวกันหรืออย่างอื่นอย่างยืดยาวย่อมเป็นเหตุให้คนไข้ต้องใช้ความคิดตรึกตรองเปรียบเทียบกับอาการของตน อันอาจเป็นผลร้ายสำหรับคนไข้ได้มาก ทางที่ดีผู้เข้าไปเยี่ยมไม่ควรพูดถึงอาการป่วยไข้เลย ควรพูดแต่ถึงทางที่จะหายไข้เท่านั้น นอกจากนั้นผู้เยี่ยมต้องไม่แสดงให้คนไข้เข้าใจด้วยกิริยาอาการหรือด้วยวาจาว่า เขาผิดรูปโฉมไป แต่ควรส่งเสริมให้คนไข้วางใจในการรักษาพยาบาลของแพทย์ และแนะนำให้ปฏิบัติตามคำแนะนำของแพทย์อย่างเคร่งครัดที่สุด แม้ผู้เยี่ยมจะไม่เลื่อมใสในการรักษาของแพทย์ผู้นั้น ก็ไม่ควรจะกล่าวให้คนไข้เกิดความรู้สึกด้วย การพูดในห้องคนไข้จะต้องพูดค่อย ๆ เสมอ ทั้งต้องไม่สรวลเสเฮฮากันในห้องนั้น แต่ก็ไม่ควรจะพูดกะซิบกัน เพราะจะเป็นเหตุให้คนไข้เกิดการสงสัยว่า ผู้พยาบาลคงจะปิดอาการของตน

การส่งดอกไม้ไปให้คนไข้นั้น ถึงแม้แพทย์จะไม่ต้องการให้มีดอกไม้อยู่ในห้องคนไข้นาน คนไข้ก็ย่อมจะดีใจมาก และรู้สึกขอบใจผู้ที่มีแก่ใจนั้นด้วย ถ้าคนป่วยมีอาการมาก ชาวอัสดงคต

ถือกันว่า ไม่ควรส่งดอกไม้สีขาวล้วนหรือที่มีกลิ่นแรง แต่ถ้าจำเป็นจะต้องส่งดอกไม้สีขาว ก็มักนิยมให้เอาดอกไม้สีอื่นปนเข้าไปบ้าง ประเพณีของเราไม่มีในการนี้ แต่ถ้าจะใช้บ้างก็ควรใช้โดยอนุโลม ซึ่งไม่เป็นการเสียหายอย่างไรเลย ผู้ที่เป็นญาติหรือเพื่อนสนิทจะส่งผลไม้ หรืออาหารอ่อน หรือขนมที่คนไข้รับประทานได้ ก็เป็นการสมควรอยู่ แต่ก่อนที่จะส่งนั้นควรฟังเสียงแพทย์ประจำเสมอ มิฉะนั้นอาจต้องเสียความตั้งใจก็ได้ การส่งจดหมายสั้น ๆ หรือนามบัตรถามข่าวก็ย่อมเป็นสิ่งที่ทำให้คนไข้ดีใจ อันอาจช่วยให้อาการป่วยดีขึ้นได้เหมือนกัน

๓. **โรคติดต่อ** ถ้าคนไข้ป่วยเป็นโรคติดต่อ ญาติมิตรไม่ควรจะเยี่ยม แม้ผู้ที่สนิทชิดชอบหรือผู้ที่เกี่ยวข้องใกล้ชิด ถ้าไม่เป็นการจำเป็นแท้ ก็ควรจะอยู่ห่างให้มากที่สุด การฝ่าฝืนระเบียบของแพทย์และถือเอาตามใจตัวชอบเป็นประมาณ ย่อมได้แก่ผู้ที่บกพร่องในทางการศึกษา และเป็นการเขลาอย่างเหลือเกิน

ภายหลังเวลาที่ปรากฏว่าเป็นโรคติดต่อ เครื่องใช้ทั้งปวงในห้องคนไข้จะต้องทำความปราศจากโรค หรือถ้าจำเป็นอาจต้องทำทั้งบ้านก็ได้ เครื่องเรือน ที่นอน เสื้อผ้าที่คนไข้สวมหรือเคยใช้ หรือสวมเวลาตายก็ดี แม้จะให้หรือขายใคร จะต้องทำความปราศจากโรคให้เป็นที่แน่แก่ใจก่อนเสมอ มิฉะนั้นอาจเป็นเหตุให้โรคติดต่อลุกลามต่อไป

เมื่ออาการป่วยค่อยยังชั่วแล้ว ก็จะต้องระวังต่อไปให้มากจนกว่าจะพ้นกำหนดของแพทย์ มิฉะนั้นไข้อาจกลับ ซึ่งมักจะร้ายกว่าเมื่อคราวแรกเป็นเสียอีก

คนไข้ที่มีความรู้กว้างขวางและช่างสังเกต มักทราบอาการของตนจากการสนใจของผู้พยาบาล ที่เป็นคนรักของเขา และมักจะมีน้ำใจกล้าแข็งทนทานต่อการเจ็บปวดทั้งปวง เพื่อมิให้ผู้พยาบาลหรือคนที่รักของเขาตกใจ หรือเสียสติยิ่งขึ้น ถ้าคนไข้ไม่รู้จักรักษาตัว อาการไข้ก็มักจะกำเริบ ยิ่งในเวลารื้อไข้ถ้าคนไข้ไม่รู้จักประมาณตน ไข้มักจะกลับและมีอาการถึงตายได้ง่าย ดังนั้นผู้ที่มีสติและได้รับการศึกษามามากพอ จึงจำจะต้องระมัดระวังตลอดจนในวาระสุดท้ายแห่งชีวิต

ฉ. การตาย ถ้ามีการตายขึ้นในครอบครัวใด ความเศร้าโศกแสนสาหัสย่อมจะเกิดแก่ครอบครัวนั้นเป็นธรรมดา แต่สุภาพชนที่ได้รับการศึกษา หรือรู้จักธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จะต้องบังคับความโศกเศร้าให้อยู่เพียงในวงที่จำกัด เพราะการตายย่อมเป็นของธรรมดาหรือเที่ยง ซึ่งทุกคนจะหลีกเลี่ยงหาพ้นไม่ แม้จะโศกสลดรันทดในการนี้สักปานใด คนที่ตายก็หามีเวลาจะกลับฟื้นได้ไม่ ผู้ที่ดิ้นโดยโหยไห้นั้นเองกลับจะต้องทรุดโทรม ดังนั้นผู้ที่ประสพเหตุการณ์ดังว่าจะต้องพยายามระงับใจ และใช้ความคิดที่จะจัดการแก่ศพในทางที่ควรที่ชอบ

๑. ก่อนอื่นเมื่อมีการตายขึ้นภายในครอบครัวใด ถ้าเป็น**การตายธรรมดา** เจ้าของไข้จะต้องจัดการให้แพทย์ออกใบสุทธิให้สำหรับการตายนั้นโดยเร็ว แล้วก็ส่งผู้แทนหรือจะไปด้วยตนเองก็ได้ ไปแจ้งความให้เจ้าหน้าที่ปกครองท้องถิ่นทราบในเวลาเร็วที่สุดตามแต่จะได้ ถ้าเป็นเวลาที่ที่ทำการปิดแล้ว ก็ต้องไปแจ้งในวันรุ่งขึ้น ส่วนการแจ้งข่าวแก่ญาติมิตร ดำเนินตามที่กล่าวในบทที่ ๑๑ ข.

ถ้าการตายนั้นอุบัติในเวลาเย็นค่ำ และจำจะต้องเก็บศพไว้จนถึงเวลาบ่ายวันรุ่งขึ้น เพื่อป้องกันการอากูล*และเป็นที่รังเกียจแก่แขกที่จะมาเคารพศพและอาบน้ำศพ ควรจัดการให้แพทย์ฉีดยาระงับกลิ่นและกันเน่าเร็วแก่ศพ ทั้งต้องใช้น้ำแข็งหล่อศพให้มากด้วย การหล่อน้ำแข็งนี้ยิ่งในเวลาที่อากาศร้อนอบอ้าวมากก็ย่อมจะมีความจำเป็นยิ่ง

๒. ถ้าผู้ตาย ๆ ด้วย**โรคติดต่อ** จะต้องรีบบอกเจ้าหน้าที่ปกครองท้องถิ่นเป็นการด่วน ทั้งไม่ควรเก็บศพไว้นานชั่วโมง จะต้องรีบทำความปราศจากโรคติดต่อแก่ศพ แล้วเอาเข้าหีบหรือถ้ารีบเผาเสียเลยได้ก็ยิ่งเป็นการดี

๓. **การเก็บศพ**ไว้ในบ้านนั้นเป็นการผิดอนามัย ควรแก้ไขด้วยการเอาไปก่อที่บรรจุไว้ในที่ปลอดภัย เช่นตามวัดที่มีที่รับฝากบรรจุศพ หรือเผาเสียเลย ไหน ๆ คนก็ตายไปแล้ว ถ้าจัดการกับศพไม่เรียบร้อยอาจเป็นภัยแก่ผู้อยู่ เวลานี้ทางพระนครได้จัดทดลองให้มีสถานการปลงศพที่ปราศจากกลิ่น และไม่แสลงอนามัยของประชาชนขึ้นแห่ง ๑ ที่วัดไตรมิตต์วิทยาราม รับทำการเผาศพได้ทุกเวลา เป็นผลที่ควรพึงพอใจมาก และจะคงแพร่หลายในต่อไป จึงสมควรจะเป็นที่นิยมสำหรับผู้ที่ได้รับการศึกษา ที่เห็นการอนามัยและประโยชน์ของประชาชนส่วนมากเป็นสำคัญ

๔. **การทำบุญเผาศพ** ตามประเพณีเดิมของเรานิยมการทำบุญศพหลายครั้งจนกว่าจะเผา อันเป็นการตำน้ำพริกละลายแม่น้ำ และไม่อำนวยประโยชน์แก่สาธารณะเลย จึงเห็นเป็นการล่วงสมัยทางที่ดีควรทำครั้งเดียวหรือ ๒ ครั้งก็พอแล้ว คือวันตายและวันเผา ถ้าต้องการออกทุนให้สมใจในความรักหรือเคารพต่อผู้ตายก็ควรรวมทุนส่งสมทบการกุศลในนามของผู้ตายยังโรงพยาบาล หรือการสาธารณะอย่างอื่น ซึ่งน่าจะอำนวยประโยชน์ และจะเป็นอนุสสาวรีย์ของผู้ตายด้วย ในการทำศพนี้มีคติพจน์โบราณกล่าวว่า "ต้องระวังไม่ให้คนตายขายคนเป็น" ซึ่งยังเหมาะสำหรับการช่วยความยั้งคิดในสมัยนี้มากทีเดียว

ในระหว่างนี้ได้มีระเบียบของสำนักนายกรัฐมนตรีออกใหม่ ว่าด้วยการแต่งกายของสตรีการแต่งกายไว้ทุกข์ในงานศพ และการแต่งกายของข้าราชการที่ไปในงานพิธีต่าง ๆ ดังต่อไปนี้-

---

* อากูล แปลว่า วุ่นวาย สับสน ยุ่งเหยิง เช่น การงานอากูล

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๘ หน้า ๒๗๖๑ วันที่ ๒ กันยายน ๒๔๘๔

ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี
เรื่อง ระเบียบการแต่งกายของสตรี

โดยที่คณะรัฐมนตรีพิจารณาเห็นสมควรวางระเบียบการแต่งกายสตรีให้เหมาะสมแก่ความเจริญของประเทศ และเชิดชูคุณค่าของความเป็นคนไทย จึงได้ตั้งกรรมการคณะหนึ่ง ประกอบด้วยหลวงวิจิตรวาทการ รัฐมนตรี เป็นประธานกรรมการ หม่อมกอบแก้ว อาภากร นางโกวิทอภัยวงศ์ หม่อมหลวงปุ๋ย ชัยนาม นางราษี ภมรมนตรี นางวิจิตรวาทการ นางไสว ทองเจือ และนางอมร โอสถานนท์ เป็นกรรมการ คณะกรรมการได้ประชุมปรึกษาร่างระเบียบขึ้น คณะรัฐมนตรีได้พิจารณาอนุมัติแล้ว จึงประกาศเป็นระเบียบไว้ดังต่อไปนี้

การใช้ระเบียบ

ข้อ ๑ ระเบียบนี้ให้ใช้แก่สตรีที่เป็นข้าราชการ สตรีที่มีตำแหน่งเฝ้า และสุภาพสตรีทั่วไป ซึ่งจะพิจารณาใช้ให้เหมาะสมแก่กาละเทศะ และความสามารถในการแสดงหาเครื่องแต่งกาย

ข้อ ๒ สิ่งใดที่ไม่สามารถประกอบทำขึ้นภายในประเทศ จะต้องสั่งซื้อจากนอกประเทศ และเป็นของแพงหรือหาซื้อยาก เช่น ถุงมือ แม้จะระบุไว้ในระเบียบนี้ ก็อาจงดใช้ได้

ความหมายของเครื่องแต่งกาย

ข้อ ๓ คำว่า "เครื่องเต็มยศ" และ "เครื่องครึ่งยศ" ในประกาศฉบับนี้ หมายถึงเครื่องแต่งกายซึ่งต้องใช้ในโอกาสที่เป็นพระราชพิธี รัฐพิธี หรืองานสโมสรสันนิบาตใด ๆ ซึ่งหมายมีประกาศ คำสั่ง หรือระเบียบแบบแผน ให้แต่งเครื่องแบบเต็มยศ หรือเครื่องแบบครึ่งยศ

ข้อ ๔ คำว่า "เครื่องปกติ" ในประกาศฉบับนี้ หมายถึงเครื่องแต่งกายซึ่งต้องใช้ในโอกาสที่เป็นพระราชพิธี รัฐพิธี หรืองานสโมสรสันนิบาตใด ๆ ซึ่งมีหมาย ประกาศ คำสั่ง ระเบียบแบบแผน หรือคำชักชวนให้แต่งเครื่องแบบปกติ

ข้อ ๕ คำว่า "เครื่องแต่งกายธรรมดา" หมายถึงเครื่องแต่งกายประจำวัน ซึ่งสุภาพสตรีจะต้องแต่งไปในที่ชุมนุมชน หรือที่สาธารณสถานในโอกาสซึ่งมิใช่งานพระราชพิธี งานรัฐพิธี หรืองานสโมสรสันนิบาต

ข้อ ๖ คำว่า "สวมเสื้อผ้าอย่างไทย" หมายถึงการนุ่งผ้าแบบซิ่นและสวมเสื้อ ซึ่งอาจใช้วัตถุอย่างหนึ่งอย่างใดดังต่อไปนี้ คือ

(๑) วัตถุที่มีกำเนิดหรือทำขึ้นในประเทศไทย หรือ

(๒) วัตถุที่มีลวดลายอย่างไทย หรือประดิษฐ์หรือทำแบบให้มีลักษณะอย่างไทย

ประเภทของเครื่องแต่งกาย

ข้อ ๗ เครื่องเต็มยศ เครื่องครึ่งยศ และเครื่องปกติของสตรีให้แบ่งออกเป็นสองประเภท คือ

ก. สำหรับงานพระราชพิธี หรือรัฐพิธีในพระที่นั่ง เช่นงานพระราชพิธีในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย และงานรัฐพิธีในพระที่นั่งอนันตสมาคม เป็นต้น

ข. สำหรับงานนอกพระที่นั่ง เช่น งานอุทยานสโมสรในสวนศิวาลัย งานต้อนรับที่ทำเนียบนายกรัฐมนตรี งานต้อนรับที่กระทรวงการต่างประเทศ และงานสวนสนาม เป็นต้น

งานใดมิใช่พระราชพิธีหรือรัฐพิธี แม้จะทำในพระที่นั่งก็ให้ถือเป็นงานนอกพระที่นั่ง

เครื่องแต่งกายสำหรับงานในพระที่นั่ง

ข้อ ๘ เครื่องเต็มยศสำหรับงานในพระที่นั่ง เป็นดังนี้

(๑) นุ่งยกแบบซิ่นยาวถึงข้อเท้า

(๒) เสื้อที่เหมาะสมกับผ้านุ่ง

(๓) ถุงเท้าแพรยาว ไม่ใช่สีดำ และไม่ใช่สีขาว

(๔) รองเท้าส้นสูง เป็นสีทอง สีเงิน ตาด ต่วน แพร หนังกลับขลิบทอง หรือ หนังกลับขลิบเงิน

(๕) ประดับเครื่องราชอิสสริยาภรณ์

(๖) ผู้ที่ได้รับพระราชทานสายสะพาย ต้องสวมสายสะพายตามกำหนดในหมายรับสั่งของสำนักพระราชวังและตามระเบียบแบบแผนการสวมสายสะพาย

ข้อ ๙ เครื่องครึ่งยศสำหรับงานในพระที่นั่ง มีลักษณะเหมือนเครื่องเต็มยศที่กล่าวในข้อ ๘ เว้นแต่ไม่สวมสายสะพาย

ข้อ ๑๐ เครื่องปกติสำหรับงานในพระที่นั่ง เหมือนเครื่องเต็มยศที่กล่าวในข้อ ๘ เว้นแต่ไม่สวมสายสะพายและไม่ประดับเครื่องราชอิสสริยาภรณ์ นอกจากระบุไว้ในหมายรับสั่งว่าให้แต่งเครื่องแบบปกติประดับเครื่องราชอิสสริยาภรณ์

ข้อ ๑๑ เครื่องราตรีสโมสรสำหรับงานในพระที่นั่ง ให้แต่งตามที่กล่าวไว้ในข้อ ๘-๙ และ ๑๐ และจะสวมเสื้อคลุมด้วยก็ได้

เครื่องแต่งกายสำหรับงานนอกพระที่นั่ง

ข้อ ๑๒ เครื่องเต็มยศ เครื่องครึ่งยศ สำหรับงานนอกพระที่นั่ง เหมือนเครื่องเต็มยศและเครื่องครึ่งยศในพระที่นั่ง ตามที่กล่าวไว้ในข้อ ๘ และข้อ ๙ แต่

(๑) เสื้อผ้าอย่างไทย มีความยาวถึงข้อเท้า เสื้อผ้าในกรณีนี้ไม่จำต้องเป็นยกเสมอไป

(๒) หมวกให้เหมาะสมกับเสื้อผ้า แต่ถ้าเป็นงานซึ่งเริ่มในเวลาเกิน ๑๘ น. ไปแล้ว ไม่ต้องสวมหมวก

(๓) ถุงมือขาว

ข้อ ๑๓ เครื่องปกติสำหรับงานนอกพระที่นั่ง เป็นดังนี้

(๑) หมวกให้เหมาะสมแก่เสื้อผ้า แต่ถ้าเป็นงานซึ่งเริ่มในเวลาเกิน ๑๘ น. ไปแล้ว ไม่ต้องสวมหมวก

(๒) เสื้อผ้าอย่างไทย แต่มิใช่ยกทองหรือยกเงินทั้งผืน

(๓) ถุงเท้าแพรยาว ไม่ใช่สีดำ และไม่ใช่สีขาว

(๔) ถุงมือขาว หรือสีใด ๆ ที่กลมกลืนกับเครื่องแต่งกาย

(๕) รองเท้าส้นสูง สีที่เหมาะสมกับเครื่องแต่งกาย

เครื่องแต่งกายในเวลาบ่ายต้องให้มีคุณภาพดีกว่าเครื่องแต่งกายเวลาเช้า

ข้อ ๑๔ เครื่องราตรีสโมสรสำหรับงานนอกพระที่นั่ง ให้แต่งเหมือนเครื่องราตรีสโมสรสำหรับงานในพระที่นั่ง และจะสวมเสื้อคลุมด้วยก็ได้

เครื่องแต่งกายธรรมดา

ข้อ ๑๕ เครื่องแต่งกายธรรมดา เป็นดั่งนี้

(๑) หมวกให้เหมาะสมแก่เสื้อผ้า แต่เมื่อพ้นเวลา ๑๘ น. ไปแล้วไม่จำต้องสวมหมวก

(๒) เสื้อผ้าอย่างไทย

(๓) รองเท้ามีส้น ซึ่งมิใช่รองเท้าแตะ รองเท้าสำหรับห้องนอน รองเท้าหนีบ หรือรองเท้าไม้

(๔) ถุงเท้า หรือไม่สวมตามใจสมัคร

(๕) ถุงมือ

ข้อ ๑๖ เครื่องราตรีสโมสรธรรมดา ให้อนุโลมตามสมัยนิยม

ลักษณะของหมวก

ข้อ ๑๗ หมวกอาจทำด้วยวัตถุอย่างหนึ่งอย่างใด เช่น ฟาง ผ้า แพร สักหลาด ใบลาน หรือไม้สาน ก็ได้

ข้อ ๑๘ หมวกต้องไม่มีรูปเป็นหมวกชายหาด หมวกใส่นอน หมวกผู้ชาย หรือใช้สายรัดคางอย่างเด็ก ๆ

ข้อ ๑๙ ตามธรรมดา สีของหมวกจะต้องกลมกลืนกับสีของเสื้อผ้า แต่หมวกซึ่งมีสีดั่งจะกล่าวต่อไปนี้ อาจใช้กับเสื้อผ้าได้ทุกสี คือ

หมวกสี ขาว
หมวกสี ดำ
หมวกสี เนื้อ
หมวกสี น้ำตาล
หมวกสี กรมท่า

ข้อ ๒๐ หมวกที่ใช้เวลาเช้าหรือกลางวัน ต้องทำอย่างเรียบ ๆ ไม่ใช้วัตถุที่แวววาว เช่น ตาด ต่วน ไม่มีเครื่องประดับโลดโผน เช่น เข็มเพ็ชร์ หรือลูกปัทม์ แต่หมวกที่ใช้ในเวลาบ่ายจะใช้วัตถุแวววาวบ้าง หรือมีเครื่องประดับให้งามยิ่งขึ้นก็ได้

ข้อ ๒๑ หมวกที่สวมถูกต้องตามประกาศนี้แล้ว ไม่มีความจำเป็นต้องถอดในกาละหรือเทศะใด ๆ

การทำความเคารพ

ข้อ ๒๒ การทำความเคารพในเวลาสวมหมวก จะทำโดยวิธีกราบ วิธีไหว้ วิธีกัมศีร์ษะ หรือวิธีย่อตัวคำนับก็ได้ สุดแต่กาละ เทศะ

ข้อ ๒๓ ในการสัมผัสมือตามแบบสากล สตรีที่สวมถุงมืออยู่ไม่จำต้องถอดถุงมือ แต่ถ้าเป็นการสัมผัสกับสตรีที่ไม่สวมถุงมือหรือที่ถอดถุงมือแล้วต้องถอดถุงมือด้วย

การแต่งกายเครื่องไว้ทุกข์

ข้อ ๒๔ การแต่งกายเครื่องไว้ทุกข์ ให้ปฏิบัติตามระเบียบของสำนักนายกรัฐมนตรี

กะเป๋าถือ

ข้อ ๒๕ กะเป๋าถือ ตามธรรมดาพึงใช้สีเหมือนกับส่วนใดส่วนหนึ่งของเครื่องแต่งกาย เช่นสีเดียวกับหมวก หรือสีเดียวกับรองเท้า หรือสีเดียวกับเข็มขัด หรือสีเดียวกับเสื้อผ้า เป็นต้น และพึงมีลักษณะเรียบ ๆ ไม่เป็นสีทองหรือสีเงิน ไม่เป็นสีแวววาว และมิใช่ทำด้วยลูกปัทม์

ข้อ ๒๖ กะเป๋าถือที่ใช้งานราตรีสโมสร หรืองานพระราชพิธี หรือรัฐพิธีในพระที่นั่ง ต้องมีขนาดย่อม และจะเป็นสีทอง สีเงิน เป็นสิ่งแวววาว หรือทำด้วยลูกปัทม์ก็ได้

ประกาศมา ณ วันที่ ๒๗ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๔

พิบูลสงคราม
นายกรัฐมนตรี

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๘ หน้า ๒๗๖๐ วันที่ ๒ กันยายน ๒๔๘๔

ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี
เรื่อง ระเบียบการแต่งกายไว้ทุกข์ในงานศพ

ด้วยคณะรัฐมนตรีได้ประชุมปรึกษาว่า การแต่งกายไว้ทุกข์ในงานศพสำหรับชาวไทยขณะนี้ มีหลายแบบย่อมเป็นการยากลำบากแก่ผู้ปฏิบัติ เพื่อให้การแต่งกายประเภทนี้เป็นไปด้วยดีสมกับวัฒนธรรมของชาติ และถือเป็นขนบประเพณีสืบไป จึ่งลงมติให้วางระเบียบการแต่งกายไว้ทุกข์ในงานศพ ดั่งต่อไปนี้

(๑) ชาย

ก. แต่งเครื่องแบบ ให้ใช้ผ้าสักหลาดหรือผ้าโปร่งดำขนาดกว้างระหว่าง ๗ ถึง ๑๐ เซ็นติเมตร พันแขนเสื้อซ้ายเบื้องบน

ข. แต่งกายสุภาพตามรัฐนิยม ให้ใช้เสื้อขาว กางเกงขาวขายาว (ถ้าเป็นเสื้อคอแบะให้ใช้เสื้อเชิ้ดขาว ผ้าผูกคอดำเงื่อนกลาสี) รองเท้าหนังดำถุงเท้าดำ และใช้ผ้าสักหลาดหรือผ้าโปร่งดำขนาดกว้างระหว่าง ๗ ถึง ๑๐ เซ็นติเมตรพันแขนเสื้อซ้ายเบื้องบน

(๒) หญิง แต่งกายสุภาพตามรัฐนิยม ให้ใช้เครื่องดำล้วน

ประกาศมา ณ วันที่ ๒๗ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๔

พิบูลสงคราม
นายกรัฐมนตรี

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๘ หน้า ๒๘๑๔ วันที่ ๘ กันยายน ๒๔๘๔

ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี
ว่าด้วยระเบียบการแต่งกายของข้าราชการที่ไปในงานพิธีต่าง ๆ

เพื่อให้การแต่งกายของข้าราชการที่ไปในงานพิธีต่าง ๆ ได้เป็นไปในระเบียบเดียวกัน จึงให้วางระเบียบขึ้นไว้ดั่งต่อไปนี้

๑. ข้าราชการที่ไปในงานรัฐพิธี หรืองานราชพิธี ให้แต่งกายตามหมายของสำนักพระราชวัง

๒. ข้าราชการที่ไปในงานพิธีที่บุคคลจัดให้มีขึ้น ให้แต่งกายเครื่องแบบปกติในกรณีต่อไปนี้ คือ

(๑) งานมงคลใด ๆ ที่ไปให้เกียรติยศแก่เจ้าของงาน

(๒) งานศพ

สำหรับข้าราชการทหาร ให้ปฏิบัติตามระเบียบว่าด้วยเครื่องแต่งกายทหาร ซึ่งทางการกระทรวงกลาโหมได้วางขึ้นไว้แล้ว

ระเบียบให้ไว้ ณ วันที่ ๕ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๘๔

พิบูลสงคราม
นายกรัฐมนตรี

ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี
แก้ไขระเบียบว่าด้วยการแต่งกายของสตรี
พ้น ๑๘ น. แล้วจะสวมหมวกหรือไม่สวมก็ได้

ด้วยตามประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยระเบียบการแต่งกายของสตรี ลงวันที่ ๒๗ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๔ ข้อ ๑๕ (๑) ซึ่งมีใจความว่า "ข้อ ๑๕ เครื่องแต่งกายธรรมดาเป็นดั่งนี้

(๑) หมวกให้เหมาะสมแก่เสื้อผ้า แต่เมื่อพ้นเวลา ๑๘ น. ไปแล้วไม่จำต้องสวมหมวก" นั้น

บัดนี้ คณะรัฐมนตรีได้พิจารณาเห็นสมควรแก้ไขเพื่อความเหมาะสมเสียใหม่ดั่งนี้

"ข้อ ๑๕ เครื่องแต่งกายธรรมดาเป็นดั่งนี้

(๑) หมวกให้เหมาะสมกับเสื้อผ้า แต่เมื่อพ้นเวลา ๑๘ น. ไปแล้ว จะสวมหมวกหรือไม่สวมก็ได้ตามแต่จะเห็นสมควร"

ประกาศมา ณ วันที่ ๑๗ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๘๔

พิบูลสงคราม
นายกรัฐมนตรี

กฎสำนักนายกรัฐมนตรี
ว่าด้วยระเบียบการประดับเหรียญช่วยราชการเขตต์ภายใน

สำนักนายกรัฐมนตรี ประกาศตามกฎที่เปลี่ยนแปลงว่า ฯลฯ การประดับเหรียญช่วยราชการเขตต์ภายในให้ประดับที่อกเสื้อเบื้องซ้ายในเวลาแต่งเครื่องแบบหรือเมื่อแต่งกายในทำนองที่สุภาพตามรัฐนิยม

กฎให้ไว้ ณ วันที่ ๘ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๘๔

พิบูลสงคราม
นายกรัฐมนตรี